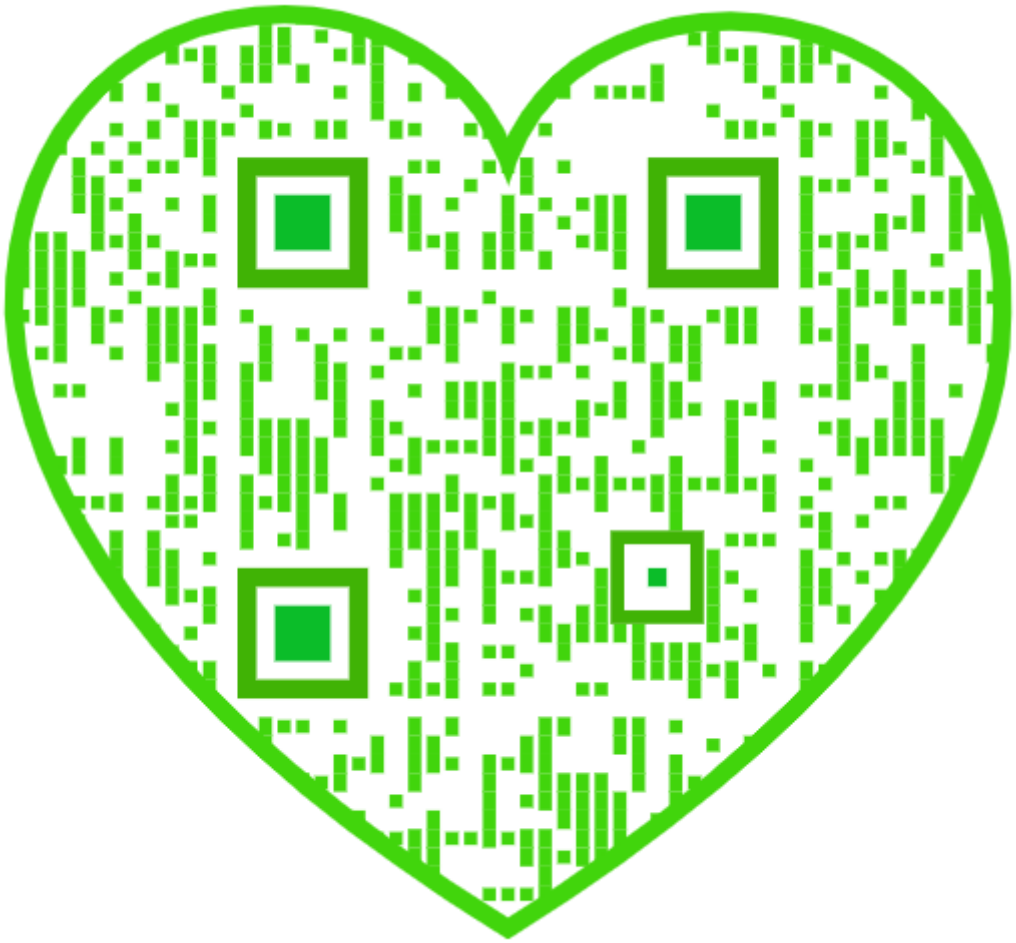

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

NEGEN EN DERTIGSTE DEEL.

1861.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Herdenking eener profetische weeklagt. 1

Allocutie door Z. H. Paus Pius IX gehouden in het geheim Consistorie van den 17 December 1860. 8

De 31ste December, dag der begrafenis van den HoogEerw. HoogGeleerden Heer C. Broere. 24

Katholieke en Protestantsche bijbelwaardering. 34

Mgr. Franciscus Jacobus van Vree, Bisschop van Haarlem. . 65

Berengarius van Tours. — XIII. —

Een woord vooraf aan den Lezer. 96

Berengarius gedurende de eerste jaren der regering van Paus Gregorius VII. 101

Het concilie van Poitiers. 102

Brief van Paus Gregorius VII. 108

Het Romeinsch concilie van 1078. 117

Berengarius van Tours. — XIV. —

Het Romeinsch concilie van 1079. 133

I. Verschillende berigten over het concilie. . . . 135

II. De handelingen van het concilie volgens Berengarius. 153

III. Aanmerkingen op het verhaal van Berengarius. 162

Berengarius van Tours. — XV. —

Bladz.

Het Katholiek geloof van den H. Gregorius VII verdedigd tegen de beschuldigingen der Protestanten. 205
I. De verhouding van Gregorius VII tot Berengarius. 206
II. Gregorius VII beschuldigd door de partij van Hendrik IV. 215
III. De uitlegging op het Evangelie van den H. Matthaeus. 221
Verdediging van Paus Gregorius VII. (*Vervolg.*). 283
Korte karakter-beschouwing van den H. Gregorius VII. 284
Bewijzen voor het Katholiek geloof van Gregorius VII. 300
Dekreet over het oprigten en opnemen van broederschappen en vereenigingen. 229
Nekrologie:
Mgr. E. S. van der Haagen. 269
De HoogEerw. heer N. J. A. Steins Bisschop. 276
Verband van Kerk en Bijbel. 315
Moeten de woorden, door den Zaligmaker bij de instelling der H. Eucharistie gesproken, letterlijk of figuurlijk worden verstaan? 333
De Kardinaal-Aartsbisschop van Weenen over den hedendaagschen tijd. 358
Een woord van Dr. Karl Hase over Italië en den Paus. . . 367

VERSCHEIDENHEDEN.

Terugkeer der Bulgaren tot de Katholieke Kerk. 57
Statistiek der Katholieke Bisdommen 61
Opening der Vereenigd-Bulgaarsche kerk te Constantinopel . 130
Het meerendeel der Protestanten is nog Roomsch 186
De Kardinaal-Aartsbisschop van Keulen over wijlen den Koning van Pruissen. 193
Korte vermelding van eenige onlangs verschenen geschriften. 195
„ Lijdensweg der Pausen.“ 198
„ Merkwaardige voorvallen uit het leven van Pius IX.“ —
„ Leerrede over de wereldlijke magt van den Paus“, enz. 199
„ Het Lijden van Jesus, in korte beschouwingen.“ . 200
„ De Nederdaling ter helle.“ . . . . . —
„ Overwegingen van het Lijden van Jesus Christus.“ . 201

Bladz.

De Theologie der bemiddeling. (*Ingezonden.*) 237
Het Sanfedisme. 254
Protest van Paus Pius IX. 264
Gelegenheids-schriften. 265
„ *Lijkrede op Mgr. Cornelis Broere,* „ enz., „ door „ J. A. van den Akker, R. K. Priester." . . . 266
„ *Lijkrede op Mgr. C. Broere,* „ enz., „ door P. W. van „ Oorte, R. K. Priester en Leeraar in het Seminarie „ Hageveld." . . . . . —
„ *Mgr. Franciscus Jacobus van Vree, Bisschop van Haarlem.* " . . . . . —
„ *Zalige dood en plegtige begrafenis van Z. D. H. Mgr.* „ *Franc. Jac. van Vree,* Biss. van Haarlem," enz., „ door J. A. van den Akker, R. K. Pr." . . . 267
„ *De Koningin van Napels* ", door J. A. Alderdingk Thijm. . . . . —
De Katholieke Missie van Hamburg 320
Wijding van den eersten Bisschop der Vereenigde Bulgaren. 322
Toestand van het Protestantisme in Duitschland. 326
Een „ Acte van de Roomsgesinden " in Purmerland. . . . 327
Verdrukking der Christenen in Turkije door de Turken en hunne eigene kerkelijke overheden. 374
De Nationale Vereeniging in Duitschland. (*Ingezonden.*) . . 386
„ La jeune France. " 391
Iets zeldzaams. 392
Nieuwe uitgave van Pastoor Hesseveld's „ Overwegingen en Gebeden ". 394

Sprokkelingen:

Uit eene redevoering van Dr. Tholuck. 62
Een arbeid van da Costa vertaald. . . . . —
Vreemd, regt Engelsch plan van Evangelisatie. . . —
Geen Schillersfeest kan Duitschland redden. . . . 63
Beleefdheid aan de Christelijke kerk bewezen door een profeet. 131
Ewald's oordeel over een verbond van Pruissen met Sardinië. 132
Statistiek der geestelijkheid in Frankrijk. 202

Bladz.
Geheime genoptschappen onder den naam van Heiligen. 202
Nieuwe Russische vertaling van het N. T. . . . —
Staaltje van Russischen gewetensdwang. 203
Vermindering van de gemeente der vrienden, of kwakers. 204
Het echte beeld van Engeland. . . . . —
Wijding van den eersten Bulgaarschen Bisschop. . 268
Genootschap der H. Kindschheid. . . . . —
Statistiek van het kanton Geneve. 329
Getal priesters, enz. in Groot-Brittanje. 330
De Protestantsche zendingspost te Turijn. . . . . —
Het Protestantisme te Parijs. 331
Het Rationalisme in Engeland. 332
Statistiek van Petersburg. . . . . —

LETTERLOOVER.

Ave maris stella 395

Overlijden van onzen Hoogwaardigen Vader en beminden Bisschop 64

Correspondentie 204

Bladz. 18 *is achter* «Wie ziet niet,» *uitgevallen* «en met diepe smart als Wij,».
22 *staat*: «schijnt» *lees*: «kwijnt».
74 — «zijne» — «zijnen».
81 — «17 Maart» — «4 Maart».

HERDENKING

EENER

PROFETISCHE WEEKLAGT.

Wij openen dezen jaargang met de treffende Allocutie, door onzen H. Vader op het einde van het vreeselijke jaar 1860 tot zijne Eerwaardige Broeders de Kardinalen gehouden. Daarin toch hebben we eene ofschoon beknopte en treurige, maar ware en naauwkeurige schets van het ontzettende lijden, dat de Kerk in den jongsten tijd, zoowel in haar beroofd en verguisd Hoofd, den Stedehouder van Christus op aarde, in een overgroot aantal harer verbannen, geboeide, gekerkerde bisschoppen en priesters, als in zooveel duizenden harer vervolgde, gemartelde, geslagtofferde ledematen verduurd heeft en nog verduurt. Uit alle wereldstreken is er een noodgeschrei van zwaarbeproefde kinderen tot hun algemeenen Vader opgegaan, gelijk ook zijne klaagstem naar alle oorden der aarde was doorgedrongen en weder doordringen zal. In een door 't wederkeerige lijden steeds verhoogd gevoel van

liefde, heft hij, het vaderlijk oog vol tranen latende gaan van de snoode vervolgingen in het Westen op de met zooveel martelbloed besproeide velden van het Oosten, hij zelf van vijanden omsingeld, van de hoogte der H. Stad voor heel de wereld zijne verhevene weeklagt aan.

Zóó, dachten wij, die smartelijke woorden overwegend, zóó, vóór meer dan vijf en twintig eeuwen, zag een grijs profeet van priesterlijk geslacht, wiens klagten het niet ongepast zij, hier naar deze aanleiding ten deele te herhalen, al de jammeren van Gods uitverkoren volk: de H. Stad van vijanden omsloten, haar heiligdom onteerd, hare priesters verguisd, en stortte op dat gezigt zijne diepgeschokte ziel in geheimvolle treurzangen uit. 't Is ons, ook die herlezende, of hij in dat Sion en Jerusalem, in dat uitverkoren volk, in dat heilig- en priesterdom, in de verwoede vijanden dier dagen met profetiesch oog de levende afbeeldselen tevens aanschouwde van de nieuwe Stads Gods op den berg gebouwd, en beider rampen vereend in zijne diepzinnige klaagliederen beweende. Hoe, - heft bij aan, -

„Hoe zit zij eenzaam neder, de stad weleer zoo volkrijk! als eene weduwe is zij geworden, de meesteresse der volken: de vorstin der landen is onder schatting gebragt....

„Sions wegen treuren, omdat er niet zijn die ten feestgetij komen; al hare poorten zijn verwoest; hare priesters zuchten; haveloos zijn hare maagden, en zij zelve is van bitterheid overstelpt...

„De vijand legde zijne hand op al wat zij begeerlijks heeft; want zij zag de heidenen binnengedrongen in haar heiligdom, van wie Gij bevolen hadt, dat zij niet zouden komen in uwe vergadering.

„Al haar volk zucht en zoekt brood: al wat zij kostbaars hebben, geven zij voor spijs, om hunne ziel te verkwikken: Zie, Heer! en beschouw, hoe diep versmaad ik ben!.... hoe vol ik ben van bitterheid: daarbuiten woedt het zwaard, en daarbinnen is evenzeer de dood.

„Haar koning en hare vorsten zijn onder de heidenen. Er is geen wet meer!....

„Uwe profeten hebben u (O dochter van Sion!) leugen en dwaasheid geopenbaard; zij hebben u uwe ongeregtigheid niet ontdekt, om u tot boete te roepen: zij hebben u leugenachtige godspraken en uitdrijvingen geopenbaard.

„Allen die langs den weg gingen, hebben over u in de handen geklapt; zij sisten en schudden hun hoofd over de dochter van Jerusalem: Is dat de stad, zeiden zij, van zoo volmaakte schoonheid, de vreugde van heel de aarde?

„Al uwe vijanden sperden den mond tegen u op; zij sisten en knersten op hunne tanden, en spraken: Wij hebben verslonden! Zie, dat is de dag, waarnaar wij haakten: wij hebben dien gevonden, gezien!... [1]).

Nogtans bij al die zegepraal der vijanden van God en zijn volk, laat de profeet, hoe ook van alle kanten geprangd, den moed niet zinken: Heffen wij, - roept hij (gelijk ook onze H. Vader) vol vertrouwen uit, -

„Heffen wij onze harten met onze handen tot den Heer in den hemel omhoog!

„Gij waart nabij op den dag dat ik U aanriep: Gij zeidet: Vrees niet!

---

1) Thren. I, 1, 4, 10, 11; II, 9, 14—16.

„Gij hebt het pleit mijner ziel beslecht. Gij Verlosser mijns levens.

„Gij hebt, Heer! al hunne ongeregtigheid tegen mij gezien, rigt mijne regtzaak.

„Gij zaagt al hunne woede, al hunne beramingen tegen mij.

„Gij hoordet hunnen smaad, Heer! al hunne beramingen tegen mij;

„De lippen mijner tegenstanders, en hunne overleggingen tegen mij heel den dag.

„Zie hun zitten en hun opstaan: ik ben hun tot een spotlied!

„Gij zult het hun vergelden, Heer! naar het werk hunner handen...

„Gij zult hen vervolgen in uwe verbolgenheid, en hen verbrijzelen onder de hemelen, Heer!" ... [1]).

Maar nóg is 't altoos het uur en de magt der duisternissen; en als aanschouwde de profeet de berooving van des Heeren erfdeel en heiligdom, den euvelmoed zijner hateren, de verguizing des Gezalfden, gelijk het geschiedt in onze dagen, zoo klaagt hij voort:

„Hoe is het goud verduisterd, de edelste kleur veranderd: de steenen des heiligdoms liggen verstrooid op de hoeken van alle straten!...

„Zij hebben het aangezigt der priesters niet ontzien, en zich over geen grijsaards ontfermd...

„Zij deden onze schreden uitglijden, waar wij gingen op onze straten.

„Sneller waren onze vervolgers dan de arenden des

---

[1]) Ald. III, 41, 57—64, 66.

hemels: op het gebergte vielen zij op ons neêr, in de woestijn loerden zij op ons.

„De adem van onzen mond, de Gezalfde de Heer, is gevangen in onze zonden: tot wien wij spraken: In uwe schaduw willen wij leven onder de volken."

Ééns echter komt de dag der vergelding; de Heer helpt ten bekwamen tijde; in die zekere verwachting der uitredding voegt de profeet den ongeloovigen vervolgeren toe:

„Verheug en verblijd u, dochter van Edom! die in het land van Hus woont: ook tot u zal de beker komen: dan zult gij dronken liggen en ontbloot!

„Uwe ongeregtigheid heeft een einde, dochter van Sion! Hij zal u niet meer gevankelijk laten wegvoeren; uwe ongeregtigheid heeft Hij bezocht, dochter van Edom! uwe zonde gansch ontbloot" [2]).

In ootmoedig smeekgebed eindigt Jeremias zijne klagt; herinnert den Heer nog eens, wat de verdrukkers aan zijn volk hebben gedaan; vol schuldbesef en berouw, roept hij dan (zooals thans onze Opperherder) met vertrouwen 's Heeren goedertierenheid in:

„Gedenk, Heer! wat ons geschied is; aanschouw en zie onzen smaad.

„Ons erfdeel ging over in de magt van vreemden, onze woningen aan vreemdelingen.

„Knechten heerschen over ons: er was niemand die ons redde uit hunne hand.

---

[1]) Ald. IV, 1, 16, 18—20.

[2]) Ald. IV, 21, 22.

„In Sion hebben zij de vrouwen onteerd, en de maagden in Juda's steden.

„De vorsten zijn bij de hand opgehangen; en het aangezigt der grijsaards hebben zij niet ontzien.

„Verdwenen is de blijdschap onzes harten: ons vreugdekoor in rouw verkeerd; — de kroon is van ons hoofd gevallen: wee ons, dat wij gezondigd hebben! ...

„Maar Gij, Heer! blijft in eeuwigheid, uw troon is van geslachte tot geslachte.

„Waarom zoudt Gij ons voor altoos vergeten? ons verlaten in lengte van dagen.

Bekeer ons, o Heer! tot U, en wij zullen bekeerd worden; vernieuw onze dagen als van den beginne" [1]).

Indien we nu opmerkzaam de jongste weeklagt van den met zijnen Heer gekruisten Stedehouder, den Koninklijken Hoogepriester van het Rijk en de Stad Gods, willen nagaan, vinden we daar trek voor trek een lijden als de profeet beweende, in terug; waarbij we natuurlijk verre zijn van te beweren, dat de klaagzanger dat alles bepaaldelijk van onze tijden heeft verkondigd. Maar zoo heel de geschiedenis van Gods uitverkoren volk eene voorbereiding en afbeelding was van Christus' toekomstige Kerk en hare lotgevallen: we mogen dan ongetwijfeld in hoofdgebeurtenissen, in beider dagen van het hoogste, uitgestrektste en veelsoortigste lijden, de duidelijkste overeenkomst verwachten en erkennen niet slechts in 't algemeen, maar ook in tal van bijzonderheden.

De koninklijke en hoogepriesterlijke profeet of leeraar der volken, wien men met zooveel waarheid de zinrijke

---

[1]) Ald. V, 1, 2, 8. 11, 12, 15, 16, 19—21.

woorden: „Kruis uit kruis!" ten wapenspreuk gaf, weenend ziet hij, als Jeremias weleer, werwaarts hij boven van de heilige Stad zijne blikken wendt, allerwege vervolging, verwoesting, roof en moord; valsche profeten, die leugen en dwaasheid prediken; geene wet, geen regt meer!... godvergetenheid, met schennis van al wat gewijd en heilig is.

Wat er nog bepaaldelijk door zijn volk, door duizenden zijner kinderen en heel de Kerk geleden wordt, en Hij in hen lijdt, dat drukt de teederminnende Vorst en Vader bijzonder in zijne zielroerende weeklagt uit.

Tegenover die Kerk en haar Hoofd en de Haar en Hem getrouwen heet het allerklaarste onregt regt en wordt tot beginsel verheven; worden plegtige overeenkomsten — Baden getuige het! — eigenmagtig verkracht en verscheurd; Christus' Kerk wordt in haar aard en wezen miskend, voor slavin van den Staat verklaard, ja, tot eene instelling verlaagd, welke een goddelooze schotschrijver met de punt zijner pen afbreken en opbouwen kan. Dat zijn de nieuwe leugenprofeten, die, sterk door vorstelijke handlangers, onbeschaamd alle dwaling en dwaasheid rondbazuinen, en niet minder ten ondergang van de stad Gods zamenzweren, woelen en woeden, dan in zoo menig rijk de ongeloovigen van Edom, waar zij, met de vreugde der hel, dood en verderf over duizendduizenden van Christenen met dezer herders en hoofden hebben uitgebreid.

Doch ook bij al dien jammer wankelt noch wanhoopt de verlaten grijsaard in de eenzame stad; de kostbare slagtoffers, die er vielen en welke hij smeekend en met oogen vol tranen aan God voorhoudt, zullen, naar hij vertrouwt, diens verbolgenheid over 's werelds zouden

bevredigen. Op het gezigt der nog altoos zegevierende geweldenaars, roept hij, in heiligen ijvergloed voor Christus en zijne Kerk, eindelijk uit: „Rijze God eens op ten oordeel!" - of liever: dat Hij zijne vijanden genadig verlichte en op de wegen der geregtigheid terugvoere.

Luisteren we nu andermaal eerbiedig en kinderlijk naar de weeklagt zelve van onzen beminden H. Vader; vernemen we aandachtig: wat hij ons leert en vermaant; waartegen hij waarschuwt en bedreigt; wat hij veroordeelt en verwerpt: wat hij van God dag aan dag afsmeekt en door ons afgesmeekt wil hebben.

ALLOCUTIE

DOOR

Z. H. PAUS PIUS IX,

GEHOUDEN IN HET GEHEIM CONSISTORIE VAN DEN 17 DECEMBER 1860.

VENERABILES FRATRES.

Multis gravibusque vel ab ipso sui exordio iactata procellis Ecclesia miserrima hac nostra aetate tot tantisque hostium aggressionibus petita est, ut conceptum iampridem ab ipsis odium omnisque furoris maturitas in Nostri Pontificatus tempus erupisse vi-

EERWAARDIGE BROEDERS,

De Kerk, van haren eersten oorsprong af door zoovele en zoo zware stormen geslingerd, wordt in deze ongelukkige dagen door zulk eene menigte en zulk een magt van vijandelijke aanslagen bestookt, dat de voorlang tegen haar opgevatte haat en

deatur. Neque vero persequamur singula necesse est, Venerabiles Fratres, quae haud ita longo annorum intervallo acerba et gravia contigerunt, quorum memoria Nostrum aeque Vestrumque animum non levi moerore perfundat. Illud vero dissimulare non possumus, pro arcano Dei iudicio nullum adhuc fuisse impositum tam multis calamitatibus modum; novas quippe dolemus ingruere tum ex fautoribus perversae doctrinae, quae a funestissimae Reformationis principiis orta publici veluti iuris robur alicubi obtinuit, tum ex impiorum hominum pravitate qui Catholicae Ecclesiae se filios praedicant, appellandi vero sunt filii tenebrarum, tum denique ex ethnicorum furore qui per Orientis regiones caedem exitiumque fidelium vehementius efferbuit.

Et sane maxime est deplorandum, in quampluribus Europae partibus de Ecclesiae potestate ac iuribus perniciosissimos errores invaluisse: hinc adhibitum assidue studium ad vim omnem abiu-

woede thans tot rijpheid gekomen, en in den tijd Onzer Pauselijke regering schijnen losgebarsten te zijn. 't Is niet noodig, Eerwaardige Broeders, in het bijzonder na te gaan, wat er al grievends en hards in eene niet zoo lange reeks van jaren geschied is: de herinnering er van vervult en Onzen en Uwen geest met eene niet geringe droefenis. Maar Wij kunnen het niet ontveinzen, dat er door een verborgen oordeel Gods nog in 't geheel geene mate aan zoovele jammeren gesteld is; nieuwe slagen toch hebben Wij te betreuren, vooreerst van de voorstanders eener slechte leer, welke uit de beginselen der heillooze Hervorming voortgesproten, hier en ginds de kracht als van publiek regt heeft verkregen; ten andere van de boosheid dier goddelooze lieden, die zich kinderen der Katholieke Kerk heeten, maar veeleer kinderen der duisternis te noemen zijn; eindelijk van de woede der heidenen, die hevig door de landstreken van het Oosten tot dood en verderf der geloovigen uitgebarsten is.

En 't is voorwaar hoogst te betreuren, dat er in zeer vele gedeelten van Europa allerverderfelijkste dwalingen aangaande de magt en regten der Kerk ingang hebben gevonden; vandaar

dicandam initis cum Apostolica Sede de re sacra conventionibus, hinc omnis impensa cura, ut ne conventiones aliae contrahantur in posterum ad componenda Ecclesiae negotia, utque iis componendis moderandisque civilis dumtaxat accedat auctoritas. Quod quidem non sine gravi animi Nostri molestia experti nuper sumus, Venerabiles Fratres. Pro Apostolici enim muneris officio ad relevandas in Magno Badarum Ducatu Catholicae Ecclesiae res, et extinguenda illic exorta cum civili potestate dissidia, superiore, ut scitis, anno cum Celsissimo illo Duce conventionem inivimus, quae quum rata fuisset habita, et vero etiam in vulgus emissa, eiusdem executionem, ut par erat, praestolabamur. Verumtamen, refragante huic rei publico illius Ditionis Consilio, a Magno Duce decretum fuit editum, quo conventioni vis omnis adimitur, in eiusque locum rogata lex est Ecclesiae libertati vel maxime adversa. Id porro ex falsa protestantium doctrina derivatum intelligimus, qui autumant Ecclesiam in civili Imperio quoddam veluti Collegium existere, nullisque proinde pollere iuribus, praeter ea quae concessa illi sint atque attributa a civili potestate. Id autem quantopere abhorreat a veritate

die gedurige toeleg om alle kracht te ontzeggen aan overeenkomsten, omtrent kerkelijke zaken met den Apostolischen Stoel aangegaan; vandaar al de moeite welke men zich geeft, dat er in 't vervolg geene overeenkomsten meer ter beslechting van de aangelegenheden der Kerk worden gesloten, en het burgerlijk gezag alleen ze regele en besture; iets wat we onlangs tot Onze groote droefheid ondervonden hebben, Eerwaardige Broeders. Immers overeenkomstig den pligt van Ons Apostoliesch ambt, hebben Wij, ter bevordering van de belangen der Katholieke Kerk in 't Groothertogdom Baden, en ter wegruiming van de aldaar met de tijdelijke magt ontstane geschillen, het vorige jaar, gelijk U bekend is, met dien Doorluchtigen Hertog eene overeenkomst gesloten, waarvan Wij, daar zij bekrachtigd en zelfs openbaar gemaakt was, de ten uitvoerlegging, gelijk billijk was, verwachtten. Nogtans, wijl de landsvergadering zich er tegen verzette, is er door den Groothertog een dekreet uitgevaardigd, waardoor die overeenkomst van alle kracht beroofd, en door eene met de vrijheid der Kerk uiterst strijdige wet vervangen werd. Dit nu

ecquis non intelligat? Ecclesia nempe ut vera et perfecta societas a divino auctore suo fuit instituta, quae nullis circumscripta regionum finibus, nulli etiam civili subdatur imperio, suamque potestatem ac iura ubique terrarum in hominum salutem libere exerceat. Nec sane aliter indicant solemnia illa Christi Domini ad Apostolos verba: „Data est mihi „omnis potestas in coelo et in „terra, ite docete omnes gentes... „docentes eas servare omnia „quaecumque mandavi vobis". Quibus excitati vocibus Evangelii praecones Apostoli, repugnantibus et regibus et principibus, nullisque seu minis seu suppliciis deterriti demandatum sibi ministerium alacriter sunt executi. Nos itaque de salutaribus Ecclesiae iuribus tutandis vehementer solliciti, vix dum cogitari atque agi audivimus de eadem conventione infirmanda, Nostras continuo Magno Duci dedimus litteras ad malum hoc avertendum, atque adeo per Cardinalem publicis negotiis praepositum apud Gubernium illud instandum curavimus, ut debitae executioni conventio manderetur. Sed enim quum impensa omnia studia curaeque in irritum cesserint, quod Nostri officii est, abrogatam contra omnes iustitiae regulas sine alterius

vloeit klaarblijkelijk uit de valsche leer der Protestanten voort, die meenen, dat de Kerk in den burgerlijken Staat zooveel als een collegie uitmaakt, en diensvolgens geene andere regten bezit dan die welke haar door de tijdelijke magt verleend en toegekend zijn. Wie echter ziet niet in, hoeverre dit van de waarheid verwijderd is? De Kerk werd door haren goddelijken Stichter als eene ware en volmaakte maatschappij ingesteld, welke, door geene grenzen van landen omschreven, ook aan geen burgerlijk gebied onderworpen is, en vrij hare magt en regten over heel de aarde tot heil der menschen moet uitoefenen. Niet anders voorzeker luiden 's Heeren plegtige woorden tot de Apostelen: „Mij is alle magt gegeven „in den hemel en op aarde, „gaat onderwijst alle volken,... „hen leerende onderhouden al „wat ik u bevolen heb". Door die woorden aangezet, hebben de verkondigers van het Evangelie, de Apostelen, tegen den wil van vorsten en koningen in, en door geenerlei bedreigingen of folteringen afgeschrikt, de hun toevertrouwde bediening met allen ijver volbragt. Wij dan, in onze levendige bezorgdheid voor de handhaving van de heilzame

partis consensu solemnem conventionem Vestro in coetu, Venerabiles Fratres, palam conquerimur, et Catholicae Ecclesiae, Sanctaeque Sedis iura violata pessumdata vehementiori quo possumus studio reclamamus. Quae Nostrae expostulationes ut ad Badense Gubernium transmittantur mandavimus, simulque declaretur Archiepiscopo Friburgensi agendi ratio tantis in difficultatibus adhibenda; cuius praeclari Antistitis eiusque etiam Cleri commendare satis non possumus in Ecclesiae libertate tuenda constantiam, a qua nunquam ipsos vel in summo rerum discrimine discessuros plane confidimus.

regten der Kerk, hoorden naauw, dat er over het krachteloos maken dier overeenkomst gedacht en gehandeld werd, of Wij deden onverwijld aan den Groothertog een schrijven toekomen om het kwaad af te wenden, en lieten door onzen Kardinaal-minister van Buitenlandsche Zaken bij de Regering op de deugdelijke uitvoering der overeenkomst aandringen. Daar echter al Onze pogingen en zorgen te vergeefs zijn geweest, beklagen Wij Ons, Eerwaardige Broeders, gelijk het Onze pligt is, openlijk voor Uwe vergadering, dat eene plegtige overeenkomst, tegen alle regelen der regtvaardigheid, zonder de toestemming der andere partij afgeschaft is, en komen Wij voor de geschonden en vertreden regten van de Katholieke Kerk en den H. Stoel met den meest mogelijken nadruk op. Wij hebben ook gelast, dat Onze vertoogen aan de Badensche Regering worden overgemaakt, en tevens den Aartsbisschop van Freiburg de gedragslijn aangegeven, welke bij die groote moeijelijkheden te volgen is; en Wij kunnen dien uitnemenden Kerkvoogd en zijne Geestelijkheid niet genoeg prijzen wegens de betoonde standvastigheid in het handhaven van de vrijheid

Jam vero quum ob turbatas iterum in Magno Badarum Ducatu sacras res, expositamque illic novis iactationibus Ecclesiam doleremus, alia Nobis accessit molestiae causa ex nequissimo libello nuper Parisiis edito, in quem tam multa prorsus a veritate aliena, tam multa etiam absurda atque inter se pugnantia auctor congessit, ut respuendus potius atque aspernandus, quam refutandus videatur. Illud tamen non est ferendum, quod eo audaciae atque impietatis devenerit, ut posteaquam sacrum civilemque Ecclesiae Romanae principatum impetere non sit veritus, peculiarem quamdam novique generis sibi fingat Ecclesiam in Galliarum Imperio ex illius sententia excitandam, quae ab auctoritate Romani Pontificis subducta sit planeque divisa. Id porro quid est aliud, quam distrahere, ac proscindere Catholicae Ecclesiae unitatem? De qua quidem necessaria unitate ita Christus Dominus ad Patrem: „Non pro eis rogo tantum, sed „pro eis etiam, qui crediturі sunt „per verbum eorum in me, ut „omnes unum sint, sicut tu Pater „in me es et ego in te". Atqui

der Kerk, waarvan zij, naar Wij ten volle vertrouwen, nooit, ook niet in het uiterste gevaar, zullen afwijken.

Terwijl Wij het betreuren, dat de kerkelijke aangelegenheden in het Groothertogdom Baden weder in verwarring zijn gebragt en de Kerk aldaar aan nieuwe schokken blootgesteld is, kwam er voor Ons eene andere reden van smart bij door een onlangs te Parijs uitgegeven allerslechtst schotschrift, waarin de schrijver zooveel volstrekt onwaars, zooveel ongerijmds en tegenstrijdigs opeengestapeld heeft, dat het veeleer verworpen en veracht dan wederlegd moet worden. Doch niet te dulden is het, dat hij zijne onbeschaamdheid en goddeloosheid tot zooverre drijft, dat hij, na niet geschroomd te hebben, de burgerlijke en geestelijke magt der Roomsche Kerk aan te randen, eene bijzondere Kerk van een nieuwe soort in Frankrijk naar zijn inzigt wil opgerigt hebben, welke aan het gezag van den Roomschen Paus onttrokken en er geheel van afgescheiden moet zijn. Wat is dit anders dan de eenheid der Katholieke Kerk uiteenrukken en verscheuren? Van die toch zoo noodzakelijke eenheid sprak de Heer aldus tot

huius unitatis vis et ratio omnino postulat, ut tamquam membra cum capite, sic universi per orbem fideles cum Romano Pontifice, qui Christi in terris Vicarius est, coniungantur et coalescant. Quamobrem ad Praedecessorem Nostrum sanctae memoriae Damasum scribebat Ecclesiae doctor Hieronymus „Beatitudini „tuae hoc est Petri Cathedrae „communione consocior, supra „illam Petram aedificatam Ecclesiam scio, quicumque extra hanc „domum agnum comederit profanus est". Quantam vero memorati libelli auctor infert iniuriam perillustri Galliarum genti, utpote quam Catholicae unitatis retinentissimam schismaticis putat erroribus posse implicari! Quanta illius temeritas est, quod ab obsequio ac fide erga Apostolicam Sedem abstrahendum fore confidat Clerum illum et spectatissimos praesertim Antistites, qui Praedecessores inter suos Irenaeum recenseant Lugdunensis Ecclesiae Pastorem praeclara ista scribentem „Ad Romanam Ecclesiam propter potiorem principalitatem necesse est omnem „convenire Ecclesiam, hoc est „eos, qui sunt undique fideles": qui nullo fracti metu, nullo retardati periculo, tum voce tum scriptis Nostra Sanctaeque Sedis iura

den Vader: „Niet voor hen „slechts bid ik, maar ook voor „diegenen welke door hun woord „in mij zullen gelooven, dat „allen een zijn, gelijk gij, Vader, „in mij zijt en ik in u." De kracht nu en aard dier eenheid vordert volstrekt, dat, gelijk de leden met het hoofd, zoo al de geloovigen over heel de wereld met den Roomschen Paus, die Christus' Stedehouder op aarde is, vereenigd en aaneengesloten zijn. Daarom schreef de kerkleeraar Hieronymus aan Onzen Voorganger heiliger gedachtenis Damasus: „Met uwe Gelukzaligheid, dat is met den Stoel van „Petrus, ben ik in gemeenschap „vereenigd; ik weet, dat op die „Rots de Kerk gebouwd is; al „wie buiten dit huis het lam zal „eten, is een ongewijde". Maar welk een hoon doet de schrijver van gemeld schotschrift het roemruchtige Fransche volk aan, hetwelk hij, in weerwil van deszelfs gehechtheid aan de Katholieke eenheid, in de dwalingen der scheuring meent te kunnen wikkelen! Hoe groot is zijne onbeschaamdheid, dat hij zich voorstelt, van de gehoorzaamheid en trouw jegens den Apostolischen Stoel die Geestelijkheid, en inzonderheid die uitnemende Bisschoppen te kunnen aftrekken

vindicare certaverint, Nobisque exhibere nunquam intermiserint certissima devotionis argumenta! Quorum Nos, aliorumque per orbem Antistitum dum meritis ornamus praeconiis pastoralem curam, vigilantiam, firmitatem, ipsos licet sponte sua incensos erectosque ad Catholicae fidei defensionem, hortari tamen atque excitare pro hac temporum iniquitate non praetermittimus, ut quo validiores quotidie hostiles impetus fiant, eo firmiori animo sustinendos ac frangendos curent, atque adeo commissos suae curae fideles de fallaciis insidiisque admonere non desinant, quibus avellere ipsos a Matris Ecclesiae gremio vaferrimi homines connitantur. Iam vero ex damnando illo libello, quaenam tandem sint auctoris et ceterorum omnium consilia qui civilem Sanctae Sedi principatum extorquere conantur, detracta veluti larva manifeste deprehendimus. Scilicet nihil aliud intendunt ac moliuntur, quam ut Sanctissimae Religionis fundamenta subvertant. Id sane per provincias a civili Nostra dominatione iniuste subreptas, id per reliquas Italiae regiones perfidissimis quibusque artibus studiose curari et videmus et ingemiscimus. Huc spectant disseminatae quaquaversus perversae sacrorum librorum interdie onder hunne Voorgangers een Irenaeus tellen, den Herder der Kerk van Lyon, welke deze voortreffelijke woorden schreef: „Tot „de Kerk van Rome moet wegens „haren hoogeren voorrang alle „Kerk tezamenkomen, dat is, „alle geloovigen die over heel de „aarde zijn"; — die Bisschoppen, welke door geen vrees verzwakt, door geen gevaar weêrhouden, bij monde en geschrifte om strijd Onze regten en die van dezen H. Stoel gehandhaafd, en nooit opgehouden hebben, Ons de zekerste bewijzen hunner verknochtheid te geven! Terwijl Wij dezen welverdienden lof brengen aan de herderlijke zorg, waakzaamheid, standvastigheid van deze en de andere Bisschoppen over heel de wereld, laten Wij echter niet na, hen, ofschoon zij uit eigene beweging ter verdediging van het Katholieke geloof ontgloeiden en zich verhieven, bij deze ongeregtigheid der tijden te vermanen en aan te zetten, dat zij, naar gelang de vijandelijke aanslagen met den dag geweldiger worden, zich ook beijveren die des te kloekmoediger te verduren en te verijdelen, en alzoo niet ophouden, de geloovigen aan hunne zorg toevertrouwd tegen de listen en lagen te waarschuwen, waarmeê door-

pretationes ad fidem corrumpendam, diffusa ad contaminandos iuventutis mores turpissimorum libellorum colluvies, invecta quocumque effraenis vivendi licentia, despecta proculcata Ecclesiae potestas, sacra immunitas violata, subducta ab auctoritate et vigilantia Episcoporum publica iuventutis institutio omnisque doctrinae morumque disciplina, praepositi docendo homines de religione prave sentientes, evulgatum in Umbria decretum de cunctis ferme religiosis familiis e claustro exturbandis, de extinguendis Collegiatis Capitulis, delendisque simplicibus cuiusvis generis Beneficiis, piisque Sodalitiis eorumque bonis per summam iniuriam occupandis; huc spectant coniecti in vincula ecclesiastici viri, ipsique sacri Antistites, quos inter Venerabilis Frater Archiepiscopus Urbinas nuper septus armis in custodiam traditus, et Cardinalitia etiam dignitate fulgens Venerabilis Frater Firmanus Antistes per vim abreptus a Sede sua, alioque relegatus, et ab omni commissi gregis curatione prohibitus, ac plures etiam Antistites et Sacerdotes e Regno Neapolitano vel in carcerem missi, vel ad fugam coacti; huc spectant, (nec sine acerbissimo doloris sensu memoramus) patefacta

traptc lieden hen uit alle magt aan den schoot van Onze Moeder de Kerk zoeken te ontrukken. Klaar echter ontwaart men nu uit dat vloekwaardig libel, en als met afgetrokken masker, wat dan die schrijver en al de overigen bedoelen, die aan den H. Stoel zijn tijdelijk vorstendom pogen te ontweldigen. Niets anders namelijk beoogen en smeden zij dan de grondslagen der Allerheiligste Godsdienst omver te werpen. Hoe dit voorwaar in de gewesten, zoo wederregterlijk aan Onze tijdelijke heerschappij ontrukt, hoe dit in de overige landstreken van Italië door de verraderlijkste listen van allerlei aard met allen ijver wordt nagestreefd, dat zien en dat betreuren Wij. Daartoe strekken die verkeerde uitleggingen der H. Boeken, die allerwege verspreid worden, om het geloof te bederven; daartoe die uitgestorte vloed van de vuilste schandschriften om de zeden der jeugd te verpesten; de alom ingevoerde onbegrensde losbandigheid van leven; het verachten en vertreden van de magt der Kerk, het schenden der gewijde immuniteit, het onttrekken van het openbaar onderwijs der jeugd en van alle leer- en zedetucht aan het gezag en de bewaking der Bisschoppen en het

per nonnullas Italiae civitates protestantibus templa, et publicae etiam scholae institutae, ubi in perniciem Catholicae Religionis quaelibet impune tradatur doctrinae perversitas; denique promulgatum in Umbria decretum, quo matrimonium nuncupatum ab Apostolo magnum Sacramentum peculiaribus civilibus disciplinis illigatur, ac ferme subtrahitur ab Ecclesiae potestate, eo fortasse consilio ut postea civilibus dumtaxat subdatur legibus, eaque ratione, quod Deus avertat, legalis invehatur concubinatus cum extremo animarum detrimento. Atque hic, uti Apostolici Nostri muneris ratio postulat, quidquid contra Ecclesiae iura et patrimonium, contra religiosas personas earumque bona actum hucusque est, vel peragatur in posterum, damnamus reprobamus, ac nullius vis et roboris, ac prorsus irritum palam edicimus.

aanstellen van lieden die bedorven gevoelens over de godsdienst koesteren; daartoe strekt het in Umbrië uitgevaardigd dekreet, waarbij schier alle kloostervereenigingen uit hunne kloosters verjaagd, de Collegiale Kapittels vernietigd, de eenvoudige Beneficiën, van welken aard ook, opgeheven, de godvruchtige Broederschappen met hunne goederen alleronregtvaardigst in beslag genomen worden; daartoe werpt men de geestelijken in boeijen, ja de gewijde Bisschoppen zelven, onder welke Onze Eerwaardige Broeder de Aartsbisschop van Urbino onlangs, van eene gewapende magt omgeven, in verzekerde bewaring werd gesteld, en zelfs een Kardinaal ondanks zijne verhevene waardigheid Onze Eerwaardige Broeder de Bisschop van Fermo met geweld aan zijnen zetel ontrukt, naar elders verwezen, en aan alle verzorging der hem toevertrouwde kudde onttrokken werd, terwijl nog een aantal Bisschoppen en Priesters in het Koningrijk Napels of in den kerker geworpen, of gedwongen zijn te vlugten; daartoe heeft men (en Wij gedenken het niet zonder het bitterst gevoel van smart) in eenige steden van Italië voor de Protestanten tempels geopend,

en ook openbare scholen opgerigt, alwaar men tot schade van de Katholieke Godsdienst straffeloos alle verdorvenheid van leering onderwijst; daartoe eindelijk het in Umbrië uitgevaardigd dekreet, waarbij het huwelijk, door den Apostel een groot Sakrament genoemd, aan bijzondere burgerlijke bepalingen gebonden en schier aan de magt der Kerk onttrokken wordt, welligt met het doel, om het later enkel aan de burgerlijke wetten te onderwerpen, en op die wijze, wat God verhoede! tot uiterst groote schade voor de zielen, het wettelijk concubinaat in te voeren. Hier ter plaatse dan, gelijk het Ons Apostoliesch ambt vordert, veroordeelen en verwerpen Wij al wat er tegen de regten en het erfgoed der Kerk, tegen de kloosterlingen en hunne goederen tot nog toe gedaan is of in 't vervolg zal gedaan worden, en verklaren het openlijk van geenerlei kracht of waarde en van volstrekte ongeldigheid.

Quanta vero ubique sit rerum omnium tum publicarum tum privatarum perturbatio, quantus in Europa motus, quantis dissidiis flagret Italia ecquis non videat, ac Nobiscum non maxime doleat? Tam multa tamque gravia rei sa-

Wie ziet niet, hoe groot eene verwarring er allerwege is zoo in de openbare als bijzondere zaken, wat eene beroering in Europa, van wat tweedragt Italië blaakt? Als wij zoo vele en zoo groote wonden, der godsdienst

crae et civili inflicta vulnera considerantes exclamare cogimur cum Propheta „infecta est terra ab „habitatoribus suis quia transgressi sunt leges, mutaverunt „ius, dissipaverunt foedus sempiternum". Haec autem malorum congeries ab iis maxime repetenda, qui ut suam per Italiae fines ditionem extendant humana quaeque iura ac divina audacter pervertunt, qui publicae se felicitatis auctores iactant, quocumque tamen pervaserint, ibidem saevissimae veluti tempestates impressa relinquunt furoris excidiique vestigia. Utinam aliquando redeant insipientes ad cor, nimirum intelligant, Religione sublata, nullum humanae societati superesse praesidium tum ad stabilitatem tum ad quietem; utinam sibi aliquando persuadeant unam esse Catholicam Religionem veritatis magistram, virtutum omnium altricem, in qua civitatum, regnorum incolumitas salusque nitatur: meminerint aliquando, Apostolicam hanc Sedem nedum adversatam nunquam fuisse verae ac solidae populorum felicitati, quin etiam quovis tempore de universo hominum genere fuisse egregie promeritam; per illam namque traductae ad humanitatem barbarae gentes, veraeque religionis praeceptis institutae, sedati bel-

en den staat geslagen, beschouwen, worden wij gedwongen met den Profeet uit te roepen: „de „aarde is bezoedeld door hare „bewoners, wijl zij de wetten „overtreden, het regt veranderd, „het altoosdurend verbond te „niet gedaan hebben." Doch die opeenhooping van rampen is hun vooral te wijten, die, om hun gebied over heel Italië uit te breiden, alle goddelijke en menschelijke regten euvelmoedig verdraaijen, die snoeven en roemen, de stichters der publieke welvaart te zijn, en intusschen waar ze ook doordringen, aan de geweldigste orkanen gelijk, de sporen hunner woede en verdelging achterlaten. Mogen die dwazen eens tot inkeer komen en toch begrijpen, dat er zonder de godsdienst aan de menschelijke maatschappij geene bescherming meer overblijft noch voor hare duurzaamheid noch voor hare rust; mogen zij zich eens overtuigen, dat de Katholieke godsdienst alleen de leermeesteresse is der waarheid, de kweekster van alle deugden en op haar het behoud en heil van staten en rijken rust: mogen zij eens gedenken, dat deze Apostolische Stoel, wel verre van ooit aan het ware en degelijke geluk der volken te hebben geschaad, zich integen-

lorum tumultus, provectae modis omnibus bonae artes ac disciplinae, calamitosis aegrisque recreandis publica charitatis excitata domicilia, asserta promulgata et principibus et populis vel in maximis perturbationibus iustitiae atque honestatis principia. Haec atque alia quamplura per Apostolicam Sedem in bonum humanae societatis provide sapienterque peracta, multis eximiisque testata monumentis, ad omnis praedicationem temporis celebrabit historia.

deel ten allen tijde jegens heel het menschelijk geslacht bij uitstek verdienstelijk heeft gemaakt; door hem toch zijn barbaarsche volken tot beschaving gebragt en in de voorschriften der ware godsdienst onderwezen; door hem de krijgsrumoeren gestild, de schoone kunsten en wetenschappen op allerlei wijze bevorderd, openlijke liefdegestichten te voorschijn geroepen ter verpleging van ongelukkigen en zieken; door hem de beginselen van regtvaardigheid en zedelijkheid voor vorsten en volken, ook bij de grootste beroeringen, gehandhaafd en verkondigd. Dit alles en veel meer nog wat de Apostolische Stoel met veel doorzigt en wijsheid tot welzijn der menschelijke maatschappij heeft gedaan, en wat vele en uitnemende gedenkteekenen betuigen, zal de geschiedenis tot zijn lof door alle tijden luide vermelden.

Sed iam paternum animum Nostrum ad se revocat plurimis afflicta malis per Orientem Ecclesia, quae tamen cruentis martyrum palmis nobilitari ornarique non desinit. Loquimur nempe, Venerabiles Fratres, de regno Choreae, de Sinensium Imperio regnisque finitimis, ubi neque atrocissimis cruciatibus nec dirissimo quovis mortis genere debili-

Doch nu trekt de Kerk in het Oosten ons vaderlijk gemoed tot zich, zij, die, door zoovele rampen getroffen, echter niet ophoudt door de bloedige palmen der martelaren geadeld en versierd te worden. Wij spreken namelijk, Eerwaardige Broeders, van het koningrijk Korea, van het keizerrijk China, en de aangrenzende rijken, alwaar der

tata aut victa est Christianorum in fide constantia; loquimur de Conchinchinae ac Tonchini regionibus, in quibus ad extinctionem prorsus christiani nominis acerbissime recruduit ethnicorum immanitas. Quid enim memorabimus collegia, coenobia, templa, publicas privatasque aedes vel solo eversas, vel flammis absumptas? quid christifideles referemus cuiusque aetatis, conditionis, ordinis partim saevissime exagitatos, nudatosque rebus omnibus hac illac errantes vitam trahere coactos quovis supplicio acerbiorem, partim in carcerem detrusos, omnique tormentorum genere excruciatos? qui tamen in ferendis pro Christo suppliciis ac morte obeunda veterum Ecclesiae Martyrum fortitudinem retulerunt. Neque minus Nos tangit ac movet miserrima christianorum per Syriam conditio, qui licet a crudelissimae caedis perpessione quieverint, assiduo turbantur metu ne compressus tantisper militaribus Europae copiis infidelium impetus in rapinas iterum caedesque furentius erumpat. Illorum Nos relevandis infortuniis, sin minus paternis desideriis parem, aliquam tamen pro angustis Nostris rebus pecuniae partem transmittendam curavimus, quam offerre Nobis nunquam intermisit pia Catholi-

Christenen standvastigheid in het geloof noch door de gruwzaamste folteringen, noch door de wreedaardigste soort van dood aan 't wankelen gebragt of verwonnen werd; Wij spreken van de landstreken van Cochin-China en Tonking, alwaar de onmenschelijkheid der heidenen weder op 't allerhevigst ter volslagen uitdelging van den Christen naam gewoed heeft. Waartoe zullen we ophalen van de collegiën, kloosters, kerken, openbare en bijzondere gebouwen, of tot den grond toe verwoest, of door de vlammen verteerd? Waartoe de Christen geloovigen van allen leeftijd, stand en rang voor den geest roepen, die deels wreedaardig mishandeld en van alles beroofd, van plaats tot plaats rondzwerven, en gedwongen zijn een leven te leiden bitterder dan alle pijniging; deels in den kerker gesleurd en door alle soort van folteringen gemarteld zijn? die niettemin in het verduren van die folterpijnen en het ondergaan van den dood de sterkte van de oude Martelaren der Kerk hebben getoond. Niet minder treft en roert ons de allerjammerlijkste toestand der Christenen in Syrië, die, ofschoon zij nu van het wreedaardigste bloedbad een weinig bekomen, gedurig door de vree

carum gentium liberalitas. Quarum etiam non sine laude commemoratum volumus egregium charitatis exemplum in recreandis subsidiorum largitate afflictis per Syriam fidelibus, atque adeo maximopere laetamur, nunquam languescere in Ecclesia virtutem illam, quam divinus Reparator praecipuum esse signum voluit Christianae Religionis.

worden beangst, dat de geweldadigheden der ongeloovigen, voor een wijl door de Europesche troepen beteugeld, andermaal en te heviger in roof en moord zullen uitbreken. Ter leniging hunner rampen hebben Wij een voor onze vaderlijke verlangens wel te gering, maar, zooveel Onze eigene bekrompene omstandigheden gedoogen, toch eenig gedeelte van het geld doen toekomen, hetwelk de vrome milddadigheid der Katholieke volken ons op den duur blijft aanbieden. En niet zonder lof willen Wij hier dat voortreffelijke voorbeeld van liefde herdacht hebben, hetwelk zij door hunne milde ondersteuningen ter verkwikking van de in Syrië zoo zwaar getroffen geloovigen gaven, en Wij verheugen ons ten hoogste, dat nooit in de Kerk die deugd schijnt, welke, gelijk onze goddelijke Verlosser wilde, het voornaamste teeken der Christelijke Godsdienst moest zijn.

Hic, quem hactenus exposuimus, sacrarum rerum et publicarum status, deplorandus quidem ac luctuosus, Nos vehementer angit atque perturbat, et gravi etiam moerore complet, Venerabiles Fratres; Vosque in partem vocatos procurationis Nostrae in partem etiam doloris venire non dubitamus. Sed tamen non concida-

Deze tot hiertoe door Ons blootgelegde, wel betreurenswaardige en jammervolle toestand der godsdienstige en publieke aangelegenheden grieft en ontroert ons uitermate en vervult ons met diepe droefheid, Eerwaardige Broeders; en Wij twijfelen niet, of Gij die geroepen zijt om in Onze herderlijke zorg te

mus animo, atque iteratis quotidie precibus levemus oculos nostros in montem, unde in tantis rerum asperitatibus opportunum expectemus auxilium. Aderit Ecclesiae suae Deus, aderit humilitati Nostrae, Eiusque Nos virtute roboratos ab officio et constantia Apostolici Ministerii nullus plane periculi metus, nulla deterrebit adversitas. Innocens christianorum sanguis, quo perfusa Orientalis terra est, in odorem suavitatis ascendat ad Dominum, illoque salutari velut sacrificio placatus gravissimas, quibus premimur, quaeque impendent, calamitates propitius avertat; atque accedente Sanctissimae Genitricis Dei ab origine immaculatae patrocinio, et beatissimis Apostolis Petro et Paulo suffragantibus, concedat Ecclesiae suae de acerbissimis inimicis referre victoriam.

Exsurgat aliquando in iudicium Deus, hostesque sui nominis religionis excidium anhe-

deelen, neemt ook deel in Onze smart. Laat ons echter niet ontmoedigd worden, en onder dag aan dag herhaalde gebeden onze oogen opheffen tot den berg van waar wij in zulk een hagchelijk tijdsgewricht hulp verwachten ten zijnen tijde. God zal zijne Kerk bijstaan, Hij zal onze geringheid ondersteunen, en, door zijne kracht gesterkt, zal Ons geen vrees voor eenig gevaar, geene wederwaardigheid van den pligt en standvastigheid Onzer Apostolische Bediening doen afwijken. Moge het bloed der Christenen, waarmeê de Oostersche grond besproeid is, tot een geur van zoetheid voor den Heer opstijgen, en Hij, daardoor als een heilrijk offer verzoend, de zware rampen die ons drukken en nog boven het hoofd hangen, genadiglijk afwenden, en onder de bescherming daarbij der Allerheiligste, van haren oorsprong af Onbevlekte Moeder Gods, en op de voorspraak der zalige Apostelen Petrus en Paulus, aan zijne Kerk verleenen, dat zij de overwinning op hare verwoede vijanden behale. Rijze God eens op ten oordeel! en dat Hij de vijanden zijns naams, die den ondergang der godsdienst ademen en vele goddelooze aanslagen tegen zijne Kerk smeden, in de sterkte zijns

lantes, multa et nefaria in Ecclesiam molientes in fortitudine brachii sui disperdat et conterat, vel, quod potius et optamus et poscimus, divinae gratiae lumine collustratos in viam iustitiae et veritatis dives in misericordia clementissime traducat.

arms verstrooije en verbrijzele, of, wat Wij veeleer en wenschen en smeeken, dat Hij, die rijk is in barmhartigheid, hen door het licht der goddelijke genade bestrale en op den weg der regtvaardigheid en waarheid goedertierenlijk terugvoere.

DE 31e DECEMBER,

DAG DER BEGRAFENIS VAN DEN HOOGEERW. HOOGGELEERDEN HEER

C. BROERE.

„De Katholiek" herdenkt dezen allertreurigsten dag, niet zoozeer om eene beschrijving der plegtige begrafenis van den hoogst gevierden en beminden Hoogleeraar te geven, als wel om te vermelden wat er te dier gelegenheid tot lof van zijnen oudsten en trouwsten medearbeider geuit, en ons bij goedgunstige bewilliging ter mededeeling afgestaan is. Uit die woorden toch zal het blijken, hoevéél, helaas! ons maandschrift met het ontvallen van dien onvergelijkelijken, gansch genialen schrijver verloren heeft.

Zijne Doorl. Hoogw. onze beminde Bisschop, die den overledene zoo hoog waardeerde en vereerde, had zich,

ofschoon ernstig ongesteld, aanvankelijk nog met de hoop gevleid, van de begrafenis-plegtigheid te kunnen bijwonen; doch hierin tot zijn en ons groot leedwezen teleurgesteld, deed zijne hooge deelneming dit schrijven aan den HoogEerw. HoogGel. Heer President van het Seminarie te Warmond toekomen.

..... „Ik kan niet zeggen, hoezeer het mij spijt, dat ik niet ter uitvaart kan zijn: zoo gaarne had ik aan mijn eigen gevoel deze voldoening gegeven, en daardoor tevens doen blijken van mijne hooge achting en vriendschap voor den ontslapenen Broere! Daarenboven zou ik daarin een bewijs hebben kunnen geven, dat de verdiensten voor de H. Kerk en voor het Bisdom op den Bisschoppelijken stoel gewaardeerd en gehuldigd worden. Maar ik kan niet anders tegenwoordig zijn dan in den geest, en hieraan hoop ik niet te ontbreken. Ik verzoek u aan den broeder des overledenen, en aan al zijne betrekkingen, vrienden en vereerders, ter uitvaart tegenwoordig, mijne deelneming in hun verlies namens mij te betuigen; alhoewel ik misschien degene ben aan wien dergelijke betuigingen behoorden gedaan te worden. Immers hij was een van de uitstekendste en echtste sieraden der geestelijkheid; niemand overtrof hem in liefde voor de H. Kerk; niemand had meer licht van den Hemel ontvangen ter beoordeeling van de gebeurtenissen in betrekking tot de Kerk; niemand was beter in staat om de dwalingen en de sophisterij der philosophie van onzen tijd te toonen, te karakteriseren en te bestrijden; niemand wist de waarheid in zoo edele en verhevene vormen te kleeden. Maar God heeft die ster aan onzen hemel uitge-

doofd! Bidden wij Hem, dat zijn licht daarom niet minder helder strale in Nederland!".....

Toen op den dag der begrafenis, den droevigen laatsten des jaars 1860! het H. Offer door den HoogEerw. Heer President van het Seminarie opgedragen was, hetwelk, behalve door naastbestaanden en vrienden des Hoogleeraars, door een groot aantal der leerlingen die in dertig jaren tijds, hetzij te Hageveld of te Warmond, onder zijne leiding waren geweest, werd bijgewoond, schaarden de priesters zich om de lijkbaar, te midden der kapel geplaatst; — en daar sprak een der oudste leerlingen, later medehoogleeraar des Overledenen, de HoogEerw. HoogGel. Heer Kanunnik en Deken van Noordwijk, Mgr. Borret, zelf diep-getroffen en onder veel geween aller aanwezigen, deze woorden uit.

„Het was zonder aarzeling, en toch niet zonder schroom, Mijne Heeren, dat ik er toe besloot, om in deze eerwaardige vergadering het woord te voeren bij de treurige plegtigheid, die ons rondom de lijkbaar van een hooggeschatten ambtgenoot, van een dierbaren broeder en vriend, van een geliefden en gevierden leermeester verzamelt. Wat ik niet weigeren *mogt*, dat was een laatste blijk van hulde en eerbiedige genegenheid, een laatste blijk van dankbaarheid ook, te brengen aan den onvergetelijken man, die zoo hoog in aller achting stond aangeschreven, en die mij zelven als mijn meester en vriend zoo dierbaar was; — wat ik vreezen *moest*, het was, dat ik al te onvolkomen, al te flaauw en gebrekkig in mijne ter haast voorbereide

toespraak, de gevoelens zou kunnen uitdrukken zoowel van hooggestemde bewondering als van diepe smart, die u aller harten bij dit onherstelbaar verlies vervullen. Want met weemoed starend op het ontzielde ligchaam, dat weleer het hulsel was, de aardsche woontente van een zoo rijk begaafden als edelaardigen geest, roept gij allen met mij, en duizenden in den lande roepen met ons uit: In Cornelius Broere heeft de Kerk van Christus een wakkeren verdediger en pligtgetrouwen dienaar, ons Bisdom een uitmuntend priester en schitterend sieraad, dit Huis een zijner verdienstelijkste leeraren, de Wetenschap een harer begaafdste voorstanders en beoefenaars verloren!

„Ik gevoel mij niet in staat, Mijne Heeren, om u, zelfs in oppervlakkige trekken, het leven, het zoo hoogst verdienstelijke leven te schetsen van den waarlijk grooten man en edelen priester, wiens stoffelijk overschot daar voor ons ligt. Herinneren mag ik u echter, met eenige woorden, hoe Gods vaderlijke Voorzienigheid hem van zijne prilste jeugd af, die opleiding en die bescherming had voorbehouden, welke zoo vaak een weldadigen, ja meestal beslissenden invloed uitoefenen op 's menschen volgende loopbaan. Broere vond die opleiding en die bescherming in de teedere liefde, waakzaamheid en zorgen van eene Moeder, die met zeldzame gaven van hart en geest was bedeeld. Daardoor was het, dat de zich spoedig ontwikkelende jongeling dien gulden en nooit meer terugkeerenden dageraad des levens door geen besmettende dampen der hartstogten ooit zag verduisterd: ja geheel zijn leven door bleef die rein bewaarde jeugd een frisschen geur van edelaardigheid en kinderlijke onschuld over al zijn handelen, over geheel zijne persoonlijkheid verspreiden.

„De veelbelovende Cornelius had in zich de goddelijke

roeping tot de dienst der Kerk erkend, en besloot zich onverdeeld aan haar toe te wijden. Ook hier, Mijne Heeren, op de voorbereidende loopbaan, die tot het Heiligdom leiden moest, liet hem Gods Voorzienigheid een leermeester, een gids, een geestelijken vriend en vader ontmoeten, uitmuntend onder velen, overtroffen door niemand. In waarheid, zeldzaam vond een voortreffelijker leeraar een voortreffelijker discipel! De veelzijdige bekwaamheid, de fijne beschaving, de gekuischte smaak, de echte humaniteit, en wat nog meer is, de edele inborst, de gloeijende godsdienstijver, de onwankelbare getrouwheid aan deugd en pligt, de liefde voor de Kerk van Christus, de eerbied voor hare regten en wetten, de teedere godsvrucht en het vurig geloof werden uit het hart des meesters in dat van den jeugdigen leviet overgestort. De roemvolle stichter van Hageveld had in Cornelius Broere een kweekeling zijner waardig gevonden! En toen later die doorluchtige paedagoog, wien de zaak van het Onderwijs zoo naauw aan 't harte lag, in een uitgestrekt bisdom, in de aloude *Sancta Legia* den herderstaf met eere ging dragen, toen liet hij zich hier in zijn vaderland een onvergankelijk aandenken achter in zijn hem zoo dierbaar *Hageveld*, waarvan Broere, Van Bommel's leerling, later een sieraad en steun zou worden, en waarin de geest van den grooten Stichter, onder medewerking van zoovele voortreffelijke mannen, die Broere's ambtgenooten of leerlingen waren, zoo uitmuntend is bewaard gebleven.

„Eenmaal priester geworden, was de loopbaan welke Broere zich door Gods beschikking zag aangewezen, die der Wetenschap. Hij moest die, ten dienste van het Heiligdom, meer en meer in zich zelven volmaken; hij moest, om een woord van den grooten Hieronymus te gebruiken,

met den krijgsbuit der Grieken en Romeinen de gewijde wanden des tempels versieren. Hij moest een dier uitverkoren priesters worden, van wie de Heilige Geest in den laatsten der profeten getuigt: dat hunne lippen de wetenschap zullen bewaren; dat zij ten vraagbaak voor anderen zullen worden gesteld, omdat zij als afgezanten zijn van den God der Heirscharen: *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est* [1]). Cornelius Broere was bestemd om, in het erfdeel van Willebrord en Bonifacius, op den kandelaar te worden geplaatst, om door zijne schitterende geestesgaven een aantal aan hem toevertrouwde discipelen voor te lichten. En hoe vol zegen, van welken heilzamen en blijvenden invloed zijn rusteloos pogen en streven in dezen hem aangewezen werkkring geweest is, kunt gij zelven getuigen, Mijne Heeren, die met mij, gedeeltelijk althans, uwe wetenschappelijke vorming aan hem te danken, of hem als ambtgenoot hebt ter zijde gestaan.

„Maar hoe gezegend ook Broere's arbeid als Hoogleeraar in de beide Seminariën van ons Bisdom geweest zij, toch was dit niet de eenige sfeer, waarin hij zich met vrucht zou bewegen. Zijn bezielend woord moest niet alleen voor een klein getal uitgelezen toehoorders, niet alleen voor de kweekelingen des Heiligdoms, maar ook voor duizenden daarbuiten, priesters en leken, de wetenschap in hare diepste verborgenheden toegankelijk maken. Onwaardeerbaar blijven in dit opzigt Broere's verdiensten als schrijver op het gebied der leerstellige theologie, der apologetiek, der historie, der wijsbegeerte in al haren omvang, der politiek, der dichtkunst, der fraaije

---

[1]) Malach. II, 7.

letteren en schoone kunsten. Er was geen onderwerp, in welk vak der gewijde of profane wetenschappen ook, wat, door hem behandeld, geene nieuwe aantrekkelijkheid verkreeg; het ging den grooten kunstenaar, gelijk van een ander uitmuntend vernuft staat geschreven: *quidquid tetigit ornavit*! Alles wat Broere schreef droeg den eigenaardigen stempel van zijn genie, dat zich op elke bladzijde als met herkenbare gelaatstrekken afspiegelde. Ja, wanneer bescheidenheid of aangeboren eenvoud hem meestal zijnen naam deed verzwijgen onder zooveel heerlijke bladzijden van zijne hand, dan toch was er niemand, die niet terstond den genialen auteur uit de vruchten van zijn onvergelijkelijken geest herkende. „Dat is van de hand des Meesters!" - „Zóó kan alleen Broere schrijven!" — riepen we dan met geestdrift uit. Al wie éénmaal, Mijne Heeren, den kreet des adelaars, wanneer hij in 't luchtzwerk opschiet, heeft mogen hooren, loopt geen gevaar om bij eene tweede ontmoeting, zich in de stem van den koning der vogelen te zullen vergissen....

„Behoef ik u te zeggen, Mijne Heeren, dat zoo zeldzame gaven de verdiende hulde en erkenning inoogstten? Dat, behalve onbegrensde liefde en hoogachting, ook eervolle onderscheiding aan Broere ten deel viel? Daaronder was voorzeker de streelendste en dierbaarste voor hem, de hooge waardigheid, die hem door den Vader aller Geloovigen, als eene belooning aan den wakkeren verdediger der waarheid tegen het ongeloof onzer eeuw werd geschonken. Bij de herstelling der Bisdommen hier te lande wees hem onze Doorluchtige Kerkvoogd eene eervolle plaats in het Kapittel zijner Kathedraalkerk aan. Later werd hem, op het staatkundig gebied, de belooning voor burgerdeugd, het Ridderkruis onzer eerste Orde, door

Zijne Majesteit onzen thans regerenden Koning op de borst gehecht. Algemeen was over deze veelzijdige erkenning van Broere's verdiensten de goedkeuring en toejuiching; en niemand, zoo dacht ieder, wist een priester in ons land te noemen, aan wien met meer regt die eervolle onderscheidingen van wege de Kerk of den Staat konden worden verleend.

„Maar ik spreek misschien reeds te lang, Mijne Heeren, ten aanschouwe dezer lijkbaar, en bij dit geopend graf, over verdiensten en eerbewijzigingen, die, hoe verheven en achtingswaardig ook, toch niet de eenige, veel minder de edelste en hoogste verdiensten van een dienaar van Jesus Christus zijn. Ja, ik zeg het met innige blijdschap: hoe rijk, hoe voortreffelijk ook de gaven waren van geest en wetenschap, die dezen zeldzamen man versierden, zeker is het toch, dat de gaven zijns harten even uitstekend waren. Daarom dan, daarom vooral, Mijne Heeren, zij hier den pligtgetrouwen, den godvreezenden, den liefdevollen, den ootmoedigen, den zich zelven niet zoekenden priester, door ons priesters een krans van eere om het eerbiedwaardig hoofd gevlochten! Dat is toch Broere's hoogste verdienste, zijn onsterfelijke roem en kroon, dat hij een priester in den vollen zin des woords geweest en gebleven is vóór alles en in alles! Nooit werd, in zijne gansche loopbaan, zijn priesterlijk kleed door het stof der aardsche begeerten besmeurd! Steeds bleef zijn handel en wandel overeenkomstig met zijne verhevene roeping en stand. Voortdurend, onbezweken arbeidde hij, ook in de hitte des dags, op de plaats hem in den wijngaard zijns goddelijken Meesters aangewezen. Zich zelven vergetend, zich zelven verloochenend, on-

bewust, gelijk het scheen, van zijne hooge waarde en van de schatten die hij in zich omdroeg, volbragt hij, zoo lang, langer dan zijne krachten het gedoogden, het hem opgedragen dagwerk ten einde toe! Ja, toen reeds voor maanden geleden, eene kwijnende ziekte en velerlei kwalen zijne ligchaamskrachten hadden ondermijnd, bleef zijn geest voortdurend werkzaam, en met kranke hand schreef hij, nog vóór weinige dagen, zijne laatste bladzijden ter verdediging dier heilige waarheden, welke hem boven alles dierbaar waren; laatste klanken van zijne reeds stervende stem, waarin gij hem nog na zijnen dood ter dienste van Christus' Kerk zult hooren spreken: *Defunctus adhuc loquitur*!... Ja, gij blijft tot ons spreken, hooggeschatte man, geliefde leeraar, eerwaardig priester! Ge blijft ons herinneren wat wij priesters zijn of worden moeten, willen we in ons uw beminnelijk beeld afspiegelen. Gij zegt ons, van uit die lijkbaar, Gij, man der wetenschap bij uitnemendheid, dien zij meer dan anderen door haar heilig vuur had ontgloeid, dien zij, gelijk weinigen slechts, in hare verborgenste geheimen had ingewijd, Gij zegt ons, dat ook de wetenschap ijdel is, die niet door het Geloof wordt voorgelicht en geadeld, die niet door de Liefde wordt opgebouwd. Gij leert ons door uw voorbeeld, niet ons zelven, niet onzen eigen roem of voldoening, maar de zaak van Christus, de heilige zaak der waarheid, in alles en vóór alles te zoeken, en aan de dienst van den goddelijken Meester en der door Hem gestichte Kerk al de krachten van ons leven te wijden: *defunctus adhuc loqueris*!

„En nu, laat ons biddend eindigen. Laat ons andermaal harten en handen ten hemel opheffen; want wie is

er, die geheel vlekkeloos kan verschijnen voor den regterstoel Gods? Laat ons daarom voor den ontslapen priester, door de oneindige verdiensten van het onbevlekte Zoenoffer, zoo dikwijls door hem zelven geofferd, en nu, voor zijne zielerust opgedragen, bij den Vader der barmhartigheden en den God aller vertroosting, genade en erbarming voor hem afsmeeken.... Moogt Ge dan, o dierbare Broeder en Vriend! moogt Ge dáár, in het Rijk der heerlijkheid, den Redder en Verlosser uwer ziel, van aangezigt tot aangezigt, gelijk Hij is, aanschouwen, en door het eeuwig licht der ongesluijerde waarheid worden omstraald! *Mitis atque festivus Christi Jesu tibi aspectus appareat, et Redemptorem tuum facie ad faciem videns, et praesens semper asssitens, manifestissimam beatis oculis aspicias veritatem* [1])! Moogt Ge, uit zijn goddelijken mond, de zoete woorden hooren waarin U door den Eeuwigen Koning der glorie de belooning na den arbeid, de kroon na den strijd wordt uitgereikt: „Kom, getrouwe dienstknecht, dien ik over vijf talenten had gesteld, en die er vijf anderen hebt bijgewonnen, kom, treed binnen in de vreugde uws Heeren": *Hodie sit in pace locus tuus, et habitatio tua in sancta Sion! Amen.*"

We hopen, dat hetgeen de welsprekende redenaar met zooveel nadruk en aandoening van den ontslapene herhaalde: „*Ofschoon gestorven, spreekt hij nog!*" ook daarin bewaarheid worde: dat zooveel wat er van zijne

---

[1]) *Rit. Rom.*

hand nog geschreven en onuitgegeven ligt, hetzij in dit maandschrift, hetzij afzonderlijk, het licht zien, en ons éénige leniging althans - bij zijn smartelijk gemis aanbieden moge.

KATHOLIEKE EN PROTESTANTSCHE BIJBELWAARDERING.

De bijbel en de bijbel alleen! de bijbel, door de Roomsche Kerk zoo verduisterd en miskend, de eenige kenbron der waarheid! — was het luid geroep der eerste hervormers; men kent de gedurig opgedischte sprookjes, hoe zij het zouden geweest zijn, die den aan ijzeren ketens gelegden, in 't kloosterstof begraven bijbel van boeijen en bestuiving bevrijd en in zijne eere hersteld hebben. Doch die bijbel volstrekt alleen, en van alle geschiedenis losgerukt, moest noodzakelijk door een even vrijen, aan allen band van gezag en overlevering ontheven geest gelezen en begrepen worden. De objectieve bijbel alleen als eenige kenbron der waarheid, of materiëel beginsel, vorderde den subjectieven geest alleen, of het volstrekt vrij, individueel onderzoek, tot formeel beginsel der hervorming. Hiermede werden een vrijmagtig rationalisme, een absoluut individualisme of zoodanig subjectivisme ten troon verheven, dat, wat wel volgen moest, de objectieve bijbelbron er zelf in verging. Naar willekeur toch en om

strijd beschikten ze over den dierbaren, nu tot individueel eigendom gemaakten bijbelschat; men plunderde dien te kust en te keur, en derwijze, dat de hooge regtbank der hedendaagsche kritiek niet meer weet uit te maken, of er nog iets of wel niets van dat kostbaar kleinood is overgebleven.

Het kon met den bijbel niet anders gaan dan het gegaan is; wanneer hij niet wordt beschouwd en begrepen onder den invloed van den bij uitstek maatschappelijken, van den Katholiek-Kerkelijken, met een woord, van den Heiligen Geest, wordt hij beschouwd en uitgelegd onder den invloed van den geest dezer wereld. Er is geen midden.

Uit een enkel, maar gewigtig oogpunt, willen we van de Katholieke bijbelwaardering doen blijken, en daarnaast de Protestantsche vermelden, gelijk wij die zeer onlangs ten onzent voorgesteld vonden. 't Zal niet twijfelachtig zijn, aan welke zijde de bijbel in eere gehouden wordt.

Geen boek — zeggen wij Katholieken zoo luid als iemand — is aan den bijbel gelijk, en met regt draagt hij den naam van: *de* bijbel, *het* boek. Die voortreffelijkheid des bijbels ligt voor ons bijzonder in zijn bij uitstek *concreten* aard, waardoor hij het *vele*, men kan zeggen, het *al* omvat in het *één*.

De bijbel is concreet; hij is een boek van boeken; hij spreekt van God, van het geestendom, van den mensch, van de natuur, van de geheele wereldgeschiedenis, haar begin en haar eind, in 't kort van al wat er is, geweest is en zijn zal; en als Stolberg de verscheidenheid des bijbels met die der zigtbare schepping vergelijkt, bereikt hij nog de waarheid niet, dewijl, om van de omvatting des bijbels niet te spreken, deze veel grooter en menigvuldiger kontrasten aanbiedt, en die beheerscht door een hooger, een

meer *één* idee. De zigtbare schepping is slechts een deel der dingen — de bijbel is het opgeschreven al.

De bijbel is niet alleen bij uitstek concreet, door het één en veel der feiten en waarheden die hij verkondigt, hij is het niet minder door zijnen vorm. Men vindt in de Schrift bij uitstek allerlei schriften van allerlei schrijvers en allerlei stijl; echter ook die veelheid is in eenheid zamengevat. Want die verschillende schrijvers hebben dat gemeen, dat zij bijzonder *objectief*, met voorbijgaan van hun persoon, de zaak zelve zooveel mogelijk voor oogen stellen, zelfs dan wanneer zij van of over zich zelven spreken, en nimmer zich van de vormen, verdeelingen en systematische voordragt onzer meer subjectieve en abstracte wetenschap bedienen. Dat *concrete*, waardoor de *vorm* niet van de *werkelijkheid* en het *leven* gescheiden wordt, is buiten den bijbel nergens in dien graad te vinden; en schoon men er deze en gene oorzaken voor aanvoert, waarvan wij de waarheid geenszins ontkennen, is het feit te algemeen en te zeer in 't oogloopend, om niet aan te nemen, dat deze oorzaken slechts ondergeschikt zijn en eene hoogere oorzaak ze aldus heeft doen zamenloopen. En zoo is het.

De bijbel is concreet, is *veel-en-één* op eene derde wijze, waarin wij den grond en uitlegging vinden der twee vorige. Namelijk de bijbel is geïnspireerd, is openbaring, is verkondiging van God, niet gelijk Hij door abstracte menschelijke rede van ons gekend wordt, het *goede* van Plato of de *actus purus* van Aristoteles; maar gelijk Hij boven de ideën der rede *zelf* is, in zijne *levende*, *concrete*, *drievuldige natuur*. Ziedaar de eigenlijke oorzaak, die den bijbel zoo *één-en-veel*, zoo concreet maakt.

Daarom is hij zoo concreet in den eerstgezegden zin,

en bevat in zijne eenheid de gansche verscheidenheid der dingen. De bovennatuurlijke godsdienst is maatschappij der menschen met God en met elkander in het mensch-geworden Woord; welk Woord, oneindig zijnde, door zijne eenige bemiddeling alle bemiddeling der eindige orde omvat, en daardoor aan de gansche geschapen wereld eene hoogere eenheid en zamenhang schenkt. Daardoor ontstaat die geschiedenis van geschiedenissen, die, opgeschreven zijnde, een boek van boeken uitmaken. Christus is de Zoon van den levenden God, is het oneindige Woord, dat van den beginne in de wereld was, en dien zamenhang der dingen voortbrengt. Ware er geen Drievuldige God, waren wij niet in maatschappij met den Vader door den Zoon in den H. Geest, ware Christus geen oneindig God, dan zou er aan zulk een opperst, zulk een één, organiesch wereldplan, 'twelk alleen door het oneindige mogelijk is, niet meer te denken zijn, en, zoo min als een volk van volken of Katholieke Kerk, een boek van boeken of een bijbel kunnen bestaan.

Om dezelfde reden, omdat wij met God in persoonlijke maatschappij zijn; omdat die *levende* God tot ons spreekt in zijn eigen Woord, en daarin al het geschapene wordt opgenomen, is er eene *geheimvolle* eenheid der dingen. Naar gelijkenis van dat Woord, 'twelk niet eene slechts *vormelijke* eenheid is, maar eene zoo *levende*, dat het persoon, dat het *Zoon* is — wordt ook de wereldorde meer levend, meer *één-en-veel*, meer *concreet*, en behoort ze ook op *concreter* wijze in woorden te worden uitgedrukt. De openbaring bestaat niet bloot daarin, dat God ons iets laat weten, wat wij te voren niet wisten, maar in gemeenschap des goddelijken levens. Openbaring is niet enkel *woord*, maar *leven en daad*; en gelijk het leven er meer

heeft van woord, meer intelligibel, meer *één* is, zoo heeft het woord er meer van leven, van werkelijkheid en *oorzaak*. De taal der openbaring is dus zeer concrete taal, gelijk in den bijbel en niet dan in den bijbel gevonden wordt. Wij staan opgetogen van een Socrates, en onder al 't overige wat ons dien wijsgeer tot een onoplosbaar raadsel maakt, behoort ook zijne zoo *concrete*, *objectieve* voorstelling der waarheid, welke hij, als 't ware, zelve in den geest zijner toehoorders laat spreken. Zijne voordragt beantwoordde daarin aan 'tgeen hij verkondigt, aan eene leer zoo vol waarheid, zoo concreet, dat de verschillende op hem volgende scholen, ieder slechts eene zijde zijner leer ontwikkelden. Maar wat is dat alles in vergelijking met het spreken van den Zoon Gods? Niets, zoo veel als niets. Socrates verschijnt daarbij niet alleen als mensch, die abstraheert, logiseert, systematiseert, die, hoe dan ook, menschelijke wetenschap verkondigt, maar, hoe kon het anders, als een ondragelijk pedant. Als de zon verschijnt, is het kaarslichtje niet meer te zien. 't Is God die spreekt, en daarbij zoo min onze wetenschappelijke vormen gebruikt, als een passer of driehoek bij de schepping.

Er volgt uit het gezegde, dat die concrete, die levende taal door God gesproken, bijzonder moet dringen en ingaan in het door God geopend gemoed; en we begrijpen wat de H. Paulus zegt: „Levend en krachtdadig is het woord „Gods en doordringender dan alle tweesnijdend zwaard, „en reikende tot de verdeeling van ziel en geest, van „merg en been, en uitspraak doende over gedachten en „meeningen des harten" [1]); maar er volgt evenzeer uit,

---

[1]) Hebr. IV, 12.

dat er voor *wetenschappelijke* verklaring niets moeijelijker is dan de bijbel, en deze volstrekt onverstaanbaar is voor dengene die den geest van Christus niet heeft. We ontkennen geenszins de moeijelijkheden, welke uit de taal, de oudheid van den bijbel, enz. ontspruiten, maar dat vraagt slechts geleerdheid, en is kinderwerk bij dat goddelijk concrete, dat één-en-veel, die glorie van Christus, die uit den bijbel weêrstraalt.

Maar die concrete, levende aard des bijbels heeft nog een andere zeer gewigtig, hoewel met weinig woorden te zeggen gevolg: de bijbel veronderstelt de Kerk, aan welke hij behoort, en door welke hij wordt verklaard. Elk geschrift veronderstelt eene taal, iedere taal een volk of maatschappij, welke deze taal tot middel van bestaan, van voortgang en alzijdige ontwikkeling heeft. Grondige kennis van een geschrift veronderstelt daarom grondige kennis van die taal en die maatschappij, en deze heeft ten laatste de beslissende uitlegging van het geschrift uit haar geboren. Beweren, dat er een geschrift bestaat in eene nooit gesproken taal, een geschrift derhalve, uit geene maatschappij geboren, en welks aard bijgevolg niet door die maatschappij bepaald en uitgelegd moet worden, is eene wel groote ongerijmdheid. En toch is het Protestantisme in eene nog grootere vervallen; want het scheidt zelfs een boek als de bijbel af van de Kerk, en beweert, dat de Kerk uit den bijbel moet voortkomen!! Wat meer is, de bijbel, de eenige kenbron is, zooals we begonnen te zeggen, in stukken gescheurd, of: om in de vergelijking te blijven, de eenige kenbron is uitgedroogd; en men zal desniettemin „*de verloren eenheid*", gelijk een Protestantsch schrijver zich uitdrukte, dat is, de Kerk, door bijbelstudie wedervinden! Hoezeer hangt daarentegen de

bijbel zamen met de Kerk, en veronderstelt hij de Kerk? Zoo concreet is de bijbel, 'tzij wat de stof of inhoud, 'tzij wat de voordragt of vorm betreft, dat hij in 't geheel genomen een *levendig historiesch verhaal* is; en dat bijzonder de boeken des Nieuwen Testaments niet zijn de voorstelling eener leer of wetenschap, maar het historiesch verhaal van de stichting eener maatschappij of Kerk en van hare eerste uitbreiding door hare gezagvoerders, waarbij nog eenige brieven van die gezagvoerders gevoegd zijn. Ongetwijfeld is in dat zoo concreet verhaal ook eene leer te vinden; maar die leer komt er niet voor als afgescheiden van de godsdienstige maatschappij of Kerk: integendeel zij bestaat in de wet, de verpligtingen, in, door en voor die Kerk opgelegd. Men kan zeggen, dat Christus *onder anderen* ook geleerd heeft, maar men kan niet zeggen, dat Christus *onder anderen* ook eene Kerk gesticht heeft; want dit laatste is zijn alomvattend werk. Daarvoor komt, daarvoor leeft, daarvoor sterft Hij; en daar Hij de magt om zulk eene Kerk te stichten, verkrijgt door eene verdienste welke zich eerst door den dood voltrekt, en ook die Kerk eeuwig moet duren, voltrekt Hij zijne stichting en grondt Hij de Kerk eerst in eigenlijksten zin, nadat Hij door zijne Verrijzenis het rijk der eeuwigheid is binnengegaan. Niet in Christus' woord of leer is zijne hoogste waardigheid, maar in zijne daad, in zijn priesterschap; om en uit kracht van zijn priesterschap is Hij leeraar of profeet voor den geest, en gebieder of koning voor den wil. De oorsprong dan van een heilig volk, dat is, van eene heilige maatschappij of geschiedenis, de stichting van een priesterlijk rijk, met deszelfs eerste uitbreiding, — dat wordt ons in de boeken van 't N. T. door geïnspireerde oog- en oorgetuigen beschreven.

En nu willen de Protestanten dien bijbel alleen, of dien verstaan geheel afgescheiden van die heilige maatschappij of geschiedenis, welke hem voortbragt en bewaarde; afgescheiden van de Kerk zelve aan wie hij toebehoort; die hare schriften zag en deed worden en er dus van nature de naaste, geëigendste en daarbij van God gestelde uitlegster van is. Met den bijbel buiten die gewijde geschiedenis of Kerk te stellen, hebben zij er een uit alle betrekking losgerukt, een leven- en sprakeloos boek van gemaakt, en het tot bloot menschenwerk verlaagd, dat derhalve volgens hen ook door bloot menschelijke middelen kan en moet verstaan worden.

Men stelle nu dat geïsoleerde, abstracte, doode, onhistorische, onmaatschappelijke, van allen hooger geest beroofde koude boek, hetwelk de Protestanten van den bijbel gemaakt hebben, tegenover het concrete, levende, historische, heilig-maatschappelijke of kerkelijke der bijbelwaardering door ons Katholieken, die er eene door menschen geschreven, maar door God ingegevene oorkonde in eerbiedigen, en diensvolgens een gewijd, heilig, historiesch boek, het geschreven woord Gods, ook door evenredige middelen willen uitleggen en verstaan. Het behoeft dan niet eens nader gezegd, aan welke zijde de H. Schrift in hare volle waarde gehuldigd wordt. We zouden echter uit een voorbeeld doen zien, wat er onder die Protestantsche behandeling van den bijbel geworden is. Hiertoe kiezen we een opstel in *de Tijdspiegel* van deze maand [1]); we doen dit te eer, wijl de schrijver aldaar niet slechts voor zich als verregaand rationalist spreekt, maar niet minder aan

---

1) Bladz. 3–13. Het stuk heeft ten opschrift: *„Is er zoo véél verloren?"*

anderen, van gelooviger rigting, zijne eigene bijbelwaardering voor een goed deel toeschrijft.

We maken den lezer al dadelijk opmerkzaam op den ligtzinnigen, ja spotachtigen toon, waarmede een onderwerp van zooveel gewigt behandeld wordt. Wil de auteur zich daarmeê verantwoorden, dat hij een soort van brief aan een „Waarden Vriend" schrijft, dat verbetert immers de zaak niet in 't minste, daar hij toch zelf geheel uit eigen beweging en zonder eenige aanleiding dien vorm gekozen heeft. We laten den inhoud van bedoeld opstel deels woordelijk, deels verkort volgen.

Ons doel is, naar hetgeen we boven zeiden, hierbij enkel: de miskenning der H. Schrift door het tegenwoordig Protestantisme in een jongst voorbeeld voor oogen te stellen; van wederlegging tevens kan hier geen sprake zijn. Ook haalt de schrijver zooveel om, gelijk men zien zal, dat het reeds een lijvig boek zou vorderen, indien men waar en onwaar wilde schiften, en op alle aangevochten punten ook maar eene korte bestrijding wilde geven. Overigens is dit reeds duizendmaal geschied, daar de auteur slechts op zijne wijze bij elkaâr heeft gevoegd wat men allerwege in ongeloovige schriften aantreffen kan.

De luchthartige redeneerder in *de Tijdspiegel* is, zegt hij, met het oude niet meer tevreden:

„Voorheen zocht men eenige bewijsplaatsen voor zijn „(Protestantsche) stellingen uit de H. Schrift en — men „was niet keurig! Gij weet wel (Waarde Vriend!) hoe „men een bewijs voor de drieëenheid vond in het zeggen „der Godheid. Laat *ons* menschen maken", Gen. I, en „voor de schepping der wereld door den Logos in „Ps. 33: „Door *het woord* des Heeren zijn de hemelen „„gemaakt." De zuiverheid der ware Kerk en de bloedig-

„heid der vervolgingen die zij zou ondergaan, als men „in Hooglied V: 10. „Mijn liefste is blank en rood!" „Gij vraagt hoe men er toe geraakte om de Schrift zoo „aan te halen?"

De schrijver in *de Tijdspiègel* zal zijn Waarden Vriend het vaardig antwoord geven: een volslagen ongeloovige, naar men zien zal, kon het niet erger maken.

Dat men de Schrift zoo aanhaalde, dat was, verklaart hij ronduit, „door het voorbeeld der schrijvers des N. V. „Immers zoo hadden die de Schriften des O. V. gebezigd. „Jezus' geboorte uit eene maagd, zijn wederkeeren uit „Egypte, zijn wonen te Nazareth, zijn verlichtende in- „vloed — waren naar het Evangelie van Mattheus door „de profeten voorspeld. Onze vaders de schriften aan- „halende, volgden het voorbeeld der bijbelschrijvers en — „deden het met even weinig juistheid. Zou ik u moeten „aanwijzen dat in Gen. I. geen sprake is van drieëen- „heid, noch in Ps. 33 van den Logos, noch in het „Hooglied van de Christelijke Kerk? Daarvoor heb ik „te goede gedachten van uw juist oordeel en onpartij- „digen zin."

We hebben het aanhalen dier teksten ten bedoelden einde, zooals de Protestantsche vaders het deden, hier niet te verdedigen noch te verwerpen. We weten zeer goed, hoe de orthodoxe bijbellieden, vooral de millenarii onder hen, door hunne naauwe verwantschap met het zijnen Messias nog verbeidend Jodendom, zich te pas en te onpas op de Wet en Profeten beroepen; maar met hen en hunne wijze van doen de heilige schrijvers gelijk te stellen, dezen van onverstand, van valsche redeneringen, van dwaling, van ontrouwe buiging des geschiedverhaals te beschuldigen, en hun daarmede alle ingeving van den H. Geest

te ontzeggen, heel het typiesch verband van Oud en Nieuw Verbond te loochenen, is den bijbel wel alle hoogere waarde ontzeggen en tot bloot menschenwerk, dat daarbij nog vol gebreken en wanbegrippen heet te zijn, schandelijk verlagen. En dit toch doet de briefsteller in *de Tijdspiegel*:

„Evenmin — zegt hij — als die plaatsen wat afdoen, „even weinig doen die aanhalingen van Mattheus iets „ter zake. Jeruzalems verlossing zou opdagen binnen „den tijd dien naar den gewonen loop eene maagd be„hoeft om moeder te worden, uit Egypte was Israël „eenmaal door Jehova geroepen, bij Simson's geboorte „was aangekondigd dat men hem Nazireër zou noemen, „en bij den terugkeer van Israël uit Babel zou Galilea „weêr bevolkt en welvarend worden: dat was voorspeld, „maar in welk verband staan die voorspellingen tot de „geschiedenis van Christus en tot de zaken om welke „te staven zij door Mattheus worden bijgebragt? In „VOLSTREKT GEEN. Eenmaal overtuigd dat alle schrift „van God ingegeven was, meenden de schrijvers des „N. V. dat hun dan ook de toepassing volkomen vrijstond, „'t was of er geen mogelijkheid van mistasten was. Was „nopens het paaschlam geboden dat er geen been van „gebroken mogt worden, dat moest t'huis gebragt worden „op Jezus wien bij de beenbreking der moordenaren mede „geen been verbrijzeld werd. Zou het trouwelooze Israël „eens zien, volgens Zacharias, wien het bedroefd (door„stoken) had — dat mogt wel zien op het doorsteken „van 's Heeren zijde. Hoe de schrijver van den brief aan „de Hebreën allegorizeert en in Melchizedek en in den „hoogepriester typen van Christus ziet, weet gij. Maar „dat die redeneringen dikwijls zeer veel te wenschen

„overlaten blijkt als men ze tot eenvoudige syllogismen, „terug brengt. Zoo is 't ook, waar Paulus Gal. 3, zegt „dat God daarom zeide: in uw *zaad* zullen alle geslachten „der aarde gezegend zijn, omdat dit in 't bijzonder op „Christus zag. Denk dat het woord door *zaad* vertaald „zooveel zegt als ons *nakroost*. Wat dunkt u? Het bezigen „van een woord dat geen enkelvoud heeft of liever welks „enkelvoud altijd eene verzameling te kennen geeft, is „dat een teeken dat de schrijver hier een bepaald, een „enkel persoon bedoelt [1])?

„Zoo had Mozes gezegd, dat men een os als hij dorscht

---

[1]) Windischmann merkt in zijne voortreffelijke verklaring van dien brief te dezer plaatse aan: „Naar eene oude, reeds door Hieronymus herdachte opwerping wordt door nieuwe schoolmeesters, welke niet bedenken, dat Paulus beter Hebreeuwsch verstond dan zij, de Apostel scherp gelaakt, dat hij hier te sterk op dat enkelvoud σπέρματι drukt en daarmede de toepassing op Christus regtvaardigt, terwijl er toch voor 't in den grondtekst gelezen זֶרַע volstrekt geen meervoud bestaat, en derhalve ook niet gebruikt kon worden. Men is echter nog goedig genoeg om te onderstellen, dat Paulus daarbij toch geene misleiding bedoeld heeft, en juist slechts de willekeurige verklaringswijze van de Joden zijns tijds gevolgd is (Rückert). — De bewijsvoering des Apostels rust niet op den grammatischen vorm, door welken Paulus hier alleen in het Grieksch zijne gedachte wil aanschouwelijk maken, maar hierop, dat de Geest Gods bij de belofte aan Abraham en de schriftplaats daarover, een woord gekozen heeft, hetwelk eene collectieve eenheid beduidt, en dat de belofte niet aan Abraham *en zijne kinderen* gegeven werd. Tegenover het vooroordeel der vleeschgezinde Joden, welke meenden, dat de belofte de pluraliteit der van den Patriarch afstammende individuen als zoodanig gold, stelt de Apostel de waarheid, dat slechts de eenheid Christus benevens hen die met Hem ingelijfd zijn, deel hebben in het erfdeel.“ — In eene noot voegt Windischmann er bij: „Er ligt iets zinrijks in, dat de Hebreeuwsche taal in hare oudste oorkonden door dit collectieve woord: *Zaad* die gansche nakomelingschap aanduidt en deze alzoo als een onscheidbaar en organiesch zamenhangend geheel opvat.“

„niet moet muilbanden. Het nijvere dier kon nu en dan „een mondvol graan nuttigen — de Apostel leidt er uit „af dat dus ook de Evangeliedienaar billijk aanspraak „maken mag op levensonderhoud van wege die gemeente „voor welke hij werkzaam is! Die aanhalingen worden „door de schrijvers gedaan volgens de vertaling van de „70, en vandaar dat zij soms op dien Griekschen tekst „bouwen wat in 't Hebreeuwsche origineel niet voorhanden „was, en althans de fouten van de Grieksche vertaling „overnemen. Soms zelfs is het of zij het geschiedverhaal „eenigzins buigen om het toch met hetgeen voorspeld „was in harmonie te brengen. Zoo zegt Mattheus, dat „de Apostelen op *ezelin* en *veulen* hun kleederen legden „en Jezus daarop plaatsten, opdat vervuld werde — de „parallelie die naar de dichterlijke wijze van uitdrukking „zoowel spreekt van een ezelin als bij nadere omschrijving „van een veulen, een jong eener jokdragende ezelin.

„Op dat voetspoor der bijbelschrijvers" — vervolgt *de Tijdspiegel* — „zijn de vaderen voortgegaan en haalden de „bewijsplaatsen aan uit alle boeken des bijbels, zonder „oordeel des onderscheids. Help typologie, allegorie, har- „monistiek. Teregtkomen moest het! 't was alles ingeving „van Gods geest, en dus alles één geest, één zin. Gelijk „de stukken eener legkaart in elkaar gepast het tafereel „vormen, zoo vormde die massa bewijsplaatsen het systeem."

Doch die rustige en gelukkige tijd — merkt de schrijver spottend aan — is voorbij. „Naauwkeurige lezing der „bijbelschriften deed opmerken hoe ze producten waren „van hunnen tijd, welke ja ten deele eenen uitnemenden „godsdienstigen geest ademden, maar die ook vooroor- „deelen, dwalingen, onjuiste wereldbeschouwing hadden „als in die tijden te wachten was. Men kan die schrijvers

„niet meer beschouwen als werktuigen des H. Geestes, „die hen zaken en verwachtingen laat uitspreken welke „zij niet verstonden of begrepen."

Met dit vonnis is reeds duidelijk genoeg alle gezag aan den bijbel ontzegd; 't zal ons aanstonds evenwel nog wel uitdrukkelijker verklaard worden. Die oude bijbeldogmatiek is thans door *bijbelsche theologie* vervangen! Dat beteekent naar hetgeen volgt: Vroeger meende men, dat men zijn dogma op de Schrift grondde, doch ten onregte; want men mengde slechts uitspraken van verschillende tijden ondereen, die volstrekt geen gezag hadden voor 'tgeen men dacht te bewijzen. Thans echter weet men zich geheel boven de Schrift te stellen, en beslist wat er waars en onwaars in schuilt. Men ziet: op zijn hoogst heeft de bijbel nog de waarde van een gewoon historiesch boek. Want de tegenwoordige *bijbelsche theologie* „zoekt „van iederen schrijver of persoon het eigenaardige ka„rakter en leerstelsel weêr te geven". Zij gaat na, hoe hij door opvoeding, levensloop, tijdgenooten, enz., tot zulk een leerstelsel kwam of het later wijzigde. Die bestanddeelen worden zamengevoegd, „en wel zoo, dat de „opvolging der tijden en rigtingen, de onderlinge ver„houding van deze, de phases, die de bijbelsche theologie „heeft doorloopen, in het oog vallen; zoo krijgen we „een blik op het geheel. In de voorstelling van dat „leerstelsel en van dat geschiedkundig overzigt nu is de „Schrift kenbron en bevestigingsmiddel."

Maar daarmede dan ook heeft de *bijbelsche theologie* en heel de bijbel afgedaan. Want hebben wij eens die beeldengalerij van bijbelsche personen, dan, zegt de schrijver, „gaan wij heen en maken onze eigene godgeleerdheid". Zij formuleerden hun geloof nopens God en godsdienst

naar hun licht en de wetenschap van dien tijd: wij moeten het doen naar ons licht, naar den stand der wetenschappen in onze dagen. „ En daar wij bij Christus uitspraken vinden, „die wij volkomen kunnen beamen, die ons voorkomen „de meest zuivere uitdrukking te zijn van hetgeen ons „nopens die zaken bekend is, bedienen wij ons bij voor- „keur van deze." — „Bronnen van openbaring zijn ons „de natuur, de geschiedenis der volken en van ons eigen „leven." — De Heilige Schrift zegt „wat de voorgeslachten „uit die bronnen hebben geput," en geldt dus voor *de Tijdspiegel* niets meer dan elk ander geschiedschrift; — „wij bezigen, zegt hij, diezelfde bronnen, komen op onze „wijze tot resultaten, hetgeen de voorgeslachten ons nalieten „beoordeelende, en voor ons aannemende voor zooverre „het met dien Christelijken geest niet strijdt. Tot zulk „eene handelwijze zijn wij genoodzaakt, want de oude „steunsels zijn ons ontvallen, en dat is met één woord „*het gezag*"; — *het* gezag! dus *alle* gezag, ook van den bijbel? dat heeft men reeds gehoord; ook van wonderen en stemmen des hemels? zeer zeker! van Profeten en Apostelen? evenzeer! ook het gezag van Christus zelven? Ja, ook dat! Dan loochent hij Christus' waarachtige Godheid? Ongetwijfeld! maar dat is thans onder de Protestanten iets zeer gewoons; de predikanten, die zich nu op de *bijbelsche theologie* toeleggen, gaan er in voor. Men hoore!

„Werd vroeger gezegd: wat de Schrijver zegt is waar, „want — hij heeft wonderen gedaan — dat gaat niet „op." — „Alle wonderen van de wereld kunnen een leugen „niet waar maken."

„Zoo is 't ook met stemmen uit den hemel", die daaren- „boven, zegt hij, moeijelijk te constateren zijn.

„Bovendien gaan al die redeneringen uit van de onder-„stelling", dat God, die zoo ordelijk werkt, soms bij uitnemendheid zijn aanwezen zou willen openbaren „door „zich om wet noch orde te bekreunen en te doen wat Hij „anders nooit doet en waartoe Hij den weg had afgesneden."

Voorzeggingen van Profeet of Apostel hebben evenmin eenig gezag. Want, zoo luidt het valsche bewijs, dat voorspelde feit liet zich óf berekenen, óf, 't is in strijd met de orde der natuur, en dan ligt het onder 'tzelfde bezwaar als het wonder. „Weet gij ook wel," — is nu de goddelooze vraag — „dat menige profetie niet vervuld is? „Zoo zijn er van Jesaja, van Haggai, van Micha, van „Zacharia en Amos. Hoe nu? — Wij laten die steunsels „varen, ze zijn te zwak." Vroeger had men die noodig, „toen men de mysteriën hield voor waarheden door God „geopenbaard, boven, ja zelfs in strijd met 's menschen „rede" — om zich (door gezag) „tot het aannemen van „zulke tegenstrijdige en onredelijke dingen te laten nopen."

Wonderen, profetiën, mysteriën zijn alzoo knaphandig weggecijferd; maar nu Christus' gezag? Daarvan sprekende, verklaart de schrijver ronduit: „In 't algemeen kan men „zeggen, dat wat Jezus ons geleerd heeft niet waar is „omdat Hij het leerde, maar Hij heeft het gezegd omdat het „waar is. Daarom nemen wij op godsdienstig terrein zijn „woord gaarne aan. Onze rede, ons geweten, ons zedelijk „gevoel, onze inwendige mensch getuigt, dat wat Hij zegt „waarheid is."

Ziedaar dan door 't vrij onderzoek het individualisme en subjectivisme tot eene verwatenheid geklommen, dat ze zich boven Jesus Christus zelven, en tot beslissende regters stellen over hetgeen Hij ons naar de H. Schrift als goddelijke waarheid heeft medegedeeld!

Na nu eenige algemeene punten van Christus' leer, zijn altoos werkzaam leven tot eer van God en tot heil der menschen, en zijne zelfverloochening en liefde tot in den dood betoond, zeer oppervlakkig herdacht en als voor de rede niet onaannemelijk voorgesteld te hebben, zonder daarbij een woord van 's Heeren Godheid te reppen, schijnt hij hier eindelijk op den titel zijns opstels: „*Is er zoo véél verloren?* te komen, en durft met zekere gemoedelijkheid, die de onbeschaamdheid zijns ongeloofs te afschuwelijker maakt, zijnen Waarden Vriend vragen:

„Wat missen we dan? — Vooreerst, zegt gij, 's Heilands „voorbestaan. Mag ik vragen: is u dat onmisbaar noodig „voor uw zieleleven?"

Christus, een mensch-geworden God, of bloot mensch — is voor hem eene onverschilligheid!... ja 't eerste zelfs eene ongerijmdheid! — want, zegt hij, om zulk een „Jehova-Jezus" in de kribbe, in den timmermanswinkel, in Gethsemané, aan een kruis te kunnen zien, zoudt gij „eerst alles moeten afleggen wat gij vroeger van wijsbe- „geerte, natuurkunde, geschiedenis mogt geleerd hebben."

„Maar, zegt gij, Hij wordt ons nu eenmaal zoo voor- „gesteld." — „Niet", is 't onware antwoord, „niet in „de drie eerste Euangeliën, maar ja, er is een Euangelie, „waarin Hij ons zoo wordt voorgesteld." Doch, neemt hij dadelijk weder terug, dat laat zich „ook op andere „wijze verklaren."

„Maar gij mist ook" — wordt alweêr de vriend ver- „ondersteld te zeggen — van de heilzame kracht van „zijn dood: namelijk dit, dat gij in dien dood het onder- „pand van Gods liefde pleegt te zien, dat houdt nu op!"

„Maar" — is 't verfoeijelijk-gelogen wederwoord — „indien wij dat ter zaligheid zoo noodig hadden, waarom

„spreekt Christus er zoo spaarzaam van als — ja bijna „als van zijne geboorte, van welke Hij nooit spreekt.... „Waarom niet gerept van zijn' dood als onmisbaar nood- „zakelijk om die verzoening tot stand te brengen!" — En „wat gij zeidet, Wij missen dat onderpand van Gods „liefde", dat is niet juist, „want wat grooter blijk zijner „liefde kon God ons verleenen, dan dat Hij in de volheid „des tijds — zij het ook op natuurlijken weg, dien „Menschenzoon deed optreden, die in eenvoudige en „duidelijke taal verkondigde wat de mensch tot zijn deugd „en geluk behoeft, en die door zijne zelfopoffering tot „in den dood, die liefde tot een beginsel, tot eene magt „in de wereld en het leven verheven heeft, die bestemd „zijn om ze te heiligen en te zaligen. Zie, voor die over- „tuiging, waar geschiedenis en wijsbegeerte vrede meê „kunnen hebben, schenk ik u gaarne al die theoriën „van plaatsbekleedend lijden, van zoenoffer, van rantsoen, „van regtvaardiging, enz."

Gelijk Christus' Godheid en onze verzoening door zijnen dood, worden natuurlijk ook zijne verrijzenis, hemelvaart en verheerlijking geloochend. Want als de Waarde Vriend nu spreekt: „Wat gij mist is — de koning der Kerk", komt het antwoord, dat alweder op het Nieuwe Testament, boven welks gezag men zich overigens stout verheft, ge- grond moet heeten, hierop neder: „'t Is zonderling, zoo „weinig als wij van de veertig dagen weten." - - - „Onvol- „tooid blijft bij de Euangelisten de geschiedenis, althans „zoo gij meent dat de hemelvaart er bij behoort. Één of „geen hunner vermeldt die met een woord! 't Verhaal „daarvan vinden wij in een tweede boek van Lucas. Maar „de heerlijkheid die de Zoon daar ontvangen heeft, die „leeren wij eerst kennen uit de openbaring van Johannes",

den ziener des N. T., „die helaas zijne verwachtingen „niet mogt zien verwezenlijken, althans wat het blijven „staan van Jeruzalem betreft, want dat werd verwoest. Zulk een feilbare, teleurgestelde ziener met zijne „poëzy" en „visioen" is ons „geen bevoegd getuige van „het gebeurde". — „Maar aangenomen dat Christus tot „Heer der gemeente en Koning der Kerke verhoogd is, „dan ontstaat eene nieuwe moeijelijkheid, want waar is „nu de afscheiding van het gebied des Zoons van het „wereldgebied des Vaders?" - - - „Evenmin als Christus „zich-zelven wereldschepper, wereldbestuurder genoemd „heeft, met betrekking tot den tijd vóór zijne komst op „aarde, evenmin heeft Hij zich dit bestuur toegekend „met betrekking tot het tijdperk, volgende op zijne omwan„deling alhier. En zoo er zulke plaatsen zijn, zullen ze „òf aan den verheerlijkenden zin zijner jongeren òf aan „misverstand zijner woorden moeten worden toegekend."

Wat rest hier van heel het gezag en den inhoud der H. Schrift, waarmede men omspringt naar welbehagen? Heeft zij, altoos op grond alleen van zijne stoute verzekering, eenige leering of daad des Heeren of eenige gebeurtenis, Hem betreffende, niet of niet duidelijk genoeg: 't is voldoende reden, om die te betwijfelen, ja te loochenen. Meldt zij het wel en zeer nadrukkelijk: dan is 't „misverstand van Jezus' woorden", of de leerlingen hebben het uit liefde tot hun Meester zoo vergroot en overdreven! Zeker, voor wie zoo spreekt, schiet er, moet men zeggen, niets, volstrekt niets van den eigenlijken bijbel meer over; nogtans de rationalist heeft meer, en beweert, om zijne alloochenende zienswijze te staven en door te zetten, dat niet slechts hij zoo denkt, maar ook de schijnbaar meer geloovige zijne meening deelt.

Na eenige drogredenen, die voor bewijzen moeten gelden, bijt de schrijver zijnen „behoudenden" vriend niet zeer vriendelijk in 't oor: „Hoe zuiver gij wilt schijnen „wanneer gij uwe zaak tegen mij verdedigt, ik weet beter. „Gij gaat denzelfden weg op als ik, maar eenige schreden „minder ver, en daarom waant gij het regt te hebben „om mij te veroordeelen. Denk slechts."

Nu hoore men wat zelfs de meer geloovige behoudsman naar den rationalist in *de Tijdspiegel* verwerpt, en wat er van den ganschen bijbel, van 't N. zoowel als van 't O. T., ook voor hem overblijft.

Wat aanhalingen der *profetiën* door de bijbelschrijvers betreft, ook gij zift er uit die u het minst bevallen. „Als „de Apostel van de rots, waaruit water ontsprong in de „woestijn, zegt: „en die steenrots was Christus," dan „zegt gij in uw hart: die steenrots was Christus niet. „De vergelijking van uwen pastor loci met den dorschenden „os die niet gemuilband moet worden, vindt gij niet „hoffelijk, 't kon u niet verschelen al stond die er niet."

Op dien toon gaat het voort: de *Apostelen* zijn geen „gelukkige uitleggers van Jezus' woorden" als zij bijv. dat: „breekt dezen tempel af, en ik zal hem in drie dagen „oprigten," verklaren van zijne opstanding, of zijn zeggen: „zoo wanneer ik van de aarde verhoogd zal zijn, „zal ik ze allen tot mij trekken", opvatten van zijn kruisiging. „Johannes *had het mis*", als hij bij des hoogepriesters woorden: „beter dat één voor 't volk verloren „ga dan allen," verklaart, „dat die man, hoogepriester „deszelfden jaars zijnde, krachtens zijn ambt natuurlijk „profeteren moest." Dat alles moet, naar *de Tijdspiegel*, ook de behoudende vriend erkennen, maar durft het slechts niet consequent doorvoeren.

Op het punt van *wonderen* voegt hij, naar de bekende rationalistische misduiding, hem toe: „de duivelbezeten-„heid hebt gij reeds lang bij uzelven gehouden voor val-„lende ziekte, krankzinnigheid en zenuwtoevallen — het „zeggen: drijft duivelen uit, — leest gij als stond er: „geneest die menschen die voor bezeten doorgaan"; gij schertst met „de duivelen die daar in dorre plaatsen een „gezellig en baldadig leven leiden"; verklaart het verhaal van 's Heeren bekoring in de woestijn „als ge-„schiedenis" voor „onzin"; laat de verheerlijking op den berg, de wonderen bij Jesus' dood „voor 'tgeen ze zijn; „maar ze voor zuivere geschiedkundige waarheid op-„nemen, dat doet ge niet." — Waarom, vraagt hij dan, „mag ik uit uwe praktijk niet mijn theorie ontleenen: „„al wat tegen de uitspraken van gezonde wijsbegeerte, „„geschiedenis en natuurkunde indruischt is onwaar?" — „of: zijn al die regels overal van toepassing, maar alleen „op bijbelschriften niet?"

Nog heeft de man niet uitgesproken; in praktijk houdt, naar zijne verzekering, zijn vriend zoowel als hij dezen hem anders te krassen regel: „Onze geest, in de ge-„meenschap van Christus verlicht en geheiligd, moet „uitspraak doen over de gehalte van 't geen ons in de „Schrift wordt medegedeeld in zaken van godsdienst." Immers ook gij leest het eene met genoegen, het andere slaat gij over, zooals de historie van Lot en zijne dochters, „en begrijpt nog niet hoe in 2 Petri van dien man met „ingenomenheid kan gesproken worden." - - Waar Debora in haar lied „den sluipmoord aan Sisera gepleegd, „tracht te verheerlijken, of zich verlustigt in de stuip-„trekkingen van den door verraad overmande" — daar wenden wij beiden het hoofd af. — In uw psalmboek

weet gij u in het echt godsdienstig gevoel waar gij het vindt, te stichten; „maar als dan fluks daarna soms in „denzelfden psalm voorkomt wat van gansch anderen „zin getuigt, waar bruisende hartstogt, aardsgezindheid, „haat, wraakzucht of andere onreine drift spreekt — „daar gaat gij het zwijgend voorbij." Na eenige toelichting dezer gruwelijke woorden, gaat hij voort: „gelijk gij „in het O. V. alzoo het reine van het onreine schift, „zoo maakt gij in het N. V. scheiding tusschen het „joodsche en het universele." - „Die spitsvondige redeneringen over den berg Hagar en de twee verbonden in den Brief aan de Galaten, dat allegorische over Melchizedek, den hoogepriester, de offeranden enz., in den Brief aan de Hebreën", 't was vooral voor de Joden van dien tijd dienstig, en „gij komt er even weinig op terug als op de visioenen van de Apocalypse". — Niettemin hoeveel stichtelijke lektuur blijft u dan nog, om er u aan te verkwikken en te laven; „zeg dus niet: wat houden „we over? Ik vraag: wat verloort gij dat wezenlijke „waarde voor u had?"

Wie op dien toon, na de grofste verloochening en luchthartige bespotting VAN AL WAT BOVENNATUURLIJK IS, zulk een vraag durft stellen, heeft wel geen greintje geloof meer, is zoo plat mogelijk rationalist, en schijnt tot die „toegeschroeide gewetens", waarvan de Apostel spreekt, te behooren, die van iets waarlijk godsdienstigs niet het allerminste gevoel meer hebben. Ligtzinnig gebral, goddelooze scherts, onuitstaanbare verwatenheid, kinderachtig vertoon van geleerdheid — 't loopt bij den philosoof in *de Tijdspiegel* alles ondereen, maar ook alles tezamen, om ons een voorbeeld, een jongst en schrikwekkend voorbeeld te geven, wat er tegenover de Katholieke waardering der

H. Schrift, bij de Protestanten van den aanvankelijk vergoden bijbel geworden is. De ongeloovige Protestant verwerpt de H. Schrift, als zoodanig, algeheel, in theorie en praktijk; de minder ongeloovige doet hetzelfde zoo niet in praktijk, toch - wil hij gevolgelijk voortgaan - in theorie. De Katholiek behoudt met zijne concrete, historische bijbelwaardering heel het verlossingsgeheim met al wat het voorbereidde, vervulde, voortzette en steeds voltrekt: den Protestant ontzinkt dat alles; voor hem is er geene bovennatuurlijke geschiedenis, is de Christus niet gekomen, en drijft de onverloste wereld, naar eigen kracht of liever onvermogen, zonder hoogere bestemming in 't onwisse ten eeuwigen bajert heen!...

En ja! zóóverre is 't gekomen, dat men in een maandschrift als *de Tijdspiegel*, dat alles op zulk een toon verkondigen en aan 't publiek voorleggen durft!

VERSCHEIDENHEDEN.

TERUGKEER DER BULGAREN TOT DE KATHOLIEKE KERK.

Sedert geruimen tijd heerschte er eene groote spanning in de Kerk van Bulgarije. Met regt was men daar verontwaardigd over het gedrag en de zeden der Grieksche geestelijken, aan wie het bestuur der Bulgaren door den patriarch van Constantinopel was toevertrouwd. Die spanning is onlangs geëindigd door eene gebeurtenis, welke door alle weldenkenden was verwacht en vooruitgezien. Diegenen der Bulgaren, die nog in twijfel stonden, zijn door de onlangs plaats gehad hebbende benoeming van den nieuwen Patriarch der Grieksche Kerk, tot een vast besluit gekomen. Hun bisschop, opontboden om aan den nieuwbenoemden Patriarch zijne hulde en onderwerping te komen bewijzen, kreeg van zijne landgenooten de tijding, dat, zoo hij aan die oproeping gevolg gaf, hij nimmer in zijn bisdom behoefde terug te keeren, wijl zij hem tot zijne schande er weder uit zouden verjagen. Eigenlijk gezegd, waren dit berigt en deze bedreiging geheel overbodig; want de prelaat zelf was reeds sedert lang besloten, om zich aan de gehoorzaamheid van den Griekschen Patriarch te onttrekken. Niettemin was de gelegenheid hem zeer welkom; sedert den 23 October ll. deed hij door meer dan twee duizend Bulgaren eene verklaring onderteekenen, welke aan den Paus zou worden aangeboden, waarmede hij zelf en zijne geestelijkheid zich vereenigd had, en waarvan wij hieronder eenige uittreksels laten volgen.

Alvorens men die verklaring teekende, was zij door den Katholieken aartsbisschop van Constantinopel goedgekeurd. Meer dan honderd gemeenten uit verschillende streken van Bulgarije hadden reeds vooruit hare goedkeuring aan dien maatregel gehecht en de

gemeente der Bulgaren te Constantinopel gemagtigd, om dien stap ook in haren naam te doen.

„De Christelijke wereld weet", zoo luidde hunne verklaring, „dat er bij het volk der Bulgaren door de H. Apostelen Cyrillus en Methodius eene nationale hiërarchie is ingesteld, door de banden van trouw en gehoorzaamheid aan de heilige algemeene Kerk van Rome verbonden. Betreurenswaardige gebeurtenissen hebben de Grieksche Patriarchen van Constantinopel in staat gesteld, om het Bulgaarsche volk door misdadige middelen van die kanonieke instelling te berooven, het zijne regten te ontnemen en alzoo aan hun eigen gezag te onderwerpen. Meer dan eens hebben de Bulgaren daartegen geprotesteerd, maar altijd te vergeefs.

„Het tegenwoordige geslacht, dat hetzelfde geloof belijdt en altijd gehecht is aan zijne onvergankelijke regten, dat bovendien bemoedigd is door de Hatti-houmayoum, waarbij aan alle onderdanen van Zijne Majesteit den Sultan verzekerd is, dat hunne godsdienstige overtuiging zal geëerbiedigd worden, protesteert thans op nieuw tegen het geweld sedert eeuwen ondergaan; een geweld, waardoor zelfs zijne zeden in gevaar zijn, alle verstandelijke ontwikkeling onmogelijk wordt gemaakt, en waardoor het zich zonder bescherming ziet overgeleverd aan de vervolgingen en misbruiken eener vreemde en onchristelijke hooge geestelijkheid. Om te toonen, hoedanige personen de Grieksche bisschoppen zijn, aan wie men ons overlevert, behoeven wij slechts te herinneren, dat onderscheidenen hunner op dit oogenblik wegens misdaden als van verkrachting en kindermoord, voor de regtbanken gedaagd zijn.

„Brandend van verlangen, om het geloof zuiver te bewaren, zooals het hun door hunne Apostelen verkondigd is, heeft het volk der Bulgaren besloten, de banden te verbreken die het aan het onchristelijke patriarchaat van Constantinopel kluisterden, en de heilige Kerk der Bulgaren, hunne ware geestelijke moeder, te Constantinopel gevestigd, weder onder het gezag en de bescherming der heilige Roomsche Kerk te stellen.

„Tot dat doel verklaren wij ondergeteekenden, door het volk der Bulgaren gelast, om hen, door tussehenkomst van den heiligen en eerwaardigen opvolger van den H. Petrus, het opperhoofd der

Christelijke Kerk, weder met de heilige Kerk van Rome te verbinden: dat wij de leerstukken der Roomsche Kerk voor heilig erkennen, en eene volkomene en oprégte trouw beloven aan Zijne Heiligheid Paus Pius IX, zijne opvolgers en apostolische gezanten.

„Het Bulgaarsche volk, steunende op de besluiten der heilige Roomsche Kerk met betrekking tot de kerkelijke plegtigheden der Oostersche Kerken, houdt zich overtuigd, dat aan zijne plegtigheden en liturgie niets zal veranderd worden; zooals het concilie van Florence omtrent de plegtigheden der Oostersche Kerken heeft bepaald. Bij gevolg komen wij ondergeteekenden nederig Zijne Heiligheid Pius IX smeeken, dat Hij, zijne Bulgaarsche Kerk weder opnemende in den schoot der algemeene en Katholieke Kerk, onze nationale hiërarchie als kanoniek gelieve te erkennen.

„Ten slotte bidden wij Zijne Heiligheid ootmoedig, Zijne Majesteit den Keizer der Franschen als oudsten Zoon der Kerk te willen verzoeken om zijne tusschenkomst bij den Sultan, opdat deze de onafhankelijkheid onzer hiërarchie erkenne, ons beveilige tegen alle heimelijke kunstgrepen, van de zijde der Grieken zoowel als van anderen. Ook verzoeken wij het Fransche goevernement, aan ons zijne bescherming te verleenen, gelijk het die verleent aan andere volken van het Turksche rijk, die ook de Kerk van Rome erkennen.„

De bescherming van Frankrijk, zoo merkt de *Ami de la Religion* hierbij aan, zal misschien niet overbodig zijn, om te zegevieren over de listen en lagen der Grieken, over de kuiperijen van het schisma en de ketterij, en over al wat men in zijn belang acht en voor goud poogt om te koopen. Dat alles zal door de anti-fransche politiek aangegrepen worden, en wordt reeds thans ter verhindering der nn bijkans voltooide vereeniging in beweging gebragt. Reeds in 1830, toen in bijkans gelijke omstandigheden, een groot aantal Armeniërs het schisma verlieten, om de vereenigde Armenische gemeente van Constantinopel te vormen, was men er bijkans in geslaagd, dit door list te beletten. De eeuwige vijanden van den Katholieken naam en van den Franschen invloed waren zoover gekomen van aan de Porte te doen gelooven, dat de godsdienstige akte der Armeniërs niets minder was dan een aanslag op de tijde-

lijke heerschappij van den Sultan. Meer werd niet gevorderd, om een aantal hoofden te doen vallen. Vele verbeurdverklaringen, die nooit zijn teruggeroepen, werden toen uitgesproken; en laatst nog toonde de zoon van een dergenen die den terugkeer tot het ware geloof met hun leven boetten, aan een Fransch reiziger het buitenverblijf zijns vaders, thans door een Turk van hoog aanzien bewoond. Gelukkig kwam er spoedig een einde aan het moorden, en werd hun de gewetensvrijheid geschonken door de krachtige tusschenkomst van den generaal Guilleminot, afgezant van Karel X, die niet eens de bevelen van zijn goevernement afwachtte: zoozeer was hij verzekerd, daarmede overeenkomstig de politiek van zijn land te handelen, en aan de strenge eischen van de Fransche eer te voldoen. Evenzoo, wij vertrouwen het vastelijk, zal men ook thans te werk gaan; en wij mogen hopen, dat, in weerwil van de zeer stellige bedreigingen die, gelijk wij weten, reeds uitgesproken zijn, de terugkeer der Bulgaren tot het ware geloof hun geen enkelen martelaar zal kosten. Frankrijk zal aan zijne roeping niet te kortschieten; zijne magtige hulp, gevoegd bij de sympathiën en gebeden der Katholieken van de gansche wereld, zal voldoende zijn, om de Bulgaarsche natie verder tot den stap op den weg des heils te sterken, dien zij zoo edelmoedig is ingeslagen.

Een later berigt van deze maand meldt ons uit Rome: «Een deputatie van eenige te Constantinopel wonende Bulgaren, bestaande uit twee Archimandrieten, Macarius en Josef, uit een priester, Theodorus, en een diaken, Benadorus, heeft zich op den 30 December ll. bij den Apostolischen Vikaris dier stad begeven, om in zijne handen de betuiging harer algeheele onderwerping aan den H. Stoel af te leggen. Zij heeft hem de akte van toetreding en van aanhankelijkheid, door honderd twintig corporatiën van werklieden en andere afgevaardigden onderteekend, ter hand gesteld. De deputatie maakte vervolgens hare opwachting bij den Patriarch der vereenigde Armeniërs, Mgr. Hassun, om hem te verzoeken, dat hij persoonlijk de nieuwe Katholieke gemeente bij de Porte zou gelieven te vertegenwoordigen.

Moge de allerwege zoo zwaar beproefde Kerk een blijvenden troost bij zulk eene grootsche aanwinst smaken!

STATISTIEK DER KATHOLIEKE BISDOMMEN.

De *Monde* geeft in eene correspondentie uit Rome de volgende statistiek der Katholieke bisdommen over de gansche wereld:

De Katholieke wereld heeft 1007 bisdommen of kerkvoogdijen met bisschoppelijke jurisdictie onder verschillende titels, Apostolische vikariaten, jurisdictie van abdij, of grondgebieden *nullius dioecesis*.

Dit cijfer van 1007 diocesen, of anders geheeten omschrijvingen van grondgebied is verdeeld als volgt: 681 voor Europa, 128 voor Asië, 29 voor Afrika, 146 voor Amerika, 23 voor Oceanië of Australië.

Gaat men in 't bijzonder de kerkelijke geographie van Europa na, dan heeft men deze cijfers:

Italië: 1 patriarch, 47 aartsbisschoppen, 215 bisschoppen, 44 kathedralen, 11 grondgebieden van abdij en 1 militaire kapellaan.

Spanje: 9 aartsbisschoppen, 45 bisschoppen, 1 con-kathedraal, 4 militaire kapellanen of bijzondere prelaten.

Portugal: 1 patriarch, 2 aartsbisschoppen en 14 bisschoppen.

Frankrijk: 16 aartsbisschoppen, 65 bisschoppen en 1 militaire kapellaan.

België en Holland: 2 aartsbisschoppen, 9 bisschoppen, 1 Apostolisch vikaris.

Het keizerrijk Oostenrijk: 16 aartsbisschoppen, 48 bisschoppen, 1 abdij, 1 militaire kapellaan.

De Duitsche Bond: 6 aartsbisschoppen, 18 bisschoppen, 3 vikarissen en Apostolische delegaten.

Het vereenigde koningrijk van Groot-Brittanje: 5 aartsbisschoppen, 38 bisschoppen, 3 Apostolische vikarissen.

Het Noorden van Europa: 2 aartsbisschoppen, 14 bisschoppen, 2 Apostolische vikarissen.

Malta, Griekenland en Turkije: 6 aartsbisschoppen, 14 bisschoppen, 8 Apostolische vikariaten en prelaten onder verschillende titels.

Zwitserland: 5 bisschoppen, 1 abt en 2 Apostolische prefekten.

SPROKKELINGEN.

UIT EENE REDEVOERING VAN DR. THOLUCK. — De beroemde professor van Halle, Dr. Tholuck, heeft in eene vereeniging van Luthersche predikanten in de volgende opmerkelijke bewoordingen getuigenis afgelegd van de godsdienstige ontwaking, welke in de laatste jaren in Duitschland heeft plaats gegrepen. „Er was, zoo sprak hij, eene ontwaking noodig. De theologie gaf meestal slechts holle klanken en verloor zich in ijdele spitsvondigheden. Bij de zielen bestond weinig begrip van het Christendom en weinig liefde voor den Zaligmaker. Te dien tijden zou een jongeling, belast met het voordragen van eene akademische redevoering, de vraag behandelen of het Christendom het Mohammedanisme overtrof. Hij aarzelde, zonder de voordeelen der beide godsdiensten op te maken; en zijn gehoor, professoren en leerlingen, legden niet de minste verwondering over die wijze van handelen aan den dag. Die jongeling was ik. Later ben ik tot het geloof gebragt, niet door de wetenschap, maar door de beproeving. De wetenschap is noodig voor den mensch; maar hij eischt iets anders; hij heeft behoefte aan het geloof en het leven. De ware Christelijke wetenschap vloeit voort uit het geloof, en gaat het niet vooraf. De ontwaking zal dus het resultaat zijn van een levend geloof. Het is in onze dagen mode, tegen het piëtisme te schreeuwen, maar men kent den boom aan zijne vruchten. Het piëtisme heeft voortreffelijke vruchten voortgebragt; waar zijn de vruchten van het rationalisme? [Men kan die hierboven uit *de Tijdspiegel* leeren kennen.] Is het der Kerk tot zegen geweest? Men zou de oogen moeten sluiten om zulks te beweren.„

EEN ARBEID VAN DA COSTA VERTAALD. — In den loop van dit jaar, meldt almede *de Vereeniging*, is het werk over de Handelingen der Apostelen van Dr. I. da Costa in het Hoogduitsch vertaald, door A. A. Reifert, en met eene voorrede van Prof. F. Mallet te Bremen, in twee deelen in het licht gegeven. Dit werk kost $1\frac{1}{4}$ thaler.

VREEMD, REGT ENGELSCH PLAN VAN EVANGELISATIE. — Dit plan, door den *Herald* aangekondigd, staat onder de bescherming van lord Congleton, den Eerw. Baptiste Noël, den heer Scotter, Cham-

berlain van de City, Dr. Forbes Winslow, enz. Deze heeren hebben twee groote — karren!! laten maken, bestemd om goed voorzien te zijn van bijbels, zegt genoemd maandschrift, en daarmede de straten van Londen te doorkruisen. Twee mannen vergezellen iedere kar; de een om haar te leiden, de ander om met eene luide en verstaanbare stem op den openbaren weg die gedeelten der H. S. voor te lezen, welke de geschiktste zijn om op die klasse van menschen, waarvoor deze lezing bijzonder bestemd is, te werken. Het plan is om het aantal zulke karren te vermeerderen, totdat elke wijk van Londen daarvan voorzien is.

GEEN SCHILLERSFEEST KAN DUITSCHLAND REDDEN. — Alleen de algemeene eeuwige waarheden en krachten, gelijk ze thans ieder mensch en ieder volk erkennen kan, en er zich vrij aan onderwerpen, dragen en behouden één volk zoowel als alle volken, en wanneer die weder het Duitsche volk aangrijpen en sterken, zullen er ligtelijk velen komen, om door haar met het volk bevriend en vereenigd te worden.

Ook geen andere hoop of opwekking, zal, verklaart Ewald, ons verder brengen, gelijk het nu reeds (Paschen 1860) gebleken is, hoe weinig het groote Schillersfeest een blijvenden invloed op onze versterking en vereeniging gehad heeft. 't Is waar, toen men in de jongste dagen na dit feest die groote werkingen vernam, welke het althans voor 't oogenblik te voorschijn tooverde, en de duizendvoudige luide beloften van Duitsche eenheid en Duitsche verbroedering, welke zich aan de zeldzame verheffing van dien dag aansloten, door heel de wereld klonken, toen liet ik — zegt Ewald — gaarne deze bladen (vol klagten over al 't ontbrekende in Duitschland in godsdienstig en politiek opzigt) liggen, en wachtte op de uitkomst. Doch het heeft zich sedert dien tijd slechts te duidelijker bewaarheid, dat zulke enkele namen als Schiller, Luther, Stein, Arndt wel kunnen dienen, om menige verheffende waarheid op zich zelve gedurig in ons te verlevendigen, maar nimmer door zich alleen, als werd die naamreeks nog zoo lang, datgene kunnen aanvullen wat ons thans ontbreekt.

Met het afdrukken dezes ontvangen wij het verplettend berigt, dat onze Hoogwaardige Vader, onze alom zoo hooggeschatte en beminde Bisschop, in den ouderdom van nog geen 54 jaren, zacht en in 't volle bewustzijn in den Heer ontslapen is.

Helaas, welk een tweede slag!... we zeggen niet voor «de Katholiek» alleen, wiens vroegere trouwe medearbeider en blijvende hooge beschermer Hij was, maar voor heel de Geestelijkheid, voor ons Bisdom, voor de Kerk!

Ach toen Hij ons den hierboven medegedeelden troostbrief bij het overlijden van zijnen beminden Broere schreef, dachten wij niet, dat Hij zelf zoo spoedig, ééne maand slechts later! onzen geliefden Meester volgen zou.

We kunnen ditmaal niet meer dan den Doorluchtigen Overledene aan de gebeden aller geloovigen aanbevelen.

MGR. FRANCISCUS JACOBUS VAN VREE,

BISSCHOP VAN HAARLEM.

Met een enkel woord slechts konden we in onze vorige aflevering melding maken van den tweeden, niet minder vreeselijken slag, welke ons en heel ons Bisdom getroffen heeft door het helaas! zoo vroegtijdig verlies van onzen Hoogwaardigen Vader en Bisschop, die zijnen beminden Broere, op den 28 December jl. in den Heer ontslapen, slechts ruim ééne maand later, den 31 Januarij, in den ouderdom van nog geen 54 jaren in den dood gevolgd is. We voelen ons verpligt en gedrongen, in eene beknopte levensschets eene aanspraaklooze hulde aan zijne dierbare nagedachtenis te wijden; hoezeer wij, we bekennen het openhartig, ons moeten vermannen, om bij de ons beklemmende smart, aan dien pligt en drang der dankbare liefde te voldoen. 't Is zoo hard, telkens zoo levendig herinnerd te worden, dat ons onze vaderlijke raadgever, onze hooge en steeds in ons werk zooveel belang stellende beschermer, dat weder een der medestichters van dit

maandschrift ons voor immer ontzonken is; om niet te spreken van zooveel ander gemis, dat zich diep in de ziel zoo smartelijk gevoelen doet.

Onze Doorluchtige Bisschop zag in Gelderland, te Rhenoy, den 8 Februarij van het jaar 1807, het eerste levenslicht. Zijn vader, Joannes Josephus van Vree, was te Middelburg (den 6 Januarij 1786), zijne moeder Maria Catharina van Wijck, te Gellicum, niet ver van Rhenoy, (den 31 December 1780) geboren [1]).

Zie hier, hoe de zoon van dat oord zelf in later tijd bij het verhaal van een voorval, dat in genoemde dorpen niet lang na 1770 plaats had, van deze zijne geboortestreek (gelijk noodig was voor zijn verhaal) eene meesterlijke beschrijving heeft gegeven. Om niemand te kwetsen, heeft hij geen namen van plaatsen of personen genoemd. Ze zijn welkome inlichtingen, die harde beproevingen, welke de Katholieken aldaar zoolang en laat nog te verduren hadden, om ons zijn mannelijk-ernstig, krachtig karakter, zijn vast, diepgeworteld geloof te meer nog te doen begrijpen en waarderen.

„Door dat oord dan — schreef hij in 1842 — vliet een kleine stroom, die zich op geen zeer verren afstand van daar in een grooteren stroom uitstort. Aan de menigvuldige kronkelingen van dat spiegel-heldere water, liggen in vriendelijke nabuurschap vele dorpen, en somtijds zoo digt bij elkander, dat in de streek waar ons tooneel geplaatst is, een goed voetganger, als hij driemalen over de rivier wil varen, binnen twee uren tijds zeven dorpjes, ieder met eene torenspits prijkende, bezoeken kan. Van

---

1) Beiden overleden in 1849 te Middelburg, slechts weinige maanden na elkaâr.

hunne dijken spiegelen de bewoners zich in den vloed, en zien, waar geen zwarte bodem de lichtstralen indrinkt, de zilveren visschen, als in den klaren vijver van een lusthof, azen en dartelen. Buiten de dorpen is de stroom meestal van de dijken verwijderd, en loopt hij tusschen grasrijke, of met riet of hout begroeide boorden, vreedzaam voort. O hoe vaak heb ik met dien lieven stroom gedweept! Hoe vaak, aan zijne oevers wandelend, of in een bootje op zijne golfjes wiegelend, hem willen vergelijken met de vergode stroomen van het dichterlijk Griekenland!.... Dan de dagen, waarin men dweept, zijn voor mij niet meer."

„Ook over dat vreedzaam en bijna vergeten oord, strekte de vernielende Hervorming der zestiende eeuw haar geweld uit. Grooter was dat onheil, dan wanneer de rivier, in den winter soms opgezet en verbolgen, over dijk en dam stort, en de akkers en weiden heinde en ver overstroomt. Zij sleepte echter niet alles mede; want in twee der zeven bedoelde dorpen, bleven Katholieke priesters over, die in die omstreek nagenoeg de helft der bewoners voor de grijze Moederkerk, door Gods hulp, behielden. Maar hoedanig was de toestand der getrouwen en hunner moedige herders! Aanvankelijk konden zij, zonder het grootste gevaar, geene godsdienst-oefening houden; men maakte jagt op hen als op roovers. Toen werden, gelijk in de eerste Christen-eeuwen, de heilige geheimen sluipsgewijze gevierd, nu in dit dan in een ander huis, hetwelk dan vooraf door getrouwen aan de verspreide geloovigen werd bekend gemaakt; nog wijst de overlevering die huizen aan, voor zoo ver de tijd en de veranderingszucht der menschen die niet gesloopt heb-

ben. — Het was niet genoeg de godsdienst in het verborgen te verrigten; zelfs het aanwezen van een Priester moest geheim blijven. Later echter verkreeg men voor geld in twee dier dorpen verlof voor het verblijf van een Priester, en voor het doen der Mis in des Priesters woning; maar in de overige dorpen bleef het den geestelijken ontzegd eenige bediening te verigten."....

We moeten, ofschoon het ons kost, hier afbreken en een aantal bijzonderheden, als te dezer plaatse minder behoorende, onvermeld laten. — We stippen echter hier, van des Bisschops geboorteplaats sprekende, even aan, dat hij uit hetzelfde gemeentegebied ontsproot, waar 222 jaren vroeger een ander bisschop, maar beruchter nagedachtenisse, het licht aanschouwde: Cornelius Jansenius namelijk, die te Acquoy, ééne gemeente met Rhenoy, geboren, doch, naar het naburige stadje Leerdam, gewoonlijk „*Leerdamensis*" bijgenaamd werd. Nog mag hier opgemerkt, dat de tweede bisschoppelijke gemeentenaar den eersten in een straks te noemen werkje krachtig bestreden heeft, en beiden in denzelfden ouderdom van 53 jaren gestorven zijn.

Of er in dien omtrek nog eenige geheugenis van een aldaar ontsproten bisschop was blijven leven, en of het te Rhenoy opwassende knaapje door zijne buitengemeene leerzaamheid en vromen ernst een profetiesch voorgevoel in 't eenvoudig gemoed eens vromen grijsaards wekte, maar gewis:

„Vervuld is 't lang geleên ontboezemd Zienerwoord:
„„Het nederig Rhenoy brengt eens een Bisschop voort!""

Welhaast verklaarde de jongeling zijne neiging voor den geestelijken staat, en begon in 1822 zijne studiën

te Kuilenburg, waar hij met de sluiting der seminariën hier te lande in 1825, de vier eerste scholen, gelijk men het noemt, had afgedaan. Men kan uit zijne door ons later te herdenken *Brieven* aan den hoogleeraar Siegenbeek, „ter verdediging van het gewezen Seminarie te Kuilenburg" zien, hoe dankbaar hij was jegens het huis, waar hij zijne eerste opleiding tot het heiligdom genoot. Daar beschrijft hij [1]) den 25 Augustus van 't jaar 1825, den dag van het „treurig afscheid", toen, bij den algemeenen rouw, zij vooral „klaagden, die nog niet ten einde hunner „voorbereidende studiën waren," — en de 18jarige van Vree was van dit getal — „dat zij zich van hunne ge„liefde Meesters beroofd zagen" en „ter wijde wereld „werden ingestooten, zonder te weten, waarheen zij zich „wenden, of in welke handen zij vallen zouden."

Hoe stond hem toen, ofschoon zestien jaren later, dat seminarie, die kweekschool „van deugd en wetenschap", nog levendig voor den geest. „Dubbel dierbaar" — verklaart hij [2]) — „is het mij geworden, nu ik, onder „het schrijven dezer verdediging, zoo veel gelukkige „dagen, die ik daar doorgebragt heb, mij levendig her„inneren mogt. Ik zag weêr onze geliefde Leermeesters, „zoo minzaam, en niettemin zoo gezagvol, onder ons „verkeeren; ik speelde weêr met mijne makkers; ik ging „weêr naar de lessen; of streed, tusschen mijne boeken „verschanst, om den letterprijs. Nu eens zat ik ingetogen „en luisterde naar de lessen der godsdienst, die van de „lippen onzer meesters vloeiden; dan weêr bevond ik „mij op die vrolijke en hartverheffende feesten, waarbij „wij, in plaats van bij maanden, het jaar verdeelden;

---

[1]) *Eerste Brief*, bladz. 26. [2]) t. a. p. bl. 38.

„of ik zag jeugdige redenaars en dichters optreden, om „de eerstelingen van hunnen geest, het zij ernst of luim, „voor te dragen."

Dat de jonge seminarist zijnen opleideren bij uitstek voldaan had, hoorden we menigmaal uit den mond zijner studiegenooten, en zien we juist door een schrijven uit Kuilenburg zelf bevestigd [1]):

„De getuigschriften, die in onze archieven berusten," zoo lezen we daar, „zijn even zoo vele lofspraken. Aan „een vluggen geest paarde hij een onvermoeide werk- „zaamheid; zijne pligtsbetrachting was voorbeeldig.... Het „kon niet anders, of zulk een leerling moest vorderingen „maken in deugd en wijsheid. Men vindt dan ook zijn „naam telkens opgeteekend in de rij van die studenten, „welke volgens het oordeel hunner medemakkers bij „stemming voor de braafsten gehouden werden. Het „eerste jaar slaagde hij zoo in zijne studiën, dat hij het „volgende tot de grammatica overging. Dit echter belette „niet, dat hij altijd onder de eersten zijner klasse was „en op den 25 Augustus 1825, al had men dat jaar „zijnen ijver moeten temperen om zijne gezondheid te „sparen, in meer dan een vak onder een 17tal mede- „leerlingen verscheidene eerste prijzen behaalde." De toenmalige bestuurder van het seminarie te Kuilenburg, de Eerw. Pater van der Moere, thans Bollandist, getuigde destijds aan den Aartspriester van Utrecht, den HoogEerw. Heere van Nooy, dat van Vree een veelbelovend jongeling was.

Na de opheffing der seminariën bragt de seminarist omtrent vier jaren lang, „in eene soort van balling-

---

[1]) *De Tijd.* N.-H. C. van 8 Februarij 1861.

schap", gelijk hij het later noemde, doch in onvermoeiden arbeid in zijne geboorteplaats door. Twee jaren wijdde hij aan de studie der dichtkunde en welsprekendheid; legde zich toen op de wijsbegeerte, en op de theologie toe, onder de trouwe leiding van Pastoor Jongbloed te Gellicum, en zijns eigen herders M. van Leek, wien ook en wiens voorganger, Pastoor C. Kuppens, hij de kinderlijkste dankbaarheid bleef toedragen. — Zoodra de koninklijke besluiten van 1825 door die van 20 Junij gewijzigd en van 2 October 1829 herroepen, en de seminariën weder geopend werden, ging de theologant zijne studiën te 's Heerenberg onder den voortreffelijken President J. A. Taabe voltrekken; waar hij, naar getuigenis van tijdgenooten, wegens zijne kunde bij repetitien meer als docent dan wel als medeleerling werd aangezien.

Kort op elkaâr ontving hij al de wijdingen uit handen van Z. D. H. Casparus Maximilianus, Baron Droste von Vischering, bisschop van Munster, en wel: op den 29 November 1830 (benevens het H. Vormsel) de Tonsuur, de kleine Orden en het Subdiakonaat, den volgenden dag het Diakonaat; op den 28 Julij van 't jaar 1831 werd hij priester gewijd, juist op denzelfden dag, dat de tweede bisschop van Haarlem, Godefridus van Mierlo, te Deventer in 1587 overleed. Hij droeg den 10 Augustus zijn eerste plegtig Misoffer in de oude bisschopstad Middelburg op.

Zijne aanvankelijke, slechts korte priesterlijke werkzaamheid was te Schalkwijk, dat den Hoogw. bisschop van Curium tot heer had en ook diens graf bewaart. Daarna had hij, als kapellaan te Naarden, bepaaldelijk ook te voorzien in de geestelijke behoeften van een groot aantal schutters, tijdens den strijd met België daar ingelegerd en garnizoen houdend. Op beide plaatsen droeg zijn

arbeid vrucht en zijne nagedachtenis bleef er in zegening.

Toen Mgr. van Wijckerslooth op den 19 Mei des jaars 1834 het H. Vormsel en de Priesterwijding te Amersfoort toediende, was de Eerw. van Vree sedert het vorig jaar als kapellaan daar werkzaam bij den aartspriester Vermeulen. Eenigen tijd daarna gaf hij de beschrijving dier verhevene plegtigheden en verdere feestelijkheden in een gretig ontvangen en gelezen werkje uit, dat ten titel heeft: *Drie dagen te Amersfoort* [1]). Weinig zal de jeugdige priester toen gedacht hebben, al voert zijn eersteling een profetischen toon, dat zijn schrijfstift slechts de beeldtenis teekende van 'tgeen hij achttien jaar later zelf wezen zou, en wel als bisschop in eigen gebied, in 't aloude diocees van Haarlem! dat hij zou zetelen in die stad zelve, waar de hooge prelaat, dien hij toen ter zijde stond, het leven ontving. Weldra echter zoude hij, onbewust, eene nog wel verwijderde, maar toch eene schrede derwaarts zetten, en door alzijdige ervaring tot zijne verhevene bestemming opgeleid en heengevoerd worden.

Zijn persoon en geschrift trokken blijkbaar de aandacht ook van Mgr. van Curium, die te Katwijk een gesticht van opvoeding en onderwijs voor zonen van aanzienlijke familiën en groothandelaars geopend had. De bisschoppelijke stichter begreep, van wat weldadigen invloed zulk een priester voor zijne nieuwe inrigting wezen zou, en verzocht hem met drang van redenen voor die betrekking, van den reeds genoemden aartspriester van Utrecht, welke eindelijk, en niet dan zeer noode, aan dat verzoek gevolg gaf. „Monseigneur!" — sprak hij — „gij vraagt mij de schoonste bloem van het distrikt!"

1) Te Utrecht, bij A. Schikhoff. 1835. — 't Was reeds grootendeels in *de Godsdienstvriend* verschenen.

Alzoo werd den talentrijken priester in 't aartspriesterschap van Holland, Zeeland en West-Friesland, waartoe zijn vader, als Middelburger van geboorte en later ook bij inwoning, behoorde, een nieuwe werkkring bereid: voor hem zelven eene andere oefenschool na die der herderlijke bediening, welke hij op het land, in de stad, en met den soldatenstand had doorloopen. De leermeester oefende zich in de kennis der jonge harten, in de vorming van de keur onzer Nederlandsche jeugd; werd meer en meer vertrouwd met die soort van opleiding, om eerlang tot hooger onderwijs en bestuur, en later tot de opperherderlijke waardigheid met haar verheven leerambt en gezag op te gaan.

Na twee jaren in verschillende vakken te hebben onderwezen, werd de bekwame praeceptor in 1838 tot Directeur van Katwijks Instituut verheven. Dat hij in eene zoo zware taak als het ontwikkelen en vormen van jeugdige geesten en harten is, uitnemend slaagde, mogen zij getuigen, die thans in verschillende aanzienlijke betrekkingen het vaderland en de Kerk tot eere verstrekken, en met dubbele liefde de hand kusten van hem, die hun weleer, en later weder, maar in hooger orde, ten wijzen en zorgzamen vader geschonken werd.

Inmiddels hadden er omstandigheden plaats, welke den bestuurder van het opvoedingsgesticht eener wereldlijke jeugd den weg openden tot den gewigtiger werkkring der vorming eener godgewijde jongelingschap. Terwijl het Instituut te Katwijk in handen der Eerw. PP. Jesuïeten overging, was bij de geestelijke overheid het plan tot rijpheid gekomen, om de beide groote seminariën van Warmond en 's Heerenberg te vereenigen; wat ook in 't jaar 1842 geschiedde. De als „providentiële persoon" — om hier het woord te gebruiken dat we in der

tijd dikwerf hoorden herhalen, — de providentiële persoon om aan het hoofd dezer thans zoo uitgebreide inrigting te staan, was naar het oordeel der overheid in den hooggeschatten Directeur van Katwijk gevonden. Als president door zijne leiding en onderrigt in de ascetiek, en sedert 1844 tevens door zijne lessen in de moraaltheologie, heeft hij, ondersteund door een aantal voortreffelijke professoren, een aanmerkelijk deel der tegenwoordige geestelijkheid gevormd in de elf jaren, welke hij het seminarie van Warmond bestuurde; daarbinnen geëerd en bemind, daarbuiten om zijne kunde en doorzigt veler vraagbaak en raadsman geworden.

Want ook uit zijne geschriften had men voorlang de grondigheid, de scherpzinnigheid van zijnen geest en de helderheid van zijn oordeel leeren waarderen. Naar zijne boven alles verstandelijken aard, was bij het schrijven ook des jeugdigen priesters, onderrigt, degelijk onderrigt meestal de grondtoon en het hoofddoel. Dat merkt men op tot zelfs in zijne eerste werkjes, bijv. in het vermelde gelegenheids-boekje: *Drie dagen te Amersfoort*; waar wel is waar aan de verbeelding een vrije teugel gevierd wordt, doch altoos, blijkens de voorrede, met het doel, om den lezer te dieper de verhevene plegtigheden der Kerk bij de Pontificale Mis en het toedienen van de sakramenten des Vormsels en Priesterschaps te doen bevatten. Hetzelfde hoofddoel van te *leeren* ziet men in het stichtelijk werkje, dat hij, ter zelfder tijd, van den godvruchtigen Lodewijk de Blois vertaalde, getiteld.: *De spiegel der godvruchtige zielen* [1]). Hiervan zag in twee jaren tijds een derde druk het licht, met eene uiterst eenvoudige opdragt „aan de

---

1) Te Utrecht, bij A. Schikhoff. 1835.

ijverige Katholijken van Amersfoort", gedagteekend van Katwijk aan den Rijn, 12 Maart 1837. Daaruit ziet men, wat we overigens zoo dikwerf uit zijnen mond hoorden, hoe naauw zij hem aan 't harte lagen: hij is wel verre van hen heengegaan, maar niettemin nog altoos de hunne, en hen gedachtig:

„ Dan ofschoon ik thans bewone
„ Een van u verwijderd oord,
„ Blijf ik echter vóór op 't boekje,
„ *Kapellaan* te AMERSFOORT.

„ Neemt dan 't boekjen, Eemsforts braven,
„ Die van warme godsvrucht brandt,
„ Leest met ijver, want g' ontvangt het
„ Uit dezelfde vriendenhand. „

Te Amersfoort is, gelijk men weet, de kweekschool voor de Janseniste geestelijkheid; 't was voor de Katholieken te dier stede bijzonder heilzaam, met den oorsprong en aard van het gevaarlijk Jansenisme goed bekend en er alzoo tegen gewapend te zijn; te meer wijl het zich „den schijn van een Hiërarchiek bestuur heeft weten toe te eigenen". In overleg met zijn geleerden vriend, den Eerw. J. G. Wennekendonk, vertaalde hij de *Acta Z. B. van Espen* enz. door T. Backhusius; voegde er in vijftig bladzijden eene zaakrijke „Inleiding van den vertaler tot het verhaal van den schrijver" aan toe, benevens een kernachtig „Voorwoord" van gezegden vriend, die hem tot dien arbeid had aangezet [1]). Opmerkelijk alweder,

[1]) „ Verhaal van hetgene Z. B. van Espen J. U. D. als ook Christiaan van Erkel en Paschasius Quesnel betrekkelijk de Nederlandsche zending verrigt hebben. Door Tilemannus Backhusius. Eene bijdrage tot de geschiedenis der Utrechtsche Kerk. — Uit het Latijn vertaald door F. J. van Vree, R. K. P. — Te Utrecht, bij J. R. van Rossum. 1836.

dat juist de vertaler van zulk een geschrift geroepen zou worden, om feitelijk eens in zijnen persoon de regtmatige hiërarchie te vertegenwoordigen, en het onwettige der Janseniste bisschoppen met hunne „waan-kapittels" in alle klaarheid te doen uitkomen Het boekje is inderdaad, gelijk het bijbetiteld is, eene hoogst leerrijke „bijdrage tot de geschiedenis der Utrechtsche Kerk".

Ook te Amersfoort bestaat, gelijk op menige andere plaats, eene wat men noemt „Kevelaarsche Processie", welke zeer talrijk is, en jaarlijks opgaat naar Kevelaar om daar de H. Moeder Gods te verheerlijken en te bidden. Die vrome bedevaartgangers moesten meer en meer begrijpen, wat zulk een togt is, met wat doel en hoe te aanvaarden en te volbrengen. Ten dien einde hield de Amersfoortsche kapellaan voor hen eene bijzondere *leerrede*; om haren inhoud ook ter lezing in handen te geven en algemeener te maken, werkte hij haar later om tot een nuttig *Pelgrimsboekje*, hetwelk in 1838 het licht zag [1]); terwijl hij tegelijkertijd in de bestaande boekjes ettelijke processie-liederen herzag en er een meer verstandelijk element in bragt.

Niet het volk, het geloovige en godvruchtige volk alleen lichtte de ijverige priester door zijne werkjes voor: ook aan hen die anderen te onderwijzen hebben, bood hij twee jaren later, op uitnoodiging van den Utrechtschen aartspriester Vermeulen, eene geschikte handleiding daartoe aan in de afzonderlijke uitgave van twee onder dat

---

[1]) Te Utrecht, bij A. Schikhoff. — Lang daarna heeft Mgr. zijn *Pelgrimsboekje* herzien en vermeerderd, en aan schrijver dezes ter hand gesteld, om het met eenige hertoetste oudere en nieuwere, en geheel nieuwe beêvaartsliederen uit te geven; wat ook, zoodra doenlijk, geschieden zal.

opzigt beroemde geschriften: *De catechizandis rudibus epistola*, en *De doctrina Christiana* libri IV, van den H. Augustinus; waar de heruitgever den brief van den H. Franciscus van Sales: *De vera praedicandi ratione* met aanteekeningen, en een zeer verdienstelijk *Tentamen* op eene bekende moeijelijke plaats van den H. Augustinus (*De doctr. Christ.* L. III, C. XVI) bijgevoegd heeft [1]). Voor katechismus en kansel, ook ten deele voor schriftverklaring, worden hier de algemeene waarheden en gronden, alsmede de beste manier en voorschriften om die voor anderen, inzonderheid voor ongevormden, klaar uiteen te zetten, in een kort begrip bijeengevonden.

Het volgende jaar 1841 bood den schrijver eene andere gelegenheid om blijk te geven, hoe degelijk hij ook de loopende vragen des tijds wist te behandelen en in 't licht te stellen; het gold een onderwerp, waarvan hij wegens zijne betrekking te Katwijk eene bijzondere studie gemaakt had en nog maakte: het lager onderwijs. De beruchte aanleiding, al is het over de twintig jaren geleden, staat nog levendig voor ieders geest. In het vlugschrift, getiteld: „Eenige bedenkingen over het lager onderwijs, in eenen brief aan den heer Mr. Groen van Prinsterer, voorgesteld door Matthijs Siegenbeek", werden beide seminariën van Hageveld en Kuilenburg door den Leidschen hoogleeraar verguisd en gelasterd. Hoofdzakelijk voor Hageveld trad

---

1) S. Aurelii Augustini *De catechizandis rudibus epistola* et *De doctrina Christiana* Libri IV juxta edit. Bened. Praecedunt Epistola S. Francisci Salesii *De vera praedicandi ratione* et *Tentamen* in locum difficilem S. Augustini, quod cum notis in Epistolam Salesii adjecit F. J. van Vree, Presbyter. — Trajecti ad Rhenum apud Ant. Schikhoff, typographum. MDCCCXL.

dadelijk in December 1840 een der oudste kweekelingen, destijds „leeraar" aan dat seminarie, de Eerw. Broere, en even daarna de medestichter en vroegere bestuurder zelf, Mgr. van Bommel, toen bisschop van Luik, met hunne verplettende antwoorden op. De eer van Kuilenburg werd door twee kweekelingen van dat seminarie, wier roemrijke namen alleen reeds eene verdediging zijn, door Pastoor Wennekendonk, en den Directeur van Vree, krachtdadig gehandhaafd. „Ik ben" — dus schreef laatstgenoemde in waardige taal — „aan de inrigting, welke ik bestuur, aan „haren Hoogwaardigen Stichter, die mij dat bestuur toever„trouwde, aan de geëerde Katholijken, die hunne dier„baarste panden in mijne handen stellen, aan de kweke„lingen, die uit deze inrigting voort zijn gekomen of nog „zullen voortkomen, aan die allen ben ik verschuldigd, „het Seminarie van Kuilenburg, welks kweekeling ik ben, „en welks beginselen ik nimmer heb verloochend, tegen „uwe beschuldiging te verdedigen"[1]). De „verdediging dan van het gewezen Seminarie van Kuilenburg" wordt in den *Eersten Brief* afgehandeld. Maar Siegenbeek's bestrijder gaat verder en stelt in een *Tweeden Brief* een onderzoek in naar de vraag: „of de scholen onchristelijk zijn"; waarop een *Derde Brief*[2]) volgde „over de vrijheid van onderwijs".

We behoeven niet te herinneren, met welk eene grondigheid en degelijkheid die gewigtige stoffen er in behandeld worden. Bij den afloop van dezen kamp had ook de Leidsche hoogleeraar zijnen kwijnenden roem reeds geheel overleefd.

---

[1]) *Eerste Brief*, bl. 7. — Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. 1841.

[2]) De *Tweede* en *Derde Brief*, beiden veel uitgebreider dan de *Eerste*, verschenen hetzelfde jaar bij denzelfden uitgever.

Zijn uitvoerigste bestrijder daarentegen klom, gelijk in aller schatting, ook in waardigheid op. Hij werd, gelijk we meldden, in September 1842 tot president in het vereenigd seminarie van al onze toenmalige aartspriesterschappen benoemd. Tijdens de elf jaren van zijn bestuur zijn er, voor zoover we weten, geen afzonderlijke geschriften van zijne hand dan voor zijne leerlingen uitgekomen; maar hij bleef, bij al zijne overige werkzaamheden, ijverig medearbeider van ons maandschrift, bij welks oprigting hij tot de eerste redactie-leden behoorde.

De bescheidenheid verbiedt ons, de reeks van artikelen te noemen, waarin de hem zoo eigene klaarheid van voorstelling en juistheid van oordeel bijzonder uitschijnen. Zijne uitspanningsstudie, hem lief tot aan zijnen dood, was, in verband met onze volksgeschiedenis, de Oud-Nederlandsche literatuur, vooral der vroegste ascetieken; in wier openhartige, ongekunstelde taal, dooradem van het Katholieke leven, in wier rijkdom van geurige uitdrukkingen vol bloesem en kern, hij zich zoo gaarne verlustigde niet alleen, maar tegelijk, naar zijne altoos leerende rigting, de bewijzen opmerkte en aangaf van dat ééne, zelfde geloof, dat men toen als thans beleed en beleefde. Dit ook deed hem bijzonder aan, dat onze oude ascetieken zulk eene vurige liefde tot het „bitter" lijden des Heeren en zijne H. Moeder hadden, en die in eene thans schier verloren, gansch eigen taal wisten uit te drukken. Hoe jammer, dat we ons in niet méér opstellen van zijne hand over dat nog te weinig behandelde onderwerp hebben mogen verheugen.

We gewaagden van het geestelijke leven: dat ordenende verstandelijkheid in de opleiding van kweekelingen des heiligdoms bij den President van Vree op den voorgrond

stond, is schrijver dezes, ofschoon hij diens hooggeschatte leiding niet heeft genoten, genoeg gebleken en verzekerd. Doch diezelfde regelende geest bleek hem persoonlijk meermalen bij die geestelijke oefeningen, welke den president-hoogleeraar altoos dieper in de kennis onzer geloovigen van stad en land inleidden, en in zeker opzigt eene nadere voorbereiding tot zijne opperherderlijke waardigheid te noemen zijn. Ook hier bij die geestelijke oefeningen voor het volk, welke in dien tijd voor het eerst meer openlijk in ons aartspriesterschap begonnen gehouden te worden, bemerkte men spoedig den meer verstandelijken geest, welke er bij voorzat. We bedoelen niet al wat uiterlijke regeling bij dien tijd van afzondering betreft: maar elke oefening, hetzij van meer of minder dagen, voor het publiek of voor beperkter kring, was een afgesloten geheel, waarin het leerend gedeelte verre de voornaamste, het pathetieke element eene zeer ondergeschikte plaats innam. Zelfs de slotrede, die anders zooveel voor velerlei gevoel aanbiedt en gebruikt wordt, liep gemeenlijk leerend en betoogend ten einde. Voor den biechtstoel, als voor den preekstoel, was zijn woord, dat we meermalen opvingen: „'t Is niet om het „spoedig afhooren van 't verledene te doen, maar vooral „om levensregeling voor de toekomst!" — Oefeningen van dien aard, voor lange jaren bijv. aan Vincentius-vereenigingen gegeven, weten de leden zich nog met evenveel lof als vrucht te herinneren, en vele lessen en raadgevingen zijn in haar handboek en praktijk overgegaan.

Het kon dus niet bevreemden, dat bij de wederinvoering der kerkelijke hiërarchie in onze gewesten, meest aller gedachten zich op den President van Warmond vestigden

als den toekomstigen eersten bisschop op den herstelden zetel van Haarlem.

Hij werd dan ook (tegelijk met den Bisschop van Gerra, als Aartsbisschop van Utrecht) den 17 Maart 1853 tot Bisschop van Haarlem benoemd, — en den 15 Mei op het Pinksterfeest, den eersten schoonen lentedag van dat jaar! door den Aartsbisschop van Utrecht in de kapel van het seminarie te Haaren geconsacreerd. Ten kernvolle wapenspreuk koos de eerste (of derde) bisschop van Haarlem zich een woord van den H. Paulus aan zijn leerling en bisschop Timotheus: *Depositum custodi*, *Bewaar het* (u toevertrouwde) *pand*; hetwelk hij hechtte onder het oude familiewapen, dat als met zekere voorbeduiding een schild was van zilver, de bovenste helft beladen met twee *sleutels*, de onderste met een klimmenden leeuw. Ter residentie werd Sassenheim gekozen en door de Regering erkend, van waar de bisschoppelijke akten gedagteekend worden [1]).

Twee honderd zes en zestig jaren waren er sedert den dood van Haarlems laatsten Bisschop verloopen: zoovéél was er in dien tusschentijd, en reeds vroeger, over onze kerkelijke gewesten heengegaan; zoovéél was er op en in te rigten, te wijzigen en te regelen: ingevolge vele door God beschikte omstandigheden was het hoofd van het seminarie, de beminde vader van de kweekelingen des heiligdoms, de Hoogwaardige Vader ook der priesterschap, de herder onzer herders geworden. En wel is het uit aller hart gesproken wat het Hoogwaardig Kathedraal

---

1) Voor de geschiedenis stippen we aan, dat des Bisschops eerste woning bij de R. K. Kerk te Sassenheim reeds afgebroken, zijn tweede huis in de Groote Houtstraat te Haarlem met het tegenwoordige bisschoppelijk verblijf op de Nieuwe Gracht verwisseld is.

Kapittel onlangs (den 1 dezer) aan de Geestelijkheid schreef: „Gewis, een ieder zal bij zich zelven herdenken, „hoe er voor acht jaren bij 't herstel der Kerkelijke „Hiërarchie hier te lande, niemand naar het oordeel van „onzen H. Vader Pius IX waardiger bevonden werd dan „hij, om aan het hoofd onzer Kerk te staan; en thans terug- „ziende op het achttal jaren, dat de beste Kerkvoogd zijn zoo „zwaar en moeijelijk bisschoppelijk ambt gedragen heeft, zal „een ieder ook van zelf en volmondig getuigen, dat er „geen ander te vinden was, die méér of wat beter of „wat voortreffelijker is zou gedaan hebben" [1]). — Eenparig evenzeer zullen allen instemmen met de hulde aan onzen geliefden Vader door den Hoogwaardigen Vikaris-Kapitulaar gebragt: want ja! hij was „die Apostolische „man, die sedert de herstelling der Bisdommen hier te „lande, gedurende acht jaren, den herderlijken staf in „deze bisschoppelijke Kerk heeft gedragen met al het „verheven gezag van den Opperpriester, maar ook met „al de teedere bezorgdheid van een liefdevollen Vader. „Den Goddelijken Meester en Opperherder navolgend, „heeft Hij zijn leven ten beste gegeven voor de Hem „aanvertrouwde kudde. Hij is bezweken als een slagtoffer „van zijn Bisschoppelijken ijver, uitgeput en verteerd „door den onverdroten, schier bovenmenschelijken arbeid,

---

1) „Recogitabit sane quisque apud animum suum, quum octavo abhinc anno Hierarchia ecclesiastica in hac patria nostra instaurabatur, neminem Sanctissimi Domini Nostri Pii IX judicio digniorem inventum esse qui primus Ecclesiae nostrae praeficeretur: atque ad octennium respiciens quo optimus Praesul gravissimum ac difficillimum munus episcopale inter nos gessit, quisque facile etiam atque ultro profitebitur inveniri neminem quemquam potuisse, qui plura vel meliora aut praestantiora praestitisset."

„dien hij voor de eer van God, voor het heil der Kerk, „voor de zaligheid onzer zielen blijmoedig op zich nam! „Voortdurend zal zijn naam, de geëerbiedigde naam van „FRANCISCUS JACOBUS onder Neêrlands geloovigen, „vooral onder die van het Haarlemsche Bisdom, in ge„zegend aandenken blijven, want Zijne werken, tallooze „werken van liefde en van geloof, van zelfverloochening „en Apostolischen ijver volgen hem na; en gij zelven „EE. MM. en BB. GG. zult op de vermaning van den „grooten Apostel der volkeren [1]) met liefde en dank„baarheid uwen Opperherder gedenken, die U het Evan„gelie van Jesus Christus verkondigd heeft; en op den „zaligen uitgang zijns levens lettend, zijn levendig en „werkdadig geloof trachten na te volgen."

Hier voegt het, de ons zoo dierbare erkenning te gedenken, welke onze Hoogwaardige Bisschop op zijne reis naar Rome, in het najaar van 1857, daar in de H. Stad van de hooge prelatuur en inzonderheid van den H. Vader genoot, die, na hem herhaaldelijk ten gehoore te hebben toegelaten, openlijk aan een der kardinalen het welbehagen betuigde, dat hij in dien Bisschop vond. De gevolgde eerebenoemingen tot Huisprelaat van Z. H. Pius IX en Assistent-Bisschop bij den Pauselijken Troon, waarmede die van Romeinsch Graaf verbonden is, zijn ons een genoegelijk blijk van des Opperherders bijzondere toegenegenheid jegens hem. En toen later een onzer aanzienlijke leeken bij den H. Vader van onzen goeden Bisschop ophaalde, was de groote Paus hem niet vergeten: „*Ottimo Vescovo*!" — „een beste Bisschop!" — voegde Pius IX hem met allen nadruk toe, „*Ottimo Vescovo*!"

---

[1]) Hebr. XIII, vs. 7.

Zoo wij in 't bijzonder wisten op te tellen, wat en hoeveel zijn onvermoeide geest gedurende zijn helaas! te kortstondig episcopaat op geregelden en vasten voet gebragt, wat al opperherderlijk werk hij verrigt, wat al wijze voorschriften hij nagelaten, hoe ontzaggelijk veel tijd hij daarbij nog ten gehoore afgestaan heeft; 't zou schier ongeloofelijk schijnen, dat een eenig mensch zoovéél in zoo weinig tijds vermogt. Intusschen de parochieverdeelingen zijn geschied; hare kerk- en armbesturen geregeld; voor een aantal liefdewerken vaste voorschriften gegeven; eene congregatie van Zusters voor arme, meest verlaten meisjes is van constitutiën en regels voorzien; het Gesticht van den Goeden Herder voltooid en in werking gebragt; — het Kathedraal Kapittel is opgerigt; menige werkzaamheid der geestelijken en veel wat de toediening der sakramenten betreft bij doorwrochte, soms zeer uitvoerige verordeningen geregeld; een eerste Katechismus ten gebruike in het Bisdom naauwkeurig herzien en voorgeschreven. — Hoe treffend alweder, mogen we hier bijvoegen, dat Mgr., die heel zijn leven zooveel voor het onderwijs heeft gijverd, slechts weinige dagen vóór zijnen dood, onder de laatste stukken er nog een, en met reeds bevende hand, onderteekende, hetwelk in 't belang der hem zoo ter harte gaande Armenscholen eener Vincentius-vereeniging was.

Bij alle schriftelijk onderrigt en werk, hoeveel mondelijke prediking en onderwijzing alom waar hij op zijne bisschoppelijke togten kwam, om kerken te wijden, te vormen en de bisschoppelijke visitatiën te houden, weken en weken, ja maanden achtereen; en of dit niet genoeg ware: herhaaldelijk nog predikte de onvermoeide opperherder, hetzij in zijne kathedraal, die alsdan de op zijn woord beluste geloovigen niet kon bevatten; hetzij in zoo-

veel andere kerken, vooral toen hij na zijnen terugkeer uit Rome in het begin van 1858, op onderscheidene plaatsen den plegtigen Apostolischen zegen kwam geven.

En ja, wij waren er getuigen van, hoe hij eindelijk het offer van zulk eene te aanhoudende en te zware taak geworden is. In de hoofdstad, waar de Bisschop nog onlangs eene reeks van weken, dag aan dag, en onverpoosd gearbeid heeft, is dat schijnbaar nog krachtige, doch reeds ondermijnde gestel, hetwelk volstrekt rust behoefde, ten eenenmale gebroken en gesloopt. Ofschoon opgewekt door de voldoening, welke hij daar van zijne werkzaamheden had gesmaakt, voelde hij zich gansch afgemat en zeide ons met zijn minzamen glimlach: „Zulk een werk doet „men slechts ééns in zijn leven; ik zou 't niet meer zóó „doen, en niet kunnen ook!" Wie onzer echter dacht toen nog, dat die toestand dermate verergeren en in korten tijd hopeloos wezen zou! Kort vóór den laatsten December vleide hij zich nog, ter begrafenis van zijnen hooggeschatten Broere te kunnen komen; den voorlaatsten schreef hij den treffenden brief dien onze lezers kennen; helaas! den laatsten der eerstvolgende maand was de zegenrijke hand reeds verstijfd, en het vaderhart, dat zulke verheven gevoelens omsloot, had voor immer opgehouden te kloppen.

Van verscheidene ooggetuigen hebben we zijne jongste oogenblikken vernomen; het was ons tot ons groot leedwezen niet gegeven, er bij tegenwoordig te zijn; maar zijn sterven was als zijn leven, vol geestkracht en geloof; in algeheele onderwerping aan Gods heiligen wil, vol nog van de belangen der Kerk, vol vaderlijke bezorgdheid voor zijne beminde Geestelijkheîd en de hem zoo dierbare armen.

De geneesheer, de toenemende uitputting des Hoog-

waardigen lijders door een niet te voorzien, altoos toenemend bloedverlies opmerkend, wilde hem, maar met alle voorzigtigheid, van de toediening der laatste heilige sakramenten spreken. Doch aan 't ziekbed genaderd, werd hij reeds door den Bisschop voorkomen, die hem zeide: „Dok„ter, gij zult voor de toediening van de sakramenten der „stervenden het niterste toch niet afwachten; want dit „moet bij een bisschop met vele ceremoniën gepaard gaan; „en 't is mijn wensch, dat het geschiede overeenkomstig „de voorschriften der H. Kerk." Aanstonds begon men — 't was in den avond van den 30 Januarij — de eerste toebereidselen te maken; de te voren reeds gewaarschuwde geestelijken der stad kwamen in 't huis des bisschops te zamen; kleedden zich in roketten, en begeleidden met brandende kaarsen in de hand het Allerheiligste, door den HoogEerw. kanunnik Mgr. Borret gedragen, naar het openstaande ziekbed. Kalm, langzaam, zacht, maar zeer duidelijk sprak de zieke: „Het Ceremoniëel schrijft voor, dat de „bisschop *professio fidei* [1]) moet doen vóórdat hij het „*viaticum* [2]) ontvangt, maar mijne krachten laten mij niet „toe het zelf te doen: ik gelast daarom mijn sekretaris „ze in mijnen naam voor te lezen." Toen onder veel tranen die taak volbragt was, bezwoer Mgr. die geloofsbelijdenis en sprak: „Al wat mijn sekretaris daar heeft voorgele„zen, is *mijn* geloof; daar heb ik in geleefd, daar wil „ik in sterven."

„En nu" — vervolgde de Hoogwaardige zieke, van vermoeijenis menigwerf even ophoudend, — „belijd ik in „tegenwoordigheid van u al mijne gebreken, mijne zwak„heden, — mijne — zonden. — Ik zeg dank aan mijne

---

[1]) Geloofsbelijdenis. [2]) De H. Reis- of Teerspijze.

„vrienden, die mij gedurende mijne ziekte vertroost heb-
„ben; — ik dank mijne beide sekretarissen [1]), die mij
„zoo trouw hebben bijgestaan. — Ik vraag aan de Heeren
„Geestelijken van de stad, — die de Geestelijkheid van
„ons Bisdom vertegenwoordigen, — vergiffenis voor het-
„geen ik jegens hen ontbroken heb, door in het goede
„niet genoeg voor te gaan, — door gebrek aan zacht-
„moedigheid in mijn bestuur. Gij moet handelen als
„de Zaligmaker aan 't kruis, — en mij vergeven hetgeen
„ik tegen u misdaan heb."

Toen hief hij zijne hand op en zegende de aanwezigen, die in hunne tranen baadden. Mgr. Borret bragt diepgeroerd den Bisschop de betuigingen van eerbied en liefde van het Hoogwaardig Kapittel en de Geestelijkheid, vroeg in hun naam vergeving en verzocht ten onderpand er van nogmaals zijnen opperherderlijken zegen.

Het oogenblik waarnaar de zieke zoo vurig verlangd had, was tot zijne groote blijdschap nu daar; met het levendigst geloof ontving hij zijnen Verlosser; sprak met Hem een wijle stil en diep-ingekeerd, toen luider, zóó dat men zijne innigste verzuchtingen van geloof en liefde kon opvangen.

Nu zeide hij, eerst aan Mgr. Borret, vervolgens tot allen, dat hij aan 't Hoogwaardig Kapittel de zorg voor het Bisdom opdroeg en van de HoogEerw. Kanunniken verwachtte, dat zij de keuze van zijn opvolger alleen voor God en om God zouden doen. De Geestelijkheid der stad vermaande hij, standvastig te zijn in hun ijver en in eendragt onder elkaâr. Maar dit drukte hij hun vooral op het hart, dat zij groote zorg zouden hebben voor de *armen*;

---

[1]) De ZeerEerw. heeren J. F. Vregt en W. J. van Grossel.

als zij *die* wel verzorgden, zoude ook hun overige arbeid van zelf wél gaan. Hij wekte hen daartoe bijzonder op: „want" — zoo ging hij langzaam en dikwerf onderbrekend voort — „het past aan een bisschop, dat hij bij „zijn sterven bijzonder denke aan de *armen* van Jesus „Christus. — De geheele Geestelijkheid sluite zich naauw „aan elkander aan en aan den waardigen man, die mij „zal opvolgen. — Het is niet te verwachten, dat ons „Bisdom bevrijd zal blijven van de bezoekingen, die andere „landen treffen. Sluit u daarom aan elkander aan, — „weest getrouw aan de kerkelijke voorschriften; — en „arbeiden om de onvergankelijke goederen, — .... want dát „zijn toch de ware."

Hierop werd aan Mgr. het laatste Oliesel toegediend, waarbij hij met zijne gewone kalmte en vol geloof alles met den priester medebad. — Na den afloop der treffende bediening te middernacht, hield de Hoogw. zieke, ofschoon zeer vermoeid, zich gedurig bezig met korte verzuchtingen tot God. Hij had zijne hand altoos als gereed liggen om te zegenen; naderde hem iemand, dan, zooveel zijne zwakte gedoogde, hief hij haar zegenend op. Gelukkig zij! die het onvergetelijk voorregt hadden, nog bepaaldelijk voor zich en de hunnen den zegen van hunnen stervenden Vader te vragen en te ontvangen. Haarlem o. a. ontving dien op verzoek van zijn oudsten Pastoor [1]); Hageveld, het den Bisschop zoo dierbare Hageveld, waar hij zoo gaarne verwijlde, op verzoek van zijnen Regent, en zijn oudsten Professor [2]); des Bisschops nog afwezige betrekkingen, smartelijk teruggehouden door den waters-

---

[1]) De ZeerEerw. heer F. T. Frankemölle.

[2]) De ZeerEerw. HoogGel. heeren H. van Beek en J. W. L. Smit.

nood en het bemoeijelijkt verkeer, bij monde van zijnen biechtvader [1]). „Zouden zij niet komen?" — vroeg de zieke. — „Ik durf er u niet mede vleijen", was het antwoord. — „Dan" — hervatte de Bisschop — „geef ik hun gaarne mijnen zegen."

Onderwijl bad hij dikwerf, met een levendig gevoel, en overwegenderwijze, den psalm *de profundis* en den *Miserere*, welke men hem aangaf. De H. Moedermaagd riep hij meest aan onder den naam van *Consolatrix afflictorum* (Troosteresse der bedrukten). Bovenal echter bragt hij zich in zijne afgematheid en smart het lijden des Heeren voor den geest, of liet het door anderen doen. „Gij moet „mij" - sprak hij - „niet stil laten liggen, maar mij „verzuchtingen voorbidden"; — of: - „Gij moet mij bezig „houden, en mij iets voorzeggen, maar kort en goed!" — of: „Vraag voor mij kalmte, geduld en onderwerping „aan Gods H. wil." Herhaaldelijk kuste hij de relikwie van het H. Kruis, of verzuchtte: „Gethsemané!". Zoo menigwerf ook heeft hij, bij het toenemende wegzinken zijner krachten, in stilte het offer zijns levens met dat van zijn stervenden Verlosser vereenigd; want hij was, naar hij herhaaldelijk verklaarde, geheel bereid tot den dood.

Toen later op den dag de dokter hem, weinige uren voor zijn verscheiden, te kennen gaf, dat zijn sterfuur naderde, sloeg hij zijne blikken even ter zijde, en antwoordde: „Ik dank u, dokter, maar ik ontstel niet bij „die tijding, want zelf voel ik dat mijn einde nadert." Hij bleef altoos bij 'tzelfde volle bewustzijn en had het voorregt, die waardige kalmte, dat vaste geloof te kunnen toonen tot het laatste oogenblik toe. Reeds bad zijn biecht-

---

[1]) De waardige Pastoor van Overveen, G. Schoonderbeek.

vader hem de gebeden van den doodstrijd voor; bij de (tot hem gerigte) woorden: „al hebt gij ook gezondigd: „gij hebt toch den Vader en den Zoon en den H. Geest „niet geloochend, maar geloofd" (*non negasti, sed credidisti*), antwoordde de stervende met nadruk nog: „*Non „negavi, sed credidi!*" (Niet geloochend heb ik het, maar geloofd!) — Bij 't sterven zelf, toen hij de brandende waskaars reeds in de hand hield als de lichtende fakkel van geloof en liefde, waarmeê hij zijnen Opperherder te gemoet ging treden, en zijn biechtvader de relikwie van 't H. Kruis aan zijne schier roerlooze lippen bragt, deed hij nog poging om die te kussen; — en aldus is, even daarna, onze geliefde Vader en Bisschop onmerkbaar, zacht in zijnen Heer ontslapen, en van ons heengegaan.

Het was omstreeks half zeven na den middag, op Donderdag den 31 Januarij, weinige dagen vóór zijnen geboortedag, den 8 Februarij, wanneer hij zijn 54e jaar zoude bereikt hebben.

Het zij ons vergund, aan deze levensschets een kort verslag van de plegtige begrafenis toe te voegen.

Reeds den vorigen dag had eene ontzaggelijke menigte, onder welke er niet weinigen van verre gekomen waren, elkaâr verdrongen om den beminden Vader, in zijn bisschoppelijk gewaad op een praalbed uitgestrekt, nog eens te aanschouwen en zich die dierbare trekken in den geest te prenten. Doch tegen en met den dag der begrafenis, op Dingsdag den 5 Februarij, stroomden geestelijken en geloovigen van alle kanten naar de bisschoppelijke stad, en naar de kathedraal, werwaarts het ligchaam den vorigen avond vervoerd was; maar zij kon slechts een klein gedeelte van die allen omvatten, die geko-

men waren, om daar de gezongen Lauden, het plegtig Misoffer en de absolutiën bij te wonen. De priesters van heinde en verre, ook uit het aartsbisdom toegesneld, waren niet wel te tellen; de Hoogwaardige Bisschoppen, door den staat der rivieren verhinderd ter droeve plegtigheid te komen, waren vertegenwoordigd door Mgr. Schaepman, bisschop van Hesebon, i. p. i., die met Mgr. Kistemaker voor weinige maanden van den ontslapen Prelaat de bisschoppelijke wijding ontvangen had.

Onder de leeken, zag men een aantal aanzienlijken; en met verschillende deputatiën van liefdadige vereenigingen, kwam vooral de Vincentius-vereeniging openlijk getuigenis afleggen, wat Mgr. voor hare liefdewerken geweest was. Het Hoofdbestuur, en afgevaardigden uit schier alle steden, inzonderheid uit Amsterdam, omgaven als eene eerewacht den lijkwagen en de lange rij van verre over de dertig volgkoetsen, statig voortgaand tusschen de digte volksdrommen op de straten, aan de deuren, voor de vensters van alle verdiepingen, en tot op de daken geklommen, om de grootsche lijkstaatsie te zien voorbijtrekken.

Aan de grensscheiding van Haarlem, werd zij ontvangen door een talrijk eeregeleide uit Overveen, nagenoeg hetzelfde zestigtal, dat, nu vier jaren geleden, den Hoogwaardigen Bisschop voor de consecratie der nieuwe kerk had ingehaald, toen in het feestkleed, nu echter in rouwgewaad. Zij gingen voor den lijkstoet uit en werden onmiddellijk gevolgd door de koetsen, waarin de Hoog-Eerw. Kanunniken gezeten waren; daarachter kwam de lijkkoets, en dan die lange reeks van koetsen, waarin de sekretarissen en de familie van den overledene, de professoren der beide seminariën Warmond en Hageveld, de provincialen van verschillende orden, de dekens, het kerk-

en armbestuur der kathedraal, de geestelijken, de ridders van den H. Gregorius, de deputatiën van verschillende liefde-vereenigingen plaats genomen hadden, weder gevolgd door aanzienlijken in eigen staatsie-rijtuig; ter wederzijde van den lijkstoet gingen de vermelde heeren van Vincentius, die door de R. K. weesjongens van Haarlem werd gesloten. Bij de begrafenis, gelijk in de kathedraal, waren de kweekelingen van de beide bisschoppelijke seminariën door een aantal hunner vertegenwoordigd. Voor de kerk werd het lijk in het midden van het eeregeleide nedergezet; want de kathedraal van Haarlem moest de laatste kerk zijn, die het stoffelijk overschot binnen hare muren bevatte, en daarom mogt die van Overveen het niet ontvangen. Na een kort verwijl der lijkstaatsie in de in rouw gehulde kerk, werd het onder statigen kerkzang naar den grafkelder gedragen [1]), en na de hier verrigte ceremoniën werd de deur door den Pastoor der kerk gesloten, en de sleutel aan den Hoogw. Vikaris Kapitulaar J. Brinkman ter hand gesteld. — De lijkkist is later in het aldaar gemetselde graf nedergelaten, dat sedert met eene zware zerk gedekt werd. De grafkelder, door het kerkbestuur van Overveen aan het Hoogwaardig Kapittel van Haarlem tot eene bisschoppelijke begraafplaats geschonken en voorloopig ingerigt, is een uitspringend gebouw aan de noordzijde van het koor der parochiekerk van O. L. V. Onbevlekte Ontvangenis.

Daar rust dan nu onze geliefde Vader onder de schaduw van St. Bavo's Stad van zijnen arbeid uit, hij de eerste bis-

---

[1]) Verg. de uitvoeriger beschrijving in *de Tijd* van 8 en 9 Februarij.

schop van Haarlem, die in de zetelstad ontslapen is [1]); zijne zegenrijke nagedachtenis blijft bij ons leven; de vaderlijke vermaningen, van zijn sterfbed ons gegeven, blijven diep in onze zielen gegrift; — en hooren we hem, ofschoon gestorven, ons toevoegen [2]): „Gij weet, broeders, dat wij „met een ieder van u gehandeld hebben, gelijk een vader „met zijne kinderen doet: u aanwakkerende, u vertroos- „tende, en u vermanende, dat gij een leven zoudt leiden „dat Gode waardig is, Die u tot zijn Rijk en zijne glorie „geroepen heeft": wij antwoorden eenparig uit het diepste onzer ziel: Ja, geliefde, ons te vroeg ontrukte Bisschop! ja, gelijk een vader met zijne kinderen doet, zoo hebt Gij met ons gedaan.

We vermelden hier nog, wat er in eene koperen plaat op de lijkkist gegrift stond:

PAX † CHRISTI
ILLMUS AC RMUS DOMINUS
D. FRANCISCUS JACOBUS VAN VREE
ECCLESIAE HARLEMENSIS EPISCOPUS
SSMI DNI NRI PII DIV. PROV. PP. IX PRAELATUS
DOMESTICUS SOLIO PONTIFICIO ASSISTENS
ORD. LEONIS NEERLANDICI EQUES.
OBIIT DIE XXXI JANUARII MDCCCLXI AET. AN. LIV
EPISC. ANN. VIII.
R. I. P.

---

1) De eerste bisschop van Haarlem, Nicolaas van Nieuwland stierf in 1579/80 te St. Maartensdijke in Zeeland; de tweede, Godefridus van Mierlo, in 1587 te Deventer.

2) Uit Thess. II, 11—12; zie de bidprentjes, door het Hoogw. Kapittel op den dag der begrafenis ons gegeven.

Zoo niet op de grafzerk, men zou in de kapel daarboven of op eenig gedenkgesteente, met toespeling op des Bisschops naam en wapenspreuk, deze kenschetsende woorden, die het jaar zijns overlijdens vermelden, mogen griffen:

†
DEPOSITVS
IN PACE
INVICTVS
DEPOSITI CVSTOS
PACIFER PONTIFEX
FRANCISCVS JACOBVS.
VIVAT IN PACE.
†

dat is:

AAN 'T GRAF VERTROUWD
IN VREDE
IS DE ONBEZWEKEN BEWAARDER
VAN 'T HEM VERTROUWDE PAND
DE VREDEDRAGENDE OPPERPRIESTER
FRANCISCUS JACOBUS.
HIJ LEVE IN VREDE.

En onder de beeldtenis onzes Hoogwaardigen Vaders [1]) kan met volle waarheid een dankbaar vaarwel, een vrede-

1) Gelijk die bijv. door den uitstekenden kunstbeeldhouwer Eugène Lacomblé te 's Gravenhage vervaardigd wordt.

ademende, vredekweekende gedenkgroet, als deze, die tevens zijn sterfjaar aanwijst, geschreven worden:

AVE
PIE PRAESVL
VOX
FIGVRA
LABOR
VITA OBITVS
PACEM EDVNT.
VIVAS
IN PACE.

dat is:

GEGROET
VROME BISSCHOP
UW NAAMGELUID
VOORKOMEN
ARBEID
UW LEVEN EN STERVEN
GEVEN VREDE VAN ZICH UIT.
LEEF
IN VREDE.

BERENGARIUS VAN TOURS.

XIII.

Een woord vooraf aan den lezer.

Het zoude ons leed doen, indien men om den vorm onzer behandeling het gewigt der behandelde zaak zelve voorbijzag, en zich met zekere ontevredenheid de vraag deed: wat hebben wij zoolang met de geschiedenis van Berengarius, met eene ketterij der elfde eeuw te maken? Grootelijks toch gaat ook dat merkwaardig gedeelte der kerkelijke historie ons aan. Immers Berengarius was de eerste, die het leerstuk der transsubstantiatie openlijk en met volharding bestreed, dat leerstuk, hetwelk voor Protestanten de grootste steen des aanstoots is en hen het meest van de Katholieke Kerk verwijderd houdt; daarom kan zijne geschiedenis niet slechts, maar zij moet zelfs noodzakelijk belangstelling inboezemen. Zoo dachten er dan ook in vroeger tijd onze Katholieke schrijvers en vooral de geleerde Benediktijnen over; vandaar hunne zorg en ijver om ieder handschrift, elk Chronicon te raadplegen, dat eenig licht over die geschiedenis verspreiden kon.

Maar, zou men kunnen vragen, hebben hunne onderzoekingen een verder onderzoek niet geheel overbodig gemaakt? Kunnen wij ons met de door hen verkregene uitkomsten niet tevreden stellen? Met volle overtuiging antwoorden wij ontkennend op die vraag; en om onze lezers

in die overtuiging te doen deelen, willen wij, alvorens onzen arbeid te vervolgen, met een paar woorden aantoonen, hoe noodzakelijk eene nieuwe behandeling van ons onderwerp was.

Eerst in lateren tijd is het werk *De sacra coena*, het voornaamste en uitvoerigste geschrift van Berengarius, bekend geworden; maar naauwelijks was het bekend, of voor Protestanten werd hij een vrij gewigtig persoon in de geschiedenis. Lessing, die het handschrift van dit werk ontdekt had, schreef in 1770 eene monografie over Berengarius. Stäudlin deed in 1814 hetzelfde [1]). Gieseler, Neander, Reuter [2]) zonderden in hunne geschriften eene belangrijke plaats af voor zijne geschiedenis, welke men meende nu geheel anders te moeten voorstellen, dan men vroeger gewoon was geweest. De voorheen geminachte dwaalleeraar werd nu verdedigd en verheerlijkt; zijne beschuldigingen tegen Leo IX, Nikolaas II, Lanfrank, den kardinaal Humbertus en de kerkvergaderingen werden gretig opgevangen en gegrond verklaard; Gregorius VII werd met zekerheid onder zijne aanhangers of begunstigers gerekend; en men beschouwde het als eene uitgemaakte zaak, dat de leer der transsubstantiatie in zijnen tijd nog niet tot leer der Kerk verheven was.

Wat, vragen wij, heeft men van Katholieke zijde daar tegenover gesteld?

In Frankrijk leest men weinig Duitsche werken, en het zoude ons volstrekt niet verwonderen, indien daar zelfs

---

1) In het „*Archif für alte und neue Kirchengeschichte* herausgegeben von C. F. Ständlin und H. G. Tzschirner, Zweyter Band. Leipzig, 1814.„

2) Gieseler, B. II, Abth. I, S. 235—254 (Bonn, 1831); Neander, B. IV, S. 329—369; Reuter, pag. 66—78.

het bestaan van het werk *De sacra coena* aan velen nog onbekend was. Rohrbacher wist er blijkbaar nog niets van, toen hij zijne veel gelezene *Geschiedenis der Kerk* schreef. In het *Geschiedkundig Woordenboek* van de Feller (uitgave van 1834) wordt er op het artikel *Berengarius* evenmin melding van gemaakt; op het artikel *Lessing* echter leest men daar: „Lessing gaf een geschrift van „Berengarius over de Eucharistie uit, waarvan hij een „handschrift had gevonden in de bibliotheek van Wol„fenbuttel. Hij voegde er eene voorrede bij..... Hij tracht „eindelijk te bewijzen, dat het geschrift over de Eucha„ristie van lateren tijd is dan de andere geschriften van „Berengarius." Hetzelfde leest men in de Nederlandsche vertaling [1]). Geheele onkunde is bijna boven zulke kennis te verkiezen. Lessing toch heeft het bedoelde werk nimmer *uitgegeven*, maar het bestaan daarvan in 1770 slechts *aangekondigd*: eerst in 1834 volgde de *uitgave* [2]); onmogelijk derhalve konde hij er *eene voorrede bijvoegen*; en daar hij uitvoerig bewees, dat Berengarius dit geschrift vervaardigde vóór 1070, konde hij even onmogelijk trachten te bewijzen, dat het van lateren tijd was dan het andere, hem ook bekende en door hem aangehaalde, geschrift van Berengarius tegen eene in 1079 gehoudene kerkvergadering.

In Duitschland is het ongetwijfeld beter gesteld: daar hebben de Katholieke schrijvers zich met het werk *De sacra coena* zoowel, als met de nieuwere Protestantsche

---

1) Bij J. J. Arkesteyn, 's Hertogenbosch, 1835.

2) Bij gedeelten was dit werk reeds vroeger te Göttingen gedrukt door de zorg van Stäudlin en, na zijnen dood, van Hemsen. In 1829 was deze uitgave gevorderd tot aan bl. 144 van het handschrift; maar door het afsterven van Hemsen bleef zij onvolledig.

beschuldigingen bezig gehouden. Meestal echter spraken zij slechts kort en in het voorbijgaan hun oordeel uit, verwierpen de getuigenissen van Berengarius en de daarop gegronde voorstellingen der Protestanten, maar voerden bijna geene redenen aan, om die verwerping te regtvaardigen. Zoo, om een voorbeeld aan te halen, keurde Will met eene enkele pennestreek het werk van Berengarius als onhistoriesch af, terwijl hij het geschrift van Lessing „om diens partijdigheid" eenvoudig ter zijde stelde. Zulke uitspraken kunnen niemand bevredigen. Maar nog veel minder kunnen ons de valsche en voor de Katholieke Kerk ongunstige gissingen voldoen, welke Staudenmaier in de *Geschiedenis der Kerk* van den destijds nog Protestantschen Gfrörer gevonden en tot de zijne gemaakt heeft. Kortom ook in Duitschland kennen wij geen Katholieken schrijver, die met het werk *De sacra coena* in de hand een naauwkeurig onderzoek over de geschiedenis van Berengarius ingesteld en de nieuwere beschuldigingen der Protestanten beantwoord heeft.

En toch was zoo iets nog meer noodzakelijk, sedert Sudendorf in 1850 zijne reeks van vroeger onbekende brieven uitgegeven en daaraan nieuwe bewijzen voor die beschuldigingen ontleend had. Buiten twijfel vonden zijne gissingen een gunstig onthaal bij zijne geloofsgenooten; en wij zagen ze dan ook reeds bijna zonder uitzondering als even zoovele waarheden voorgesteld in de Protestantsche *Real-Encyklopädie* van Herzog, welke ons onlangs toevallig in handen kwam [1]).

---

1) Dr. Herzog, *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche.* Zweyter Band, Stuttgard und Hamburg, 1854. Het artikel *Berengar von Tours* (S. 74—79) is onderteekend door Jacobi.

De langdurigheid van onzen arbeid, waarover sommigen zich welligt beklaagd hebben, zal, hopen wij, door deze redenen genoegzaam geregtvaardigd zijn [1]). Ons onderzoek toch moest naauwkeurig, bezadigd en onpartijdig wezen; wij moesten ieder, ook den Protestantschen lezer, in de gelegenheid stellen, om over het al of niet aanwezig zijn dier eigenschappen te oordeelen en tusschen onze voorstelling en die van Lessing, Stäudlin, Neander, Sudendorf, enz. eene op gronden steunende keuze te doen. Daarvoor moesten we dikwijls de berigten van Berengarius en zijne tijdgenooten woordelijk afschrijven, vooral wanneer zij met elkander in tegenspraak waren of schenen te zijn: want niet ieder bezit hunne geschriften en sommigen daarvan, kan men slechts met groote moeite in handen krijgen. Daarvoor moesten we de vele verkeerde gissingen en oordeelvellingen van vroegere en latere schrijvers mededeelen en de door hen aangevoerde redenen beantwoorden. Daarvoor moesten we ons zelfs van tijd tot tijd met zaken van weinig gewigt ophouden, wijl een verkeerd oordeel over vele kleinigheden ten laatste eene valsche beoordeeling in het groot veroorzaakt, of somtijds ook, omdat er groote belangen aan verbonden waren; zoo stond bijv. de schijnbaar nietige vraag:

---

1) Daarom onthouden we ons van verdere redenen aan te voeren. Met regt zouden wij bijv. kunnen vragen, of het niet de strekking van onzen tijd is, de geschiedenis van merkwaardige personen uit vroegere eeuwen aan een nieuw en naauwgezet onderzoek te onderwerpen. Paulinus van Nola en zijn tijd, Gregorius VII en zijn tijd, Ratherius van Verona en de tiende eeuw, de geschiedenis van Innocentius III en zijne tijdgenooten, Joannes Tauler van Straatsburg, Hieronymus Savonarola en zijn tijd, en talrijke andere werken van dien aard mogen voor ons getuigen.

„*of het concilie van Tours in* 1054 *of wel in* 1055 *gehouden is*" in het naauwste verband met de gewigtige tegen Lanfrank uitgebragte beschuldiging van „*onnaauwkeurig en niet geloofwaardig*" te zijn in zijne berigten, en vorderde dus een naauwkeurig onderzoek.

Op nieuw vragen wij dan de aandacht der lezers voor hetgeen nog te behandelen overblijft. Heden bepalen wij ons bij de eerste jaren der regering van Gregorius VII; in een volgend artikel zullen we ons uitsluitend bezig houden met het allerbelangrijkst concilie van 1079; daarna opzettelijk Gregorius VII verdedigen, wien men reeds bij zijn leven van twijfel of ongeloof beschuldigd heeft en hiervan in onze dagen nog blijft beschuldigen; en eindelijk in een laatste artikel onzen arbeid besluiten met het onderzoek, of Berengarius in zijne ketterij tot aan zijnen dood toe is blijven volharden.

BERENGARIUS GEDURENDE DE EERSTE JAREN DER REGERING VAN PAUS GREGORIUS VII.

Onder de regering van Alexander II was Berengarius wederom openlijk tegen de Kerk in verzet gekomen; zelfs had hij aan den Paus een weigerend antwoord durven zenden, toen deze hem op welwillenden toon verzocht had, zijne dwaze onderneming te staken en de Kerk niet langer door zijne ketterij te verergeren. Maar Alexander stierf korten tijd daarna [1]) en moest derhalve de verdere behandeling dier zaak overlaten voor zijnen op-

---

1) Dit is vroeger door ons aangetoond in *De Katholiek*, Augustus 1860, bl. 76—79.

volger, den grooten Hildebrand, die in April 1073 onder den naam van Gregorius VII den Pauselijken zetel beklom.

In de vijf eerste jaren zijner regering belastte Gregorius allerwaarschijnlijkst zijne gezanten met het onderzoek en de behandeling dezer zaak, en gaf hun daaromtrent alleen mondelijke en geene schriftelijke bevelen. De weinige tot ons gekomene bescheiden doen dit vrij duidelijk vermoeden; tegelijk evenwel bewijzen zij, dat de Paus, hoe overladen ook met allerlei zorgen en moeijelijkheden, zich terstond ernstig met de ketterij heeft bezig gehouden.

Allereerst moeten wij hier spreken over het concilie van Poitiers. „In het jaar 1075", zegt de schrijver van het *Chronicon Malleacense*, „hield de gezant Giraudus „te Poitiers een concilie over het ligchaam en bloed des „Heeren; in welk concilie Berengarius bijna om het leven „werd gebragt" [1]; een paar regels verder zegt hij, dat dit concilie den 13 Januarij vergaderde, maar nadere bijzonderheden vindt men noch bij hem, noch bij eenigen anderen schrijver dier tijden geboekt.

Genoemde gezant Giraudus kan volgens het vrij algemeen gevoelen niemand anders geweest zijn dan de prior van Cluny Gerardus, die door Paus Alexander tot kardinaal-bisschop van Ostia verheven was [2]; want om-

---

1) *Chronicon S. Maxentii* (*Malleacense*); bij Bouquet, l. c., Tom. XII, pag. 401.

2) Ciaconius, l. c., Tom. I, p. 838. — De Roye, l. c., pag. 72, 73 (opgave van Sudendorf), Natalis Alexander, l. c., art. 16 en zelfs Mabillon in zijne *Vetera Analecta*, pag. 514 noemden hem ten onregte bisschop van Angoulême; Mabillon evenwel verbeterde deze fout in zijne *Acta Sanctorum*, l. c., n. 27 en zijne *Annales*, Tom. V, pag. 718.

streeks dien tijd verscheen er geen andere Pauselijke legaat van dien naam (Gerardus, Giraldus, Giraudus) in Frankrijk. Reeds in 1067 zoude hij die betrekking bekleed hebben [1]), en zeker bevond hij zich nog in Frankrijk op den 30 April 1073 [2]); maar vóór Julij van dit jaar vertrok hij naar Spanje [3]), en omstreeks Paschen van het volgende jaar werd hij door Paus Gregorius in gezantschap naar Duitschland gezonden [4]). Uit de laatste omstandigheid heeft men met grond besloten, dat het *Chronicon Malleacense* ook hier, evenals op vele andere plaatsen, een verkeerd jaartal heeft aangegeven [5]), en dat het concilie van Poitiers op den 13 Januarij, niet van 1075, maar van een vroeger jaar gehouden is. Onzes inziens is het daarom zelfs zeer wel mogelijk, dat het vergaderde in de laatste jaren van Alexander II.

---

1) Mabillon, *Annales*, Tom. V, pag. 4.

2) *Registrum Gregorii Papae* VII, lib. I, *epistola* 6, bij Labbe, Tom. X.

3) Ibidem, *epistola* 16.

4) Ibidem, *epistola* 62; Lambertus Schafnaburgensis, *de rebus gestis Germanorum*, ad annum 1074.

5) Dit laat zich zeer goed verklaren door de omstandigheid, dat dit Chronicon in het midden der twaalfde eeuw geschreven is. Overigens vermelden wij hier in het kort de menigvuldige gissingen, die omtrent dit jaartal gemaakt zijn. Velen geven op gezag van het *Chronicon Malleacense* 1075 aan. Labbe (Tom. X, pag. 346 en 1815) het jaar 1076 op gezag van hetzelfde *Chronicon*, wijl men vroeger het jaar niet met Januarij begon, en derhalve de 13 Januarij 1075 volgens de vroegere tijdrekening, volgens de onze in 1076 moet gesteld worden. Stäudlin (S. 78) en Neander (S. 352) geven ook het jaar 1076 aan. Sudendorf daarentegen (S. 35 en 50) en Bouquet, l. c. het jaar 1074. De laatste beroept zich op Pagi (ad annum 1075); maar deze zegt alleen, op den door ons gemelden grond, dat het concilie zeker vóór 1075 moet gesteld worden, zonder nadere bepaling. Anderen (bij Labbe, l. c., pag. 1815) spreken van het jaar 1073; dit deed ook Mabillon in zijne Annalen (Tom. V, pag. 54),

Moesten wij Neander gelooven, dan zou de legaat Gerardus niet ongunstig jegens Berengarius gestemd zijn geweest; ja wat meer is, Paus Gregorius zou welligt uit dien hoofde juist aan hem den last hebben opgedragen, om het geschil in verzoenenden geest bij te leggen [1]); ziedaar dus alweder eene beschuldiging, of liever een vermoeden tegen Gregorius VII. Gelukkig behoeven wij ons niet lang met eene wederlegging op te houden. Eusebius Bruno, zegt Neander, spreekt in zijnen brief aan Berengarius over Gerardus en getuigt van hem, dat hij reeds vroeger in een tegen Berengarius te Tours gehouden concilie blijken van dien verzoenenden geest gegeven had. Maar wij hebben reeds aangetoond, dat er in den brief van Eusebius Bruno volstrekt geene spraak is van eenen „*Geraldus, destijds gezant te Tours*" — hetwelk eene verkeerde lezing, eene willekeurige verandering van de Roye is —; maar van den bisschop „*Gervasius, destijds gevangene te Tours*", zooals men in de oorspronkelijke door Menardus bezorgde uitgave van dien brief leest [2]). Hierdoor vervalt de eenige grond, welken Neander voor zijne gissing meende te hebben, en derhalve ook de gissing zelve.

Op onze beurt durven wij eene geheel tegenovergestelde gissing maken. 't Schijnt ons toe, dat Berengarius in zijn werk *De sacra coena* zich eene ironie, of beter gezegd eene hatelijkheid tegen den gezant Gerardus veroorloofd heeft; iets wat hij zeker niet zou gedaan hebben,

---

die echter op eene andere plaats (ibid. pag. 90) het jaar 1075 aangaf. Eindelijk vonden wij in de *Perpétuité de la foi catholique* (table historique et chronologique, pag. 41) het jaar 1078 aangegeven.

1) Neander, S. 352.

2) *De Katholiek*, Augustus 1860, bl. 108, 109.

zoo hij zich op diens vriendschap of welwillendheid had kunnen beroemen. Sprekende over eene plaats van den H. Ambrosius, waar deze kerkvader duidelijk te kennen geeft, *dat het brood na de konsekratie geen brood meer is*, zeide hij, dat het niet moeijelijk was, die plaats met zijne ketterij overeen te brengen, dat het eene spreekwijze was, zooals wij er in het dagelijksche leven meer gebruiken: en maakte nu om dit te bewijzen, de volgende vergelijking: „Veronderstellen wij eens, dat zeker iemand, bijv. „*Petrus Giraldus*, door de wijding tot bisschop bevor„derd, zich niet gedraagt gelijk het eenen bisschop be„taamt en daarover door een ander vermaand wordt. Deze „laatste zal zich dan op eene zeer gewone wijze uitdruk„ken, indien hij tot hem zegt: *wat wilt gij, Giraldus*, „*wat doet gij? Bedenkt gij dan niet, dat ge thans niet* „*meer Giraldus, maar een bisschop der Kerk zijt? Men* „*kon het nog verdragen, dat gij zóó leefdet, zoolang gij* „*nog Giraldus waart, maar thans zijt gij geen Giraldus* „*meer*; dat is: men moet niet letten op hetgeen gij ge„weest, maar op hetgeen gij door de bisschoppelijke wijding „geworden zijt" [1]). Zou Berengarius hier een louter denkbeeldigen, of wel zou hij eenen inderdaad levenden bisschop Giraldus op het oog hebben gehad, tegen wien hij verbitterd was? Het laatste schijnt ons wel zoo aannemelijk; waarom anders hem zoo juist en naauwkeurig met naam en toenaam aangeduid? Maar nu vindt men in zijne geheele geschiedenis geenen bisschop Giraldus, met wien hij iets had uit te staan, dan juist den kardinaal-bisschop van Ostia, die als Pauselijk legaat in het concilie van Poitiers tegenwoordig was, en vermoedelijk van het

---

[1]) Berengarius, *de sacra coena*, pag. 177, 178.

jaar 1067 af deze betrekking in Frankrijk bekleedde.

Wij erkennen het, 't is slechts eene gissing; maar zij is toch zeker vrij wat beter, dan die van Neander, en komt daarenboven zeer goed overeen met het weinige, wat wij van het concilie te Poitiers weten, in hetwelk zoo groote verbittering tegen Berengarius heerschte, dat hij er door in levensgevaar kwam.

Waaraan was die verbittering toe te schrijven? ziedaar de laatste vraag, die betrekkelijk het concilie van Poitiers gesteld moet worden; was zijne ketterij over het H. Sakrament, of was iets anders er de oorzaak van?

Een zeker en bepaald antwoord kunnen wij op deze vraag niet geven; het is echter zeer mogelijk en zelfs waarschijnlijk, dat iets anders aanleiding tot deze verbittering gaf. Niet zonder grond heeft Mabillon [1]) eenen brief van Lanfrank met het concilie van Poitiers in verband gebragt. Lanfrank was reeds aartsbisschop van Kantelberg, toen hij een schrijven ontving van Reginaldus, abt van een klooster te Poitiers, en nog twee andere geestelijken. Berengarius, schreven zij hem, had zich verstout, den heiligen kerkvader Hilarius, bisschop van Poitiers, aan te randen en hem een onkatholiek gevoelen toe te dichten, alsof volgens Hilarius de Heer wel geleden had, maar zonder van dat lijden ligchamelijke pijn te gevoelen. In zijnen brief nu antwoordt Lanfrank op deze klagt; „het is geen wonder", schrijft hij, „dat iemand „[Berengarius], die volgens zeer zekere berigten beschul„digd wordt [2]), omtrent het hoofd, den Heer Jesus,

---

[1]) Mabillon, *Annales*, Tom. V, pag. 54.

[2]) *Verissimis relationibus infamatur*; deze uitdrukking zou zeer vreemd zijn, indien Berengarius zijn werk *de sacra coena* had

„zulke verfoeijelijke stellingen te gelooven en te onderwijzen, „dergelijke gevoelens aan een der ledematen van dat hoofd „toeschrijft." Hij verdedigt vervolgens vrij uitvoerig den H. Hilarius tegen de beschuldiging van Berengarius en maant ten slotte Reginaldus en de zijnen tot waakzaamheid aan, dewijl zich „in hunne nabijheid en in hun „midden scheurmakers ophielden" [1]).

Hierop nu kan men met eenige waarschijnlijkheid de volgende gissing gronden. Berengarius, zooals wij zagen, trachtte zijne ketterij vooral door het gezag der kerkvaders te staven; maar nu waren hem ook de woorden van den H. Hilarius tegengeworpen, die hij met zijne leer niet konde overeenbrengen; daarom verwierp hij eenvoudig het gezag van dien kerkvader, als van iemand, die meer valsche en onkatholieke stellingen geleeraard had. Zoo iets kon te Poitiers niet onbekend blijven en moest er eene groote verbittering wekken, want de H. Hilarius was de glorie dier stad; en vanhier het levensgevaar, waarin Berengarius verkeerde, toen hij aldaar in het concilie verscheen. Nog gemakkelijker zou dit te verklaren zijn, indien hij, wat zeer mogelijk is, zich op het concilie zelf in dien zin tegen den H. Hilarius heeft uitgelaten [2]).

---

openbaar gemaakt; alsdan toch zou Lanfrank het gekend en zich veeleer op dat geschrift, dan op „zeer zekere berigten" beroepen hebben.

1) Men vindt dien brief bij Baronius op het jaar 1088 en onder Lanfrank's werken bij d'Achery, pag. 325, 326, en bij Giles, Tom. I, pag. 72—76.

2) Baronius kreeg dien brief eerst in handen, toen hij den dood van Berengarius moest verhalen en kon hem daarom niet vroeger mededeelen. Albertinus, l. c., lib. III, pag. 953 en anderen hebben den brief in 1087 of 1088 gesteld, ten einde daaruit te bewijzen, dat Berengarius in zijne dwaling gestorven is; later zullen wij op dat bewijs terugkomen. Ons schijnt de brief toe geschreven te zijn

Te Poitiers kwam Berengarius slechts met den Pauselijken legaat in aanraking; wij moeten nu op zijne betrekking tot den Paus zelven letten. Om eene bijzondere zoo aanstonds te vermelden reden, beginnen wij met de mededeeling van een voor Berengarius zeer gunstigen brief van den Paus, hoewel die brief waarschijnlijk op eene andere en latere plaats zou behooren gesteld te worden.

„Gregorius bisschop, dienaar der dienaren Gods, aan „de eerwaardige broeders Rodulfus, aartsbisschop van „Tours, en Eusebius, bisschop van Angers, heil en aposto„lischen zegen!

„Wij hebben vernomen, dat Fulco, graaf van Anjou, „op aandrijven van sommigen, die onzen zeer beminden „zoon den priester [1]) Berengarius vijandig zijn, tegen „hem in haat ontstoken is: weshalve wij u gelasten, dien „graaf uit onzen naam te gebieden, dat hij zich niet „langer verstoute voornoemden man te verontrusten; en „dit niet alleen, maar wij gebieden u ook, krachtens „het gezag der Apostelen Petrus en Paulus, Berengarius „tegen al zijne vijanden en aanranders zijner goederen, „in onze plaats te beschermen. Vaartwel en laat u door

---

in de eerste jaren van Lanfrank's bisschoppelijk bestuur; omstreeks den tijd van het concilie van Poitiers, althans indien onze bovengemelde gissing waarheid is, en vermoedelijk korten tijd na dat concilie. Ook Sudendorf, S. 49, 50 is van dit gevoelen.

1) Mabillon vergiste zich derhalve, toen hij in zijne *Acta Sanctorum*, l. c., n. 56, Hugo van Langres den eenigen schrijver dier tijden noemde, die aan Berengarius den naam van *priester* gaf. Behalve Eusebius Bruno, die eenen brief schreef „aan zijnen *medepriester* Berengarius", en behalve de akten van het concilie van 1079, waar het door hem bezworen formulier onder den titel „eed van Berengarius, *priester* van Tours", wordt medegedeeld, noemde ook Paus Gregorius in dezen brief hem *priester*.

„geene reden van de uitvoering van mijn gebod terug-„houden" [1]).

Niet alleen de Katholieke, maar ook de Protestantsche schrijvers [2]) hebben vrij algemeen aangenomen, dat de Paus dezen brief heeft geschreven nadat Berengarius in 1079 zijne ketterij herroepen had en met de Kerk weder verzoend was. Gregorius nam hem toen in bescherming, zooals blijkt uit een ander, later door ons mede te deelen, schrijven aan alle geloovigen, in hetwelk hij verbood, hem voortaan den naam van ketter te geven; tegelijkertijd zou hij door bovenstaanden brief hem nog in het bijzonder tegen de vervolging van den magtigen graaf van Anjou in bescherming genomen hebben. Sudendorf alleen wijkt van dit algemeen gevoelen af en wil, dat deze brief reeds bij den aanvang zijner regering door den Paus zou geschreven zijn [3]).

---

1) Dewijl deze brief alleen in het zeldzaam voorkomend werk van de Roye, l. c., pag. 75, 76 (opgave van Sudendorf), en bij Bulaeus, l. c., Tom. I, pag. 458 gevonden wordt en bovendien kort is, laten wij hier ook den oorspronkelijken tekst volgen.

„Gregorius Episcopus Servus Servorum Dei Venerabilibus Fra„tribus Rodulpho Turonum Archiepiscopo et Eusebio Andecavorum „Pontifici Sal. et Apostol. Bened.

„Audivimus Fulconem Comitem Andecavensem quorumdam in„stinctu, qui filio nostro charissimo Berengario sacerdoti inimicantur „in ejusdem odium exarsisse: quapropter fraternitati vestrae man„damus, quatenus ipsi Comiti nostra vice praecipiatis, ut non „ulterius supradictum virum inquietare praesumat: nec solum, sed „et contra omnes inimicos et perturbatores rerum ipsius vicem „nostram ad ferenda illi auxilia suscipiatis, praecipiendo praecipimus „ex authoritate Apostolorum Petri et Pauli. Valete et nulla ratione „quae praecipio contemnite." (Ontleend uit een oud handschrift „van het klooster St. Aubin te Angers.)

2) Onder anderen Stäudlin, l. c., S. 89 en Neander, S. 355.

3) Sudendorf, S. 52 en 172.

Het is waar, de twee redenen, welke Sudendorf ten bewijze aanvoert, beteekenen niets. De brief van aanbeveling *aan alle geloovigen*, zegt hij, welken Paus Gregorius na het concilie van 1079 ten gunste van Berengarius schreef, maakte eene *bijzondere* aanbeveling tegen de vervolging van den graaf van Anjou overbodig; dit zien wij volstrekt niet in; eene bijzondere aanbeveling tegen een bijzonderen vervolger moest, dunkt ons, haar eigenaardig nut hebben. Vervolgens zegt Sudendorf: Berengarius had, door tusschenkomst van zijnen vriend Stefanus te Rome, deze aanbeveling in het jaar 1073 aan Paus Gregorius gevraagd; men mag dus veronderstellen, dat de brief, welke zijnen wensch vervulde, omstreeks dienzelfden tijd geschreven is. Dit argument hebben wij vroeger reeds wederlegd; Berengarius, zeiden en bewezen wij, verzocht door tusschenkomst van zijnen vriend Stefanus in het jaar 1065 eene aanbeveling van Alexander II (en dus niet in 1073 van Gregorius VII), en verkreeg die ook werkelijk; tusschen zijnen brief derhalve aan Stefanus en dit schrijven van Paus Gregorius bestaat volstrekt geen verband [1]).

Maar van den anderen kant is het ook waar, de onpartijdigheid vordert van ons dit te erkennen, dat er geene afdoende redenen voor het tegenovergestelde algemeene gevoelen bestaan. Met zekerheid kan men uit den brief zelven niet anders besluiten, dan dat hij geschreven is tusschen het jaar 1073, in hetwelk Gregorius Paus werd, en het jaar 1081, waarin Eusebius Bruno, bisschop van Angers, overleed. De omstandigheid, dat de Paus zich zoo gunstig over Berengarius uitlaat, maakt het ongetwijfeld

---

[1]) Zie *De Katholiek*, Augustus 1860, bl. 81—88.

veel waarschijnlijker, dat dit geschiedde na het jaar 1079, toen Berengarius door het herroepen zijner ketterij wederom met de Kerk verzoend was; Stäudlin en Neander hebben hieraan dan ook zelfs niet getwijfeld; — maar toch zij kan niet als een afdoend bewijs worden aangevoerd tegen hen, die Gregorius VII onder de vrienden en begunstigers van Berengarius rekenen en bepaaldelijk ook in dezen brief een bewijs zijner genegenheid willen vinden.

Wij wilden den schijn niet hebben van eene moeijelijkheid te ontwijken en dit was de bijzondere reden, waarom wij thans reeds melding maakten van dezen brief, dien wij voor ons eerst in het jaar 1079 geschreven achten. Tegen onze meening in veronderstellen wij dus voor het oogenblik met Sudendorf, dat Paus Gregorius dien brief schreef in den aanvang zijner regering; ook dan nog vinden wij daarin geen bezwaar voor 's Pausen nagedachtenis. Vooreerst toch zou men er niets anders uit kunnen bewijzen, dan eene zekere welwillendheid van Gregorius jegens den *persoon* van Berengarius, en zijne zucht om zwakke personen tegen den moedwil hunner magtige vijanden en vervolgers te beschermen: geenszins zijne ingenomenheid met de ketterij van Berengarius, over welke in den brief niet gesproken wordt. Maar vervolgens men weet slechts ten halve, welke maatregelen de Paus in het begin zijner regering met betrekking tot de ketterij van Berengarius genomen heeft; dat er eenige maatregelen van den Paus zijn uitgegaan, kan blijkens andere brieven niet in twijfel worden getrokken; maar men kent ze te weinig in bijzonderheden, en zoolang men daarvan onkundig is, kan men zonder partijdigheid uit onzen onderhavigen brief niet besluiten, dat Gregorius de ketterij begunstigd heeft. Dit willen we bewijzen.

Indien Gregorius eens aan Berengarius had geboden, om voortaan zijne leer over de Eucharistie niet meer te verdedigen, en daarover een volstrekt stilzwijgen te bewaren, totdat hij zich zelven te Rome verantwoord, of de Paus omtrent hem een bepaald besluit vastgesteld zou hebben; en indien van zijnen kant Berengarius zich aan dit voorschrift onderworpen had; — had alsdan de Paus niet zeer gevoegelijk bovenstaanden brief kunnen schrijven, om daardoor den man, die reeds zoolang gewoeld en alle voorschriften der vorige Pausen in den wind geslagen had, doch nu eindelijk gehoorzaamheid en onderwerping betuigde, wederkeerig te beschermen tegen eene aanranding in zijne bezittingen, welke in ieder geval onregtvaardig was? Niemand, vertrouwen wij, zal hieraan twijfelen.

Toevallig zijn wij in staat, aan te toonen, dat wij hier geene bloote gissing hebben geuit. Wij zeggen: *toevallig*; want wij hadden het niet kunnen doen, en men zou waarschijnlijk onze veronderstelling kleingeestig genoemd hebben, indien Sudendorf niet eenen brief van Berengarius aan den Paus had aan het licht gebragt, waaruit onze gissing blijkt waarheid te zijn. Die brief luidt aldus:

„B(erengarius) aan den met diep ontzag in den Heere „Jesus te vereeren Paus G(regorius) onder betuiging zijner „allerzuiverste liefde.

„Hoewel diep doordrongen van dankbaarheid jegens „God, den beschermer der armen, en jegens u, beste „vader! bij het hooren van den brief, welken gij ten „mijnen behoeve aan den bisschop van Die hebt willen „schrijven, was ik evenwel ten hoogste verwonderd, dat „uwe gezanten het reeds voor langen tijd door u gegeven „gebod niet kenden, volgens hetwelk ik, geestelijke van

„ Angers blijvende, *mijnen mond zorgvuldig breidelen en „ zelfs van het goede zwijgen moest, zoolang de goddelooze „ tegenover mij stond* [1]). Dit uw gebod heb ik, voor zoo- „ ver het betaamde, opgevolgd en ten stelligste mij voor- „ genomen, volstrekt niets meer over deze aangelegenheid „ te spreken, tenzij alleen in uwe tegenwoordigheid: in „ afwachting, dat God de Heer mij de gelegenheid schen- „ ken zal van u te zien en te hooren. Dat verlangen uwer „ Heiligheid was mij door den bisschop van Angers bij „ zijne terugkomst uit Rome bekend gemaakt, alsook door „ den bisschop van Nantes.

„ Beste Vader! volgens goddelijk en menschelijk regt „ is men verpligt, verdachte, afkeerige en vijandige reg- „ ters af te wijzen. Het goddelijk regt zegt ook, dat, zoo „ iemands leven verachtelijk is, zijne woorden insgelijks „ minachting verdienen; — alsook: zij, die Gods getui- „ genissen niet tellen, hebben alle aanspraak verloren, „ om hun eigen getuigenis te doen gelden. Daarom smeek „ ik van uwe Christelijke gezindheid de vergunning, van „ mij in acht te mogen nemen en mij niet, als aan wilde „ dieren, aan onhandelbaar volk prijs te moeten geven. „ Vaarwel, beste Vader! en verleen nog langen tijd aan „ mijnen geringen persoon eene den Apostolischen Stoel „ waardige bescherming" [2]).

Niet alleen de uitdrukking: *mij*, *als aan wilde dieren*, *aan onhandelbaar volk prijs geven*, welke men in zijn werk *de sacra coena* terugvindt [3]), maar de geheele inhoud,

1) Toespeling op Ps. XXXVIII, vs. 2 en 3.

2) Sudendorf, S. 230, 231; en de aanmerkingen op dien brief, S. 182—186. In het handschrift, waaruit Sudendorf den brief ontleende, vindt men hem tweemalen, onder N. 89 en N. 92.

3) Berengarius, *de sacra coena*, pag. 72; zie *De Katholiek*, December 1859, bl. 274.

geest en strekking van dezen brief toonen duidelijk, dat hij van onzen Berengarius afkomstig af. Hij moet geschreven zijn, toen Hugo, bisschop van Die, reeds als Pauselijk legaat in Frankrijk werkzaam was, derhalve na het jaar 1075; en vóór November 1078, toen Berengarius zich te Rome bevond, om zich bij den Paus te verantwoorden [1]).

Uit dezen brief nu blijkt, dat Paus Gregorius ten opzigte van Berengarius eenige maatregelen genomen heeft, waarvan wij vroeger niets wisten. Vooreerst is er hier spraak van zijn schrijven aan Hugo van Die, dat wel niet meer bestaat, maar ongetwijfeld, wijl Berengarius er zijne dankbaarheid over betuigt, voor dezen gunstig moet geweest zijn, gelijk 's Pausen bovenvermelde brief aan de bisschoppen van Tours en Angers gunstig voor hem was; dat wil echter zeggen, gunstig voor zijnen *persoon*, niet voor zijne ketterij. Want wij vernemen bovendien ook uit dezen brief, dat de Paus reeds *voorlang*, vermoedelijk dus bij den aanvang zijner regering, aan Berengarius *het stilzwijgen opgelegd* en hem verboden had, over zijne leer te spreken. Aan dit voorschrift zegt Berengarius gehoorzaamd te hebben; gemakkelijk laat het zich derhalve verklaren, hoe de Paus zijnen *persoon* in bescherming kon nemen.

---

[1]) Sudendorf, S. 183, stelt den brief in 1077; niet vroeger, wijl Berengarius zich beroept op een bevel, hetwelk de Paus reeds *voor langen tijd* gegeven had; en niet later, wijl hij spreekt van den bisschop van Nantes *als van een nog levenden persoon*: de bisschop Quiriacus nu zou in 1077 gestorven zijn, en na zijnen dood bleef de zetel van Nantes tot het jaar 1081 openstaan. Maar het sterfjaar van dien bisschop wordt zeer verschillend aangegeven, bovendien is het ons niet duidelijk, dat Berengarius van hem spreekt *als van een nog levenden persoon*. Hierom stellen wij den brief liever in het begin van het jaar 1078.

Verder vernemen wij uit dezen brief, dat Bérengarius door den Pauselijken legaat Hugo van Die voor een concilie in Frankrijk gedagvaard was, maar weigerde zich daar te vertoonen en zich op den Paus beriep, bij wien alleen hij zich wilde verdedigen en verantwoorden. Wat de Paus op dit beroep besloot, kunnen wij wel niet met zekerheid zeggen, maar toch met groote waarschijnlijkheid gissen. Grond voor die gissing vonden wij in een vertrouwelijken brief van den Paus aan Hugo, abt van Cluny, en hoewel het voor ons eigenlijk doel onnoodig was, konden wij echter niet nalaten, dien brief, waarin de ziel van Gregorius zich zoo schoon openbaart, hier *in zijn geheel* te laten volgen.

„Gregorius bisschop, dienaar der dienaren Gods, aan „Hugo, abt van Cluny, heil en apostolischen zegen.

„Afgemat door de veelvuldige zaken, waarmede ik „mij heb moeten bezig houden, schrijf ik slechts weinig „aan hem, wien ik veel bemin. Op verzoek van den „koning van Spanje en op uwen raad hebben wij den „abt, volgens Gods beschikking, tot bisschop gewijd; „en wij zenden den kardinaal-priester Richardus tot dien „vorst, als onzen plaatsbekleeder in Spanje; maar verzoe„ken u, hem te willen bijstaan en door een bekwamen „persoon te doen vergezellen. *De broeders, die wij met „onzen voornoemden kardinaal tot u terugzenden, zullen „u zeggen, wat ons dunkt, of welke beschikkingen wij ge„nomen hebben omtrent Berengarius, over wien gij ons „geschreven hebt.* Maar gij, ach, wil met vast vertrouwen „en gebeden de barmhartigheid van den almagtigen God „inroepen, opdat Hij onze gedachten volgens zijnen wil „leide en, door ons in den hevigen storm te besturen, „ons in de haven zijner goedheid doe aanlanden. Want

„wij worden door zoo vele benaauwdheden gedrukt en „door zoo groote werkzaamheden afgemat, dat zij die met „ons verkeeren het niet alleen niet kunnen verdragen, „maar zelfs niet kunnen aanzien. En hoewel de Heer „gezegd heeft, dat ieder loon naar werken verkrijgen „zal, en hoewel David uitroept: *naarmate groote droef-„heid in mijn hart was doorgedrongen, naar die mate heeft „uw troost, o Heer! mijne ziel verheugd*; verdriet het ons „dikwerf te leven en verlangen wij naar onzen dood. „Want als de arme Jesus, die goede vertrooster, waar-„achtig God en waarachtig mensch, mij zijne hand toe-„reikt, dan, hoe bedroefd en treurig ik ook ben, ver-„troost Hij mij: maar laat Hij mij los, dan is mijne „kwelling al te groot; want in mij zelven ben ik altijd „stervende, maar in Hem leef ik somwijlen; en als mijne „krachten geheel bezwijken, dan roep ik zuchtend tot „Hem: „Indien Gij zulken last aan Moyses of Petrus „„oplegdet, ik geloof, het zou hen bezwaren, maar wat „„moet er dan met mij gebeuren, die met hen in geene „„vergelijking kan komen? er blijft niets anders meer „„over, dan dat Gij zelf met uwen Petrus het bestuur „„der Kerk in handen neemt, of dat Gij mij er onder „„ziet bezwijken en uwe Kerk in verwarring ziet." Dan „neem ik mijne toevlugt tot het woord van den psalm: „*Ontferm U over mij, Heer! want ik ben zwak*, of tot „dit ander: *als een wonder ben ik geworden voor velen*: „*en Gij zijt mij een sterke helper*. Ook vergeet ik niet, „wat er geschreven staat: *God kan in zijne magt uit deze „steenen kinderen van Abraham voortbrengen.*

„De almagtige God, die in zijne wonderlijke goedheid „door de heilige bediening, welke Hij eenen zondaar „toevertrouwt, zondaren regtvaardig maakt, bevrijde u

„en al uwe onderhoorige broeders, krachtens de aan „mij, zeer onwaardige, toevertrouwde magt van den „H. Petrus, van alle zonden en voere u vol vreugde „in den schoot van onzen patriarch Abraham. Gegeven „te Rome, den 7 Mei van de eerste indiktie" [1]).

Gedeeltelijk nu door hetgeen wij in dezen brief over Berengarius lezen, gedeeltelijk door de omstandigheid, dat hij vijf of zes maanden na het schrijven van dien brief zich te Rome bij den Paus bevond, komen wij tot het volgende besluit. Had Berengarius zich tot den Paus gewend, van hunnen kant hadden ook de Pauselijke legaten Hugo van Die en Hugo van Cluny dit gedaan en den Paus berigt, dat Berengarius geweigerd had zich voor hen te verantwoorden; maar in zijn schrijven had Berengarius eene zekere welwillendheid jegens den Paus aan den dag gelegd, welke mogt doen hopen, dat nergens beter dan te Rome zijne zaak tot een goed einde gebragt zou kunnen worden; en dien ten gevolge werd hij door Gregorius naar Rome opgeroepen.

In twee conciliën werd daar zijne zaak behandeld: het eene gehouden in November 1078, het andere in de Vaste van het volgende jaar. Het eerste concilie is in dit opzigt slechts te beschouwen als eene voorbereiding tot het tweede; om ons in een volgend artikel uitsluitend met het laatste bezig te kunnen houden, dat allerbelangrijkst was, deelen wij nu mede, wat ons omtrent het concilie van 1078 bekend is.

Drie berigten hebben wij hier te vergelijken. Het eerste vindt men in het *Chronicon* van Bernoldus van Constans, op het jaar 1078. De Paus, leest men daar, hield den 22 November eene synode, waarin gezanten verschenen

1) *Registrum Gregorii Papae* VII, lib. V, epistola 21; bij Labbe, Tom. X.

van de beide mededingers naar het keizerrijk, Hendrik IV en Rudolf van Zwaben. „In deze synode", gaat Bernoldus dan voort, „werd Berengarius, kanunnik van An„gers, aangespoord (*synodaliter convenitur*), om zijne ket„terij te laten varen; en men verleende hem uitstel tot „aan de eerstvolgende synode" [1]). Dezelfde Bernoldus geeft in een ander geschrift, dat vroeger bekend was als het werk van den *anonymus Chiffletianus*, dit tweede berigt: „De zeer eerwaardige Paus Gregorius VII, opvol„ger van Alexander, verleende op nieuw in twee con„ciliën [1078 en 1079], te Rome gehouden, gehoor aan „Berengarius. Maar wijl deze niet ontkennen kon, dat „zijne sekte met het Katholiek geloof in strijd was, be„sloot hij, haar wederom af te zweren en het Katholiek „geloof te belijden, evenals hij in de vorige kerkvergade„ringen gedaan had" [2]).

Het derde meer uitvoerige berigt wordt ons door Berengarius zelven gegeven in een geschrift, waarin hij vrij omstandig verhaalt, wat er met hem tijdens zijn verblijf te Rome in 1078 en 1079 voorviel. Hoewel men hem in zijne eigene zaak niet onvoorwaardelijk vertrouwen mogt, hebben nogtans zijne woorden bij de Protestantsche geschiedschrijvers geloof gevonden; tegen hen zullen wij derhalve reeds in dit, maar vooral in het volgende artikel, aantoonen, dat zijn geschrift leugenachtig is en niet het minste geloof verdient. Ziehier wat hij ons over het concilie van 1078 mededeelt:

---

[1]) *Chronicon Bernoldi Constantiensis*; bij Pertz, *Scriptorum* Tom. V, pag. 435, en bij Bouquet, l. c., Tom. XI, pag. 24. Bouquet noemde den schrijver van dit Chronicon *Bertholdus*, welke naam hem vroeger algemeen gegeven werd.

[2]) *Anonymus Chiffletianus*, de Berengarii haeresiarchae damnatione multiplici; bij Labbe, Tom. IX, pag. 1051.

„*Ik belijd, dat het brood des altaars na de konsekratie*
„*het waarachtig ligchaam van Christus is, hetwelk uit*
„*eene maagd is geboren, aan het kruis heeft geleden en*
„*aan de regterhand des Vaders gezeten is, en dat de wijn*
„*des altaars, na gekonsakreerd te zijn, het waarachtig*
„*bloed is, dat uit Christus' zijde heeft gestroomd. En wat*
„*ik hier met den mond uitspreek, dat betuig ik de taal*
„*mijns harten te zijn. Zoo waarlijk helpe mij God almagtig!*[1]).

„Dit geschrift liet de Paus, toen ik te Rome bij hem ver-
„toefde, in de vergadering van bisschoppen, welke hij op
„den feestdag van Allerheiligen hield[2]), met groot getier aan
„allen voorlezen, zeggende, dat het voor het geloof voldoende
„zijn moest; dat het voldoende zijn moest voor hen, aan wie
„men geene spijs, maar melk te drinken geven moest, vol-
„gens hetgeen de H. Augustinus over de offerande der Kerk
„schrijft: „Wat gij op het altaar ziet is brood en wijn, hetwelk
„„ook uwe oogen u te kennen geven; maar wat het geloof
„„vordert, het brood is het ligchaam en de wijn het bloed
„„van Christus." Hij schreeuwde tot het volk, dat ik
„geen ketter was; dat ik die belijdenis aan de geschriften
„en niet aan mijn eigen hart ontleend had, dat Petrus
„Damiani, die in geleerdheid en Christelijk levensgedrag

---

[1]) Profiteor panem altaris post consecrationem esse verum corpus Christi, quod natum est de Virgine, quod passum est in cruce, quod sedet ad dexteram Patris, et vinum altaris postquam consecratum est, esse verum sanguinem, qui manavit de latere Christi. Et sicut ore pronuncio, ita me corde habere confirmo, sic me adjuvet Deus et haec sacra.

[2]) Dit concilie schijnt in de maand November meermalen te zijn bijeengekomen, want Berengarius geeft hier den 1sten, Paulus van Bernried (*Vita S. Gregorii Papae VII*, cap. XI, n. 91) den 19den, Bernoldus van Constans in zijn *Chronicon* den 22sten, en de akten van het concilie (bij Labbe, Tom. X, pag. 371) den 29sten November aan.

„bij Lanfrank niet achterstond, te Rome in zijne tegen-
„woordigheid de gezegden van Lanfrank over de offerande
„der Kerk niet had goedgekeurd, dat volgens zijn ge-
„voelen men minder aan de woorden van Lanfrank moest
„hechten, dan aan die van Petrus Damiani, zoon der
„Roomsche Kerk en bisschop, zoo ik mij wel herinner,
„van St. Rufina [1]), die, om mijne woorden nogmaals te
„herhalen, in geleerdheid en Christelijk levensgedrag bij
„Lanfrank niet achterstond, en zich met meer vlijt dan
„Lanfrank op de kennis der gewijde schriften had toe-
„gelegd, volgens het bevel des Heeren: *onderzoekt de*
„*schriften.*

„Hierdoor scheen de Paus, bij wien ik bijna een jaar
„vertoefde, de dwaasheid der oproerige menigte (van het
„geroerde slijk, zooals de H. Augustinus zegt), die mij
„zooveel mogelijk van ketterij had verdacht gemaakt, be-
„dwongen en beteugeld te hebben, te meer, wijl hij
„van alle kanten boeken had doen bijeenbrengen en de
„woorden en schriften van Augustinus, Hieronymus,
„Ambrosius en anderen aan de bisschoppen en abten,
„geestelijken en monniken ter lezing had voorgelegd,
„terwijl van degenen, die bij den Paus waren, de vol-
„gende personen met mij instemden: de bisschoppen van
„Porto [2]), Sutrium [3]) en Terracina, kardinalen, Atto

1) De H. Petrus Damiani was kardinaal-bisschop van Ostia, en niet van St. Rufina.

2) De hier bedoelde kardinaal-bisschop van Porto, Joannes genaamd, verliet later Gregorius VII, ging over tot de partij van Hendrik IV en werd daarom in 1085 in den ban gedaan; *Chronicon Bernoldi Constantiensis*, bij Pertz, *Scriptorum* Tom. V, pag. 443.

3) Bonizo, bisschop van Sutrium, was een der trouwste aanhangers van Gregorius VII; door de partijgangers van Hendrik IV werden hem eerst de oogen uitgestoken en daarna werd hij vermoord; *Chronicon Bernoldi*; bij Pertz, l. c., pag. 449.

„van Milaan, monnik van Todi [1]), de kardinaal der „Roomsche Kerk Deusdedit [2]), de kanselier Petrus [3]), de „zachtmoedige en nederige broeder Fulco, een niet-Itali- „aansch geestelijke en huisgenoot van den Paus zelven [4]), „Tethbaldus, wien men destijds voor den ijverigsten en „geleerdsten geestelijke van St. Pieter hield, een zekere „broeder, Bonadies bijgenaamd, en zeer vele anderen, wier „namen en waardigheden mij onbekend zijn" [5]).

Er bestaat eene in het oog loopende overeenkomst tusschen deze voorstelling en die, welke Berengarius gaf omtrent het in 1054 te Tours gehoudene concilie [6]). Te Tours zou Hildebrand, destijds Pauselijk legaat, de boeken der Kerkvaders hebben doen bijeenbrengen, in dit concilie van Rome zou hij als Paus Gregorius dienzelfden maatregel genomen hebben. Te Tours bood Berengarius zelf een formulier aan, hetwelk zijne leer omschreef, het hier vermelde formulier was insgelijks door hem opgesteld en wordt dan ook in zijn verder berigt herhaaldelijk door

---

1) Deze Atto was waarschijnlijk de nieuw benoemde bisschop van Milaan, wien Hendrik IV niet vergunde bezit van zijnen zetel te nemen; Cf. Pagi, ad annum 1072 et seq. Wij volgen hier de punktuatie van Martene niet, die ons verkeerd toeschijnt.

2) De kardinaal-priester Deusdedit verdedigde Gregorius VII in geschrifte; Cf. Ciaconius, l. c., Tom. I, pag. 865.

3) Petrus was kardinaal-priester, bibliothekaris en kanselier der H. Roomsche Kerk; evenals de kardinaal-bisschop van Porto verliet hij de zijde van den Paus en werd daarom in 1085 geëxcommuniceerd; *Chronicon Bernoldi*, bij Pertz, l. c., pag. 443.

4) Later deelen wij eenen brief van den Paus mede, waarin deze Fulco genoemd wordt. Ook hier volgen wij de punktuatie van Martene niet.

5) *Acta Concilii Romani sub Greg. VII, ab ipso Berengario conscripta, cum ipsius postea recantatione*: ex MS. codice Gemblacensi. Bij Martene, *Thesaurus novus anecdotorum*, Tom. IV, pag. 103.

6) Berengarius, *de sacra coena*, pag. 50—53.

hem „zijn geschrift" genoemd. Wat de hoofdzaak betreft vindt men geen eigenlijk verschil tusschen beide formulieren, en dat van Rome luidt alleen iets nadrukkelijker dan dat van Tours. Zoowel te Tours als te Rome stelde Paus Gregorius zich met zijn formulier tevreden. Te Tours zou Hildebrand „de waarheid duidelijk hebben ingezien", dat wil zeggen, de waarheid der leer van Berengarius, te Rome zou Gregorius hem van ketterij hebben vrijgesproken. Eindelijk te Tours beschouwde Hildebrand de zaak nog niet als geheel afgedaan, want hij wilde Berengarius met zich naar Rome medenemen, opdat deze zich bij den Paus zoude kunnen verdedigen; en evenzoo werd er in dit concilie van Rome slechts een voorloopig besluit gemaakt en de verdere behandeling tot een volgend concilie uitgesteld. Neander zegt dan ook, alvorens hij zijnen goedgeloovigen lezer op het berigt van Berengarius over het concilie van Rome onthaalt: „Het lag ongetwijfeld in de bedoeling van Gregorius, aan Berengarius op dergelijke wijze, als zulks in het concilie van Tours geschied was, rust te verschaffen" [1]).

Zeker, dat was de bedoeling van Paus Gregorius. Berengarius was te Tours in 1054 tot rust gekomen, *door zijne ketterij te herroepen en af te zweren.* Gregorius had toen als Pauselijk legaat hem tot die afzwering gebragt en moest later hierover de verwijtingen van Berengarius hooren, die met zijne rust niet tevreden was: de duidelijkste bewijzen daarvoor zagen wij in den brief van den graaf van Anjou, *welke door Berengarius zelven was opgesteld* [2]);

---

1) Neander, S. 353.

2) Vroeger meenden wij *te mogen gissen*, dat de brief van graaf Gaufried uit de pen van Berengarius gevloeid was en wij zeiden,

eene dergelijke rust wilde de Paus hem op nieuw te Rome in 1078 verschaffen. Het is waar, zoo bedoelde Neander het niet, die de woorden van Berengarius meende te mogen vertrouwen, en gelijk hij diens berigt over de synode van Tours geloofde, zoo ook nu geloof slaat aan zijn berigt over het concilie van Rome. Maar het eerstgenoemde was een leugenachtig berigt [1]: en dat moeten wij nu ook ten opzigte van het tweede aantoonen.

Eerst evenwel vragen wij: waarom hield de Paus zich niet eenvoudig aan het formulier, hetwelk aan Berengarius in 1059 door Nikolaas II was voorgeschreven? Het antwoord is gemakkelijk. Het formulier van Paus Nikolaas was zeker zeer Katholiek en met groote juistheid tegen de ketterij en de kunstgrepen van Berengarius gerigt; maar hierdoor kon het diegenen, die met zijne ketterij en zijne kunstgrepen minder bekend waren, ligtelijk in verwarring brengen; het kon hun aanleiding geven om te denken, dat 's Heeren ligchaam in het Sakrament volgens dat formulier gebroken kon worden en lijdelijk was, hoewel deze stelling er volstrekt niet in te vinden is; en dewijl nu Berengarius zich meermalen juist om die reden tegen dat formulier had aangekant, was het zeer natuurlijk, dat Paus Gregorius een ander formulier verlangde, hetwelk evenzeer de ketterij veroordeelde, maar waartegen men zulk bezwaar niet maken kon.

Berengarius bood dan zelf in 1078 een nieuw formulier

---

op welke gronden die gissing steunde (*De Katholiek*, Julij 1859, bl. 42—44). Wij wisten toen niet, dat reeds in 1854 diezelfde gissing gemaakt was door Jacobi in Herzog's *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, l. c. Met meer gerustheid durven wij thans op die gissing voortgaan.

[1]) Zie *De Katholiek*, Julij 1859.

aan, misschien uit eigen beweging, misschien op last van den Paus. In de hoofdzaak, zeiden wij reeds, verschilde het niet van zijne vroeger te Tours afgelegde belijdenis, welke buiten twijfel eene Katholieke belijdenis was; zooveel te meer moet dit formulier Katholiek genoemd worden, in welks bewoordingen de Katholieke leer slechts met meer kracht en grootere nadrukkelijkheid wordt uiteengezet. Zeer goed zouden wij dan ook kunnen aannemen, dat én de Paus én de overige door Berengarius genoemde personen *in zooverre* er hunne goedkeuring aan geschonken hadden. Maar hoe Katholiek ook, het was in de gegevene omstandigheden niet voldoende. De formulieren van 1054 en 1059 had Berengarius in den geest zijner ketterij weten te verklaren en aan hunne Katholieke bewoordingen eenen onkatholieken zin gehecht; die handelwijze konde hij ook op dit door hem aangeboden formulier toepassen, de woorden: „*het brood is na de konsekratie 's Heeren lig-*„*chaam*" zoude hij, het was te verwachten, weder aldus uitleggen: „*het is 's Heeren ligchaam* ALLEEN VOOR HET „OOG DES GELOOFS, *maar inderdaad blijft het brood*"; *in zooverre* nu kon noch mogt de Paus dit formulier goedkeuren en voldoende verklaren.

En nogtans zou de Paus, naar het verhaal van Berengarius, dit gedaan, ja wat meer is, in het volle concilie verklaard en uitgeroepen hebben, *dat Berengarius geen ketter was:* eerste feit, door Berengarius verdicht, of in zijn belang valsch voorgesteld, hoewel Neander [1]) verzekert, dat men zulke valsche voorstellingen in zijn verhaal niet aantreft. Men lette slechts op het volgende. Paus Gregorius is door zijne vijanden, door de partij van Hen-

[1]) Neander, S. 352.

drik IV, op verregaande wijze gelasterd; twee kardinalen in dit concilie tegenwoordig, de kanselier Petrus en Joannes, bisschop van Porto, gingen later tot de partij van Hendrik over en hielpen toen die lasteringen tegen den Paus verspreiden; en onder die beschuldigingen was er ook ééne, welke de verhouding van den Paus tot Berengarius betrof. Men verweet namelijk aan den Paus, *een onderzoek omtrent de ketterij toegelaten en God daarbij om inlichting gebeden te hebben*, en was dwaas genoeg om hieruit af te leiden, dat de Paus *in het geloof getwijfeld had.* Maar wij vragen het nu iederen onpartijdigen lezer: zouden de vijanden van Gregorius, die hem de ergste euveldaden durfden aanwrijven, zich hierbij bepaald hebben, indien het verhaal van Berengarius waarheid was? indien zij zonder leugentaal hadden kunnen zeggen: twee kardinalen, de bisschop van Porto en de kanselier Petrus zijn er getuigen van geweest, hoe Gregorius in het volle concilie een door den ketter Berengarius opgesteld formulier goedgekenrd en hem van ketterij vrijgesproken heeft?

Wat Berengarius in zijn berigt over Gregorius VII verhaalt, zou volgens Neander (l. c.) vrij goed met het karakter van den Paus overeenkomen. Het tegendeel is waar; en het hierboven door ons aangehaalde gedeelte van zijn berigt is zoozeer met het karakter van den Paus in strijd, dat wij juist daarin een tweede bewijs voor de leugenachtigheid van dat berigt vinden. Neen, Gregorius was de man niet, om in een concilie met onstuimigheid te werk te gaan, of door roepen en schreeuwen de vergadering te beheerschen; handhaving van orde en regel, kalmte en bedaardheid ook in de moeijelijkste omstandigheden waren hoofdtrekken van zijn karakter. Tot

staving hiervan behoeven we slechts een enkel feit aan te voeren. In het jaar 1076 kwam een gezant van Hendrik IV hem aanzeggen, dat hij door den vorst was afgezet en er een ander in zijne plaats zoude benoemd worden; hij durfde zijnen last volvoeren ten aanhoore van een door Gregorius bijeengeroepen concilie; zijne vermetelheid wekte eene zoo groote verontwaardiging, dat zijn leven in gevaar kwam; maar bij die algemeene verwarring en ontroering bleef Gregorius bedaard, beschermde den gezant met zijn eigen ligchaam en wist door eene kalme toespraak ook allen tot bedaren te brengen [1]).

Eene derde zeer tastbare onwaarheid wordt ons door Berengarius opgedischt nopens den H. Petrus Damiani. Tusschen hem en Lanfrank zou verschil van gevoelen over het H. Sakrament bestaan hebben, hetgeen hier noodzakelijk beteekent, dat hij de leer van Berengarius was toegedaan; de Paus, die gemeenzaam met hem was bekend geweest, zou dit te Rome, waar hij evenzeer algemeen bekend en geacht was, openlijk in het concilie verklaard hebben. Een van beiden is zeker; óf de Paus, — maar dit was in de gegeven omstandigheden onmogelijk — óf Berengarius heeft zich aan leugentaal schuldig gemaakt. Wij behoeven slechts naar de getuigenissen te verwijzen, door ons vroeger uit de schriften van den Heilige aangehaald, waarin hij de Katholieke leer ontegensprekelijk beleed [2]): en willen daar thans nog een gezegde van Lessing aan toevoegen. In zijn berigt over het concilie van Vercelli had Berengarius melding ge-

---

[1]) Paulus van Bernried, l. c., cap. VII.

[2]) *De Katholiek*, April 1860, bl. 225 en 230.

maakt van eene uitroeping van Petrus, diaken der Roomsche Kerk; Lessing teekende daarbij het volgende aan [1]): „Deze Petrus, diaken der Roomsche Kerk, van wien „Berengarius zegt, dat hij het met Lanfzank eens was, „kan geen ander dan de boven door mij reeds genoemde „Petrus Damiani zijn [2]), wiens GROVE begrippen over „Christus' tegenwoordigheid in het avondmaal men boven-„dien uit zijne geschriften kennen kan. De vertelsels *nopens* „*de zigtbare verandering* van het geheiligd brood, die hij „ons wil wijs maken, of zich zelven laat wijs maken, „ZIJN EVEN AANSTOOTELIJK ALS WALGELIJK" [3]).

---

[1]) Lessing, S. 128.

[2]) Lessing vergist zich: het was de kanselier Petrus, maar die vergissing doet hier niets ter zake.

[3]) Men vindt in de *Scriptorum veterum nova collectio* van den kardinaal Mai (Tom. VI, Parte II, pag. 211—225. Romae, 1832) eene *uitlegging van den Canon der Mis* van den H. Petrus Damiani, waarin niet alleen van het begin tot het einde de Katholieke leer wordt uiteengezet, maar waarin zelfs meermalen het woord *transsubstantiatie* is gebruikt, dat zoo juist geëigend is, om die leer uit te drukken. Vrij algemeen heeft men Stefanus van Autun (uit de twaalfde eeuw) voor den oudsten schrijver gehouden, die dit woord gebruikte. Reuter (pag. 26) noemt als zoodanig Hildebertus van Tours. Wij zouden nu in Petrus Damiani een nog ouderen schrijver hebben, bij wien men dit woord vindt, indien bovengemeld werk door hem geschreven is.

Trithemius en alle vroegere schrijvers, die eene korte opgave deden van de geschriften van Petrus Damiani, spreken niet van zijne *uitlegging van den Canon der Mis*. De kardinaal Mai schrijft ze hem toe op grond van het handschrift der Vatikaansche Bibliotheek, waar tot tweemalen toe, in het begin en aan het einde, te lezen staat: *„uitlegging van den Canon der Mis volgens Petrus „Damiani"*. Dit bewijst zeker iets en geeft op zijn minst waarschijnlijkheid aan zijn gevoelen. Het spijt ons echter, dat hij niet verder onderzocht en ons niets medegedeeld heeft over de oudheid en andere bijzonderheden van het door hem gebruikte handschrift. Alleen gist hij (op grond eener opgaaf van Montfaucon, *Bibliotheca Bibliothecarum Manuscriptorum*, pag. 16 et 68), dat het afkomstig

Deze laatste, reeds in de vorige eeuw door eenen Katholieken schrijver gemaakte, aanmerking trachtte Stäudlin te beantwoorden; „al leerde ook Petrus Damiani", zeide hij, „in zijne geschriften iets anders dan Berengarius, „daarom kon Gregorius evenwel in het concilie aldus over „hem gesproken hebben" [1]). Onmogelijk, zeggen wij op onze beurt; daarvoor was Petrus Damiani te goed bekend én aan den Paus én aan de Romeinen; zou Gregorius,

---

is uit de bibliotheek van Petau, welke later grootendeels in het bezit kwam der koningin van Zweden en vervolgens in de Vatikaansche bibliotheek werd opgenomen. Eene korte vergelijking maakte dit voor ons tot zekerheid en gaf ons tevens meer grond, om dit werk aan Petrus Damiani toe te schrijven.

Volgens Montfaucon (pag. 68) was het door Petau bezeten handschrift van dit werk in diens bibliotheek genommerd als codex 571; in dienzelfden codex 571 vond men ook het leven van den H. Martinus door Sulpitius Severus, een brief en een dialoog van dien schrijver, benevens de levens van vele andere Heiligen, van de HH. Briccius, Caecilia, Caesarius, Clemens, Columbanus, Eustachius, Gregorius den Groote, Saturninus, Theodorus, Vitalis en Agricola en de Vier gekroonden (Montfaucon, pag. 74, 75, 76, 78, 79). De codex nu, welken Montfaucon in de Vatikaansche bibliotheek zag, n. 124, wordt door hem getiteld (pag. 16): „Severus „Sulpitius, over het leven van den H. Martinus, met andere „brieven van dien schrijver, drie dialogen over de deugden der „heilige kluizenaars, andere levens van Heiligen en de uitlegging „van den Canon en de Mis van Petrus Damiani". Buiten twijfel is dit dezelfde codex, welken Petau reeds bezat als codex 571 zijner bibliotheek, en die door Mai gebruikt is. Tegelijk echter zagen wij, dat Petau nog een tweede handschrift van ons werk bezeten heeft; ook zijn codex 88 bevatte met meer andere werken „een brief van Petrus Damiani aan Desiderius, abt van Monte„Cassino en zijne uitlegging van den Canon der Mis" (Montfaucon, pag. 68). Dit tweede handschrift bevindt zich niet in de Vatikaansche bibliotheek en is waarschijnlijk verloren geraakt. Hierdoor echter, dat in *twee* handschriften „de uitlegging van den Canon der Mis" onder den naam van Petrus Damiani is vermeld geworden, wordt het veel aannemelijker, hem voor den schrijver te houden.

[1]) Stäudlin, S. 87.

die, zooals Stäudlin dwaselijk beweert, Berengarius ten laatste opofferde, om in de uitvoering zijner grootere plannen niet verhinderd te worden, het hebben durven wagen, den hoogvereerden Petrus Damiani een gevoelen toe te dichten, dat met zijne geschriften in strijd was?

Later zullen wij nog duidelijker zien, aan welke onoprégtheid, aan welke vervalschingen Berengarius zich in dit geschrift heeft schuldig gemaakt; wat wij heden zagen is voldoende om aan te toonen, dat zijn berigt over het concilie van 1078 geen geloof verdient. Omtrent dat concilie kunnen wij dus alleen het volgende aannemen. Berengarius bood aan de vergadering een formulier aan, dat, wat de bewoordingen aangaat, *zeer Katholiek*, maar tegenover zijne dubbelzinnigheid en valsche uitleggingen *niet voldoende* was. Misschien heeft het concilie er zich *voorloopig* mede tevreden gesteld: wijl het een zuiver Katholiek formulier was, kon dit zonder eenig bezwaar geschieden; maar zeker is het, dat de zaak van Berengarius in dit concilie niet werd afgehandeld. Men bepaalde, dat hij te Rome blijven moest, om in de eerste kerkvergadering van het volgende jaar zijn beslissend vonnis te vernemen en zich intusschen te beraden, of hij zich volkomen aan de Kerk onderwerpen wilde. Bernoldus van Constans getuigt dit, en Berengarius zelf bevestigt het in het vervolg van zijn geschrift, zooals wij in de eerstkomende aflevering van dit maandschrift zullen zien, waar de gewigtige kerkvergadering van 1079 ter sprake zal komen.

VERSCHEIDENHEDEN.

OPENING DER VEREENIGD-BULGAARSCHE KERK TE CONSTANTINOPEL.

De *Kerkelijke Courant* van 2 Februarij jl. heeft een berigt uit de *Presse d'Orient* aangaande de hereeniging der Bulgaren met de Katholieke Kerk; we ontleenen daaruit, wat ter aanvulling van hetgeen wij omtrent die gewigtige aangelegenheid in onze vorige aflevering mededeelden, kan strekken.

Zondag, den 6 Januarij hebben de vereenigde Bulgaren hunne voorloopige kerk ingewijd, het oude huis namelijk van 't Armeniesch-Katholiek patriarchaat, aan de helling van Galata (voorstad van Constantinopel) gelegen, dat hun ter uitoefening hunner eeredienst gegeven is. Die voorloopige kerk bestaat uit het buitengemeen ruime portaal, dat de geheele onderste verdieping van dat gebouw beslaat. De muren waren met goudpapier behangen; er was een altaar, alsmede een predikstoel in opgerigt, en van het plafond hingen zeer kostbare kroonen neder.

In de receptie-zaal op de eerste verdieping hebben wij — zegt de Fransche berigtgever — een zeer schoon portret opgemerkt van den Paus, regt tegenover het portret van den Sultan. Vóór de kerk heeft men een steigering gebouwd, welke voorloopig tot klokkentoren zal dienen.

De plegtigheid zou 's morgens ten zeven ure beginnen; maar reeds ten vijf ure was de kerk door eene digt opeengedrongen menigte bezet, zoodat de helft der geloovigen er buiten moest blijven. Een genoegen vol ernst straalde op aller gelaat; en de waardige en ingetogen houding aller aanwezigen trok de aandacht. Elke Bulgaar scheen als bij zich zelven te zeggen: „Zoo zijn wij dan van eene hatelijke dwingelandij bevrijd; wij kunnen God in

onze taal aanbidden; eindelijk zijn wij in onze eigene woning.«

De Archimandriet Macarius heeft de H. Mis gecelebreerd. Na het voorlezen van het Evangelie hield hij eene rede, welke een diepen indruk maakte. Deze Archimandriet staat aan 't hoofd der Geestelijkheid, in afwachting dat de Paus den Patriarch der nieuwe gemeente benoeme. Aan Mgr. Hassun, primas-aartsbisschop der Katholieke Armeniërs, zijn de communicatiën met de Porte en den H. Stoel opgedragen.

De keizerlijke regering heeft bij deze gelegenheid eene verdraagzaamheid aan den dag gelegd, die aan zekere mogendheden van Europa tot voorbeeld zou kunnen strekken. Zoodra de overgang der Bulgaren tot de Roomsche Kerk een voltrokken feit was, heeft een firman des Sultans hun een zegel voor hunne kerk en een zegel voor hunne kanselarij verleend.

De vereenigd-Bulgaarsche Geestelijkheid bestaat op dit oogenblik uit twee Archimandrieten, drie priesters en een diaken.

Men heeft willen beweren, dat het getal der tot de Kerk teruggekeerde Bulgaren slechts gering is. Indien zij die aan dit gerucht geloof hebben geslagen, de nieuwe kerk gingen bezoeken, op het oogenblik dat de H. Dienst begint, zouden zij van meening veranderen.

Gedurende zondag, maandag en dingsdag, dagen aan het Kersfeest toegewijd, is de kerk voortdurend door eene aanzienlijke menigte volks bezet geweest.

SPROKKELINGEN.

BELEEFDHEID AAN DE CHRISTELIJKE KERK BEWEZEN DOOR EEN PROFEET. — »De middeleeuwsche opvatting van het Christendom »was Spiritualistisch, maar zij is de eenige niet. Ik althans [*quos »ego*] durf nog eene humanistische opvatting van het Christendom »profeteren, en wel op grond van de woorden van Christus zelven: »»Joannes de dooper is gekomen, noch brood etende, noch wijn

„ „drinkende; en gij zegt: hij heeft den duivel. De Zoon des men-
„ „schen is gekomen, etende en drinkende, en gij zegt: ziet daar
„ „een mensch, die een vraat en een wijnzuiper is, een vriend van
„ „tollenaren en zondaren. Doch de wijsheid is geregtvaardigd ge-
„ „worden van al hare kinderen" (Luk. VII: 33—35). Voorwaar „Hij, die zich zelven steeds den zoon des menschen noemde, was „niet afkecrig van het humanismus, MAAR DE CHRISTELIJKE KERK „HEEFT TOT NOG TOE DEN GEEST VAN JOHANNES DEN DOOPER, „NIET DIEN VAN CHRISTUS IN HARE LEER UITGEDRUKT."

De profeet, die, blijkens deze woorden (geplaatst in N°. 2 van *De nieuwe Recensent*) even goed vooruit als achteruit ziet, heet D. Burger, Jr., en „kan Spinoza hoog waardeeren zonder de on-„sterfelijkheid te loochenen", wijl hij „het er voor houdt, dat „een *deel* des geestes na den dood blijft". De geest namelijk bestaat uit een „*eeuwig deel*", het verstand, en „*een deel dat ver-„gaat*", de verbeelding. Zal er van den geest van D. Burger, Jr. na den dood veel overblijven?

EWALD'S OORDEEL OVER EEN VERBOND VAN PRUISSEN MET SARDINIË.— „Er zijn, zegt hij, vele Berlijnsche, Hildesheimsche, Keulsche kranten, die Pruissen sedert lang en thans altoos dringender aanraden, een of- en defensief verbond met den heer Cavour en zijn poppenkoning aan te gaan. Deze raad is inderdaad zoo dom niet, en zelfs volgens zekere beginselen en gedachten zeer gevolgelijk en veelbelovend; ook zijn er met die Toskaansch-Schleinizische half-openlijke, half-heimelijke bezoeken, en wie weet met hoeveel dergelijke dingen meer, reeds allerlei in 't oogloopende voorbereidselen tot dat doel gemaakt, terwijl vooral de lords, ik wil zeggen de schoften Palmerston, Cowley, John Russel de behulpzame hand er toe leenen. Men moest echter te voren wél overleggen, wat zulk een verbond, of enkel reeds de overhelling naar die zijde inheeft."

BERENGARIUS VAN TOURS.

XIV.

HET ROMEINSCH CONCILIE VAN 1079.

Gregorius VII behandelde Berengarius met vaderlijke goedheid, met overgroote toegevendheid. Als Pauselijk legaat had hij hem reeds in 1054 bewogen, om zijne ketterij vaarwel te zeggen. Vijf jaren later was hij getuige geweest van zijne nog veel plegtiger herroeping onder Nikolaas II. Hij wist, hoe de trouwlooze en in zijne dwaling hervallene Berengarius twee Pausen, wier bijzondere vriend en raadsman hij was, had durven lasteren, ja zelfs den H. Stoel had aangerand. De verdediging, de verheffing, de luister van Rome, dat was het doel van al zijn streven, daarvoor wilde hij leven, werken en lijden: en niettemin vergunde hij aan Berengarius een rustig gehoor, duldde eene nieuwe behandeling zijner zaak, stond hem toe zijne dwaling te verdedigen, deed zijne leer (wijl Berengarius voorwendde, dat men die vroeger niet behoorlijk onderzocht en in

overijling veroordeeld had) nogmaals ernstig en zorgvuldig onderzoeken, liet tot dat einde de werken der kerkvaders bijeenbrengen en hunne gezegden, waarop Berengarius zich beriep, voorlezen, sprak zelfs in het eerste concilie van 1078 nog geen vonnis tegen hem uit, maar verdaagde dit tot de vergadering van het volgende jaar, om door dat alles nieuwe klagten te voorkomen en voor goed aan de ketterij een einde te maken.

Maar nog sterker moet dit gedrag ons treffen, als wij letten op de moeijelijke omstandigheden, waarin Gregorius zich destijds bevond. De Kerk werd gedreigd met eene vreeselijke scheuring. De Duitschers hadden Hendrik IV onttroond en Rudolf van Zwaben in zijne plaats verkozen. Eene zeer magtige partij bleef evenwel Hendrik erkennen en beide vorsten wendden zich tot den Paus, om door zijne uitspraak gesteund te worden. Juist in de conciliën van 1078 en 1079, waarin de ketterij van Berengarius behandeld werd, kwamen ook hunne gezanten te Rome eene beslissing vragen; en in laatstgenoemd concilie werd Hendrik IV van zoo groote euveldaden beschuldigd, dat de gansche vergadering het banvonnis tegen hem eischte, hetwelk de Paus echter in zijne langmoedigheid niet wilde uitspreken en gedurende een vol jaar wist tegen te houden. Waarlijk dat was geen tijd, zou men zeggen, om aan de herhaaldelijk reeds veroordeelde en door allen verfoeide ketterij van Berengarius *eenige* aandacht te schenken; nogtans behandelde Gregorius haar met bedaardheid en zorgvuldigheid, alsof zij de eenige zaak was, die op dat oogenblik zijne aandacht vorderde.

Het concilie van 1079, welks handelingen wij thans gaan onderzoeken, werd gehouden in de maand Februarij: in de Vaste, zooals Berengarius zegt, die dat jaar

den 6 Februarij begon; uit twee brieven van den Paus [1]), blijkt, dat het concilie op den 14den en 17den dag dier maand vergaderd was, terwijl het volgens de *Annales* van Bertholdus van Reichenau [2]) den 11 Februarij bijeenkwam. Waarschijnlijk werd op laatstgenoemden dag, den eersten Maandag der Vaste, de vergadering geopend.

Zeer gemakkelijk zouden wij nu een kort verhaal kunnen leveren van hetgeen daar, onzes inziens, is voorgevallen, maar hiermede kunnen wij niet volstaan; wij moeten de verschillende berigten, die er over gegeven worden, met elkander vergelijken, en ze met onze aanteekeningen onder de oogen der lezers brengen.

I. VERSCHILLENDE BERIGTEN OVER HET CONCILIE.

Wij beginnen met een berigt voorkomende in de levensbeschrijving van den H. Bruno van Segni. De H. Bruno, lezen wij daar, „vertrok naar Rome en werd door den „eerwaardigen bisschop van Albano, Petrus [3]), welwillend „ontvangen en gehuisvest. Terzelfder tijd, terwijl de „H. Paus Gregorius VII in het paleis van Lateranen „zijn verblijf hield, was er een zeer groot geschil over „het Sakrament van het ligchaam en bloed onzes Heeren „Jesus Christus opgeworpen door zekeren leermeester

1) *Registrum Gregorii Papae VII*, lib. VI, epist. 18 et 19; bij Labbe Tom. X, pag. 211, 212.

2) *Bertholdi Annales*; bij Pertz, *Scriptorum*, Tom. V, pag. 316. Deze Bertholdus van Reichenau, die het *Chronicon* van Hermannus Contractus, zijnen leermeester, tot aan het jaar 1080 voortzette, is wel te onderscheiden van Bernoldus van Constans, die vroeger gewoonlijk ook Bertholdus genoemd werd en insgelijks het *Chronicon* van Hermannus Contractus vervolgd heeft.

3) Petrus, kardinaal-bisschop van Albano, bekend onder den naam van Petrus Igneus.

„Berengarius, die betrekkelijk datzelfde Sakrament een „minder geloovig gevoelen had. Niemand durfde met hem „over het geheim van dit groot Sakrament redetwisten; „zoowel omdat hij in het voeren van redetwisten te veel „geoefend was, als omdat in zulke zaken „het geloof „geen verdienste heeft, indien de menschelijke rede het „volle bewijs levert" [1]. Maar het oogenblik was aan- „gebroken, waarop de deugd en wetenschap van Bruno, „dien strijder des Heeren, voor de oogen van het gansche „hof van Rome zouden uitblinken. Op verlangen van den „Paus begon hij den strijd met voornoemden leermeester, „en bragt hem door zijne redeneringen van de dwaling „tot den weg der waarheid en door Gods genade tot de „eenheid van het Katholiek geloof terug." Hierover ten hoogste voldaan, wordt er verder gezegd, maakte de Paus reeds den volgenden dag zijn voornemen bekend, om Bruno tot bisschop van Sègni te benoemen [2]. De levensbeschrijving van den H. Bruno, waaraan wij dit berigt ontleenen, is in 1179 of 1180, dus juist eene eeuw na ons concilie, vervaardigd [3].

Een tweede berigt, te vinden in het *Chronicon Casinense*, moeten wij terstond met dit eerste vergelijken. Het luidt aldus: „Er werd te Rome eene synode gehouden tegen

---

1) Een gezegde van Paus Gregorius den Groote, *homil.* 26 *in Evang.*

2) *Vita S. Brunonis episcopi Signiensis*, n. 6 et 7; bij de Bollandisten op den 18 Julij, pag. 479. Dit is een der weinige berigten, welke de in dit opzigt vrij naauwkeurige Sudendorf niet vermeld heeft; waaarschijnlijk omdat Mabillon en de overige schrijvers, die er van gewaagden, niet aanwezen, waar de levensbeschrijving van den H. Bruno te vinden was.

3) Volgens de Bollandisten, l. c., in *Commentario praevio*, n. 3 et 25, pag. 471 et 476.

„Berengarius, diaken der Kerk van Angers, die onder „vele andere zaken, welke hij poogde te bewijzen, beweerde, „dat de offerande van 's Heeren ligchaam en bloed eene „figuur was. Daar niemand hem konde wederstaan, werd „genoemde Albericus [1]) naar de synode ontboden. Deze „kwam, maar na eene langdurige woordenwisseling gaf „geen van beiden den strijd op. Albericus verkreeg eene „week uitstel en vervaardigde nu tegen dien diaken een „boek over het ligchaam des Heeren, waarin hij, door „vele getuigenissen der H. Vaders aan te voeren, diens „beweringen allen te niet deed en aan eene altoosdurende „vergetelheid prijs gaf" [2]). De voortzetting van het *Chronicon Casinense*, waarin bovenstaande woorden gevonden worden, is in het jaar 1140 door den diaken Petrus geschreven [3]).

Vele schrijvers, Baronius, Pagi [4]), Bulaeus [5]) en meer anderen, bragten dit tweede berigt in verband met het concilie, hetwelk ten tijde van Nikolaas II in 1059 gehouden is; maar ten onregte. Het tegendeel blijkt uit een geschrift van Berengarius zelven, waarin hij bovengenoemden Albericus heftig met de volgende woorden aanvalt: „Indien hij, die zegt: *het op het altaar geheiligde „brood is het brood* [lees: het ligchaam] *van Christus*, „dwaalt, zoo hij er niet bijvoegt: op ZELFSTANDIGE WIJZE,

---

1) Deze Albericus heeft vele werken geschreven; maar het hier bedoelde geschrift tegen Berengarius heeft men nergens gevonden (Cf. Mabillon, *Annales*, Tom. V, pag. 130). Hij leefde in het klooster van Monte-Cassino en zou volgens sommigen door Stefanus IX, volgens anderen door Alexander II tot kardinaal verheven zijn.

2) *Chronicon monasterii Casinensis*; continuat. lib. III, auctore Petro Diacono; bij Pertz, *Scriptorum*, Tom. VII, pag. 728.

3) Pertz, l. c., pag. 572. 4) Baronius et Pagi, ad annum 1059.

5) Bulaeus, l. c., pag. 427.

„dan heeft de Waarheid zelve gedwaald, die gezegd heeft: „*dit brood is mijn ligchaam*". Hierna beroept hij zich op den Apostel, de HH. Ambrosius, Augustinus en andere kerkvaders, en vervolgt dan: „Niemand hunner heeft er „aan gedacht, er bij te voegen: OP WEZENLIJKE, of wel: „OP ZELFSTANDIGE WIJZE, wijl de Waarheid zelve zulks „niet deed. Veeleer dwaalde, veel gemakkelijker onge„twijfeld dwaalde niet de monnik, maar de van den duivel „bezetene Albericus van Monte-Cassino, die met zijn scherp „verstand de klare waarheid inzag zoo goed als ik... en „nogtans in de waarheid niet staande gebleven is... maar „gelogen heeft [door te zeggen], dat ik betrekkelijk de „tafel des Heeren dwaalde, wanneer ik zeide: *het op het „altaar geheiligde brood is het ligchaam van Christus*, „zonder er bij te voegen: OP ZELFSTANDIGE WIJZE; ten „einde hierdoor de gunst te verwerven van hen, die met „betrekking tot de offerande der Kerk in dwaling waren, „en hen als het ware te doen zegepralen, indien hij wist „te bewerken, dat ik mijne verklaring over de offerande „van Christus wijzigde door er iets af te nemen of bij „te voegen" [1]). Dewijl nu de strijd over het woord SUBSTANTIALITER, OP ZELFSTANDIGE WIJZE, plaats had in het concilie van 1079, zooals wij aanstonds nader zien zullen, daarom moet Albericus buiten twijfel in dit concilie tegen Berengarius zijn opgetreden [2]).

---

1) Bij Mabillon, in zijne *Acta Sanctorum*, l. c., n. 62 en gedeeltelijk ook in zijne *Annales*, Tom. V, pag. 130. Van dit geschrift van Berengarius bestaat niets anders dan het hier medegedeelde fragment, waarmede het eindigde. Mabillon ontleende het aan een handschrift der kloosterbibliotheek van Gemblours, welke later is afgebrand.

2) Volgens Stäudlin, S. 88, zou het *mogelijk* wezen, dat Albericus in de synode van 1078 Berengarius bestreed en daarna zijn

Alzoo hebben wij twee berigten, maar die met elkander niet zijn overeen te brengen. Volgens het eerste zou Bruno van Sègni, volgens het laatste Albericus van Monte-Cassino Berengarius tot zwijgen gebragt hebben; terwijl beiden verzekeren, dat niemand der overige leden van het concilie den strijd tegen hem kon volhouden. Minstens derhalve moet één dier berigten onwaarheid bevatten; maar wij mogen verder gaan en beiden als overdreven beschouwen. Petrus van Monte-Cassino overdrijft meermalen datgene, wat tot lof van zijn klooster verstrekt [1]), en de andere ongenoemde schrijver, geestelijke van het bisdom van Sègni, die op last van zijnen bisschop het leven van den H. Bruno schreef [2]), kon zich ook ligt laten verleiden, om tot lof van zijnen heilige iets boven de waarheid uit te gaan. Daarbij moet in aanmerking genomen worden, dat zij geene tijdgenooten van Berengarius waren; hunne berigten zijn eerst geschreven zestig en honderd jaren na het concilie van 1079. Maar wat meer dan dat alles afdoet: noch in de handelingen van het concilie, noch in het uitvoerig hieronder mede te deelen verhaal van Berengarius zelven, vindt men het minste gewag gemaakt van zulken moeijelijken strijd, waarin bijna alle Katholieken zouden bezweken zijn: Berengarius zou waarlijk niet verzuimd hebben, er melding van te maken, indien zoo iets had plaats gehad.

---

geschrift vervaardigde, ten gevolge waarvan het woord *substantialiter* in het geloofsformulier van 1079 zou zijn opgenomen. *Waarschijnlijk* is dit onzes inziens niet; het berigt van het *Chronicon Casinense* laat Albericus vrij duidelijk in die synode optreden, waarin Berengarius tot zwijgen gebragt werd en zijne ketterij herriep. Mabillon (*Acta Sanctorum*, l. c., n. 62) en Sudendorf, S. 59 en 60, zijn van ons gevoelen.

[1]) Mabillon, l. c. [2]) De Bollandisten, l. c. in *Commentario praevio*, n. 3, pag. 471.

Een zeer kort berigt vonden wij in de Annalen van Bertholdus op het jaar 1079. Na de andere handelingen van het concilie vermeld te hebben, schrijft hij: „Beren- „garius van Tours heeft daar zijne ketterij afgezworen „en het Katholiek geloof beleden" [1]).

Bernoldus van Constans, die het concilie van 1079 heeft bijgewoond, is onze vierde berigtgever. Men leest in zijn *Chronicon*: „In de maand Februarij, hield Paus Grego- „rius te Rome eene synode, in welke Berengarius, nu „voor de derde maal overtuigd (*convictus*), zijne ketterij „afgezworen heeft, volgens welke de ligchamelijke zaken, „die op het altaar gesteld worden, niet inderdaad, maar „op figuurlijke wijze in het ligchaam en bloed des Heeren „overgaan"; hij verhaalt verder, met welke onderwerpen het concilie zich bezig hield en daarbij iets, wat wij om eene reden, die later blijken zal, hier aanteekenen, dat namelijk Udalricus, bisschop van Padua, het concilie bijwoonde [2]). Een weinig uitvoeriger is het berigt van denzelfden schrijver in zijn werk *over de herhaaldelijk uitgesprokene veroordeeling van Berengarius*. „Paus „Gregorius", zegt hij daar, „verleende in twee al- „gemeene kerkvergaderingen gehoor aan Berengarius, „die zijne ketterij, welke hij niet konde verdedigen, „afzwoer en het Katholiek geloof beleed. In de tweede „dier vergaderingen, gehouden onder Paus Gregorius „VII in het jaar des Heeren 1079, zijn wij *per- „soonlijk tegenwoordig* geweest, en hebben gezien, hoe

---

1) *Bertholdi Annales*; bij Pertz, *Scriptorum*, Tom. V, pag. 317.
2) *Chronicon Bernoldi Constantiensis*; bij de Bollandisten, in *Vita S. Gregorii* VII, op den 25 Mei, pag. 145, Bouquet, l. c., Tom. XI, pag. 24 en Pertz, *Scriptorum*, Tom. V, pag. 435.

„Berengarius, in het midden der vergadering staande, zijne „ketterij over 's Heeren ligchaam in tegenwoordigheid van „allen heeft afgezworen; te weten, in tegenwoordigheid „van Paus Gregorius, van Hendrik, patriarch van Aquilea, „en van de eerwaardige bisschoppen Petrus van Albano „[Petrus Igneus], den zaligen Anselmus van Lucca [1]), „Landulfus van Pisa [2]), Reginherius van Florence, Hugo „van Die [3]), Altman van Passau [4]) en de overige hon„derd vijftig bisschoppen, abten en ontelbare geeste„lijken" [5]).

---

1) De H. Anselmus van Lucca, een der grootste vrienden van Paus Gregorius, wordt zelfs door Sigebertus van Gembloux (in zijne *Chronographia*, ad annum 1086) en door Koenraad van Lichtenau (in het *Chronicon Urspergense*, ad annum 1080) om zijne dengd geprezen, hoewel deze beide schrijvers zich zeer ongunstig over Gregorius uitlaten. Men vindt zijne levensbeschrijving bij de Bollandisten, op den 18 Maart.

2) Op dit berigt nopens den bisschop van Pisa zullen we aanstonds terugkomen.

3) Hugo, bisschop van Die en later aartsbisschop van Lyon, was als Pauselijk legaat in Frankrijk zeer werkzaam, om het zedebederf tegen te gaan: sommigen zijner maatregelen werden als te streng door den Paus afgekeurd.

4) Ook de zalige Altman van Passau was een der trouwste aanhangers van Gregorius VII; de Bollandisten gaven zijne levensbeschrijving op den 8 Augustus.

5) *De Berengarii haeresiarchae damnatione multiplici*, (geschreven in 1088, zooals Bernoldus zelf verzekert); bij Labbe, Tom. IX, pag. 1051. De *tweede* helft van dit geschrift, waarin de ketterij van Berengarius bestreden wordt, is door P. F. Chifflet, S. J. ontdekt en in 1656 te Dijon uitgegeven te zamen met eenige andere geschriften onder den titel: *Scriptorum veterum de fide Catholica quinque opuscula*; Chifflet kende den schrijver niet, die daarom langen tijd de *anonymus Chiffletianus* genoemd werd. Bij Labbe, l. c., vindt men slechts een uittreksel uit het werk; namelijk datgene, wat voor de *geschiedenis* van Berengarius belangrijk is. Matth. Rieberer vond in de keizerlijke bibliotheek van Weenen ook het *eerste* gedeelte en gaf het geheele werk uit in de *Rac-*

De handelingen van het concilie zijn gelukkig bewaard gebleven; daarin leest men het volgende meer omstandig verhaal. „In het jaar onzes Heeren 1079, in de maand „Februarij, de tweede indiktie, het zesde jaar der Pau„selijke regering van Gregorius VII kwamen op bevel „van den Apostolischen Stoel, ter eere Gods tot opbou„wing der H. Kerk en tot heil der ligchamen en zielen, „de bisschoppen en geestelijke personen, uit den omtrek „zoowel als uit verschillende landstreken en gewesten, „bijeen om eene heilige synode te houden. Toen allen „in de Salvators-kerk vergaderd waren, werd er gesproken „over het ligchaam en bloed onzes Heeren Jesus Christus, „*waaromtrent velen dit, doch sommigen eerst een ander „gevoelen hadden* [1]). De groote meerderheid namelijk

colta Ferrarese di opuscoli scientifici e letterati di ch. autori Italiani, Tom. XXI, pag. 37—92, Vinezia, 1789; ook hij kende den schrijver niet, in wien hij evenwel Bertholdus of Bernoldus van Constans vermoedde, omdat er in het door hem gevonden handschrift een ander werk van dezen schrijver onmiddellijk voorafging. De veertien eerste paragrafen bevatten de getuigenissen van kerkvaders ten gunste der Katholieke leer; in de acht volgende wordt een overzigt gegeven over de verschillende conciliën, waarin Berengarius en zijne leer veroordeeld worden; terwijl de schrijver in de vier laatste uit al het voorgaande zijne gevolgtrekkingen maakt. In 1792 gaf Usserman op nieuw het *tweede* gedeelte van dit geschrift uit in zijn *Germaniae sacrae prodromus*, Tom. II, pag. 427—437, en bewees tevens, dat Bernoldus of Bernaldus van Constans of Schaffhausen de schrijver was. Deze bijzonderheden ontleenen wij grootendeels uit Stäudlin, Gieseler en Sudendorf.

[1]) Albertinus, l. c., lib. III, pag. 952, nam dit verhaal over uit Thomas Waldensis; hij vond daar het woord *eerst* (*prius*) niet en teekende daarom aan, dat het in de uitgave der conciliën er was bijgevoegd. Wij zijn eerder geneigd om te denken, dat Thomas Waldensis dat woord heeft voorbijgezien, wijl het in den tekst past en door de volgende woorden bevestigd wordt. In het *Chronicon* van Hugo van Flavigny worden de hierboven kursijf gedrukte woorden allen weggelaten.

„(*maxima siquidem pars*) hield staande, dat het brood en „de wijn door de woorden van het heilig gebed en de „konsekratie des priesters op zelfstandige wijze, door de „onzigtbare werking van den H. Geest, veranderd wor„den in het uit eene maagd geboren ligchaam des Heeren, „dat ook aan het kruis gehangen heeft, en in het bloed, „dat uit zijne met de lans van eenen krijgsknecht door„stokene zijde gevloeid is, en verdedigde dit met groote „kracht door getuigenissen der regtgeloovige H. Vaders, „zoo Grieksche als Latijnsche. Sommigen echter (*quidam „vero*), met overgroote en langdurige blindheid geslagen, „poogden, zich zelven en anderen misleidende, door eenige „drogredenen aan te toonen, dat het slechts eene figuur „[en dat het zelfstandige ligchaam aan de regterhand des „Vaders gezeten] was [1]). Maar naauwelijks was men be„gonnen deze zaak te behandelen — zelfs nog vóórdat „de synode op den derden dag bijeenkwam —, of laatst„genoemde partij liet hare pogingen tegen de waarheid „varen; want het vuur van den H. Geest verteerde het „kaf, verduisterde het valsche licht door het met zijnen „glans te overschijnen en verkeerde alzoo de nachtelijke „duisternis in licht. Berengarius eindelijk, de leermeester „dier dwaling, die langen tijd deze goddeloosheid had ge„leeraard, beleed voor de talrijke vergadering gedwaald „te hebben, vroeg en smeekte om vergiffenis, verwierf „die van de goedheid des Apostolischen Stoels en deed „den volgenden eed:

„*Eed van Berengarius, priester van Tours.*

„Ik Berengarius geloof met het hart en belijd met den

---

1) Deze in parenthesi geplaatste woorden leest men niet bij Hugo van Flavigny.

„mond, dat het brood en de wijn, welke op het altaar „gesteld worden, door het mysterie van het heilig gebed „en de woorden van onzen Verlosser op zelfstandige wijze „veranderd worden in het waarachtig, eigen en levend- „makend vleesch en bloed van Jesus Christus onzen Heer; „en dat zij na de konsekratie zijn het waarachtig ligchaam „van Christus, dat uit eene maagd geboren is, voor het „heil der wereld opgedragen aan het kruis gehangen heeft „en aan de regterhand des Vaders gezeten is: en het „waarachtig bloed van Christus, dat uit zijne zijde ge- „vloeid is; niet alleen door een teeken of de kracht van „het Sakrament, maar in de eigentlijkheid der natuur „en de waarheid der zelfstandigheid; gelijk in dit geschrift „vermeld is, en ik heb voorgelezen, en gij het verstaat. „Aldus geloof ik en ik zal nimmermeer iets leeraren, „wat tegen dat geloof strijdt. Zoo waarlijk helpe mij God „almagtig!" [1]).

„Daarop verbood de Paus aan Berengarius, in naam „van den almagtigen God en van de HH. Apostelen Petrus „en Paulus, zich voortaan ooit meer te verstouten, om „met iemand over 's Heeren ligchaam en bloed te rede- „twisten, of iemand daarover te onderwijzen: behalve zoo

---

1) Ego Berengarius corde credo, et ore confiteor, panem et vinum, quae ponuntur in altari per mysterium sacrae orationis et verba nostri redemptoris, substantialiter converti in veram et propriam ac vivificatricem carnem et sanguinem Jesu Christi Domini nostri, et post consecrationem esse verum Christi corpus, quod natum est de Virgine, et quod pro salute mundi oblatum in cruce pependit, et quod sedet ad dexteram Patris: et verum sanguinem Christi, qui de latere ejus effusus est, non tantum per signum et virtutem Sacramenti, sed in proprietate naturae et veritate substantiae, sicut in hoc brevi continetur, et ego legi, et vos intelligitis. Sic credo, nec contra hanc fidem ulterius docebo. Sic me Deus adjuvet, et haec sancta Dei evangelia.

„hij het deed, om diegenen tot het geloof terug te bren-
„gen die er door zijne leer van waren afgeweken" [1].

Dit berigt staat opgeteekend in het Register van Gregorius VII, onder de besluiten en brieven van dien Paus [2]; wij houden het daarom voor het echt en oorspronkelijk verslag, dat in het concilie van 1079, of althans onmiddellijk daarna, is opgesteld: zelfs de vorm, en vooral de aanhef doet zulks vermoeden. De Protestanten schijnen er evenwel anders over te denken [3]. Gieseler deelt het verhaal van Berengarius mede, dat ook wij aanstonds moeten laten volgen, verwijst daarbij op een verhaal van Benno, 's Pausen vijand, maar bewaart over het bovenstaand berigt het volstrektste stilzwijgen [4]. Stäudlin deelt alleen de laatste zinsnede (het verbod van den Paus) mede, en schijnt het gansche verhaal *hoogstens* te beschouwen, als afkomstig van *eenen geloofwaardigen tijdgenoot* [5]. Neander en Sudendorf spreken er van, maar noemen het *een berigt van Hugo van Flavigny* [6], in wiens *Chronicon* het

---

1) Bij Labbe, Tom. X, pag. 378, 379. De laatste zinsnede en het formulier vindt men ook in de uitgaven van Lanfrank's geschrift (cap. 2), welke door Quadratus, d'Achery en Giles bezorgd zijn; zooals wij reeds zeiden, is dit aldaar een toevoegsel van lateren tijd, en niet van Lanfrank afkomstig.

2) Achter den 17 brief van het 6 boek, zegt Baronius ad ann. 1079. Thomas Waldensis, overleden in 1430, vond dit verhaal in een oud boek, waarin de Pauselijke Dekreten vervat waren, onder de Dekreten van Gregorius VII en nam het daaruit over in zijn werk: *Doctrinale Antiquitatum fidei Ecclesiae Catholicae*, Tom. II, cap. 43 (volgens Albertinus, l. c., pag. 952).

3) Flacius Illyricus zegt in zijnen *Catalogus testium veritatis*, Tom. II, pag. 337: „Conciliorum rhapsodus, ex Blondo et Sabel-„lico tradit, sub Gregorio septimo alteram revocationem fuisse „factam a Berengario, quem in Pontificia sententia mortuum esse „fingit. *Illa vero, quum fundamento careant, omittimus*"!!

4) Gieseler, S. 250—253. 5) Stäudlin, S. 88, 89.

6) Neander, S. 352; Sudendorf, S. 186. Laatstgenoemde zegt

inderdaad vrij letterlijk — hoewel met eenige verkortingen, vooral in het begin — wordt aangetroffen [1]). Als zoodanig zou het zeker nog altijd zeer geloofwaardig blijven, dewijl Hugo zijn *Chronicon* reeds in het jaar 1102 geschreven heeft, maar nogtans niet meer als *een authentiek verslag der synode zelve* kunnen beschouwd worden; ook zou het in waarde veel verliezen tegenover het berigt van Berengarius, die het concilie van 1079 persoonlijk bijwoonde, toen Hugo van Flavigny (uit het diocees van Verdun) ter naauwernood zijn veertiende jaar bereikt had. Tegenover zulke opvatting nu meenen wij te moeten aanteekenen, vooreerst, dat er eene bron moet bestaan hebben, waaruit Hugo zijn berigt konde putten; ten tweede, dat hij in de gelegenheid was, om eene goede bron te vinden, toen hij zich in 1084 bij Gregorius VII ophield [2]); ten derde, dat hij zeer vele — waaronder ook vertrouwelijke [3]) — brieven van Gregorius mededeelt en derhalve hoogst waarschijnlijk het register van dien Paus gebruikt heeft; eindelijk, dat hij, gelijk hij meermalen ten opzigte dier brieven doet, zoo ook uit dit berigt enkele woorden en halve volzinnen van weinig beteekenis weg-

---

zelfs, S. 64, dat het geloofsformulier van Berengarius door Labbe l. c. is overgenomen *uit Hugo van Flavigny*: terwijl Labbe eerst bij den *tienden* regel van het verhaal eene kantteekening maakt en zegt: „HETZELFDE leest men in het Chronicon van Hugo van Flavigny".

1) *Hugonis Flaviniacensis abbatis Chronicon Virdunense*; bij de Bollandisten, Tom. VI Junii, pag. 179. Dit *Chronicon* vindt men ook in de verzamelingen van Pertz, *Scriptorum*, Tom. VIII, en van Bouquet, Tom. XIII.

2) *Chronicon Virdunense*, l. c., pag. 194, n. 129.

3) Onder anderen den brief, waarin hij aan Desiderius van Monte-Cassino zijne verheffing tot Paus bekend maakt: ibidem, pag. 168, n. 4, 5.

laat, die wij in ons verhaal vonden en die, indien zij al niet strikt noodzakelijk in den zamenhang gevorderd worden, daarin nogtans minstens zeer goed passen.

Blijkens dit *authentiek verslag* der synode, zooals wij het zonder aarzelen durven noemen, heeft er in de vergadering eene woordenwisseling over het H. Sakrament plaats gehad. Sommige leden van het concilie, die of met Berengarius uit Frankrijk gekomen, of tijdens zijn verblijf te Rome door hem misleid waren, verdedigden zijne ketterij; men verleende hun een rustig gehoor, maar reeds vóór den derden dag waren zij verslagen door de argumenten hunner veel sterkere tegenpartij (*maxima siquidem pars*), en Berengarius zag zich genoodzaakt, op nieuw zijne ketterij af te zweren. Allerduidelijkst blijkt hieruit, hoe overdreven de twee eerste door ons medegedeelde berigten zijn nopens Bruno van Sègni en Albericus van Monte-Cassino.

Eer wij nu het verhaal van Berengarius afschrijven, moeten wij nog over een kort berigt van den kardinaal Benno spreken [1]). Onder diens naam bestaat er een geschrift getiteld: *Het leven en de daden van Hildebrand, die Paus geworden Gregorius VII genoemd is.* De onzinnigste haat openbaart zich daarin op iedere bladzijde en legt aan den Paus de zwartste misdrijven ten laste. Geldzucht, omkooping, en moord zelfs worden hem verweten;

---

1) Deze Benno (Beno, Bruno) zou volgens sommigen door Stefanus IX tot kardinaal-priester benoemd, maar volgens anderen nimmer in waarheid kardinaal geweest zijn, daar de onwettige door Hendrik IV aangestelde Paus Guibertus (Clemens III) hem tot die waardigheid zou hebben verheven. Het eerste gevoelen is het ware; wij vonden eenen *« Beno, kardinaal van den H. Martinus »*, onder de leden van het Romeinsch concilie van 1081, bij Baluzius, *Miscellanea*, Tom. II, pag. 119.

hij zou zich met den duivel hebben opgehouden; „eens, wordt er gezegd, had hij zijn boek over de zwarte kunst, dat hij meestal bij zich droeg, vergeten en liet het daarom door twee zijner dienaren halen, maar onder streng verbod van er de oogen in te slaan; dezen echter konden de bekoring niet wederstaan, openden het boek en terstond kwamen de duivelen in groot getal hunne orders vragen; hoe verschrikt ook was een hunner stoutmoedig genoeg om te zeggen: *werpt spoedig die muren omver* — de hooge muren van Rome — en in een oogwenk was het gebod door de booze geesten uitgevoerd."

Het zou dwaasheid zijn, waarde te hechten aan de berigten van zulken schrijver, wiens geschrift tegenwoordig vrij algemeen een lasterschrift genoemd wordt; niettemin kunnen zij ter vergelijking met andere berigten dienstig zijn, en om deze reden nemen wij hier het volgende over: „Dezelfde „vermetele [Paus Gregorius VII] schreef aan de kardi„nalen voor, te vasten, opdat God toonen zou, wie om„trent 's Heeren ligchaam een beter gevoelen had, de „Roomsche Kerk, of Berengarius. Hierdoor heeft hij dui„delijk bewezen een ongeloovige te zijn; want in het „concilie van Nicea staat geschreven: die twijfelt aan het „geloof is een ongeloovige. En met betrekking tot 's Hee„ren ligchaam heeft hij het teeken gevraagd, dat op het „gebed van den zaligen Gregorius [Gregorius I] geschied „is, om het geloof eener vrouw te versterken, toen het „brood van Christus de gedaante van eenen vinger ver„kreeg. En hij zond twee kardinalen Atto en Cuno [1])

---

1) Beide deze kardinalen worden genoemd onder de leden der synode van 1081, Cuno of Cono, als kardinaal van de H. Anastasia, Atto of Azo als kardinaal van den H. Marcus (bij Baluzius,

„naar de kerk der H. Anastasia, om met Suppo, aarts-„priester dier kerk, eene driedaagsche vaste te houden; „en ieder hunner moest dagelijks gedurende die drie dagen „het Psalterium en de Mis zingen, opdat Christus boven-„genoemd teeken aan hen toonen zoude: welk teeken ech-„ter niet geschied is" [1]).

De feiten, welke hier verhaald worden, zijn wel te onderscheiden van de daaruit door Benno gemaakte gevolgtrekking; zij toonen allerduidelijkst, hoe Katholiek Gregorius VII dacht over de H. Eucharistie. De Paus trachtte — door vasten, bidden en het opdragen der H. Mis — van God een teeken te verkrijgen, waaruit blijken zou, wie het ware geloof had, *de Roomsche Kerk* of Berengarius. Zou men denken, dat hij, de groote verdediger van Rome, die zich op de „*onverwinnelijkheid „van Rome in het geloof*" beroemde [2]), zich twijfelingen tegen het geloof *der Roomsche Kerk* zou veroorloofd hebben? Was het niet veeleer blijkbaar zijn verlangen, dat God door een wonder de ketterij beschamen en voor goed

---

l. c.). Atto is de schrijver of verzamelaar van het *Capitulare*, uitgegeven door Mai in zijne *Scriptorum veterum nova collectio*, Tom. VI, Parte II, pag. 60—100. Een ongenoemde schrijver der vorige eeuw (bij Mai, l. c., pag. 144) beweert, dat hij te Milaan geboren was en het concilie van 1078 bijwoonde: en dit op grond van een gezegde van Berengarius. Onzes inziens heeft deze schrijver zich door de verkeerde punktuatie van Martene laten misleiden en spreekt Berengarius op de bedoelde plaats niet van den *kardinaal* Atto, maar van Atto, den nieuwbenoemden bisschop van Milaan. Men zie *De Katholiek*, Februarij 1861, bladz. 121.

1) *Vita et gesta Hildebrandi, qui Romanus pontifex factus, Gregorius septimus dictus est, descripta per Benonem Cardinalem, archipresbyterum Sanctae Romanae Ecclesiae, qui eo tempore vixit*; bij Gratius, *Fasciculus rerum expetendarum ac fugiendarum*, Coloniae, 1535, pag. 40, en bij Flacius Illyricus, *Catalogus testium veritatis*, Tom. II, pag. 384. 2) *De Katholiek*, Julij 1859, bl. 39.

een einde aan de scheuring van Berengarius maken zou? Hieraan valt in het minst niet te twijfelen, vooral als men in aanmerking neemt, *welk* teeken hij van God liet afbidden: hetzelfde teeken namelijk, dat zijn voorganger Gregorius de Groote (590—604) van God gevraagd en verkregen had. Ziehier, hoe die gebeurtenis in het leven van Gregorius den Groote verhaald wordt. „Eene voor-„name Romeinsche vrouw naderde op zekeren dag volgens „gewoonte tot de H. Communie, om die uit de hand „van den Paus te ontvangen, maar begon te lagchen, „toen de Paus onder het uitreiken zeide: *het ligchaam „onzes Heeren Jesus Christus zij u voordeelig tot vergif-„fenis der zonden en ten eeuwigen leven.* Bij het zien hier-„van trok de Paus de H. Hostie terug, en legde die „afzonderlijk en onder bewaring van eenen Diaken op „het altaar neder, totdat alle geloovigen gecommuniceerd „hadden. Toen zeide hij tot de vrouw: *zeg mij, welke „gedachte deed u lagchen, toen gij communiceren zoudt?* „Waarop zij antwoordde: *ik zag, dat het een klein ge-„deelte van datzelfde brood was* (ex eadem oblatione), „*dat ik met eigene handen bereid en u opgedragen had: „toen ik het nu door u het ligchaam des Heeren hoorde „noemen, heb ik gelagchen.* De H. Bisschop hield hierop „eene aanspraak tot het volk en vermaande allen, om „ootmoedig den Heer te smeeken, dat Hij, om veler „geloof te versterken, aan de oogen van het ligchaam „wilde toonen, wat deze ongeloovige vrouw met de oogen „van den geest en door het licht des geloofs had moeten „zien. Nadat men gebeden had, stond hij tegelijk met „het volk en met de vrouw op, ging ten aanzien van „allen — die elkander verdrongen om het hemelsch schouw-„spel te zien — naar het altaar, nam de palla weg, vond,

„terwijl al het volk en genoemde vrouw het zagen, *een „gedeelte van een wijsvinger rood van bloed* [1]), en sprak „nu tot de vrouw: „Leer ten minste thans aan de Waarheid „„gelooven, die getuigd heeft: *het brood, dat ik geef, „„„is mijn vleesch, en mijn bloed is waarlijk drank.* Maar „„„omdat Hij onze schepper reeds vooruit onze zwakheid „„„kende, daarom verandert Hij (met dezelfde magt, „„„waarmede Hij alles uit niet gemaakt en zich zelven „„„een ligchaam uit het vleesch der allerzaligste maagd „„„Maria door de werking van den H. Geest gevormd „„„heeft) het brood en den met water gemengden wijn — „„„terwijl de eigene gedaante daarvan blijft bestaan — in „„„zijn vleesch en bloed, op de woorden van het Katholiek „„„gebed, tot onze herstelling en door de heiligmakende „„„kracht van zijnen Geest." Nu gebood hij allen, God „te bidden, om door Zijne magt aan het allerheiligst „mysterie de vorige gedaante weder te geven, opdat de

---

1) *Partem digiti auricularis sanguine cruentatam.* Gieseler vond dit verhaal in de handelingen der in 1025 te Atrecht gehoudene synode (d'Achery, *Spicil.*, Tom. I, pag. 612). De geleerde geschiedvorscher noemde het daarom (l. c. S. 247) *een verhaal der Atrechtsche synode*! en hij besloot uit de hier aangehaalde uitdrukking, dat destijds velen geloofden „een klein gedeelte van 's Heeren ligchaam" (*portiunculam carnis*) te ontvangen, (hetwelk zelfs Stäudlin, S. 68, hetzij ter zijner eere gezegd, uitdrukkelijk had tegengesproken), en dat bij gevolg Berengarius dit met regt aan zijne tegenpartij verweet! Had Gieseler de Katholieke schrijvers wat beter gelezen, bijv. Guitmundus (lib. III) en Durandus van Troarn (Parte VIII), — die daar ter plaatse, waar hij over Berengarius sprak, nog al in aanmerking behoorden te komen, — hij zou een verhaal der zevende of achtste eeuw, niet voor een verhaal der elfde eeuw hebben aangezien. Wat zijne gevolgtrekking aangaat, bij zulk onverstand moeten wij de schouders ophalen; als Katholieken verfoeijen wij de valsche voorstelling van Berengarius: maar zouden wij daarom dit wonder niet mogen gelooven, of die uitdrukking niet mogen bezigen?

„ vrouw het zoude kunnen nuttigen; wat ook geschied is " [1]).

Waarlijk het verwondert ons niet, dat de ongeloovige Berengarius van zoodanig wonder niets wilde weten en bij gevolg bovenstaand verhaal als ongeloofwaardig verwierp [2]); maar daartegenover zien wij ook het geloof van onzen Gregorius VII, die juist *datzelfde* wonder van God liet afsmeeken, dat weleer op de bede van zijnen grooten voorganger was geschied. Hem van twijfeling en ongeloof te beschuldigen, *omdat hij door bidden en vasten dat wonder trachtte te verwerven*, zooals Benno deed en op diens gezag en voorbeeld vele Protestanten gedaan hebben, dat konden alleen hartstogtelijke lasterzucht en verblinding: of zou iemand op grond van bovenstaand verhaal aan Gregorius den Groote onkatholieke twijfelingen durven ten laste leggen?

Nog ééne opmerking moeten wij hier maken. Het medegedeelde berigt van Benno heeft volgens het algemeen gevoelen betrekking op ons concilie van 1079; allerwaarschijnlijkst was Benno als kardinaal in beide conciliën van 1078 en 1079 tegenwoordig; hij kon ten minste zeer goed weten, wat daar voorgevallen was, wijl hij twee jaren later Gregorius VII nog niet verlaten had, maar eene kerkvergadering van dien Paus bijwoonde; in zijn geschrift beschuldigde hij Gregorius van alles, wat haat en lasterzucht kunnen uitdenken; het gedrag van Gregorius

---

1) *Vita S. Gregorii magni*, n. 19; bij de Bollandisten op den 12 Maart, pag. 134; men vergelijke ook de andere levensbeschrijving door Joannes Diaconus, ibid. pag. 154. De schrijver der eerstgenoemde zou volgens de Bollandisten (*in comment. praevio*, n. 5) een tijdgenoot van Gregorius den Groote zijn; maar volgens Mabillon (*Vet. Anal.*, pag. 498, 499) Paulus Diaconus, die in 801 overleed.

2) Guitmundus, *de veritate Eucharistiae*; lib. III.

met betrekking tot Berengarius en diens ketterij werd daarbij door hem niet vergeten; — en nogtans wist hij op dat gedrag niets anders aan te merken, dan hetgeen wij gezien hebben. Dit houde men in het oog bij de lezing van het verhaal van Berengarius, dat wij nu laten volgen en welks valschheid reeds daardoor ontegensprekelijk bewezen wordt.

II. DE HANDELINGEN VAN HET CONCILIE VOLGENS BERENGARIUS.

In ons voorgaand artikel [1] schreven wij reeds de eerste woorden uit het verhaal van Berengarius af, welke betrekking hadden op het concilie van 1078; het door hem aangeboden formulier zou, zeide hij, den Paus voldaan hebben, ja de Paus zou het in de volle vergadering met groot geroep voor *voldoende* verklaard en door die verklaring zijne vijanden tot zwijgen gebragt hebben. Geen woord hiervan vindt men bij Benno. Doch hooren wij thans het verder verhaal van Berengarius.

„Maar de allerpestigste verdraaijers der schriften drongen „den Paus om van mij te vergen, dat ik tot aan de ver„gadering der bisschoppen, welke hij in de Vaste moest „houden, te Rome zou blijven; hopende — volgens het „bekende woord van Terentius: *middelerwijl zal er wel „iets gebeuren* — dat er alsdan een talrijker oploop aan„wezig zijn en iets meer tegen de waarheid vermogen „zou, dat er alsdan een veel grooter oploop van dwazen „zou plaats hebben, om den Paus, die de partij der „waarheid verdedigd had, en mij vooral als het ware uit „onze sterkte neder te werpen: gelijk Boëtius, hoewel ik

---

[1] *De Katholiek*, Februarij 1861, bl. 119—121.

„mij met dien man volstrekt niet vergelijk, verhaalt, dat „ook hem overkomen is, zeggende: „*gedrongen door den „„drom der onwetenden heb ik gezwegen, wijl ik vreesde, „„met regt voor een dwaas te worden aangezien, zoo ik „„te midden van dwazen mijne wijsheid wilde toonen.*" „Door 'sPausen onstandvastigheid beantwoordde de uit- „komst in sommige opzigten aan de verwachting der on- „ruststokers. De Paus toch, die in de eerste bijeenkomst „op Allerheiligendag met groot geroep aan allen had doen „verklaren, dat het bovengemeld formulier [het formulier „van Berengarius] voor het geloof voldoende zijn moest, „en die niet had toegelaten, dat de lasteraars er iets „afnamen of bijvoegden, werd zoover gebragt door den „overlast, welken niet de bisschop maar de hansworst „van Padua, en niet de bisschop maar de antichrist van „Pisa hem aandeden — (want hij die de waarheid loochent „is een antichrist; hij vooral en die van Padua hadden „allen in bescherming genomen, die betrekkelijk de offe- „rande der Kerk de waarheid tegenspraken; maar Gods „almagtige regtvaardigheid heeft ook zijne wraak niet lang „uitgesteld, want de Paduaner is dadelijk door het zwaard „omgekomen en die van Pisa heeft zijn goddeloos leven „terstond naar ik vernomen heb door een ongewonen dood „geëindigd) —; de Paus, zeide ik, werd zoover gebragt, „dat hij aan de lasteraars der waarheid toestond, om voor „het geschrift, door hem in de eerste bisschoppelijke ver- „gadering op Allerheiligendag bekrachtigd, het volgende „geschrift in de plaats te stellen."

Hier volgt dan het formulier, dat wij reeds kennen uit de handelingen van het concilie, maar met een paar afwijkingen, waarover wij aanstonds zullen spreken. Daarna gaat hij aldus voort:

„De bisschop van Pisa bragt mij dit geschrift, zooals „het veranderd was volgens den wensch van hen die, „gelijk de heidensche dichter zegt, „*het eene schande* „„*achten, voor minderen te wijken en als grijsaards te* „„„*moeten afkeuren wat zij in hunne jeugd geleerd hadden*", „en die, om den schijn van overwinnaars te hebben, het „door mij geschrevene en door den Paus goedgekeurde „niet onveranderd wilden aannemen, maar er het woord „SUBSTANTIALITER [*op zelfstandige wijze*] bijvoegden. „Hij vroeg mij, of ik het met die verandering in het „concilie wilde voorlezen, en zeide, dat de Heer Paus „wel zou toestaan, er ten believe der lasteraars het woord „*substantialiter* bij te voegen. Ik nam het papier in handen „en na het, voor zoover de korte tijd zulks gedoogde, „even te hebben doorgeloopen, begreep ik, dat én het „woord *substantialiter* én de overige woorden, welke de „dwaalgeesten in hun opstel geschreven hadden, zeer wel „in goeden zin konden worden uitgelegd. Ik antwoordde „dus, dat ik, wijl de Heer Paus het verlangde, dat *sub-* „*stantialiter* er zou bijvoegen: denkende, dat juist hun „bijgevoegd *substantialiter* veeleer dienstig was om hen te „verslaan, volgens het woord van den psalm: *Gij hebt* „*hen doen vallen* (verslagen), *toen zij verheven werden* „[Ps. LXXII, 18].

„Inderdaad toch wanneer iemand zegt: „het op het „„altaar geheiligde brood is Christus' ligchaam" en daar bij- „voegt: *op zelfstandige wijze*, dan kan men hem gevoege- „lijk aldus verstaan, alsof hij zeide: „het op het altaar „„„geheiligde brood is, BEHOUDENS ZIJNE ZELFSTANDIG- „„„HEID, Christus' ligchaam", dat wil zeggen: het ver- „liest niet wat het was, maar neemt aan wat het niet „was. Want vóór het avondmaal des Heeren diende het

„brood slechts tot onderhoud des ligchaams, in dat avond-
„maal heeft het door den wil zijns scheppers ook kracht
„gekregen tot behoud der ziel.

„Nog op eene andere wijze kan men de woorden ver-
„staan van hem die zegt: „het op het altaar geheiligde
„„brood is Christus' ligchaam" en daar bijvoegt: *op*
„*zelfstandige wijze*; namelijk: „gelijk het op het altaar
„geheiligde brood, niet alleen voor uwe gedachte maar
„ook voor uw ligchamelijk oog, de zelfstandigheid van
„brood is, zoo ook is dat brood de zelfstandigheid
„van Christus' ligchaam *voor het oog van uw hart*, maar
„niet voor het oog, de hand of den tand van uw lig-
„chaam." In dien zin zegt de H. Augustinus: „let op
„en versta de Schrift wel: denk dat er op het altaar iets
„anders aan uwe oogen getoond, iets anders aan uw hart
„te kennen gegeven wordt"; en in eene zijner redevoe-
„ringen over de woorden des Evangelies: „dan zal het
„ligchaam en bloed van Christus dit — dat wil zeggen,
„het leven — voor een ieder zijn, als hetgeen zigtbaar
„in het Sakrament wordt genuttigd, in de waarheid zelve
„op geestelijke wijze gegeten, op geestelijke wijze ge-
„dronken wordt."

„Het ontbreekt niet aan voorbeelden, hoe de Heer zelf
„hetgeen waar was *zóó* uitsprak, dat het nogtans voor
„zijne hoorderen verborgen bleef, wat hij zeide. Want
„toen zeker persoon, niet krachtens een standvastig voor-
„nemen maar uit ligtzinnig onverstand tot den Heer Jesus
„zeide: *Meester, ik volg u overal waar gij heengaat*, kreeg
„hij van den Heer een antwoord dat hij volstrekt niet
„verstond, hoewel toch de Heer hem niets zeide dan
„hetgeen waar was. Dat antwoord toch: „*de vossen heb-*
„*ben holen en de vogelen des hemels nesten*", beteekende

„eigenlijk: *listigheid* — (ook toen Hij aan Herodes die „eigenschap toeschreef, zeide Hij: *zegt aan dien vos*) — *en „ligtzinnigheid* — (welke de Heer op deze plaats door *de „vogelen* aanduidt) — *hebben bij u eene verblijfplaats ge- „vonden en heerschen in uw binnenste; daarom kan ik in „u geen behagen vinden, noch u als mijn huisgenoot en „volgeling aannemen.*" Terwijl hij uit dat antwoord ver- „stond, dat de Heer Jesus niet eens voor zich zelven „eene tijdelijke verblijfplaats had, en derhalve nog veel „minder voor hen beiden."

Wij achten dit meer dan voldoende, om nogmaals de opregtheid van Berengarius en zijne door Stäudlin hooggeprezene uitlegkunde naar behooren te kunnen waarderen en slaan daarom de andere uitleggingen maar over, tot welke hij aanleiding vond in het woord *substantialiter* zoowel, als in de overige woorden van het hem voorgelegde formulier, ten einde zijn verhaal der feiten verder af te schrijven.

„*Mijn* bovengenoemd geschrift had den Paus in het op „Allerheiligendag in de kerk van Lateranen gehouden „concilie voldaan. Ten aanhoore van allen had hij dat „geschrift doen voorlezen en aan allen doen verklaren, „dat ik, indien zij het begeerden, in hunne tegenwoor- „digheid dat geschrift met eenen eed bevestigen zou. Ook „had hij een zeer nabij zijnden dag bepaald, waarop zoo „zij zulks verkozen een der mijnen zich aan de proef „[het Godsoordeel] van het gloeijend ijzer zou onderwer- „pen, ten einde hen van de opregtheid van mijnen eed „te verzekeren. Bij het naderen van dien' vastgestelden „dag trachtte ik zooveel mogelijk door vasten en bidden „den goeden afloop dier zaak aan den regtvaardigen Reg-

„ter aan te bevelen [1]), toen de heer abt van Monte-

---

[1]) *Apud justum judicem.* Op grond dier woorden gist Sudendorf, S. 57, dat Berengarius bij deze gelegenheid het berijmde gebed opstelde, dat Martene uit een handschrift van Marmoutier heeft medegedeeld in zijnen *Thes. nov. anecd.*, Tom. IV, pag. 115 en 116 onder den titel: *Oratio per magistrum Berengarium Turonensem.* Dewijl het nergens anders te vinden is, laten wij het hier volgen.

Juste judex, Jesu Christe,
Rex regum et Domine:
Qui cum Patre regnas semper
Et cum Sancto Flamine,
Nunc digneris preces meas
Clementer suscipere.
Tu de coelis descendisti
Virginis in uterum,
Unde sumens carnem veram
Visitasti servulum,
Tuum plasma redimendo
Sanguinem per proprium.
Tua, quaeso, Deus meus,
Gloriosa passio
Me deffendat incessanter
Ab omni periculo,
Ut valeam permanere
In tuo servitio.
Adsit mihi tua virtus
Semper et deffensio,
Mentem meam ne perturbet
Hostium incursio,
Ne damnetur corpus meum
Fraudulenti laqueo.
Dextra forti qua fregisti
Acherontis januas,
Frange meos inimicos,
Necnon et insidias,
Quibus volunt occupare
Cordis mei semitas.
Audi Christe me clamantem
In peccatis miserum,
Et quaerenti pietatem
Porrige solatium,
Ne insurgant inimici
Mecum ad opprobrium.
Destruantur et tabescant
Qui me volunt perdere,
Fiat illis in ruinam
Laqueus invidiae,
Jesu bone, Jesu pie,
Noli me relinquere.
Tu protector et defensor,
Tu sis mihi clypeus,
Ut resistam, te victore,
Mihi detrahentibus
Ut eisdem superatis
Gaudeam diutius.
Mitte Sanctum de supernis
Sedibus Paraclitum,
Suo meum tu illustres
Splendore consilium,
Odientes me repellat
Et eorum odium.
Sanctae crucis, Christe, signum
Sensus meos muniat,
Et vexillo triumphali
Me victorem faciat,
Et devictus inimicus
Viribus deficiat.
Miserere mei, Christe,
Fili Dei genite,
Miserere de peccatis,
Angelorum Domine.
Esto memor semper mei,
Dator indulgentiae.
Deus Pater, Deus Fili,
Deus alme Spiritus,
Tu qui semper vivis Deus,
Diceris et Dominus,
Tibi virtus sit perennis
Et honor perpetuus. Amen.

„Cassino, die destijds grooten invloed aan het hof had,
„na zonneondergang bij mij in het paleis kwam en mij
„van wege den Paus kwam aanzeggen, dat ik mij op
„gebod van den heer Paus naar mijn verblijf moest
„begeven, om voedsel te gebruiken, wijl hij geheel
„en al van zijn voornemen had afgezien, om mij den
„eed, waarvan hij in de volle vergadering gesproken
„had, te doen afleggen en om dien eed door het gods-
„oordeel van het gloeijend ijzer te doen bekrachtigen.

„Maar nadat het aan de dwaalgeesten was vergund ge-
„worden, om in het concilie van de Vaste hun formulier
„voor het mijne in de plaats te stellen, verwierven zij
„van den Paus, dat ik in de vergadering der bisschoppen
„hun geschrift in de hand houden en voorlezen moest,
„en bezweren dat ik geloofde wat ik gelezen had. Toen
„ik dit gedaan had — meenende, gelijk ik reeds zeide,
„dat dit mij geoorloofd was —, begonnen zij luide te
„roepen, dat ik het gelezene niet in hunnen zin verstond,
„dat ik het voorlas niet volgens hunne, maar volgens mijne
„eigene uitlegging; en zij vorderden van mij, ook met
„eenen eed te bevestigen, dat ik genoemd geschrift nooit
„anders dan in hunnen zin zou verklaren.

„Op dat oogenblik stond de barmhartigheid des Almag-
„tigen mij bij. Want ik antwoordde: dat ik mijn begrip
„naar het hunne niet regelde en mij alleen aan datgene
„hield, wat de Paus vóór weinige dagen met mij daar-
„omtrent besproken had. Hierdoor werd hun geschreeuw
„bedwongen en niemand vroeg, wat de Paus dan wel
„met mij gesproken had; ik zeide het niet, en de Paus
„evenmin, maar thans schijnt het tijd te zijn, om dit bekend
„te maken. Weinige dagen dan te voren had de Paus
„mij bij zich ontboden en ten aanhoore van den [kardinaal-]

„ bisschop van Porto mij het volgende gezegd: „ Ik twijfel „ „ er in het minst niet aan, of gij over de offerande „ „ van Christus een goed en met de schriften overeenkomstig „ „ gevoelen hebt; maar, dewijl het mijne gewoonte is, mij „ „ in moeijelijke zaken tot de H. Maria te wenden, heb „ „ ik voor eenige dagen aan een vroom, met mij bijzon- „ „ der vertrouwd vriend gelast, door vasten en bidden „ „ van de H. Maria te verwerven, dat zij aan mij door „ „ zijne tusschenkomst zou te kennen geven, welk besluit „ „ ik in deze zaak, betrekkelijk de offerande van Christus, „ „ die ik te beslissen had, nemen moest, om bij hetzelve „ „ onwrikbaar te kunnen volharden. Die vrome man, mijn „ „ vriend voldeed aan mijn verzoek. Nadat de bepaalde „ „ tijd verstreken was, vernam hij van de H. Maria en „ „ boodschapte dit aan mij: *dat men over de offerande van* „ „ *Christus niets anders denken, niets anders gelooven moest,* „ „ *dan hetgeen de geloofwaardige* [authenticae] *geschriften* „ „ *leerden, met welke Berengarius volstrekt niet in tegen-* „ „ *spraak was.* Dit heb ik u willen bekend maken, opdat „ „ gij grooter vertrouwen in ons stellen en blijder ver- „ „ wachting koesteren zoudt."

„ Ik had dan aan de dwaalgeesten geweigerd, het ge- „ lezene volgens hunne meening te verstaan en gezegd, „ mij te houden aan hetgeen de Paus daarover met mij „ gesproken had. Reeds dacht ik op deze wijze aan de „ onzinnige dwaalgeesten ontsnapt te zijn, toen de Paus, „ ik weet niet op wier aandrang en als uit zijne sterkte „ verjaagd, plotseling van mij iets vorderde, waarover hij „ met mij noch vóór, noch in de vergadering der bisschoppen, „ hetzij persoonlijk hetzij door middel van een derden „ persoon, het minste woord gesproken had, terwijl ik mij „ reeds als zeker waande, dat hij zoo iets in geenen deele

„van mij vorderen kon. Ik moest mij namelijk op den „grond werpen en bekennen, tot op dat oogenblik *hierin* „gedwaald te hebben, dat ik sprekende over de offerande „der Kerk *alleen* gezegd had, *het brood en de wijn op* „*het altaar geheiligd zijn het ligchaam en bloed van Christus*, „zonder er bij te voegen: *op zelfstandige wijze.* Wat zal „ik zeggen? Door die onverwachte dwaasheid van den „Paus in verwarring gebragt, en terwijl God mij, om „mijne zonden, de noodige standvastigheid niet verleende, „opdat de Paus het banvonnis niet terstond tegen mij „uitspreken en — wat er bijna noodzakelijk uit volgen „moest — de menigte mij niet naar willekeur ter dood „brengen zou, wierp ik mij volgens zijn gebod ter aarde „en beleed met heiligschendende tong, gedwaald te hebben. „Ik redeneerde aldus bij mij zelven: zij, die u zullen „dooden, beroemen zich allen Christenen te zijn en zullen „ook door allen geacht worden, zich door uwen dood bij „God verdienstelijk te hebben gemaakt; gemakkelijker „zult gij [later] tot Gods barmhartigheid uwe toevlugt „kunnen nemen; red u derhalve thans, hoe dan ook, uit „de magt en de handen der dwaalgeesten.

„Doch behalve deze bragt nog eene andere reden mij „tot die heiligschennis, welke ik ook in alle opregtheid „zal mededeelen. Twee personen, aan wie ik geloof moest „slaan, de heer abt van Monte-Cassino en Petrus van „Napels, monnik van datzelfde klooster (wiens lof ik hier „niet verkondigen wil, om niet, door te weinig te zeggen, „den schijn op mij te laden van niets meer te kunnen „zeggen) hadden mij verhaald, hoe de Paus voornemens „was, mij zoolang hij leefde in eene of andere plaats als in „een kerker op te sluiten, in geval ik verklaren mogt met „hem alleen overeen te stemmen [*si soli illi assensum*

„*praebuissem*]; opdat men volstrekt niet denken zou, dat „hij mijne meening betrekkelijk de schriften deelde, en „zijn gezag om de waarheid te bekrachtigen, door het „vermeerderen van het aantal zijner vijanden, niet lijden „zou (*adversariis sibi compliatis* [?] *de auctoritate confir-„mandae veritatis minime laboraret*). Dewijl nu bovendien „de Vader van barmhartigheid en de God van alle „vertroosting mij alleronwaardigste niet ondersteunde, „schroomde ik niet, op bevel van den Paus voor allen „te belijden, dat ik gedwaald had, door het woord *sub-„stantialiter* niet bij mijne belijdenis te voegen.

„Verhoor mij, Heer! laat U verzoenen, Heer! zie op „mij neder en doe mijnen geest door de grootst mogelijke „droefheid bezwijken, opdat ik toeneme in Uwen geest! „Almagtige God, bron van barmhartigheid, die vooral „door te sparen en door U te erbarmen, Uwe almagt „doet blijken, ontferm U over hem, die zoo groote heilig-„schennis erkent. Vergeef mij mijn ongeluk, geef mij de „blijdschap van Uw heil weder, vóórdat Hij met zijne „engelen kome in zijne majesteit; en verteer door het vuur „eener regtmatige droefheid, Gij die zelf een verterend „vuur zijt, mijne overgroote misdaad. En gij, mijne „broeders in Christus, die dit geschrift in handen krijgt, „spant de sterkste krachten uwer Christelijke naastenliefde „in, let vol medelijden op de tranen waarmede ik mijne „schuld belijd, en bidt, dat zij mij bij den Almagtigen „God barmhartigheid mogen verwerven" [1]).

III. AANMERKINGEN OP HET VERHAAL VAN BERENGARIUS.

Het is regt verdrietig bij dit zamenweefsel van bedrog,

---

1) *Acta concilii Romani ab ipso Berengario conscripta*; bij Martene, *Thesaurus novus anecdotorum*, Tom. IV, pag. 103—109.

laster en huichelarij te moeten stilstaan; het verwondert ons daarom niet, dat Mabillon en Martene er zich weinig mede bemoeid hebben. Laatstgenoemde zeide slechts: „wij deelen deze akten mede: maar men denke niet, dat „wij er een volkomen geloof aan slaan; zij verdienen in „ons oog niet meer geloof, dan het verhaal van Abailard „over hetgeen dezen wedervoer in het concilie van Sois-„sons", en wees in het voorbijgaan een verschil of tegenspraak aan tusschen Berengarius en den kardinaal Benno [1]); terwijl Mabillon er zich bij bepaalde, een paar woorden ter verdediging van den Paus te schrijven [2]). Niettemin

---

1) Martene, l. c., pag. 102. 2) Mabillon, *Acta Sanctorum*, l. c., n. 75—77; *Annales*, Tom. V, pag. 131. Wij moeten hier aanteekenen, wat een Katholiek schrijver der vorige eeuw, Rieberer (in zijne bovenvermelde *volledige* uitgave van den Anonymus Chiffletianus) heeft durven beweren. Hij beschouwde het verhaal niet alleen als ongeloofwaardig, hij meende zelfs, dat het niet door Berengarius, maar door een vijand van Gregorius VII geschreven was, die den Paus in verdenking van ketterij wilde brengen; ook hield hij het er voor, dat Martene geene getrouwe mededeeling gedaan had. De door hem aangevoerde gronden (welke wij vonden bij Stäudlin, S. 82—85) pleiten meestal slechts tegen *de geloofwaardigheid* van Berengarius, zooals wij zien zullen, maar dat deze de schrijver is, hieraan twijfelen wij geen oogenblik; men vindt er, zegt Stäudlin te regt, zijn stijl, manier, denkwijs en karakter duidelijk in uitgedrukt, en niemand anders dan hij kon het hem voorgeschreven formulier op zulke wijze verklaren (verwringen) als in dit geschrift geschiedt. Ook het argument tegen Martene beteekent niets. Martene, zeide Rieberer, ontleende het verhaal aan een handschrift van Gemblours; en uit hetzelfde handschrift had Mabillon vroeger iets medegedeeld, wat men bij Martene niet terugvindt, namelijk de hatelijkheid van Berengarius tegen Albericus (vgl. bl. 138). Stäudlin, S. 87, 88, wist hier geene goede oplossing voor. Maar Sudendorf, S. 60, merkt zeer juist aan, dat Mabillon en Martene *twee* verschillende geschriften voor zich hadden. Mabillon zelf zegt, dat het door hem medegedeelde fragment betrekkelijk Albericus *het einde of slot* uitmaakte van het door hem bedoelde geschrift; leest men nu de laatste woorden

is het te betreuren, dat zij niet verder gegaan zijn en de verkeerde voorstellingen niet hebben voorkomen, die in onze eeuw door de Protestanten gegeven worden. Stäudlin, Gieseler en Neander verhalen aan hunne lezers, al wat Berengarius verhaald heeft. Stäudlin wel is waar zegt niet te willen instaan *voor alles*, wat er in dat verhaal gevonden wordt [1]); maar in de hoofdzaak neemt hij het blijkbaar aan; — Gieseler voegt er volstrekt geene aanmerking bij [2]); — terwijl Neander de geloofwaardigheid van Berengarius verdedigt, en de tegenbedenking, of men hem in zijne eigene zaak wel gelooven mag, op de volgende wijze tracht op te lossen. „Wij vinden bij „hem", antwoordt hij, „geene verwringing der feiten ten „zijnen voordeele; zijn verhaal opgevat in verband met „zijnen tijd, draagt geene innerlijke teekenen van on„waarschijnlijkheid en wat daarin voorkomt over Grego„rius VII, past wel op diens karakter. Ook is er in „het schimpschrift van den kardinaal Benno en in de be„schuldigingen, welke tegen Gregorius VII verbreid „waren, veel wat tot bevestiging dient. Niets wordt er in „gevonden wat met andere geloofwaardige berigten in „strijd is; Chifflet's anonymus spreekt alleen over het „concilie dat in de Vaste vergaderde en kende slechts de „openbare handelingen, niet wat er te voren tusschen „Gregorius en Berengarius had plaats gehad; en het „berigt uit het *Chronicon* van Hugo van Flavigny helpt „veeleer het verhaal van Berengarius bevestigen, wijl er

---

van bovenstaand verhaal van Berengarius, hetwelk Martene mededeelde, dan ziet men dadelijk, dat ook zij *de slotwoorden* van dat verhaal waren.

1) Stäudlin, S. 82. 2) Gieseler, S. 250—253.

„uit blijkt, dat hij nog in het laatste concilie eene kleine „partij voor zich had en de wederpartij eerst op den der- „den dag der vergadering zegevierde" [1]). Men weet, in welk aanzien Gieseler en vooral Neander als geschiedschrijvers bij hunne geloofsgenooten staan: eene reden te meer, om in dit onderzoek bijzonder naauwkeurig te zijn.

1. Beginnen wij met het laatste woord van Neander. Ja het is waar, eene kleine partij verdedigde in het concilie van 1079 de leer van Berengarius en gaf den strijd eerst den derden dag op: dat getuigt Hugo van Flavigny, of liever dat getuigen de authentieke akten van het concilie. Wij zien er uit, hoe ordelijk en ernstig de Paus deze zaak heeft doen behandelen; maar wordt daardoor het verhaal van Berengarius bevestigd? Hij laat het voorkomen, alsof er in het concilie niet anders gebeurde dan dat men hem het formulier zijner tegenpartij liet bezweren, hem met onstuimigheid wilde dwingen om dat formulier niet volgens zijnen zin te verstaan, hem liet erkennen gedwaald te hebben. Waarom noemt hij geene personen, die het nog in dit concilie met hem eens waren? waarom spreekt hij niet van den gevoerden woordenstrijd, die ten zijnen nadeele geëindigd was? Zoude dat ook eene verminking der feiten ten zijnen voordeele mogen heeten?

2. De hatelijke uitvallen, welke hij zich tegen zijne tegenpartij veroorlooft, geven aan zijn verhaal het kenmerk van leugenachtigheid; zelfs Stäudlin durfde uit dien hoofde niet voor alles instaan, wat Berengarius zeide [2]). Vooral komen hier zijne scheldwoorden tegen de bisschoppen van Padua en Pisa in aanmerking, twee personen, die hij vermoedelijk te voren nooit gekend had en alleen,

---

1) Neander, S. 352.
2) Stäudlin, S. 82.

omdat zij zijne ketterij veroordeelden, zoo heftig aanvalt. Zou bijv. Neander geloofd hebben, dat Paus Gregorius in de verwarring waarin Duitschland zich bevond, en terwijl twee vorsten, beiden door eene magtige partij gesteund, elkander de rijkskroon betwistten, daarheen een hansworst (*scurra*) als legaat zou gezonden hebben, zooals Berengarius den bisschop van Padua noemt? Nogtans de Paus belastte in onze zelfde synode van 1079 den heiligen kardinaal Petrus Igneus en den bisschop van Padua Udalricus (Uldaricus, Odalricus) met deze zending, en sprak na hunne terugkomst in het volgend jaar *op hun verslag* den kerkelijken ban tegen Hendrik IV uit [1]).

---

1) Cf. *Chronicon Bernoldi Constantiensis*, ad annum 1079, l. c.; *Annales Bertholdi*, bij Pertz, *Script.*, Tom. V, pag. 318; *Chronicon Virdunense Hugonis Flaviniacensis*, bij de Bollandisten, Tom. VI Junii, pag. 182; *Vita S. Anselmi episcopi Lucensis*, ibidem, op den 18 Maart, pag. 653; *Acta pontificalia ex libro MS. censuali Centii Camerarii*, ib. op den 25 Mei, pag. 152. De schrijvers der vier eerste geschriften waren zeker tijdgenooten, en waarschijnlijk ook de schrijver van het vijfde. Hun berigt is derhalve zeker te verkiezen boven dat van Paulus van Bernried, die in het jaar 1131 schreef, en niet Udalricus van *Padua*, maar Altman, *bisschop van Passau*, met dit gezantschap bekleedt (ibid. op den 25 Mei, pag. 137). Bovendien deelt Hugo van Flavigny (l. c., pag. 185) eenen brief van Paus Gregorius mede, geschreven aan zijne gezanten: *»Petro Albanensi et Udelrico Pataviensi»*, waarin hij hun zegt, niet te gelooven aan de tegen hen ingekomen klagten, dat zij de partij van Hendrik IV te veel begunstigden. (In een anderen brief, lib. VII, *epist.* 3, schrijft de Paus aan de Duitschers, dat zijne legaten hunnen last waren te buiten gegaan, doch dat dit gedeeltelijk *door geweld*, gedeeltelijk *door bedrog* geschied was.) Wij begrijpen zeer goed, waardoor Paulus van Bernried zich heeft laten misleiden; het Latijnsche Patavium heeft hem Padua en Passau doen verwarren: daarenboven is ook Altman meermalen legaat van Paus Gregorius in Duitschland geweest, terwijl insgelijks een Udalricus hem in 1091 op den zetel van Passau opvolgde. Maar wij begrijpen niet, hoe Natalis Alexander (*in hist. eccl. saeculi* XI, dissert II, art. 7) aan zijn berigt de voorkeur

En zou Landulfus van Pisa *een antichrist* moeten genoemd worden, hij, „*door wien de Kerk van Pisa haren „vroegeren luister herkregen heeft*", gelijk Paus Gregorius hem schreef? hij, aan wien Gregorius, „*de overvloedige „vruchten van zijn geloof en zijne godsvrucht kennende*", bijzondere voorregten schonk? [1]).

3. Beide voornoemde bisschoppen woonden het concilie van 1079 bij: ook Bernoldus van Constans getuigt dit, gelijk wij hierboven gezien hebben, en in zoover derhalve spreekt Berengarius waarheid. Maar is het evenzeer waar, wat Berengarius over hunnen dood meldt: „de Paduaner „is dadelijk door het zwaard omgekomen en die van Pisa „heeft zijn goddeloos leven [!] terstond naar ik vernomen „heb door een ongewonen dood geëindigd"? Het is reeds vroeger door Rieberer geloochend. Landulfus van Pisa stierf bijna twee jaren na het concilie, den 25 Oktober 1080 [2]); terwijl Udalricus, „volgens de registers der „Kerk van Padua", zegt Ughelli, Berengarius twee jaren

---

konde geven, hetwelk nogtans ook Rohrbacher deed (Tom. XIV, pag. 313). Nog onbegrijpelijker is de dwaling van Voigt (*Hildebrand und sein Zeitalter*, S. 538), die de twee gezanten noemt: *Petrus Damiani*, bisschop van *Albano* (in plaats van Petrus Igneus: Petrus Damiani was bisschop van Ostia en reeds zeven jaren vroeger overleden) en *Altman*, *bisschop van Padua*! en vervolgens, S. 546, verhaalt, dat laatstgenoemde, door Hendrik IV omgekocht, bij zijnen terugkeer een voor dien vorst gunstig verslag bij den Paus uitbragt! Voigt, die steeds het gezag van tijdgenooten aanhaalt, beroept zich hier op het gezag van Gerbert, een schrijver der vorige eeuw! In de Fransche vertaling heeft men dit alles zonder eenig wantrouwen overgenomen.

1) *Registrum Gregorii*, lib. VI, *epist.* 12 Cf. lib. V, *epist.* 2 et 4.

2) *Chronicon Pisanum*, aangehaald bij Ughellus, *Italia Sacra*, Tom. III, pag. 1364 : „Anno 1080 Landulphus Pisanus episcopus, Mediolanensis genere, obiit octavo Kal. Novembris."

overleefde en eerst in 1090 gestorven is [1]). Het hierop door Stäudlin gegeven antwoord is zeer onbeduidend: „over den dood van den bisschop van Pisa spreekt Beren- „garius slechts *volgens gerucht*: wat hij zegt van den „bisschop van Padua, kan eene dwaling (*Irrthum*!) van „hem geweest zijn, indien men al het berigt, bij Ughelli „voorkomend, als geheel zeker moet aannemen" [2]). Neen, indien wij alleen tusschen het berigt van Berengarius en de kerkregisters van Padua te kiezen hadden, wij zouden zijn berigt niet eene *dwaling*, maar een *lasterlijk verzinsel* noemen. Maar er komt hier nog iets anders in aanmerking. Wij vonden den opvolger van Udalricus, Milo, reeds in 1086 *bisschop van Padua* genoemd, in een privilegie van den onwettigen en ingedrongen Paus Guibertus [3]); Ughelli verzekert, dat deze Milo reeds in 1083 een diploma van dien valschen Paus onderteekende [4]), en eindelijk lazen wij bij Sigonius op het jaar 1081 [5]): „Hendrik IV trok Italië binnen en versloeg „allen, die hem gehoorzaamheid weigerden.... Aan de „inwoners van Padua, die hem grootelijks en het meest „van allen genegen waren, schonk hij, op verzoek van „den bisschop Milo zijnen nabestaande, en van de konin- „gin Berta, de vrijheid". Nu gelooven wij wel, dat Udalricus door den vorst, die op zijn verslag door den Paus in den ban gedaan was, van zijnen zetel verjaagd en dat Milo, een nabestaande van den koning en een aanhanger van den ingedrongen Paus, onwettig in zijne

---

1) Ughellus, l. c., Tom. V, pag. 439: „Eximie hanc Cathedram, rexit Uldaricus, annis plus minus 26 diemque obiit anno 1090 *juxta ejusdem Eccl. tabulas*". 2) Stäudlin, S. 87.

3) Bij Labbe, Tom. X, pag. 1818. 4) Ughellus, l. c.

5) Sigonius, *de regno Italiae*, lib. IX, pag, 227.

plaats benoemd is, zooals ook Ughelli vermoedde, maar dewijl wij dit met geene nadere bescheiden kunnen staven — wij weten zelfs niet, waar Sigonius zijn berigt ontleend heeft — daarom durven wij in dit punt Berengarius niet met volle zekerheid van leugentaal beschuldigen [1]): van groote overdrijving is hij evenwel onmogelijk vrij te pleiten.

4. Letten wij nu op het door hem bezworen formulier en de door hem gegevene uitleggingen. Zelven hebben onze lezers reeds opgemerkt, welke verklaring hij gaf van het woord *substantialiter*, eene verklaring, die Neander zich gedrongen zag eene *sofisterij* te noemen. Maar welk listig bedrog gebruikt hij bovendien in zijne uitlegging! De woorden „het op het altaar geheiligde brood *is op zelfstandige wijze* Christus' ligchaam" zegt hij zeer goed met zijne leer overeen te kunnen brengen; maar die woorden stonden niet in zijn formulier; daar las men: „het brood *wordt op zelfstandige wijze veranderd* in Chris„tus' waarachtig, eigen en levendmakend ligchaam en is „na de konsekratie het waarachtig ligchaam, dat" enz. Evenals in zijn antwoord aan Adelman verdedigt hij zich tegen iets, waarvan niemand hem beschuldigde: hij zegt namelijk, de leer der Manichëen niet te zijn toegedaan. Daarentegen stelt hij ook hier de Katholieke leer zijner tegenpartij aldus voor, alsof volgens haar de verandering, welke bij de konsekratie geschiedt, plaats had door een *bederf van het brood* en door eene *nieuwe wording of*

---

1) Het spijt ons te meer, dat wij deze vraag niet geheel kunnen oplossen, dewijl, indien Udalricus vóór Berengarius zou gestorven zijn, uit den tijd van zijnen dood zou kunnen besloten worden, wanneer Berengarius dit geschrift vervaardigde en hoe lang hij bij gevolg in zijne ketterij volhard heeft.

schepping van 's Heeren ligchaam. Het gewigtigste echter van alles is zijne MOEDWILLIGE VERMINKING van het formulier, waarover nog niemand, voor zoover ons bekend is, gesproken heeft.

5. Wij beginnen met het feit te constateren. Behalve de eerste woorden: *ik Berengarius*, die hij mede uit het formulier van 1059 had weggelaten, verzwijgt hij hier ook het slot van zijn formulier. In de authentieke akten van het concilie, zoowel als in het *Chronicon* van Hugo van Flavigny, luidt dat slot aldus: „*gelijk in dit geschrift* „*vermeld is, en ik heb voorgelezen* EN GIJ HET VERSTAAT. „*Aldus geloof ik en zal nimmermeer iets leeraren, wat* „*tegen dit geloof strijdt. Zoo waarlijk helpe mij God almag-* „*tig!*" Die slotwoorden nu ontbreken geheel en al in het formulier, zooals dit door hem wordt medegedeeld. Nu zou men nog kunnen vragen: heeft hij ze weggelaten, of heeft zijne tegenpartij ze er bijgevoegd? Doch vooreerst laat eene weglating, vooral als er reden voor bestaat, gelijk wij toonen zullen, zich beter denken dan eene willekeurige bijvoeging, waarvoor men geene aannemelijke reden heeft; ten andere is Berengarius zeker minder geloofwaardig dan de authentieke akten van het concilie; eindelijk lag het in den aard der zaak zelve, dat er in het formulier melding werd gemaakt van den door hem afgelegden *eed*: dat geschiedde ook in het formulier van 1059, en insgelijks eindigde het door hem zelven voorgestelde formulier van 1078 met de woorden: „*zoo waarlijk* „*helpe mij God almagtig!*"

Die weglating nu noemden wij eene *moedwillige* verminking, geschied *met kwade trouw*: ook dit moet bewezen worden. De Vaders van het concilie kenden zijne listige woordverdraaijingen, valsche uitleggingen en sofisterijen;

om die te voorkomen, wilden zij hem de Katholieke leer, maar *volgens hunne meening*, laten bezweren; hierom werd hem een formulier voorgeschreven, waarin hij belijden moest: „Ik Berengarius geloof.... *gelijk gij het verstaat*"; dat formulier nu werd hem vóór het concilie door den bisschop van Pisa te lezen gegeven, hij beloofde het te zullen bezweren en deed dit werkelijk in de volle vergadering. Maar bij gevolg is het een verzinsel, dat de leden van het concilie hem na het afleggen van den eed toeriepen: „*gij verstaat het in uwen en niet in onzen zin*, „*gij moet ook zweren het in onzen zin te verstaan*"; bij gevolg huichelde hij, toen hij schreef: „*op dat oogenblik „stond de barmhartigheid des Almagtigen mij bij*"; bij gevolg is het leugentaal, dat hij zou geantwoord hebben: „*ik bemoei mij niet met uwen zin, ik houd mij alleen aan „hetgeen ik met den Paus heb besproken.*" Maar daarom noemden wij die weglating: eene moedwillige verminking; men ziet en gevoelt, waarom hij die slotwoorden verzwijgt; had hij ze vermeld, hij zelf zou de leugenachtigheid van dit gedeelte zijns verhaals onwedersprekelijk hebben aangetoond.

6. Neander vond in het verhaal van Berengarius geene verwringing der feiten ten zijnen voordeele en geene innerlijke kenteekenen van onwaarschijnlijkheid! daarentegen, wat er van den Paus gezegd werd, paste op diens karakter! Volgens hem bevond Gregorius zich in groote moeijelijkheid; „hij wilde niets van Berengarius vorderen, „wat tegen diens overtuiging streed": van den anderen kant „was de partij der ijveraars niet tevreden, en hij „moest zorgen zich zelven niet in verdenking te brengen „van de dwaalleer te begunstigen, wijl dit hem in de „uitvoering van zijn grootste plan [de verheffing en vrij„making der Kerk] zeer hinderlijk zou kunnen zijn; hij

„nam daarom eerst zijne toevlugt tot allerlei middelen." Als eerste middel zou de Paus hebben voorgesteld: het door Berengarius aangeboden formulier van 1078 door hem te doen bezweren en de opregtheid van zijnen eed door de beproeving van het gloeijend ijzer te doen bekrachtigen: van welk middel hij evenwel later afzag [1]).

Heeft de Paus dit voorstel gedaan? Er bestaat geen andere grond voor, dan het leugenachtig berigt van Berengarius en wij hebben bepaaldelijk reden, hem ook hier van leugentaal te verdenken. Want de godsoordeelen waren destijds nog in zwang: getuige onder anderen de kardinaal Petrus Igneus, die er dezen naam aan te danken had [2]); maar nu zou de Paus het hebben voorgesteld in het concilie van 1078 en *het concilie zich met dat voorstel vereenigd hebben*; want de dag werd bepaald en Berengarius bereidde zich reeds voor door vasten en bidden; waarom zou de Paus later van dit voornemen hebben afgezien? In de meening van Neander, dat Gregorius dit voorstel gebruikte als een middel, om zich zelven te redden zonder Berengarius tegen zijne overtuiging te doen handelen, is deze verandering van plan in den Paus volstrekt onverklaarbaar en Neander heeft dan ook zelfs niet gepoogd haar te verklaren.

Indien evenwel Berengarius hier waarheid gesproken heeft, kan het gedrag van Gregorius aldus worden uitgelegd. Het formulier van 1078 was Katholiek, maar, omdat men de valsche uitleggingen kende, welke Berengarius aan vroegere evenzeer Katholieke formulieren

---

1) Neander, S. 353.

2) Men vindt die gebeurtenis uitvoerig verhaald in een brief van „de geestelijkheid en de geloovigen van Florence aan Paus Alexander II"; bij Baronius op het jaar 1063.

gegeven had, voor dezen onvoldoende. Om zich derhalve van zijne opregtheid te overtuigen, — het gewone doel der godsoordeelen — wilde de Paus hem aan de beproeving van het gloeijend ijzer onderwerpen [1]); maar hij veranderde van voornemen, toen men op het denkbeeld gekomen was, om in het nieuw formulier van 1079 de woorden „*gelijk gij het verstaat*" in te lasschen, waardoor elke valsche uitlegging werd uitgesloten.

7. Zien wij nu het tweede middel, dat de Paus volgens Neander gebruikte, om zich zelven uit de moeijelijkheid te redden. „De Paus", zegt hij, „liet om eene openbaring „van Maria bidden en verhaalde later tot antwoord ge„kregen te hebben: *men moest over deze leer niets gelooven*, „*dan hetgeen men in de H. Schrift vond, en daarmede „kwam de leer van Berengarius overeen.* Dit kan men „aldus verstaan: óf dat Gregorius zich eene zoogenaamde „*fraus pia* veroorloofde *om de menigte te stillen*; óf dat „hij zelf aan zoodanige bovennatuurlijke beslissing geloofde, „wat met zijne gansche denkwijze zeer goed kan zamen„hangen" [2]). Vooreerst beteekent hier bij Berengarius *authenticae scripturae*, niet alleen de H. Schrift, maar ook de werken der kerkvaders, waarop hij zich altijd beriep en die hij daarom ook door den Paus met groote zorg laat bijeenbrengen. Ten andere is die *fraus pia* of het vroom bedrog van Neander: „*om de menigte te stillen*", allerbespottelijkst, daar volgens Berengarius de Paus hem die openbaring in het geheim had medegedeeld, de leden van het concilie er niets van wisten of vernamen, zoodat Berengarius het noodig achtte, dit geheim in zijn geschrift

---

1) Mabillon, *Acta Sanctorum*, l. c., n. 76; *Annales*, Tom. V, pag. 131. 2) Neander, S. 354.

openbaar bekend te maken! Ook zou dat vroom bedrog den Paus nog al hinderlijk geweest zijn „in de uitvoering van zijn grootste plan"! En zoo de Paus inderdaad aan die openbaring en bovennatuurlijke uitspraak geloofd had, zou hij zich dan daartegen hebben durven verzetten? waarlijk, indien het eerste met zijne denkwijze overeenkwam, streed het laatste lijnregt tegen zijn karakter.

8. Nogtans meende Neander hier eene bijzondere reden te hebben, om Berengarius te gelooven. „Zijn verhaal", schrijft hij, „wordt bevestigd door hetgeen Benno in zijn „paskwil tegen Gregorius zegt.... Die overeenstemming „tusschen een vijand en een vriend van den Paus" [de vriend is NB. Berengarius!] „doet ons besluiten, dat „iets waars aan huune berigten ten grondslag moet lig„gen" [1]).

Daar, waar Neander overeenstemming vond, zagen Mabillon [2]) en Martene [3]) verschil; volgens Berengarius, zeiden zij, kreeg de Paus eene openbaring, wat en hoe hij beslissen moest: daarentegen zou hij volgens Benno God te vergeefs om een teeken gevraagd hebben. Wij willen hier evenwel niet verder op aandringen, want wij gelooven met Neander, dat er iets waars aan deze berigten ten grondslag moet liggen en zullen dit zelfs nader bewijzen uit een derde berigt, dat noch aan Neander noch aan Sudendorf schijnt bekend geweest te zijn en vermoedelijk door niemand met de twee vorige berigten vergeleken is. De hierboven reeds genoemde Petrus Diaconus heeft behalve de voortzetting

---

[1]) Neander, S. 345. [2]) Mabillon, *Acta Sanct.*, n. 77.
[3]) Martene, l. c., pag. 108.

van het *Chronicon Casinense*, een ander werk geschreven „*over het leven en den dood der vrome kloosterlingen van Monte-Cassino*" [1]). In dit werk, welks bestaan reeds lang bekend was, maar dat eerst in 1832 door den kardinaal Mai is uitgegeven, vindt men ook eene korte levensschets van den priester Theodemarius, huiskapellaan der keizerin Agnes (moeder van Hendrik IV), maar die deze betrekking en de wereld vaarwel zeide, in het klooster van Monte-Cassino zeer deugdzaam leefde en vele wonderen deed [2]). Daar nu leest men:

„In die dagen stichtte Berengarius, diaken van An-
„gers, de naar hem genoemde ketterij, zeggende, dat
„de offerande, welke den almagtigen God wordt opge-
„dragen, eene figuur is en niet de waarheid van Christus'
„ligchaam. Op het vernemen hiervan liet de Roomsche
„Paus den Heer Jesus Christus bidden, dat Hij het
„door zijn bloed verloste volk tot den weg der waarheid
„wilde terugvoeren. Terwijl nu allen zich met dat doel
„tot 's Heeren barmhartigheid wendden, ging genoemde
„Theodemarius de H. Offerande aan God opdragen en
„zag, toen hij aan de konsekratie gekomen was, de
„hostie (*praedictam oblationem*) eensklaps in vleesch ver-
„anderd. Als dit den Paus geboodschapt was, dankte hij
„God en dwong Berengarius met zijne volgelingen
„hunne ketterij te verlaten."

De hier bedoelde Paus wordt niet genoemd en de tijd,

---

1) Petrus Diaconus *de ortu et obitu justorum coenobii Casinensis*; bij Mai, *Scriptorum veterum nova collectio*, Tom. VI, Part. II, pag. 273.

2) Wij houden hem voor denzelfden Theodemarius, van wien Leo Ostiensis spreekt in het vierde boek van het *Chronicon Casinense* (bij Pertz, *Scriptorum*, Tom. VII, pag. 775).

waarop deze gebeurtenis zou hebben plaats gehad, niet nader bepaald; men zou dus nog kunnen vragen, of dit verhaal het concilie van 1059 onder Nikolaas II, of wel ons concilie van 1079 betreft. Doch het laatste is vrij zeker. Vooreerst, omdat Theodemarius, alvorens het kloosterkleed aan te trekken, huispriester der keizerin Agnes was en nog onder het bestuur van den abt Oderisius (1087—1105) te Monte-Cassino leefde; ten andere, omdat dit verhaal, hoe verschillend ook van de berigten van Benno en Berengarius, daarmede toch blijkbaar in den grond overeenkomt, en vooral met dat van Benno, „*den vijand*" van Gregorius. De Paus schreef openbare gebeden voor; volgens Petrus: opdat God de dwalenden tot den weg der waarheid zou terugvoeren; volgens Benno: opdat God door een wonder toonen zou, wie de ware leer had, de Roomsche Kerk, of Berengarius; de Paus moest natuurlijk in dit geval een wonder wenschen, dat het geloof der Roomsche Kerk bevestigde en hij vroeg dan ook, volgens Benno, het teeken, dat vroeger op gebed van Gregorius den Groote geschied was: terwijl volgens Petrus juist datzelfde teeken hem door God gegeven werd.

De Paus derhalve liet tot God bidden: ziedaar *het ware*, den grondslag dezer drie overigens elkander tegensprekende berigten. Wij moeten nu verder vragen: wat is er van dat bovennatuurlijk teeken? wien moeten we daarover gelooven, Petrus van Monte-Cassino, Benno of Berengarius? Letten wij op den afloop van het concilie, dan zouden wij zeggen: Petrus Diaconus sprak waarheid, Theodemarius heeft dat teeken gehad, of de Paus althans heeft zulks geloofd en overeenkomstig die bovennatuurlijke, met zijne denkwijze zeer wel overeenkomende,

beslissing Berengarius veroordeeld. Wil men er evenwel tegen inbrengen, dat Petrus Diaconus hier geen geloof verdient, daar hij meermalen overdrijft, wat tot lof van zijn klooster verstrekt; wil men derhalve liever met Benno zeggen, dat er geen teeken geschied is, wij hebben er vrede mede; het is ons nog niet bewezen, dat de Paus inderdaad *een wonder* van God liet vragen; had hij het gevraagd, God kon zijn gebed onverhoord laten en hij kon zeer goed, ook zonder zoodanig wonder, de ketterij veroordeelen.

Maar hoe Stäudlin, Gieseler en Neander het verhaal van Berengarius als waarheid konden aannemen en mededeelen, dat is ons onverklaarbaar. Indien de Paus gezegd en geloofd had — over Neander's *vroom bedrog* spreken we niet meer —, dat de H. Maria Berengarius van ketterij had vrijgesproken, zoude hij dan die bovennatuurlijke beslissing (waarop hij zooveel prijs stelde, dat hij, om haar te verkrijgen, had laten bidden en vasten) verwaarloosd, en in het concilie eene daarmede strijdende beslissing gegeven hebben? Zijne godsdienstige denkwijze liet zoo iets niet toe; zelfs kan men van zijn moedig, vast en volhardend karakter niet verwachten, dat hij slechts ééne enkele maal, wat hij voor waarheid hield, leugen zou genoemd hebben, ook al ware het om in de uitvoering zijner grootere plannen niet gehinderd te worden. Zoo iemand er anders over denkt, hij kent het karakter van Gregorius niet.

Doch er is hier nog iets anders, dat elke twijfeling over de leugentaal van Berengarius uitsluit. De woorden, welke hij den Paus in den mond legt, zegt hij met listige behendigheid, in een *geheim* gesprek van den Paus vernomen te hebben; niemand wist er iets van, toen hij zich

in het concilie op dat gesprek beriep, en noch hij zelf, noch de Paus gaf daarover eenige nadere verklaring. Het was echter wat veel van zijne lezers gevorderd, dit bloot op zijn getuigenis te moeten aannemen; hij laat daarom een derden persoon dat gesprek bijwonen, want de Paus verhaalde hem de openbaring van de H. Maria „*ten „aanhoore van den* [kardinaal] *bisschop van Porto*".

Wij stipten reeds aan, dat deze bisschop van Porto de zijde van Gregorius verliet [1]). Als 's Pausen vroegere vertrouweling werd hij toen een zijner gevaarlijkste vijanden; de gravin Mathilde van Toskanen meende uit dien hoofde de Duitschers tegen zijne valsche berigten te moeten waarschuwen [2]); en de kardinaal Benno beroept zich dan ook werkelijk in zijn lasterschrift tegen den Paus op een getuigenis van dien bisschop van Porto [3]). Maar nu vragen wij het aan ieder: zou die bisschop, indien de

---

1) *Chronicon Bernoldi Constantiensis*, ad annum 1085.

2) Ziehier haren brief: „Mathilde, door Gods genade al wat zij „is, aan alle geloovigen van Duitschland heil! — Wij maken u „bekend, dat de valsche koning Hendrik het zegel van Paus „Gregorius gestolen heeft. Hoort gij dus iets, wat met de berigten „onzer gezanten in strijd is, houdt het voor valsch en gelooft „niet aan zijne leugens. Ook voert hij den bisschop van Porto „met zich rond, wijl deze voorheen 's Pausen vertrouweling was; „als hij derhalve door dien man iets met of tegen u wil uitvoeren, „houdt u dan verzekerd, dat hij een valsch getuige is. Gelooft „niemand, die ons durft tegenspreken. De Paus heeft Sutrium en „Nepe reeds weder bemagtigd. De roover Barrabas, dat wil zeg- „gen Hendrik's Paus, ook hij is gevlugt. Vaartwel en weest op „uwe hoede tegen de listen van Hendrik." Dit schrijven is te vinden in het *Chronicon Virdunense*, bij de Bollandisten, Tom. VI Junii, pag. 194.

3) Benno verhaalt daar (bij Flacius Illyricus, l. c., pag. 385): „Joannes, bisschop van Porto, die het grootste vertrouwen van „Hildebrand genoten had, beklom het spreekgestoelte van St. „Pieter, en zeide onder anderen ten aanhoore van geestelijk-

Paus in zijn bijzijn tot Berengarius gezegd had, *ik weet door eene openbaring der H. Maagd, dat er op uwe leer niets valt af te wijzen*, Gregorius van zulke ketterij niet beschuldigd hebben? zou die beschuldiging niet overal zijn doorgedrongen? zou Benno vooral haar niet gretig hebben opgevangen? en zoude hij zich vergenoegd hebben met den Paus van *twijfel* te beschuldigen, omdat deze evenals Gregorius de Groote God om een wonder gebeden had [1])?

„heid en volk: *Zoo iets heeft Hildebrand en hebben wij gedaan, „waarom wij verdienden levend verbrand te worden*; doelende hier„mede op het Sakrament van 's Heeren ligchaam, hetwelk men „zegt (*fertur*) dat Hildebrand om eene goddelijke uitspraak tegen „den keizer te verkrijgen, onder verzet der hem omringende kar„dinalen, in het vuur geworpen heeft." Het lasterlijke dezer aantijging behoeven wij niet te bewijzen; men lette slechts én op den onzekeren toon (*fertur*) én op de tegenspraak van Benno: het feit, zegt hij, zou geschied zijn tegen den wil der kardinalen, terwijl Joannes van Porto zou gezegd hebben: „Hildebrand *en wij* „verdienden daarvoor den brandstapel."

1) Neander zegt, B. V, S. 111, dat de Paus in twijfelachtige zaken *gewoon was*, zich tot een met hem bevrienden monnik te wenden, die zich op zijne bijzondere vertrouwelijkheid met Maria beroemde. Ten bewijze vergelijkt hij dan de woorden van Berengarius met een berigt, voorkomende in de levensbeschrijving van Willem, abt van Hirschau (bij de Bollandisten, op den 4 Julij, n. 32), dat namelijk „Gregorius, niet wetende, wien van twee hem voorgedragen „personen hij tot bisschop zou benoemen, aan een monnik opdroeg, „te bidden, dat hem door tusschenkomst van Maria mogt geopen„baard worden, wat hij doen moest." Deze overeenkomst maakt het berigt van Berengarius in ons oog niet geloofwaardiger, maar toont slechts, hoe hij de hem bekende godsdienstige handelwijze van Gregorius misbruikte, om zijne leugens ingang te doen vinden. Neander maakte bovendien de overeenkomst grooter dan zij is: in het leven van den abt Willem staat, dat de Paus *eene openbaring van Godswege* verlangde (id *divinitus* sibi manifestari) en dat de door hem ingeroepen dienaar Gods (servus Dei, vir spiritualis, door Neander *een monnik* genoemd), toen hij de zaak *aan God* aanbeval (cum hoc... *Deo* commendaret), eene verschijning der H. Maagd kreeg.

9. Na dit lasterlijk verzinsel van Berengarius als waarheid medegedeeld te hebben, laat Neander terstond volgen: „Maar eens vernam Berengarius, wat hem zeer deed „ontstellen, dat de Paus, om alle verdenking van zich „af te weren en aan allen strijd een einde te maken, „hem levenslang in den kerker wilde zetten"; een berigt van Berengarius zelven, dat Neander om eene reden, die aanstonds blijken zal, uit zijn verband heeft gerukt. Daarna verhaalt hij zonder wantrouwen, hoe Berengarius in het concilie weigerde, het geloofsformulier *volgens de opvatting* zijner tegenpartij te verstaan en zich *op zijn gesprek* met den Paus beriep, hoewel, zooals wij zagen, noch het een, noch het andere heeft plaats gehad. Maar nu moest hij op eene moeijelijkheid stuiten. Berengarius zelf verzekerde, door den Paus tot de bekentenis gedrongen te zijn, dat hij gedwaald had; hoe dit overeen te brengen met het onkatholieke geloof, waarvan Neander zoo gaarne Gregorius wilde beschuldigen? „Het moest den „Paus zeer onwelkom zijn", zegt hij, „dat Berengarius „zich op een met hem gehouden gesprek beriep; om alle „verdenking van zich af te weren, gaf hij aan de ijve„raars toe" [1])! Het is inderdaad schoon gevonden; jammer

---

1) Neander, S. 354, 355. De woorden van Lessing, S. 174, 175 behoeven wij slechts af te schrijven: „Gregorius VII deed in „de conciliën van 1078 en 1079 voor Berengarius alles, wat hij „kon. Maar het laat zich door zijne geschiedenis en zijn karakter „gemakkelijk verklaren, waarom hij hier niet beter doorzette. „Aan inzigt ontbrak het hem niet, maar een man van zijne eer„zucht zet de waarheid dan alleen met alle magt door, als hij „er tevens zijn gezag en zijne heerschappij door bevestigen kan. „Loopen dezen echter het minste gevaar, dan geeft hij haar „prijs.... Men denke aan de gevaarlijke partij van Benno, welke „Gregorius tegen zich had en die hem een aanhanger van Beren-

maar, dat het beroep van Berengarius op zijn gesprek met den Paus een louter verzinsel is.

Neen, allerduidelijkst blijkt hier het Katholiek geloof van Gregorius. Na Berengarius gelegenheid te hebben gegeven, om zijne meening te verklaren en te verdedigen, en na alles rustig en ordelijk onderzocht te hebben, liet hij hem een formulier bezweren, dat elke valsche uitlegging onmogelijk maakte; maar hiermede nog niet tevreden, vorderde hij van hem ten overvloede te erkennen, dat hij tot dusverre in dwaling geweest was [1]). Berengarius zelf, die blijkbaar het geloof van den Paus in verdenking wilde brengen, was met die vordering verlegen en wist haar niet uit te leggen; zijne woorden: „*plotseling* „gebood de Paus, *ik weet niet op wier raad*," enz. verraden duidelijk die verlegenheid. Intusschen beging hij hier nog eene vervalsching. Hij moest erkennen, gedwaald te hebben. Doch niet, gelijk hij zegt, omdat hij vroeger had geleerd: *het brood en wijn zijn 's Heeren ligchaam en bloed*, zonder er bij te voegen: *op zelfstandige wijze*; want in het hem voorgeschreven formulier vindt men dat bijvoegsel evenmin bij die woorden; — maar, omdat hij vroeger niet had willen erkennen, *dat het brood en de wijn in 's Heeren ligchaam en bloed* OP ZELFSTANDIGE WIJZE VERANDERD WORDEN.

10. Letten wij ten laatste op de redenen door hem aangevoerd, om zijne heiligschennis (zooals hij zijne onder-

---

„garius noemde, zelfs nog toen hij dezen tot zijne laatste be„kentenis genoodzaakt had.... In dat opzigt, dat weten wij thans, „lasterden zij hem niet; en gave God, dat vele hunner overige „beschuldigingen minder gegrond waren!"

1) Ook volgens de akten van het concilie beleed Berengarius *gedwaald te hebben.*

werping noemt) te verschoonen. Hij gehoorzaamde aan den Paus, zegt hij, uit vrees van door de menigte vermoord te zullen worden; maar daar kwam nog eene tweede reden bij, „*welke hij ook in alle opregtheid wilde „mededeelen*" (eene verzekering, die reeds vooruit aan zijne opregtheid doet twijfelen); hij vreesde namelijk, dat de Paus hem levenslang gevangen zoude houden. Met de eerste vrees van vermoord te zullen worden, althans indien er grond voor was, is zijne vrees voor den kerker niet gemakkelijk overeen te brengen; en wij begrijpen zeer goed, waarom Neander die tweede reden, uit het verband gerukt en op eene andere plaats van zijn verhaal ingevlochten heeft. Evenwel Berengarius verzekert een goeden grond voor zijne tweede vrees gehad te hebben: geloofwaardige personen hadden hem verklaard, dat zulk voornemen bij den Paus bestond, in geval hij zich op zijne overeenstemming met den Paus alleen beroepen mogt. Ziedaar weder den leugenaar. Indien hij hier waarheid sprak, indien geloofwaardige personen hem dat verzekerd hadden, hoe kon dan het gebod van den Paus om schuld te erkennen, hem in zoo groote verwarring brengen? hoe kon hij dan op het concilie „zich reeds als zeker wanen, „dat de Paus zoo iets in geenen deele van hem vorderen „kon"? Indien hij hier waarheid sprak, dan moet de Paus reeds vooruit voorzien hebben, dat Berengarius zich op hem alleen beroepen zou; nogtans schrijft Berengarius zelf dat beroep op den Paus aan een bijzonderen bijstand van Gods barmhartigheid toe! En had de Paus hem niet weinige dagen voor het concilie met de openbaring der H. Maagd bekend gemaakt, „opdat hij grooter vertrouwen in den Paus stellen en blijder verwachting koesteren zou"?

Vatten wij onze aanmerkingen op zijn verhaal kort

te zamen. Het is onwaar, dat Gregorius hem in het concilie van 1078 van ketterij vrijsprak en zijn formulier voor voldoende verklaarde; onwaar, dat de Paus met onstuimig geroep die vergadering overheerschte; onwaar, dat de Paus zich ten gunste van Berengarius op Petrus Damiani beriep; onwaar, dat de leden der synode van 1079 tot Berengarius zeiden: *gij verstaat het formulier in uwen en niet in onzen zin*; onwaar, dat Berengarius antwoordde: *ik houd mij aan hetgeen ik met den Paus heb gesproken*; onwaar, dat hij uit den mond van den Paus vernam: *ik weet door eene openbaring der H. Maagd, dat er niets op uwe leer valt af te wijzen*; onwaar, dat hij moest erkennen gedwaald te hebben door te leeren: *het brood is 's Heeren ligchaam*, zonder er bij te voegen: *op zelfstandige wijze*; onwaar of tegenspraak, dat hij bezweek én uit vrees voor den dood én uit vrees voor den kerker; onwaar, dat, zoo hij zich alleen op den Paus beriep, deze laatste voornemens was hem gevangen te zetten. Het is hatelijke laster, wanneer hij de bisschoppen van Padua en Pisa een hansworst of een antichrist noemt: hatelijke laster, wanneer hij hunnen dood aan hun verzet tegen zijne leer toeschrijft; allerwaarschijnlijkst leugentaal, en minstens groote overdrijving, wat hij meldt over hunnen spoedigen en ongewonen dood. Het is bedrog en misleiding, wanneer hij het formulier moedwillig verminkt; misleiding, wanneer hij den gevoerden woordenstrijd en zijne nederlaag verzwijgt; misleiding, wanneer hij door allerlei sofisterijen het woord *substantialiter* in zijnen zin tracht te verklaren; misleiding, wanneer hij zich zelven verdedigt tegen de ketterij der Manicheën en zijne tegenpartij een valsch gevoelen toeschrijft.

Maar als wij hem nu, na zooveel kwade trouw, bedrog, hatelijkheid en leugentaal, aan het slot van zijn verhaal God om vergiffenis hooren bidden, *omdat hij gezondigd had door in het concilie schuld te belijden*; als wij hem dat hooren doen in woorden, die diep zouden treffen en roeren, wanneer zij voortkwamen uit innig schuldbesef: dan wenden wij ons met verachting af van zulke walgelijke huichelarij. De volgende omstandigheid willen wij dan ook slechts blootelijk vermelden: Berengarius was, toen hij dit verhaal schreef, EEN TACHTIGJARIGE GRIJSAARD!

Letten wij liever een oogenblik op Gregorius VII. Wij leerden hem ook in deze zaak weder kennen als een man van orde en bedaardheid, die den reeds meermalen veroordeelden en bekeerden, doch telkens hervallen dwaalleeraar een rustig verhoor en een nieuw onderzoek toestond. Wij zagen, hoe hij na rijpe overweging de ketterij veroordeelde, Berengarius zijne dwaling deed erkennen en vervolgens nog ten overvloede hem met al de volheid van zijn gezag verbood, voortaan iets over de Eucharistie aan anderen te leeraren. Maar ook zijne zachtmoedigheid moeten wij hier niet voorbijzien. Berengarius, die twee heilige Pausen, Leo IX en Nikolaas II, schandelijk had durven lasteren, die nog in dit laatste geschrift den bisschop van Padua een hansworst, en dien van Pisa een antichrist had genoemd, alleen omdat zij zijne ketterij bestreden, hij veroorlooft zich geene heftige uitvallen tegen Gregorius VII, die nogtans, meer dan iemand anders, zijne ketterij geheel onderdrukte. Waarlijk zijn verblijf te Rome moet hem wel diep van 's Pausen goedheid overtuigd hebben, dat hij hem ook later met zeker ontzag *den Heer Paus* bleef noemen.

Van die goedheid ontving hij nog een nieuw bewijs, toen de Paus hem, den boeteling en bekeerden ketter, bij zijn terugkeer naar Frankrijk twee brieven van aanbeveling medegaf. Den eersten — aan den aartsbisschop van Tours en den bisschop van Angers — deelden wij reeds in ons voorgaande artikel mede [1]). De tweede was gerigt aan alle geloovigen en luidde aldus:

„Gregorius, dienaar der dienaren Gods, aan allen, „die den H. Petrus (den H. Stoel) getrouw zijn, heil „en apostolischen zegen!

„Wij maken aan u allen bekend, dat wij met het gezag „van den almagtigen God, den Vader, den Zoon en den „Heiligen Geest, en van de HH. Apostelen Petrus en Pau„lus het banvonnis hebben uitgesproken tegen allen, die zich „zullen verstouten, om Berengarius, zoon der Roomsche „Kerk, hetzij in zijnen persoon, hetzij in zijne goederen „eenig onregt aan te doen, of die hem ketter zullen „noemen: nadat hij geruimen tijd en zoolang wij wilden „bij ons vertoefd heeft, zenden wij hem naar zijn huis „terug, en met hem onzen getrouwen Fulco" [2]).

---

1) *De Katholiek*, Februarij 1861, bl. 108.

2) Bij d'Achery, *Spicilegium*, Tom. III, pag. 413; en bij Labbe, Tom. X, pag. 410. De hier genoemde Fulco is vrij waarschijnlijk dezelfde van wien Berengarius spreekt in zijne *Acta Concilii Romani* en dien hij daar noemt: „een niet-Italiaansch geestelijke en huisgenoot van den Paus".

VERSCHEIDENHEDEN.

HET MEERENDEEL DER PROTESTANTEN IS NOG ROOMSCH.

Wat we daar schreven, schijnt een paradox, schoon er ook waarheid in ligt; wij echter zijn het niet, welke die bewering opzetten, maar 't is een verwijt, door een schrijver in *de Tijdspiegel* [1]) in zijn antwoord aan een Protestantschen vriend gedaan. Die veel te geloovige vriend was, naar hij verdicht wordt te klagen, in zijne Kersvreugde gestoord; in de week toch vóór het Kersfeest had hij, blijkbaar van een nieuwerwetsch, dat is ongeloovig predikant, eene leerrede moeten hooren „over den Men„schenzoon, naar Daniël VII„, en daarbij vernomen, „dat het „boek Daniël niet door dezen godsman geschreven is en de profe„tiën daarin geen profetiën zijn, maar geschiedenis van het ver„ledene, gekleed in den vorm van voorzeggingen der toekomst.„ Na het feest moest hij aanhooren, „dat de geboortegeschiedenis „anders door Lukas dan door Mattheus wordt voorgesteld; dat „beide berigten onvereenigbaar zijn; dat er bij Lukas geen plaats „is voor de komst der Oostersche wijzen; dat er groot bezwaar „is om het verhaal dier komst als zuivere geschiedenis op te „vatten.„ — „Zoo staat dan„ — had hij uitgeroepen — „het „ongeloof niet meer buiten de Kerk tegenover de Kerk, in de „Kerk zelve voert het den hoogsten toon. Waar moet het heen?„ — „Waarom door dergelijke verklaringen het geloof der gemeente „geschokt, waarom den bijbel ons ontnomen?„

Op fluweelzachten toon vangt het wederwoord in *de Tijdspiegel* aan, en poogt het gepredikte ongeloof omtrent Daniël VII, de

[1]) Zie zijne aflevering van Februarij jl. bl. 97—106.

geboortegeschiedenis en de komst der Wijzen, welke later eene „legende" geheeten wordt, te verdedigen en te regtvaardigen. 't Is eene bloote oprakeling van hetgeen het rationalisme pleegt aan te voeren, waarbij, als naar gewoonte, volstrekt niet in aanmerking genomen wordt wat er van de andere zijde, zoo Protestantsche als Katholieke, zegevierend op geantwoord is. — Welhaast echter valt de aanvankelijk zoo zoetsappige schrijver, die zeker tot degenen die hij straks „denkende koppen" noemt, behoort, in een spotachtigen toon; hoog en bitter, vooral tegen een vriend, is zijne verdere rede: hij heeft daarbij, 't is duidelijk, een zeker hem te geloovig publiek in het oog.

Hij geeft zijnen vriend volstrekt niet toe, dat door zulke prediking het geloof der *gemeente* geschokt is: de meening van sommigen, van velen misschien, dat moge zijn. Maar de Evangeliedienaar moet „de overblijfselen van een verouderde theologie uit „den weg ruimen, wanneer gemeenteleden in die ruïne een on„veilige toevlugt zoeken voor hunne godsdienst"; onder die gemeenteleden zijn ook „mannen, die meêlijdend de schouders „ophalen, wanneer gij er van spreekt, dat een ster op den weg „vooruitloopt en stil staat boven een huis." Zijn vriend, die met zijn oud GELOOF aan profetiën en wonderen rust vond, en al begreep hij het *hoe* niet der goddelijke werking, daarom Gods magt niet beperkte en een gewaarborgd feit voor waarheid aannam, zijn te geloovige vriend verkeerde natuurlijk met al de Christen eeuwen tot op heden toe in eene grove dwaling, en hij dankt met zoovelen die noodlottige rust „aan een' verderfelijken slaapdrank, „hun met de moedermelk reeds en „aan een onzer Hoogescholen" verder ingegeven. Doch zij, die te midden van al die slapers, in de kerk waken, wanneer de prediker „Mattheus plooit naar Lukas, of „Lukas verwringt naar Mattheus", „zij [de „denkende koppen"] „zullen uit een gevoel van minachting de kerk verlaten, om haar „drempel nooit weêr te betreden, maar op den prediker als een' „bekrompene — of erger, — op het Christendom als de godsdienst „der onmondigen nederzien. Waarlijk," [gaat hij verontwaardigd voort,] „lang genoeg zijn de ontwikkelden uit de kerk gedreven; „door schikken en plooijen, door verzwijgen en verbloemen, door „magtspreuken en schijnbewijzen heeft men den waan en de voor-

„oordeelen der onnadenkenden gevleid en DENKENDE KOPPEN van „zich verwijderd. Het Christendom is niet de godsdienst der on- „noozelen.„

Zoo de „denkende kop„ van een opgeblazen dwerg in zijne verwatenheid eenig besef had, hoe bespottelijk hij zich hier aanstelt, moest hij tegenover zooveel reuzengeesten aller eeuwen, die hij laaghartig poogt te verguizen, zich weten te schamen! Maar de man weet van blikken noch blozen; van zijne gewaande hoogte, boven heel de wereld uit, wil hij wel vriendelijk genoeg zijn, om niemand dier onderwetsche predikers te beschuldigen; menigeen toch, verklaart hij, is ter goeder trouw; en zoolang men aan een onzer Hoogescholen „een goede negentig bijbelteksten „laat opzeggen om de triniteit te bewijzen, zal hij den staf niet „breken over welmeenende menschen, die der gemeente niets beters „weten te geven omdat zij zelve niets beters hebben geleerd.„ — Anderen doen, na bangen strijd, „vaak midden uit hunne onder- „zoekingen, den stouten sprong tot het Bijbelgezag, en sluiten „zich op in een' kring van „geloovigen„.„ Dat weet hij, maar hij weet ook, dat „menschenvrees de vooroordeelen en den waan „vaak spaart„, en dat „die zelfzuchtige schroom om aanstoo- „telijke waarheden te zeggen, zich eerbied noemt voor het geloof „der gemeente.„

„Laat ons„ — vervolgt hij, zijnen vriend als in 't vertrouwen nemend, — laat ons „volkomen opregt zijn, mijn vriend: wat gij „het geloof noemt der gemeente, is de meening van een deel der „gemeente, van naauwgezette vromen welligt,„ [dat waarlijk haar slechtste deel niet is] „maar zeker niet van het meest ontwikkelde „deel [van de „denkende koppen„], en die meening is het be- „zinksel van eene vroegere theologie, is het overblijfsel van wat „men vóór twintig, dertig jaren op de catechisatie geleerd, dat is „meestal op gezag„ [men ziet, waar het heen gaat] „aangeno- „men heeft.„ *Die* menschen klagen over roof, en verstoring van rust; zij, de dommeligen, de lichtschuwen, zaten ook zoo gemakkelijk met „dikke gordijnen voor de kerkramen„ te sluimeren; „'t is nu zoo somber, zoo kil, zoo grafachtig geworden in de „kerken;„ [dat is voor de Protestantsche vergaderplaatsen wel waar!] „maar er zijn menschen die van licht houden„, „zij ver-

„mijden de schemerige kerkgewelven"; zij, die „denkende koppen", trekken de gordijnen weg. „Wee den Evangeliedienaar, als hij „den waan ontziet, de bekrompenheid vleit, als hij heldere hoof„den en reine harten van zich en daarmede van het Christendom „verwijdert"! — dat is met andere woorden: als hij met de op te ruimen oude theologie nog aan een Drieëenig God, aan de Godheid van Christus, aan profetiën en wonderen gelooft, bij het gezag des bijbels zweert; als hij geen godloochenende, geen mirakelschuwe „denkende kop", geen verklaard ongeloovige, geen rationalist is als ik!

Wat klaagt die vriend, hoort men verder, ten onregte, dat men hem den Bijbel ontneemt; het ligt er slechts aan, zegt *de Tijdspiegel*, wat hij van zijnen Bijbel maakt; hij zweert te veel bij het „*gezag*", en is nog vol van den „*Roomschen zuurdeesem*", gelijk later nagewezen wordt. Die vrijmoedige Evangelieprediker, die voor profetiën en wonderen de schouders ophaalt, die de vooroordeelen zijns vriends niet spaart, heeft op wat beters aanspraak dan zoo scherp veroordeeld te worden. Hij doet u immers eene groote dienst; want „weet gij wel, dat hij zijn eigen heerschappij „afbreekt, dat hij u wil vrijmaken van zijn eigen gezag, dat hij „de laatste puinhoopen der [Roomsch-achtige] priesterheerschappij, „die op uw pad liggen, voor u uit den weg ruimt."

Zijn vriend en allen derhalve die met hem aan den bijbel eenig *gezag* toekennen, of eenig predikant op zijn woord gelooven, moesten begrijpen, dat zij zich eigenlijk nog onder het Roomsche priesterjuk krommen. Ten bewijze geldt het volgende kurieuse betoog, waarmede al de domperige geslachten van het Protestantisme, zoovelen er van deszelfs oorsprong af tot den tijd der „denkende koppen" toe geweest zijn, erbarmelijk aan de kaak worden gesteld; die lichtschuwen achter de dikke, digte gordijnen hunner kerkramen, zij sluimerden en dommelden altoos rustig door, en voelden niet eens, dat zij onder het priesterjuk gekromd lagen!

„Blijft gij" — bijt de „denkende kop" zijnen vriend toe — „de oude beschouwing van den Bijbel handhaven, — geloof mij, „nooit raakt gij van het priesterjuk los. Denk slechts een oogenblik „na: uw geloof hangt af van de waarheid van dit of dat feit, hoe „zult gij u overtuigen, dat het werkelijk een feit en uw geloof

„dus wélgegrond is? of het boek, waarin het beschreven is, wer-
„kelijk uit dien tijd en van dien schrijver afkomstig is, aan wie
„de overlevering het heeft toegekend — gij kunt dat immers niet
„beoordeelen? dat het boek ongeschonden tot u kwam en juist
„werd vertaald — hoe zult gij 't weten? dat die schrijver volkomen
„geloofwaardig is, — zijt gij in staat het voldingend te bewijzen?
„of uw verklaring wel de regte is — heht gij er nooit aan getwijfeld?"

Er is zeer veel waars in 'tgeen hier gezegd is; een Protestant kan er niet uit: hij die het onfeilbaar goddelijk gezag der Kerk heeft verworpen, moet zich met eenig feilbaar menschelijk gezag behelpen, en komt op vele dezer vragen tot geene genoegzame zekerheid.

„Veel daarvan, hervat hij, het meeste moet gij aannemen op gezag,
„op gezag van leeraars, wier wetenschap uit den aard der zaak
„gebrekkig is, en die daarom vaak zich wederom moeten verlaten
„op het gezag van anderen. Waarlijk, van den leidband der theologen
„ontslaat gij u op die wijze nooit, en 't komt er eindelijk op
„neder, dat gij in Jezus als uwen Zaligmaker gelooft, omdat
„uw predikant verzekert dat zijn verklaring juist is van een bijbel-
„plaats, die hij goed vertaald acht uit een boek, dat hij voor
„ongeschonden houdt en welks echtheid hij aanneemt op de ver-
„zekering van A. of B., dat hij een handschrift heeft gezien, 't welk
„inderdaad van de vijfde of zesde eeuw afkomstig scheen, en een
„geschrift bevatte, waarvan Kerkvader C. heeft gezegd, dat D.,
„die een kweekeling was van een leerling van den Apostel E.,
„het aan dezen Apostel plagt toe te schrijven."

Een gevolgelijk Protestant kan hierop niet afdoende antwoorden; hij heeft, bij 't gemis van een goddelijk leerambt, over 't geheel niet meer dan de hier aangeduide zekerheid. In de praktijk echter werd door velen het beginsel niet ten volle doorgevoerd, en zijn er kortzigtig en onnoozel genoeg geweest, van, zeer inconsequent, maar evenals de Roomschen, te meenen, dat wij menschen, die dag aan dag bij overlevering en gezag leven, gelijk wij er door gevormd zijn, daaraan toch altoos eenige zekerheid hebben toe te kennen. Maar dit was gansch verkeerd: „Overlevering en gezag,
„gezag en overlevering, ziedaar" — roept de briefschrijver zijnen vriend altoos uit de hoogte toe — ziedaar „de rietstaven waarop

„gij steunt, en dat op weg naar den hemel! — Wreek 't op den „man niet, die u zegt, dat het maar rietstaven zijn." — Reeds drie eeuwen, dachten we, zijn de hervormers ijverig aan 't werk, en schier ten eind; doch neen: „de Hervorming, begonnen, maar „niet voltooid, moet voortgezet worden." Eigenlijk schijnt er in al dien tijd nog zeer weinig gedaan. Immers hier hooren we, wat ons paradox opschrift meldt: „*Er is nog te veel van den Roomschen „zuurdeesem in ons*: ONS GELOOF IS NOG ROOMSCH, *en ons* BIJBEL-„GEZAG *is nog* ROOMSCH"!!

Ziehier hoe onze „denkende kop" dit voor zijnen vriend duidelijk maakt: - - - „dat ik, zegt hij, Gods kind ben — ik heb wel eenigen „grond om het te vermoeden, want ik lees in een boek, dat „Christus het heeft gezegd, en dat deze waarheid sprak, meen ik „wel, want datzelfde boek verhaalt, dat Christus uit de dooden „is opgestaan, en men heeft mij gezegd, dat dit boek misschien „wel echt en zijn schrijver ook wel geloofwaardig zal zijn."

„Op welken grond" — vraagt hij nu triomfantelijk — „steunt „dat geloof? Op gezag? Waarom dan ook niet op gezag aangenomen, „dat brood en wijn veranderen in Christus' ligchaam en bloed? Dit, zoo laat hij zijnen vriend, doch niet naar waarheid zeggen, „dit „strijdt met mijne rede, en voegt hem dan toe: „Ik hoor het en „neem het aan; maar ei, gun dan ook aan mijne rede het regt „om te verklaren, dat verandering van water in wijn haar al niet „aannemelijker voorkomt." — Wie Gods wondermagt loochent, zal ligtelijk zoo spreken. —

„Maar dit steunt op het gezag der Schrift" [Jo. II, 1—11; IV, 46]. „herneemt gij, en dat andere op het gezag der Kerk. Maar „waarom erkent gij het gezag der Schrift? Toch niet omdat de „Kerk dat gezag heeft erkend? dan was het toch weder het gezag „van de Kerk, wees dan consequent, keer tot Rome terug."

Zeer goed gezegd! maar 't zijn ook gronden, die, zoowel als de voorgaande bestrijding der Protestantsche bijbelvergoding, bij alle Katholieke godgeleerden te vinden zijn.

Doch wat nu is de bijbel voor een „denkenden kop", die van geen gezag hoegenaamd wil weten?

„Geen wetboek voor geloof en wandel"; „geen feilloos hand-„boek voor de geschiedenis": zijn historisch deel onderzoek ik

zelf, of zoo ik het zelf niet kan, „met redelijk vertrouwen neem „ik de slotsom van anderer historisch onderzoek aan"; [alsof dit, hoe dwaas! zonder erkenning van *gezag* geschieden kon.]

Waartoe brengt zulk een eigen onderzoek?

Dat natuurlijk de Bijbel uit zich niet het allerminste gezag meer heeft. 't Is duidelijk genoeg uit deze enkele door hem ontleende staaltjes: „Spreekt de Bijbel van een schepping in zes dagen; het „onderzoek van de aardkorst leert mij, dat het millioenen jaren „waren. [!!] Laat het O. T. God na den zesden dag rusten, ik zeg „met Christus: mijn Vader werkt tot nu toe." [Alsof alweder die beide plaatsen met elkaâr in strijd zijn, en *rusten* volstrekt, *absoluut* te nemen, en niet enkel te verstaan is van het ophouden der eigenlijke *scheppings*-akten.]

„Wat het N. T. betreft," — vervolgt hij met de Duitsche rationalisten — „de wonderen bij den dood van Christus, door „Mattheus verhaald, zijn mij legenden vol diepen zin: feiten zijn „ze mij niet, ongerijmd als ze zijn in zich zelven en alleen ge„waarborgd door het berigt van een' onbekende." [Een rationalist, we gelooven het gaarne, heeft daaraan niet genoeg.] „Het berigt „van Lukas [gaat hij voort], dat de geloovigen, toen zij met den „H. Geest vervuld waren, in vreemde talen spraken, laat ik varen „voor de voorstelling van Paulus, die 't beter weten kon en van de „tongenspraak heel andere dingen verhaalt;" [indien de apostel iets *méér* zegt van het *spreken in vreemde talen* dan de Akten, of zoo hij volgens sommigen van een *ander* charisme gewaagt dan de Akten, is dit dan tegenspraak? zijn volgens denzelfden apostel [1]) de gaven en werkingen des H. Geestes niet velerlei en verschillend?]

„Zoo als ik ook [zegt hij nog] bezwaarlijk kan aannemen" [gelijk men van zulk een wonderschuwen „denkenden kop „wel verwachten moet], „dat God de wondermagt om twee menschen dood „te doen nedervallen, toevertrouwd zou hebben aan een' Apostel, „die zoo weinig in den geest van zijn' Heer die ontzettende magt „gebruikte, en moeijelijk op de verzekering van de *Handelingen* „kan aannemen, dat Paulus op Milete al de zieken genas *),

---

[1]) I Cor. XII, 4 vv. *) Hand. XXVIII: 9.

„terwijl de man zelf verklaart, dat hij een' zijner reisgenooten „wegens ziekte op Milete moest achterlaten †).“

't Is ook een vreeselijk bezwaar, dat de apostel op Milete de hem verleende magt *wel* gebruikte, om al de zieken, *die tot hem kwamen*, te genezen, en *niet* gebruikte, om dadelijk zijn zieken reisgenoot Trophimus te herstellen! Is dat reden, om óf het verhaal óf de wondermagt van Paulus in twijfel te trekken? Met wat bedoeling laat hij de beperkende bijzonderheid weg, dat de zieken *tot Paulus kwamen*, om genezen te worden? 't Is alweder, gelijk in het aangevoerde van Petrus, — wiens Heer intusschen zich ook streng toont voor leugenaars en bedriegers zijner Stedehouders, en ten zijnen tijde ter waarschuwing en handhaving huns gezags ook *een verterend vuur is*, en *met vrees en ontzag gediend* wil worden [1]), — 't is alweder en altoos het wonderbare, dat de man niet verduwen kan; daarom alleen wordt alle dergelijk verhaal op de allernietigste gronden terstond in twijfel getrokken.

Men heeft hier dan den maatstaf, wat er thans voor den Protestant van den Bijbel zal overblijven, wanneer hij eens zoo verre gekomen is, dat hij met de nieuwmodische „denkende koppen“ al wat slechts naar Roomsch zweemt zal afgelegd hebben. Ten blijke dat het den ongeloovigen schrijver in *de Tijdspiegel* ernst is, laten we hem nog zeggen, hoe hij het in zijne oogen „door en door verkeerde godsdienst-onderwijs“ der jeugd hervormd wil hebben.

„Het onderwijs in de godsdienst“ — verklaart hij — „moet „grondig hervormd worden: want de miskenning van het ware „Christendom [*lees*: van het ongeloovig Rationalisme], de tegen„stand dien het vindt, heeft zijn' grond alleen in het gebrekkige „niet slechts, maar vaak door en door verkeerde godsdienst-on„derwijs, waarin de theologen in onze jeugd hun stelsel gepopu„lariseerd hadden.

„Leert men de kinderen niet nu nog, in strijd met natuur- en „sterrekunde, dat in zes dagen de wereld geschapen is en een „ster aan de Magiërs Christus' geboorte aangekondigd heeft? --- „Voert men het kind niet in een toover- en wonderwereld rond,

---

†) 2 Tim. IV: 20. [1]) Hebr. XII, 28 v.

„en leert men het niet, juist in dat wonderbare en onnatuurlijke „ [lees: bovennatuurlijke], „het kenmerk van Gods openbaringen „zien, als wilde men het stelselmatig blind maken voor de open- „baringen Gods, die van alle zijden dagelijks tot ons komen?--- „Ook voor het kind „ [dat al dadelijk óók een „denkende kop „ moet zijn!] „mag niet verzwegen worden, dat niet alles ge- „schiedenis is wat in den Bijbel geschiedenis schijnt, of de jon- „geling valt het ongeloof in de armen, terwijl hij den man vloekt, „die hem op het heiligst gebied logen voor waarheid gaf.„

Op wien, vragen we, de vloek, die hier gedreigd wordt?...

Uit dit laatste vooral mogen we besluiten, wat „*on*natuurlijk„ wezen die „denkende kop„ geworden is, die uit ijver voor 't geloof, naar hij nog wel voorwendt, het grofste ongeloof, zelfs aan de argelooze jeugd, wil gepredikt hebben! We betwijfelen met dat al, of vele Protestanten, hoezeer zij ook al wat Roomsch is of heet, geleerd hebben te schuwen, den onbeschaamden rationalist op zijne verwoestende schreden willen volgen; liever zullen zij, ofschoon wat minder consequent, en nog wat vol van den „Roomschen zuurdeesem„, vooreerst maar voortgaan, met nog eenig, zij het ook slechts menschelijk gezag aan te nemen, dan het gansche verlossingswerk, met heel den bijbel en al wat bovennatuurlijk is, prijs te geven en zijn heil in een even plat als troosteloos rationalisme te zoeken.

DE KARDINAAL-AARTSBISSCHOP VAN KEULEN OVER WIJLEN DEN KONING VAN PRUISSEN.

Bij gelegenheid der troonsverwisseling heeft de Kardinaal-Aartsbisschop van Keulen een herderlijk schrijven uitgevaardigd, waarin deze woorden tot lof van Frederik Willem IV, die, gelijk men weet, na een driejarig lijden, in den nacht van den 1 op den 2 Januarij gestorven is, te lezen staan:

„Wij hebben een regtvaardigen, een goedigen, een zachtzinni-

gen Koning verloren. Hij is jegens onze Kerk welwillend geweest. Herhaaldelijk heeft hij dit aan ons, uwen aartsbisschop, wien hij desgelijks in u en om u zijne genegenheid betoonde, verklaard, en zijn welwillend woord door zijne niet minder welwillende daad bevestigd. Aan zijn grootmoedig vertrouwen dankt onze Kerk in zijne Staten allereerst de onbelemmerde gemeenschap tusschen hoofd en leden; aan zijne wijsheid en regtvaardigheid de erkenning van hare aangeboren regten, en de haar door wet en constitutie gewaarborgde vrije levensontwikkeling. Talrijk ook zijn de bewijzen zijner goedheid, waarin ons aartsdiocees zich door hem te verheugen heeft. Luide getuigt het, behalve andere door zijne hulp gebouwde en verfraaide kerken, ook de prachtige munster, het kroonings-stift van Karel den Groote te Aken. Vóór alles echter en boven alles getuigt het onze Dom te Keulen..... Hij die gevoelt wat alle edelaardigen en grootmoedigen gevoelen, Paus Pius IX, verklaarde ons, tijdens ons verblijf te Rome, zijne levendige hoogachting voor onzen beminden Koning, en op zijne, blijkbaar uit het innigst van zijn gemoed opgerezen, schoone woorden: „Ik vereer uwen Koning hoog en heb hem lief; uw Koning is „een edel hart", — konden ook wij met blijdschap antwoorden: „Zoo is het, Heilige Vader! onze Koning is een edel hart, — „een waarachtig Koningshart."

KORTE VERMELDING VAN EENIGE ONLANGS VERSCHENEN GESCHRIFTEN.

Er zijn, onder de vele blijken van het opgewekte Katholieke leven ook ten onzent, vooral twee verschijnselen, waarop door eenige onlangs uitgekomen geschriften meer bijzonder onze aandacht getrokken werd. Beide verschijnselen doen onwedersprekelijk zien, hoezeer de kinderen der Kerk het hooge gewigt van het oogenblik beseffen; daar zij, bij de rampen die haar treffen en dreigen, zich verdiepen in het geheim, dat hun heil, en zich zamentrekken om het éénc middenpunt, dat hunne sterkte is:

zij denken veel aan Christus' lijden, en scharen zich vol geestdrift om zijn vervolgden vertegenwoordiger! Heeft, naar Paulus' prediking, Jesus zich zijne Bruid *door zijn bloed verworven* [1]), is de wereld door het kruisoffer verlost: de Kerk zal naar 's Heeren toonbeeld en voorspelling onder lijden en smaad het heilwerk moeten voortzetten, en hare kinderen zullen in dagen dat al dè magten des kwaads tegen haar zamenspannen, wel bijzonder opzien tot den aanvoerder en voleinder des geloofs, die *het kruis verkoos, de schande niet achtend*; maar die ook, tot hunnen troost, daarom nu *gezeteld is ter regterzijde van den troon Gods* [2]). Gercedelijk ook begrijpt ieder Katholiek, dat Christus' stedehouder en hoogste vertegenwoordiger, het midden- en steunpunt aller geloovigen, juist dáárom het allermeest van de aanslagen der boosheid te verduren heeft. Hoe sluw de zonen der duisternissen hunne strikken ook spannen: het waarlijk Katholieke gemoed voelt als bij instinkt, wien en wat het geldt. Om de tegenwoordige lijdensdagen te begrijpen, gaat de trouwe zoon der Kerk, steeds vergelijkend, hare verloopene eeuwen door, en klimt vooral op naar het begin, waarin de diepe grond, de type en kracht harer voortzetting ligt. Daar aan 't begin der verlossingsgeschiedenis vindt hij het ontzettend, aléénig, bovenmenschelijk lijden van den mensch-geworden Zoon Gods, — een Godmensch aan een kruis!... maar die stervend koningrijken uitdeelt, en stervend spreekt: *Het is volbragt*!... Hij ziet Christus' eersten opvolger als zigtbaar hoofd der Kerk, naar de hem gedane voorspelling, gekruist als zijn Meester, en onder de verdere opvolgers eene gansche reeks van martelaren. Het bevreemdt alzoo den geloovige niet, dat ook de jongste Petrus, Paus Pius IX, wordt gekruist als de eerste, en dat hij, wien „Kruis uit Kruis" ontspruit, den gekruisten Christus en den gekruisten Petrus beiden zijn portret noemt. Wij weten niet wanneer of hoe, maar zeker verwachten wij, dat ook nu op den Goeden Vrijdag het Paaschfeest zal volgen. Zoo houdt in deze dagen al wat waarlijk Katholiek is, even vol van deernis als vertrouwen, de betraande oogen op den gekruisten Paus en zijnen gekruisten

---

[1]) Akt. XX, 28. [2]) Hebr. XII, 2.

Meester gevestigd. Men heeft zelfs de hoofdpersonen der lijdensgeschiedenis, de vijanden en de vrienden van den verraden en overgeleverden Verlosser wedergevonden en bedektelijk maar duidelijk genoeg, of zelfs bij name aangeduid [1]); de Judas-kus, en het handenwasschen van Pilatus zijn welsprekend vergeleken: millioenen harten voelden oogenblikkelijk, en met eene huivering! de schandmerkende toepasselijkheid. – Gansche scharen van bloedgetuigen en belijders, duizenden martelaars in verschillende rijken, van elken leeftijd en geslacht; vermoorde kinderen en zuigelingen; bloeddorstige Christenhaat van Joden en heidenen; de uitzinnigste huldiging van den zoogenaamden volkswil, waarvoor alle regt vertrapt wordt: 't brengt ons alles de eerste tijden der vervolgingen voor den geest. Een ontslapen genie, wien men die vele toepassingen der lijdensgeschiedenis opmerkte, gaf ten antwoord: „Er moet dan wel eene groote overeenkomst zijn, en die *is* er ook: Christus gaat weder naar den Calvarieberg; maar kent gij ook glorierijker tijdperk voor de Kerk dan het onze?"

Dezelfde grondgedachte had reeds in de tweede eeuw een ander wijsgeer geuit, toen hij, tot het Christendom bekeerd, van de vervolging der Christenen sprekend, dit geheim verklaarde met de opmerking: dat het drama der wereldgeschiedenis vooraf en bij wijze van voorspel vervuld is in het leven van Jesus Christus, het begin en einde aller dingen. Wat Clemens van Alexandrië sprak, geeft de groote Paus Leo te verstaan, als hij in een zijner lijdensoverwegingen van de geloovigen zeer zinrijk zegt: dat, terwijl het eene gedeelte hunner bezwijkt onder het onregt, het andere uitschittert door wonderwerken. Zoo heeft in onze dagen een Duitsch geleerde in zijn *Leven des Heeren* de opmerking geschreven: Alle personen welke in het leven van onzen Heer optreden, zijn typen, die in de geschiedenis, waarvan Christus de band, het middenpunt en de eenheid is, zich gestadig vermenigvuldigen; en de Fransche schrijver, aan wiens voorrede wij de laatste gezegden ontleenen, eindigt die met de woorden: het goddelijk schouwtooneel, dat op Golgotha voleind is, begint gestadig op nieuw en

---

[1]) Zie o. a. *de Katholiek*, D!. XXXVII, bl. 136: „Pius IX voor den Hoogen Raad."

zal in de geschiedenis der Kerk voortduren tot aan het einde der tijden. Vooral in Christus' plaatsbekleeder poogt men den Christus op nieuw te kruisigen. Vol nu van die gedachte, schreef Edmond Lafond zijnen teregt veel geprezen *Lijdensweg der Pausen* [1]; hij gaat in negentien statiën de Christen eeuwen door, doch heeft het grootste gedeelte zijns werks aan het lijden van Pius IX gewijd. Wij houden ons overtuigd, dat men dit boek niet dan met de meeste stichting kan lezen; Pastoor van Bemmel heeft een tijdig, een gewenscht werk gedaan, met dit leerrijk geschrift in onze taal over te brengen. De spoedig gevorderde tweede druk is er het bewijs van.

Te dieper echter zal men het lijden van Pius IX gevoelen, wanneer men ook zijne persoonlijke beminnelijkheid te meer in tal van bijzonderheden heeft leeren kennen uit de vroeger verschenen *Merkwaardige voorvallen uit zijn leven* [2], ons door dezelfde vlijtige hand vertaald aangeboden naar het Fransch [3] van den Eerw. Dumax, sekretaris van Mgr. de Ségur. De veelvuldige aanvragen ook van dit werkje bewijst den bijval dien het mede hier te lande vindt. Men kan inderdaad menig voorval daarin vermeld, niet met drooge oogen lezen, en men voelt telkens zijne liefde en eerbied voor onzen H. Vader toenemen, niet om wille van zijn verheven stedehouderschap alleen, maar ook om de allerbeminnelijkste hoedanigheden van zijnen persoon. Door dit zeer nuttig boekje zijn een aantal lasterlijke verwijten, die men gedurig tegen Pius IX, in zijne hoedanigheid als wereldlijk vorst, blijft herhalen, hoogst eenvoudig maar met welsprekende feiten gelogenstraft.

---

1) 's Bosch, P. N. Verhoeven. 2) Bij denzelfden uitgever.

3) De vertaler geeft ons trouw, in ons oog al te trouw weder wat hij vond. Welligt zoude ook hem, ware hij op die gedachte gekomen, eene kleine schifting niet ongepast zijn toegeschenen. Wijl hij toch *naar* het Fransch vertaalt, had hij van zelf zich eenige ruimte voorbehouden; doch naar wij meenen, kan men zich met geschriften van dien aard in allen geval die vrijheid veroorloven. Minder echter maken we de opmerking voor dit werkje dan voor vertalingen van stichtelijke en andere boekjes in 't algemeen. We mogen daarbij onzen degelijken volksaard niet vergeten. Wat bijv. den Franschman voldoet, behaagt daarom den onzen nog niet.

Bepaaldelijk *over de wereldlijke magt van den Paus* handelde Pater A. Frentrop S. J. in eene te Breda gehouden *Leerrede*, welke hij later in het licht gaf, voorafgegaan door een Brief van den WelEd. Gestr. Heer Mr. S. P. Lipman, over datzelfde onderwerp [1]). In dien brief van onzen beroemden pleitvoerder lezen wij (bladz. 4) over gezegde *Leerrede*: „Het onderwerp, in onze dagen „van beginselloosheid zoo hoogst gewigtig, en hetwelk zoovele „dwalingen heeft voortgebragt, wordt daarin op eene voor allen „bevattelijke wijze met de U eigene beknoptheid en klaarheid „toegelicht." Hij zelf werpt in zijn schrijven een vlugtigen blik op de staatsregterlijke zijde van het groote vraagstuk, en komt met nadruk op tegen het *nieuwe* regt, hetwelk de revolutie met zooveel onbeschaamdheid bezig is in te voeren.

Bij de vermelding dezer nuttige werkjes, herinneren we tevens de reeds talrijke geschriften over datzelfde onderwerp, welke wij het vorige jaar, en vroeger hebben aanbevolen [2]).

We vinden in die groote belangstelling en deelneming, waarmeê de geloovigen hier te lande geschriften als bovengenoemde en al wat den H. Vader betreft lezen, — van hunne dagelijksche gebeden en kinderlijke offers spreken we hier niet — we vinden daarin reeds een troostelijk blijk van het verhoogde Katholieke leven.

Hetzelfde echter meenden we, naar we zeiden, te mogen zien in den toenemenden ijver, door onze Katholieken in het overwegen van het lijden huns Verlossers aan den dag gelegd; in welk punt zij meer en meer op hunne aloude voorvaderen, en de vroegste Christenen der eerste dagen gelijken, en toonen, dezer vrome overleveringen en gener zoo teedere geschriften lief te hebben. Ongetwijfeld zal hen de beschouwing van de vervolging der Kerk, die het geheimzinnig ligchaam van Christus is, tot de overweging des lijdens van haar goddelijk Hoofd hebben opgevoerd. Maar zeker is hunne aandacht thans bijzonder op de lijdensgeschiedenis gevestigd. Dit blijkt reeds — om van geene bloote, vooral Vlaamsche vertalingen in menigte, noch van bewijzen van anderen aard hier te gewagen, —

---

1) Te 's Gravenhage, bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen 1860.

2) Zie o. a. *de Katholiek*, Dl. XXXVII, bl. 71, 78, 194; Dl. XXXVI, bl. 49, enz.

uit den aftrek van boekjes, zelfs van grootere werken, die bepaald over dat onderwerp handelen. Van de veelvuldige *Kruiswegoefeningen* maakten we reeds melding [1]); de tekst der *Lijdensgeschiedenis* naar de beschrijving der vier evangelisten is schier in alle gezin en wordt door menig Katechismus-kind van buiten geleerd. Pastoor Offerman's korte overwegingen op *het Lijden van Jesus* zijn allerwege verspreid: behalve een aantal andere herdrukken elders, kwam er voor eenigen tijd te 's Hertogenbosch [2]) eene *derde*, zeer nette *uitgave* van in 't licht. Van het teeder gedicht op *'s Heeren H. Wonden*, door P. van der Ploeg, Pr., werd zeer spoedig een *derde* druk gevorderd [3]). Liefelijke, uit „Oud-Christelijke Overleveringen" geputte boekskens, als *Jesus voor Pilatus met de Afdoening van het Kruis*, onlangs gevolgd door *de Nederdaling ter helle* [4]), van denzelfden deskundigen bewerker J. A. Alberdingk Thijm, waarin inderdaad grootsche trekken en verrukkelijke tafreeltjes voorkomen, worden met veel graagte en stichting gelezen. Godvruchtige boeken, die vooral ook overwegingen en gebeden op het heilig lijden aanbieden, worden bij voorkeur gezocht [5]). Bij dit alles vond een vrij uitvoerig boekwerk in twee deelen, en met alle regt, bij onze geloovigen aftrek genoeg, om een tweeden druk noodzakelijk te maken. We bedoelen de *Overwegingen van het Lijden van Jesus Christus*, door wijlen den Hoog-

---

1) *De Katholiek*, Dl. XXXVII, bl. 195.

2) Bij J. J. Arkesteyn en Zoon. De titel is: „*Het Lijden van Jesus*, in korte betrachtingen, voor iederen dag van den Vaste. Bewerkt door J. A. Offerman, in leven R. K. Pastoor te Amsterdam."

3) Vermeerderd met de zangwijze op noten, te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen.

4) Beide lieve boekjes zijn uitgegeven door C. L. van Langenhuysen, te Amsterdam. Zie over het eerste *de Katholiek*, Dl. XXXV, bl. 268.

5) Bijv. de *Godvruchtige overwegingen en gebeden* van den Eerw. Thomas van Kempen, uit het Latijn vertaald door P. van der Ploeg, Pr. — Te 's Gravenhage, bij Gebr. van Langenhuysen 1858. — Zelfs van een gebedenboek, naar eene Duitsche *vertaling* uit Thomas van Kempen bijeengebragt: *Het Kruis van Christus, ons Heil en onze Verlossing*, is eene tweede uitgave verschenen. Van de *Overwegingen over de liefde van Jesus in onze Verlossing*, verzameld en met de gewone gebeden vereenigd, door den Eerw. P. J. Hesseveld, zal, na twee aanzienlijke oplagen, eerstdaags een derde vermeerderde druk uitkomen.

Eerw. Heer J. Cramer, uitgegeven door J. Brinkman, toen Hoogleeraar in het Seminarie te Warmond. De bijzonder nette tweede uitgave [1]), waarin, voor zooverre we vergeleken, volstrekt niets veranderd is, zal ter lezing en overweging uitlokken. De rijke inhoud dezer 58 lijdensoverwegingen is bekend. „Onze Katholijke Landgenooten" hebben zich, gelijk destijds de in 't licht gever, onze tegenwoordige Hoogw. Vikaris-Kapitulaar, in zijne degelijke voorrede verzocht, niet gestooten aan „sommige uitdrukkingen of zinsne„den, welke onze hedendaags meer gekuischte taal en stijl minder „dulden"; hij toch had ze reeds „eenigermate gekuischt", en zijne „godvruchtige lezers" hebben verder, overeenkomstig zijnen raad, „naar den geest van Christelijke eenvoudigheid, welke die „des schrijvers was, de schoone waarheid, die hen onderrigtte, „ook onder een soms nederig hulsel niet miskend." Moge ook nu weder „zijn vurige wensch" vervuld worden, dat „een vlijtig „gebruik dezer overwegingen in hen ruime vruchten voortbrenge „in dit leven, en hen eenmaal geleide in het volle genot van „het eeuwig geluk, hetwelk Jesus Christus door zijn lijden en „sterven voor ons verdiend heeft."

We behoeven na deze opsomming niet te zeggen, hoe we ons over de herdachte verschijnselen verheugen; maar we wenschen de lezers zoowel als de schrijvers geluk met die vrome belangstelling, welke het lijden van onzen goddelijken Meester en van zijnen Stedehouder bij onze Katholieke landgenooten allerwege vindt. Denken we er nog bij, wat eene ontzettende menigte van soortgelijke werkjes van godsvrucht, en wat tal van geschriften over onzen H. Vader hier uit Frankrijk en België geplaatst worden: 't is er ons te duidelijker door, dat er in ons vaderland eene toenemende verhooging van geloof en liefde, en ook deze de vrucht van Jesus' lijden, en de nieuwe vervolgingen zijner Kerk is.

---

[1]) Amsterdam, H. A. Winkelhagen, 1860. Twee deelen, elk van over de 400 bladzijden kl. 8vo.

SPROKKELINGEN.

STATISTIEK DER GEESTELIJKHEID IN FRANKRIJK. — Naar hetgeen de *Kerkelijke Courant* van 9 Maart ll. uit een nieuw statistiesch werk over Frankrijk mededeelt, telt dit rijk thans: 6 Kardinalen, 16 Aartsbisschoppen, 63 Bisschoppen, 177 Vikarissen-Generaal, 669 Kanunniken, 3,424 Pastoors van de 1ste klasse, 29,971 Pastoors van hulpkerken en 8,055 Kapellaans.

Het heeft 123 kleine Seminariën, 236 onderwijsgestichten, 2,592 geestelijke gestichten, waarvan 592 voor het mannelijk en 2000 voor het vrouwelijk geslacht; deze gestichten tellen gezamentlijk 9,136 religieusen van het mannelijk geslacht en 40,391 kloosterzusters. Bovendien zijn er 33 congregatiën met 5,285 kweekelingen.

GEHEIME GENOOTSCHAPPEN ONDER DEN NAAM VAN HEILIGEN. — Uit het Spaansch blad *il Clamor* ontleenen de *Tafereelen en Berigten uit de Protestantsche Kerk* eene mededeeling, welke met afschnw vervult voor de dienaren van den vorst der duisternis, die, verraderlijk de namen van Heiligen misbruikend, zich, ter volvoering hunner snoode plannen, voordoen als engelen des lichts. Men leest daar: „Het aantal geheime genootschappen en vereenigingen neemt (in Spanje) steeds toe. Er is geen dorp, waarin deze genootschappen niet een korrespondent hebben, *onder den naam van een Heilige.* Wij weten, dat in een der laatste nachten al die genootschappen vereenigd waren, om elk een lid te kiezen voor het Hoofdbestuur, evenals in 1823 en 1824. Er heerschte in die zamenkomsten de beste verstandhouding; over verschillende punten werd er gesproken, en in alles werd de wensch opgevolgd van een beroemd inwoner van Valentia, die daarom ook eenparig werd benoemd tot groot-prior der orde van St. Bartholomaeus, zooals de naam dezer nieuwe vereeniging luidt. Verscheidene leden stelden voor om haar te noemen *„de engel des verderfs"*; maar dit werd niet aangenomen."

NIEUWE RUSSISCHE VERTALING VAN HET N. T. — In genoemde *Tafereelen* enz. meldt hierover een brief uit Petersburg, gedagteekend van 22 December 1860:

„Tot mijne groote blijdschap is hier voor eenige maanden de eerste aflevering van eene nieuwe Russische vertaling van het N. T. verschenen, die op 224 bladzijden groot 8°. in twee kolommen, op voortreffelijk papier, met schoone duidelijke letter gedrukt, weldra door de tweede en laatste aflevering en dan door het O. T. zal worden gevolgd. Zij werd voor den geringen prijs van 20 kopeken, ongeveer 40 cents, verkrijgbaar gesteld en was dan ook in korten tijd, ofschoon de oplaag vrij belangrijk was, uitverkocht. Zij overtreft de uitgaaf van 1819 in ieder opzigt. God zegene de overheid voor dit voortreffelijk werk. Hare bedoeling schijnt door den zoo uitermate goedkoopen prijs duidelijk. Men ziet de welbekende aflevering overal, ook in de handen van boeren, soldaten, dienstboden enz., en niet gering is de belangstelling onder alle standen. Geen wonder, en bij de hoofdzaak komt nog iets, namelijk dat de leeslust ook onder de lagere klassen meer en meer ontwaakt en Russische boeken zeer duur zijn. Nogmaals dan, God zegene den keizer en de Synode der Russische Kerk!„

STAALTJE VAN RUSSISCHEN GEWETENSDWANG. — Verschillende bladen meldden voor eenigen tijd dit geval. De heer Tokarski, uit de omstreken van Zytomierz, huwde eene Russische vrouw. De pope (Grieksche priester), die hunnen echt inzegende, vergat, hun naar de bestaande wettelijke bepalingen de schriftelijke verbindtenis af te nemen, dat de kinderen uit dit gemengde huwelijk geboren, in de Orthodoxe Kerk zouden opgevoed worden, en derhalve liet de heer Tokarski zijnen eerstgeboren zoon in de Katholieke Kerk doopen. Hiervan werd aan de overheid kennis gegeven, de zaak werd onderzocht, en de uitslag was, dat kort daarop een keizerlijke ukase verscheen, met veroordeeling:

1°. van den pope, tot militaire dienst, ten welken einde hij dadelijk bij de soldaten is ingelijfd;

2°. van den Katholieken geestelijke, een 70jarigen kloosterling, tot verbanning naar Siberië, werwaarts hij oogenblikkelijk vervoerd is;

3°. Van den heer Tokarski, tot gevangenisstraf, die hij weldra onderging.

Zóó nog heerscht de Russische knoet!

VERMINDERING VAN DE GEMEENTE DER VRIENDEN, OF KWAKERS. — In 1690 beliep het aantal Kwakers in Groot-Brittanje 70,000; tegenwoordig, hoewel de bevolking verdrievoudigd is, telt men er op zijn hoogst 26,000. Gedurende de laatste 50 jaren zijn er 2400 meer gestorven dan geboren.

HET ECHTE BEELD VAN ENGELAND. — „Alleen een John Russel, — verklaart een Protestantsch geleerde van Duitschland — die van louter ijdelheid en zucht naar volksgunst alle hooger begrip verloren heeft, is verblind genoeg, om als Engelsch staatsman al zulke dingen (zamenzwering, bedrog en moord) te bevorderen, om den bijval van een oogenblik te bejagen; en die Engelschman, die zich bij den jongsten oorlog tegen Oostenrijk, als „liefhebber", van een hoop honden en knechts omgaf, om ergens alleen-staande Oostenrijkers als vee neêr te schieten, en wien dit veroorloofd werd — is het echte beeld der monsterachtige afdwaling van het hedendaagsche Engeland."

CORRESPONDENTIE.

Het stuk uit O. bij A. is in dank, maar te laat ontvangen. Het kan welligt naderhand nog van dienst zijn.

BERENGARIUS VAN TOURS.

XV.

HET KATHOLIEK GELOOF VAN DEN H. GREGORIUS VII VERDEDIGD TEGEN DE BESCHULDIGINGEN DER PROTESTANTEN.

Geen Paus is meer miskend dan de groote Hildebrand. Eene onbegrensde eer- en heerschzucht werd hem toegeschreven, men noemde hem een trotschen en onbuigzamen tiran; zelfs van onzedelijkheid durfde men hem beschuldigen, en zijn naam, zegt Voigt [1]), werd met evenveel afgrijzen uitgesproken als de naam van Machiavel; ja er waren sommige Katholieken, die, zonder zoo ver te gaan, nogtans vele zijner handelingen veroordeelden. Gelukkig echter heeft die miskenning, althans voor het grootste deel, opgehouden; met de bewijsstukken der geschiedenis in de hand, zijn zelfs Protestanten als zijne verdedigers, wij zouden bijna zeggen als zijne lofredenaars opgetreden; en zoo al bij sommigen het domme vooroordeel nog heerscht, verreweg de meesten zien in Gre-

1) Voigt, *Hildebrand und sein Zeitalter*, S. 644.

gorius VII een Paus, die zich voor beschaving en zedelijkheid verdienstelijk maakte.

Ééne beschuldiging evenwel wordt van Protestantsche zijde volgehouden en met nieuwe bewijzen telkens sterker aangedrongen. Gregorius, zegt men, begunstigde Berengarius, wilde niet, dat zijne leer als kettersch veroordeeld, noch dat de transsubstantiatie-leer tot leer der Kerk verklaard zou worden: over de Eucharistie derhalve dacht hij anders dan de Katholieke Kerk. Dewijl nu de voornaamste gronden voor deze beschuldiging juist in de geschiedenis van Berengarius gezocht worden, moesten wij den Paus daartegen verdedigen.

Dit deden wij dan ook, zoo dikwerf ons onderzoek er ons aanleiding toe gaf. Het kon echter den schijn hebben, alsof wij de beschuldiging, door ieder punt afzonderlijk te behandelen, wilden ontzenuwen; uit dien hoofde laten wij haar nu in haren geheelen omvang volgen. Wij beginnen met de punten van beschuldiging ontleend aan:

I. DE VERHOUDING VAN GREGORIUS VII TOT BERENGARIUS.

Wij staan hier op een zeer voordeelig standpunt. Wanneer wij het Katholicisme van Gregorius verdedigen tegen één of meer Protestanten, die het ontkennen, dan pleit eene sterke waarschijnlijkheid voor ons. Moet niet ieder onpartijdige veronderstellen, dat een Paus, en wel een Paus als Gregorius VII, de held en het middenpunt der Katholieke middeleeuwen, wien de Katholieke Kerk jaarlijks op den 25sten Mei als een harer Heiligen vereert, dat zulk een Paus de Katholieke leer over de

Eucharistie geloofde? Geene gissingen of twijfelingen, maar bewijzen en afdoende bewijzen alleen kunnen daartegen gelden; en zoolang die niet geleverd zijn, behoeven wij eigenlijk de orthodoxie van Gregorius niet te verdedigen.

Heeft men nu zoodanige bewijzen gevonden en aangevoerd? Integendeel, men heeft slechts gissingen en veronderstellingen gemaakt en door middel daarvan getracht den Paus in verdenking te brengen. Maar met dat doel is dan ook alles bijeengezocht en de geschiedenis van Gregorius is in dit opzigt *een Roman* geworden, die zich hoe langer hoe meer uitbreidt.

1. In het voorjaar van 1050 hield Leo IX te Rome een concilie, waarin Berengarius voor de eerste maal veroordeeld werd. Berengarius was er niet tegenwoordig en zijne ketterij kwam er slechts toevallig ter sprake; hij kon zich derhalve niet verdedigen, zijne handelwijze niet verklaren, noch ook onderwerping betoonen. Uit deze omstandigheid laat het zich zeer natuurlijk afleiden, waarom de Paus hem gebood, zich den eersten September van datzelfde jaar in het concilie van Vercelli te verantwoorden. De Protestant Jacobi dacht er evenwel anders over: „dit besluit", schrijft hij, „om Berengarius in eene „andere synode te hooren, ging vermoedelijk niet van „den Paus, want deze was tegen hem ingenomen, maar „*wellig*t van Hildebrand uit"[1])! Moeten wij op zoo iets antwoorden? Voor zoover de geschiedenis meldt, kwam Hildebrand voor de eerste maal in 1054 met Berengarius in aanraking.

2. Bij die eerste ontmoeting in 1054 was Hildebrand

---

1) In de *Real-Encyklopädie von Dr. Herzog*, Zweyter Band, S. 76.

als Pauselijk legaat voorzitter der synode van Tours, in welke Berengarius *zijne ketterij moest afzweren:* zoo zeide men vroeger. Maar het gezag van Berengarius was voldoende om de Protestanten van gevoelen te doen veranderen: „de synode van Tours liep niet ten nadeele, „maar ten voordeele van Berengarius af", schreef Lessing; „Berengarius", zeide Neander, „legde eene belij- „denis af, welke in zijn eigen oog volstrekt geene her- „roeping was, hoewel zijne bestrijders ze voor eene „herroeping hielden". Berengarius verhaalde, met Hildebrand een uitvoerig gesprek over zijne leer gehouden te hebben, waarbij Hildebrand de waarheid duidelijk inzag; en terstond heette het: „Hildebrand was van de „regtgeloovigheid van Berengarius overtuigd" (Lessing); „Hildebrand sprak hem niet tegen, maar scheen hem „zelfs gelijk te geven" (Stäudlin); „het gelukte Beren- „garius zijne regtgeloovigheid aan Hildebrand te bewijzen" (Gieseler); „hij overtuigde Hildebrand, dat men zijne „leer valsch had voorgesteld" (Neander); „Hildebrand „erkende, dat de waarheid duidelijk, en de aanklagt „van ketterij valsch was" (Sudendorf).

Welk blind vertrouwen in het bloote woord van Berengarius! Bovendien weet men thans uit een brief van den graaf van Anjou aan Hildebrand, *welken brief Berengarius zelf opstelde*, dat de synode van Tours geheel ten zijnen nadeele is afgeloopen en dat Hildebrand's handelwijze oorzaak van dien ongunstigen afloop was! [1]).

3. „Het blijkt niet," zegt Stäudlin, „dat Viktor II „en Stefanus IX iets tegen Berengarius ondernomen „hebben; *welligt* beschermde Hildebrand hem en ried

---

1) Zie *De Katholiek*, Julij 1859, bl. 34—47.

„hun de zaak te laten rusten." Evenzoo schrijft Sudendorf: „Onder de Pausen Viktor II, Stefanus IX en „Benediktus X werd Berengarius door de Kerk met „vrede gelaten; en wijl alle maatregelen dier Pausen „onder Hildebrand's leiding genomen werden, mag men „ook aan zijnen invloed deze aan Berengarius verleende „rust toeschrijven." Weder eene loutere gissing; ook weet men niet, of Berengarius spoedig na de synode van Tours hervallen is; overigens duurde de regering van Viktor en Stefanus zeer kort — de onwettige Benediktus komt niet in aanmerking; eindelijk was Hildebrand insgelijks de groote vriend en raadsman van hunnen opvolger Nikolaas II, onder wien Berengarius in 1059 alles behalve eene gewenschte rust genoot.

4. Inderdaad, Berengarius kwam dat jaar te Rome maar ondervond daar eene behandeling, waarover hij zich — als wij hem zelven gelooven mogen — bij den Paus moest beklagen. Volgens Stäudlin antwoordde de Paus hem alleen, „dat hij zich *tot Hildebrand moest „wenden:* maar deze kon of wilde hem niet helpen". In het begin scheen volgens Lessing „alles door Hildebrand's „handen te zullen gaan, die echter, men weet niet hoe, „zijnen invloed op deze zaak verloor". Volgens Neander „had de Paus hem gezegd: *gij moet alles maar aan Hil- „debrand overlaten:* doch Hildebrand zag wel in, dat hij „in deze zaak den heerschenden geest te veel tegen zich „had". Van hetzelfde gevoelen was Sudendorf: „Paus „Nikolaas had hem naar Hildebrand verwezen, maar „deze trok zich weder terug in den veiligen schuilhoek „van het stilzwijgen". Dit moet nogtans niemand verwonderen, want „de kardinaal Humbertus, *welligt* door „Lanfrank tegen Berengarius opgestookt, en bovendien

„een heftige, vervolgzieke man, verkreeg den grootsten „invloed op de vergadering en den Paus" (Stäudlin): „Humbertus, een trotsche, akelige man" (Lessing): „een „der bekrompenste en onstuimigste ijveraars" (Neander): „de aanvoerder der tegenpartij van Berengarius" (Sudendorf en Jacobi): „wiens ruwe gewelddadigheid Beren„garius een regt Capharnaïtische geloofsbelijdenis afdwong" (Gieseler).

Vooreerst hebben onze Protestantsche geleerden de eenvoudige en natuurlijke reden voorbijgezien, waarom juist Humbertus het formulier opstelde; namelijk, niet omdat hij het concilie beheerschte, maar omdat het concilie die taak aan hem opdroeg, aan hem „den kardinaal-bisschop „en bibliothekaris", die als zoodanig alle akten van den Paus moest opstellen. Ten andere hebben zij het antwoord, hetwelk Berengarius Paus Nikolaas in den mond legt, verkeerd vertaald; de Paus zeide hem niet, toen hij zich over de hem aangedane behandeling beklaagde: „*laat alles „maar aan Hildebrand over*", maar: „*gij moet dat alles „aan Hildebrand wijten*"; welk antwoord met de omstandigheden geheel overeenkomt, daar Berengarius „op verlangen en schriftelijken aandrang van Hildebrand" naar Rome was gekomen, en de Paus zich *in alles*, en dus natuurlijk *ook in deze zaak* door Hildebrand liet geleiden [1]).

---

1) *De Katholiek*, November 1859, bl. 274—280 en bl. 286. — Neander's vertaling wordt ook door Hefele afgekeurd in zijne *Conciliengeschichte*, Vierter Band, S. 762 (Freiburg im Breisgau, 1860). Wij hopen, dat Hefele in zijn vijfde deel de conciliën van 1078 en 1079 beter, dat wil zeggen, met wat meer wantrouwen tegen Berengarius, behandelen zal, dan hij in dit vierde deel de synoden van Vercelli, Tours en Rome (1059) behandeld heeft. Wat Berengarius over zijne veroordeeling in die synoden schreef, deelt hij *zonder eenige aanmerking* en als was het zuivere waarheid mede

5. Onder de regering van Alexander II herviel Berengarius en durfde in zijne geschriften den Roomschen Stoel *eenen zetel van Satan* noemen. Alexander, die hem vriendschappelijk vermaand, maar een weigerend antwoord van hem ontvangen had, liet hem echter „*naar alle waarschijnlijkheid* door den invloed van Hildebrand", zeggen Lessing en Neander, met rust.

Die rust laat zich tamelijk goed op eene andere wijze verklaren: Alexander ontving *kort voor zijnen dood* het weigerend antwoord van Berengarius [1]). Minder goed laat zich de vriendschappelijke betrekking denken tusschen Hildebrand, die zich *de vrijheid en verheffing* van Rome ten levensdoel gesteld, en Berengarius, die Rome voor *eenen zetel van Satan* verklaard had.

6. En toch waren zij vrienden, antwoordt Sudendorf; want „naauwelijks was Hildebrand Paus geworden, of „hij zond zijnen groet en zegen aan Berengarius en liet „hem zelfs weten, dat hij voornemens was, een bloedverwant aan zijne leiding toe te vertrouwen." — Doch Sudendorf vergist zich. In den brief, waarop hij zich beroept, is er geen spraak van Gregorius VII, maar van Alexander II; en Berengarius schreef dien brief, alvorens zijne ketterij openlijk hernieuwd te hebben [2]).

(S. 711—713; 739, 740; 762, 763). Op de laatste plaats alleen zegt hij, dat Berengarius overdrijft, wanneer hij spreekt van het doodsgevaar, hetwelk hem te Rome dreigde. Wij zouden nog vele andere aanmerkingen kunnen maken; zoo bijv. vertaalt hij de woorden van Berengarius: *consilio abatis majoris monasterii Alberti*, evenals Stäudlin, door: *op raad van den abt van St. Albert*, in plaats van: *op raad van Albertus, abt van Marmoutier*; het is onbegrijpelijk, daar het klooster Marmoutier, het *Majus Monasterium* in de kerkelijke geschiedenis van Frankrijk ontelbare malen genoemd wordt.

1) *De Katholiek*, Augustus 1860, bl. 77—79.

2) *De Katholiek*, Augustus 1860, bl. 83—89.

7. Een ander bewijs was voor Sudendorf de brief, in welken Gregorius VII de bisschoppen van Tours en Angers vermaant, Berengarius tegen den graaf van Anjou en zijne verdere vijanden te beschermen. Alle andere schrijvers, zelfs Stäudlin en Neander, stellen dien brief na de herroeping van Berengarius in 1079. Maar al zegt men ook met Sudendorf, dat Gregorius dien brief bij den aanvang zijner regering schreef, dan kan men er nog niets anders in vinden dan een bewijs zijner regtvaardige grootmoedigheid, die hem overal den zwakke tegen onregt en geweld deed beschermen. Onmogelijk kan men er iets uit besluiten tegen zijne regtzinnigheid; te minder, daar hij Berengarius in dienzelfden tijd het stilzwijgen had opgelegd [1]).

8. „*Welligt*", schrijft Neander, „trachtte Paus Gregorius het geschil door zijnen legaat Geraldus te Poitiers „te doen bijleggen; want wat Eusebius Bruno in zijnen „brief over dien Geraldus schrijft, doet veronderstellen, „dat hij te Poitiers de zaak zal hebben willen bemiddelen, „gelijk hij zulks te Tours gedaan had." Ongelukkig heeft Neander den door de Roye willekeurig veranderden tekst voor oogen gehad; had hij den brief van Eusebius in de oorspronkelijke uitgave van Menardus gelezen, hij zou er in plaats van een *legaat Geraldus* eenen *gevangenen Gervasius* gevonden hebben [2]).

9. Ten laatste deelen Stäudlin, Gieseler en Neander bijna alles mede, wat Berengarius over de conciliën van 1078 en 1079 verhaalt. Paus Gregorius zou in 1078 openlijk het door hem aangeboden formulier voor voldoende

---

[1]) *De Katholiek*, Februarij 1861, bl. 108—114.

[2]) *De Katholiek*, Augustus 1860, bl. 108—110 en Februarij 1861, bl. 104.

verklaard, hem van ketterij vrijgesproken en gezegd hebben, dat Petrus Damiani insgelijks de leer van Lanfrank niet had goedgekeurd; aan Berengarius zou hij bovendien verzekerd hebben, overtuigd te zijn van zijne regtzinnigheid, en dit te weten door eene openbaring der H. Moeder Gods; maar in het concilie van 1079 zou hij, inziende dat men hem zelven als ketter zou beschouwen en alzoo zijne grootere plannen verhinderd zouden worden, indien hij Berengarius nog langer beschermde, aan de ijveraars hebben toegegeven. — Wij behoeven hier onze twee laatste artikelen niet te herhalen, waarin wij aantoonden, welk zamenweefsel van bedrog en leugentaal het verhaal van Berengarius is, dat onze Protestantsche geschiedschrijvers zonder argwaan hebben nageschreven [1]).

Uit het bovenstaande blijkt, hoeveel werk er van deze beschuldiging tegen Hildebrand gemaakt is, en hoe men alle pogingen heeft aangewend, iedere omstandigheid heeft aangegrepen, om haar ingang te doen vinden. Intusschen waar komt alles op neêr? Geschiedde er te Rome *niets* tegen de ketterij, dan heet het: „*waarschijnlijk* werd dat „bewerkt door den invloed van Hildebrand". Gebeurde er te Rome *wel iets* tegen de ketterij, dan was het: „Hildebrand had *waarschijnlijk* zijnen invloed op deze „zaak verloren." Deed Gregorius zelf als Paus *niets* voor de ketterij, integendeel veroordeelde hij haar, dan: „han„delde hij *waarschijnlijk* tegen zijne overtuiging en *konde*, „*wilde* of *durfde* hij zich niet tegen den heerschenden „geest verzetten, om in de uitvoering zijner grootere „plannen niet verhinderd te worden." En op zulke gronden

---

[1]) *De Katholiek*, Februarij 1861, bl. 124—129 en Maart 1861, bl. 162—184.

verklaart men hem, den moedigen verdediger van Rome en het Pausdom, tot *vriend* van Berengarius, die Rome en het Pausdom beschimpte! en op het woord van den leugenachtigen Berengarius laat men hem het leerstuk der transsubstantiatie, het middenpunt der Roomsche godsdienst, betwijfelen, of althans als een leerstuk beschouwen, dat ieder naar goedvinden aannemen of verwerpen mogt!

Vergelijken wij daarmede DE FEITEN. In 1054 komt Hildebrand als Pauselijk legaat te Tours; Berengarius moet zijne ketterij afzweren en, hoewel hij door eene sofisterij dit later trachtte te loochenen, erkent hij echter den ongunstigen afloop van dit concilie en verwijt dien afloop aan Hildebrand. — Vijf jaren later dringt Hildebrand, de groote raadsman van Nikolaas II, er op aan, dat Berengarius naar Rome zal komen; deze gaat werkelijk, maar beklaagt zich weldra bij den Paus over de behandeling, die hij ondervindt; „dat moet ge aan Hildebrand wijten", is het eenige antwoord, dat hij krijgt en hij wordt veroordeeld door het concilie, welks handelingen onloochenbaar door Hildebrand geleid en geregeld werden. — Naauwelijks is Hildebrand Paus geworden, of hij legt Berengarius het stilzwijgen op. Maar wijl deze hiermede niet tevreden was, ontbiedt hij hem voor zijnen regterstoel, stelt op nieuw een bedaard en ordelijk onderzoek in en doet hem ten slotte het Katholiek geloof belijden en bezweren. — Maar dit alleen was in zijn oog niet voldoende; op zijn bevel moest Berengarius in het volle concilie erkennen, *gedwaald te hebben;* en nadat die eed afgelegd, die schulderkenning geschied was, verbood hij Berengarius met al de volheid van zijn gezag, voortaan iemand over het H. Sakrament te onderwijzen. Kan men een *welligt* of een *misschien* doen gelden tegenover zulke feiten?

II. GREGORIUS VII BESCHULDIGD DOOR DE PARTIJ VAN HENDRIK IV.

Reeds bij zijn leven heeft men het geloof van Gregorius in verdenking willen brengen; de beschuldiging, door de partij van Hendrik IV tegen hem uitgestrooid, is door zijne latere vijanden gretig opgevangen, en vordert dus van ons een kort onderzoek.

In ons vorig artikel [1]) deelden wij de woorden van Benno mede, en deden tevens opmerken: vooreerst, dat Benno den Paus geene ketterij, maar slechts *twijfel in het geloof* verweet; ten andere, dat het feit, waarop hij die beschuldiging grondt, juist het tegendeel bewijst: Gregorius zou eene *zigtbare* verandering van het brood in 's Heeren ligchaam verlangd en afgebeden hebben, opdat God daardoor toonen zou, welke leer de ware was, die der Katholieke Kerk, of die van Berengarius; blijkbaar derhalve, niet om zijnen twijfel op te lossen, maar om de ketterij te beschamen.

Doch Benno was niet de eenige, en ook niet de eerste, die eene dergelijke beschuldiging tegen den Paus uitbragt. Zekere Egilbertus, een der ijverigste aanhangers van Hendrik IV, was door dien vorst tot bisschop van Trier benoemd, maar bleef vele jaren verstoken van de bisschoppelijke wijding, wijl Paus Gregorius weigerde zijne benoeming goed te keuren. Men begrijpt, hoeveel te meer dit hem tegen den Paus verbitterde. Hij schreef dan ook in het jaar 1080 (twee jaren na zijne benoeming en één jaar na de laatste veroordeeling van Berengarius) een brief, waarin hij zich hevig tegen den Paus uitlaat en

---

[1]) *De Katholiek*, Maart 1861, bl. 147—153.

diens afzetting vordert. Onder anderen nu veroorlooft hij zich de volgende ironie tegen Gregorius: „Ziedaar een „waren bisschop en een waren priester, die twijfelt, of „datgene, wat aan de tafel des Heeren genuttigd wordt, „het waarachtig ligchaam en bloed van Christus is!" [1]).

De brief van Egilbertus was, zoo wij ons niet vergissen, gerigt aan de vergadering van Brixen in Tyrol, over welke vergadering wij thans moeten spreken.

Nadat de Paus op den 7 Maart 1080 den kerkelijken ban tegen Hendrik IV had uitgesproken, deed Hendrik op het Pinksterfeest te Mainz negentien - en een weinig later op den 25 Jnnij te Brixen dertig bisschoppen [2]), zijne aanhangers, bijeenkomen. Wat er te Brixen voorviel, wordt ons door Koenraad van Lichtenau aldus beschreven:

„In het jaar des Heeren 1080 kwamen op bevel van „koning Hendrik dertig bisschoppen en een groot aantal „(*exercitus*) edelen niet alleen uit Italië, maar ook uit „Duitschland te Brixen bijeen; zij verklaarden zich allen „eenparig tegen Paus Hildebrand, bijgenaamd Gregorius „VII: noemden hem een valschen monnik, een verder- „felijken aanstoker van alle uitzinnigheid en bovenal „een overweldiger van den H. Roomschen Stoel: ver-

---

[1]) Men vindt dien brief bij Flacius, *Catalogus testium veritatis*, Tom. II, pag. 402; Goldast, *Constitutiones Imperiales*, Tom. I, pag. 236, en Eccard, *Corpus historicum medii aevi*, Tom. II, pag. 170. Vrij uitvoerige bijzonderheden nopens Egilbertus worden vermeld in de *Historia Trevirensis*, uitgegeven in het *Spicilegium* van d'Achery, Tom. II, pag. 216—220.

[2]) Behalve de bisschoppen van Ravenna en Piacenza wordt niemand hunner met name genoemd. Vermoedelijk werd de vergadering bijgewoond door de bisschoppen van Milaan, Bologna, Fermo, Treviso en Camerino, die het jaar te voren door den Paus geëxcommuniceerd waren.

„oordeelden hem, hoewel hij afwezig was, om van den „Apostolischen Stoel te worden afgezet, en benoemden „Wigbertus [of Guibertus], aartsbisschop van Ravenna, „in zijne plaats. Dit zijn de slotwoorden van hun besluit:

„„Dewijl het zeker is, dat hij [Gregorius] niet door „„God is verkoren, maar zich zelven op de onbeschaamdste „„wijze door bedrog en geld heeft ingedrongen; daar „„hij de kerkelijke orde ten onderste boven keert, het „„Christelijk keizerrijk heeft beroerd, den Katholieken „„en vreedzamen koning [Hendrik] naar ziel en ligchaam „„met den dood dreigt, den meineedigen koning [Rudolf] „„verdedigt, tusschen eendragtigen tweedragt gezaaid „„heeft, tusschen vreedzamen twist, tusschen broeders „„ergernissen, tusschen echtgenooten echtscheidingen en „„alles, wat onder vrome lieden rustig scheen, in ver- „„warring heeft gebragt:

„„Daarom verklaren wij, in den naam van God bij- „„eengekomen, en steunende op de gezanten en brieven „„der negentien bisschoppen, die op den heiligen dag „„van het jongste Pinksterfeest te Mainz eene vergade- „„ring gehouden hebben, tegen dienzelfden alleronbe- „„schaamdsten Hildebrand, die heiligschennis en brand- „„stichting predikt, meineed en doodslag verdedigt, *het* „„*Katholiek en Apostoliesch geloof over het ligchaam en* „„*bloed des Heeren laat onderzoeken* (fidem de corpore et „„sanguine Domini in quaestionem ponentem), *den ouden* „„*leerling van den ketter Berengarius*, die zich met wig- „„chelarij en droomuitlegging bezig houdt, openlijk de „„zwarte kunst beoefent, den geest van waarzeggerij „„heeft en bij gevolg afdwaalt van het waar geloof: dat „„hij volgens de Kanons afgezet en verdreven, en, zoo „„hij, na dit vernomen te hebben, zijnen zetel niet ver-

„„laat, voor altijd veroordeeld moet worden." Dit ge-„schiedde op Donderdag den 25sten Junij" [1]).

Zal men nu uit dit, door een aan razernij grenzenden haat ingegeven besluit iets tegen het Katholicisme van Gregorius durven besluiten? Het is waar, het noemt hem „een ouden leerling van Berengarius", maar het noemt hem ook „een waarzegger en wigchelaar"; en wat is eigenlijk het feit, dat hem én in dit besluit én in den brief van Egilbertus én in het geschrift van Benno wordt ten laste gelegd? dat hij een nieuw onderzoek in de zaak van Berengarius toegelaten en daarbij Gods bijstand ingeroepen heeft: op grond hiervan verwijt men hem *twijfelingen* in het geloof! Waarlijk, als zijne hartstogtelijke vijanden niets anders ten zijnen nadeele wisten, geene andere beschuldigingen tegen hem uitbragten, blijkt het te meer, welk leugenachtig verhaal Berengarius ons van de conciliën van 1078 en 1079 gegeven heeft. Neander nogtans vond „in het geschrift van Benno en in de tegen „Gregorius VII verbreide beschuldigingen VEEL, wat „tot bevestiging van dat verhaal dienen kan"!! [2]).

Maar wat bragt de vijanden van den Paus tot deze beschuldiging? het bloote feit, dat hij de leer van Berengarius op nieuw deed onderzoeken? of was er eene andere aanleiding voor? Ook het laatste is mogelijk. Gregorius was goed en langmoedig voor Berengarius geweest; om een einde aan zijne woelingen te maken, stond hij hem toe al wat hij zonder nadeel voor het Katholiek geloof hem toestaan konde; hij nam hem na zijne herroeping in 1079 in bescherming en verbood in een openbaar schrij-

[1]) *Conradi a Liechtenaw Urspergense Chronicon*, Argentorati, 1609, pag. 171.

[2]) Neander, S. 352; men zie ook Stäudlin, S. 86.

ven aan alle geloovigen, hem den naam van ketter te geven: dat alles kon aan 's Pausen vijanden niet onbekend blijven, maar hen integendeel gemakkelijk op het denkbeeld brengen, om daarvan een punt van beschuldiging te maken.

Vraagt men nu, waarom de Paus zoo goed voor Berengarius was, dan antwoorden wij: Gregorius was goed, was zachtmoedig van aard: dit hopen wij later duidelijk aan te toonen; — dan antwoorden wij verder: de zedelijkheid van Berengarius moest den Paus voor hem innemen; hij was trotsch en hoogmoedig, maar overigens onberispelijk van leven en hij is om zijne zeden geprezen; is het wonder, dat de Paus, die ijverde tegen de onzedelijkheid van dien tijd, aan hem eenige genegenheid betoonde [1])?

Redelijkerwijze derhalve kan men tegen de orthodoxie van Gregorius noch uit het besluit der vergadering van Brixen, noch uit de overige beschuldigingen zijner vijanden iets afleiden. Doch men kan er iets anders uit bewijzen, hetwelk wij niet onopgemerkt willen laten, namelijk: dat de transsubstantiatie *de algemeene leer* der Kerk was, die men gelooven moest, om niet terstond als ketter beschouwd te worden. Paus Gregorius veroordeelt te Rome de ketterij en laat Berengarius een Katholiek formulier bezweren; „hij had den heerschenden geest te veel tegen zich en moest aan de ijveraars toegeven",

---

1) Met regt zou men ook kunnen vragen: heeft Berengarius den Paus welligt pogen te misleiden? heeft hij, volgens zijne gewoonte, ook bij den Paus zijne eigene leer zoowel als die van Lanfrank valsch voorgesteld? Zeer waarschijnlijk, zeggen wij. Maar het zou eene reden te meer zijn, waarom de Paus een nieuw onderzoek *moest* instellen.

zeggen onze Protestanten, die alzoo toonen, hoe *de partij* van Gregorius — als wij dit woord gebruiken mogen — over de Eucharistie dacht. Maar Gregorius had de leer van Berengarius doen onderzoeken, eer hij haar veroordeelde: dit wordt een wapen in de hand zijner *tegenpartij*, die, om hem bij het volk in minachting te brengen, hem beschuldigt, het Katholiek geloof in twijfel te hebben getrokken. Overtuigend bewijs, dat de transsubstantiatie destijds geen *vrij* leerstuk was, dat men naar goedvinden verwerpen kon, maar een *verpligtend* leerstuk, dat men gelooven moest.

Flacius Illyricus schijnt dit gevoeld te hebben, toen hij bij de woorden van het Dekreet van Brixen: *die het Katholiek en Apostoliesch geloof over het ligchaam en bloed des Heeren laat onderzoeken, den ouden leerling van den ketter Berengarius*, de volgende kantteekening schreef: „een glossema, door monniken in den tekst ingeschoven, om de leer van Berengarius hatelijk te maken"! [1]). Welk eene zamenspanning dier monniken! Koenraad van Lichtenau (gestorven in 1240) was niet de eenige, die het Dekreet van Brixen mededeelde; want men vindt het ook in den *Codex epistolaris Udalrici Babenbergensis* [2]), geschreven in 1125, en in het *Chro-*

---

[1]) *Catalogus testium veritatis*, Tom. II, pag. 374. Wij gebruiken de uitgave van 1597, die voor de beste gehouden wordt en door Simon Goulart bezorgd is; Goulart heeft aanmerkelijke veranderingen in het werk van Flacius gemaakt en er veel bijgevoegd: het zou dus kunnen zijn, dat de bedoelde kantteekening door hem en niet door Flacius gemaakt was. — Baronius ad annum 1080, noemde het gansche tweede gedeelte van het Dekreet van Brixen een bijvoegsel, door hetwelk de latere vijanden van Paus Gregorius dezen hatelijk wilden maken zijne gissing is evenzeer af te keuren als die van Flacius.

[2]) Bij Eccard, l. c., pag. 175.

nicon Universale [1]), dat Ekkehard in 1099 schreef: en overal leest men juist diezelfde gewraakte woorden!

Een laatste punt van beschuldiging tegen Gregorius VII is van geheel anderen aard. Hij zou zijne twijfelingen en onzekerheid over de transsubstantiatie-leer in een geschrift hebben uitgesproken!

III. DE UITLEGGING OP HET EVANGELIE VAN DEN H. MATTHAEUS.

Aan het slot van zijn artikel over Gregorius VII zegt Cave: „Van zijne uitlegging op Matthaeus, geschreven „vóór zijne verheffing op den Pauselijken Stoel, is er „een handschrift in de bibliotheek van den aartsbisschop van „Kantelberg; Allix heeft in zijne voorrede voor het werk „van Joannes Parisiensis, pag. 7, er een fragment uit „medegedeeld" [2]). Hetzelfde leest men bijna letterlijk bij Oudin [3]). Met meer voorzigtigheid schreef Dupin: „Men „heeft in Engeland een handschrift van eene uitlegging „op den H. Matthaeus, welke men aan Gregorius VII „*toeschrijft* en die hij vervaardigd *zou* hebben, naar men „zegt, toen hij nog eenvoudig kloosterling was; zij is „nog niet in druk verschenen" [4]).

Op dit fragment, door Allix medegedeeld, heeft Stäudlin zich beroepen, om te bewijzen, „dat Grego- „rius, zoo hij al het gevoelen van Berengarius niet deelde, „het evenmin verwierp, dat het hem onverschillig was, „of men eene verandering in den zin van Berengarius

1) Bij Pertz, *Scriptorum*, Tom. VI, pag. 204.
2) Cave, ad annum 1073.
3) Oudinus, *de script. eccl.*, Tom. II, pag. 732.
4) Dupin, *Nouv. Bibl.*, onzième siècle, pag. 69.

„of in den zin van Paschasius aannam, en dat men zich „met een formulier vergenoegd zou hebben, dat daar- „omtrent niets bepaalde, indien men naar zijnen wensch „gehandeld had". Want, zegt Stäudlin, in dat fragment „verklaart hij uitdrukkelijk, dat er in deze gansche zaak „veel onzeker is en dat hij zelf de wijze der verandering „niet kent" [1]). Ook Neander spreekt er van: „in dit „fragment", zegt hij [2]), „wordt vastgesteld, dat men „over de verschillende wijzen, waarop zich de verande- „ring van het brood in 's Heeren ligchaam laat denken, „geene zekere noch bepaalde uitspraak doen kan en „derhalve alleen *de verandering* — dat brood en wijn „Christus' ligchaam en bloed geworden zijn — behoort „vast te houden, zonder *over de wijze waarop* iets te be- „palen. Dit stemt overeen met de meening, welke aan „Hildebrand's handelwijze ten grondslag ligt"! Neander heeft niet eens den zin van het fragment begrepen, en zijne opgave is er vlakweg mede in strijd! De schrijver toch vermeldt twee gevoelens; volgens het tweede kan men volstrekt niet zeggen: *het brood is Christus' ligchaam* GEWORDEN; volgens het eerste kan men dit zeggen, hoewel dan nog in oneigenlijken zin. Tusschen die gevoelens wilde hij niet beslissen, en nu zoude hij volgens Neander *alleen* hebben willen vasthouden: *dat brood en wijn Christus' ligchaam en bloed* GEWORDEN *zijn!* Wat Neander evenwel na bovenstaande woorden laat volgen, is verstandig en onpartijdig; hij trekt het sterk in twijfel, of het bedoelde werk een werk van onzen Hildebrand is; had deze eene uitlegging op Matthaeus geschreven, zegt hij, het is onwaarschijnlijk, dat zij zoo onbekend

---

1) Stäudlin, S. 85, 86. 2) Neander, S. 341.

zou zijn gebleven. — Sudendorf eindelijk volgt de zienswijze van Stäudlin, hoewel Neander's woorden hem bekend waren: „Gregorius", schrijft hij, „noodzaakte „Berengarius tot eene geloofsbelijdenis, waarin aard en „wijze der verandering van brood en wijn naauwkeurig „bepaald waren, hoewel hij in een door hem geschreven „werk zegt, den aard en de wijze der verandering niet „te kennen en zich niet te schamen om zulks te belij„den"; en hij wijst er op, hoe reeds Petrus Lombardus (gestorven in 1164) Hildebrand's woorden tot de zijne had gemaakt [1]).

Niet zonder moeite gelukte het ons, het weinig bekend en door Allix uitgegeven werkje van Joannes van Parijs in handen te krijgen. In de voorrede des uitgevers vonden wij het besprokene fragment, dat wij hier op onze beurt zoo letterlijk mogelijk mededeelen:

„Daar het brood en de wijn door alle heiligen ge„zegd — en door de geloovigen geloofd worden over te „gaan in de zelfstandigheid van Christus' ligchaam en „bloed, zoo is men gewoon te vragen, wat dit voor eene „verandering is, eene formele of eene substantiële. Dat „zij niet formeel is, is klaarblijkelijk; want de vorm van „brood en wijn blijft. Maar of zij substantieël is, dit is „niet duidelijk. Sommigen toch zeggen, dat de [eene] „zelfstandigheid zóó in de [andere] zelfstandigheid overgaat „en veranderd wordt, dat de eene de andere wordt, zon„der vergrooting evenwel der laatste; en zij geven niet „toe, dat men in waarheid zeggen kan: *de eene* IS *de* „*andere*. Anderen daarentegen zeggen, dat de eene zóó „in de andere overgaat en veranderd wordt, dat onder

---

[1]) Sudendorf, S. 186.

„die toevalligheden (*accidentia*), onder welke eerst de „zelfstandigheid van brood en wijn was, na de konsekratie „de zelfstandigheid van het ligchaam en bloed is, uit „welke zij nogtans niet gewrocht wordt. Doch wij, wat „onzeker is in het midden latende, belijden hetgeen door „gezaghebbende uitspraken (*ex authoritatibus*) zeker is, „namelijk, *dat de zelfstandigheid van brood en wijn in „de zelfstandigheid van Christus' ligchaam en bloed ver- „anderd wordt;* maar schamen ons niet te belijden, *dat „wij de wijze van verandering niet kennen*" [1]).

Na de lezing hiervan stonden wij verbaasd, niet over bovenstaande woorden, maar over de onbekendheid van Sudendorf en vooral van Stäudlin en Neander met onze Katholieke leer en de verschillende gevoelens onzer godgeleerden, welke de Kerk altijd als *vrije* gevoelens heeft toegelaten. Wat leert het concilie van Trente? „dat door „de konsekratie eene verandering geschiedt van de ge- „heele zelfstandigheid des broods in de zelfstandigheid „van Christus' ligchaam, en van de geheele zelfstandig- „heid des wijns in de zelfstandigheid van zijn bloed: „welke verandering door de Kerk.... Transsubstantiatie „genoemd wordt" [2]). En zegt onze schrijver niet juist

1) Allix, *Determinatio fr. Joannis Parisiensis Praedicatoris de modo existendi corpus Christi in Sacramento Altaris alio, quam sit ille quem tenet Ecclesia; cui praefixa est praefatio historica de dogmate transsubstantiationis.* Londini, 1686; pag. 7. — Deze Joannes van Parijs was *Quidort* (Dormiens) genaamd of bijgenaamd en niet — zooals velen en ook Neander gezegd hebben — *Picquel'asne* of *Point'asne* (pungens asinum), de naam van een vroegeren Joannes van Parijs. De onze overleed in 1306. Over hem en zijn zonderling gevoelen kan men raadplegen: Quetif et Echard, *Scriptores ordinis Praedicatorum*, Tom. 1, pag. 500, vergeleken met pag. 119, en Natalis Alexander, *Hist. Eccl., saec. XIII et XIV*, cap. V, n. 10. Hij beleed het Katholieke dogma.

2) Concilium Tridentinum, sess. XIII, cap. 4 et can. 2.

hetzelfde, wanneer hij aan het slot als zekere en uitgemaakte waarheid aangeeft: „dat de zelfstandigheid van „brood en wijn in de zelfstandigheid van Christus' lig„chaam en bloed veranderd wordt"? [1]).

Maar, zegt men welligt, hij schaamde zich niet te belijden, dat hij de wijze van verandering niet kende, ja het was hem niet duidelijk, of de verandering eene *substantiële* is.

Wij vertrouwen regtgeloovige Katholieken te zijn; nogtans ook wij schamen ons niet, hetzelfde te belijden; ook ons is het niet duidelijk, of er bij de konsekratie eene *substantiële* verandering plaats heeft, wel te verstaan in den zin, dien de schrijver aan dat woord hechtte. Wat hij door *substantiëel* verstaat, blijkt uit de twee gevoelens, die hij tot nadere verklaring uiteenzet, waarvan het eerste door de school der Thomisten, het andere door die der Scotisten wordt verdedigd, en tusschen welke de Kerk nimmer uitspraak gedaan heeft. In beide gevoelens — zooals dan ook onze schrijver beide keeren uitdrukkelijk zegt — wordt de zelfstandigheid van brood in de zelfstandigheid van 's Heeren ligchaam veranderd, want *dit is een geloofspunt.* Maar volgens de Thomisten geschiedt die verandering door eenen *overgang* van de eene zelfstandigheid in de andere; in dit gevoelen, dat veel algemeener is, kan men zeggen: *het brood* WORDT *het ligchaam* (*ut haec fiat illa*, zegt onze schrijver), hoewel altijd in een eenigzins oneigenlijken zin, wijl het ligchaam niet *uit brood* gemaakt wordt; dit nu is in den zin van onzen schrijver eene *substantiële* verandering. Volgens de

---

1) Bij hem ontbreekt alleen het woord *geheel*, dat hij echter duidelijk veronderstelt.

Scotisten daarentegen geschiedt de verandering niet door eenen *overgang*, maar door eene *in de plaats stelling* van de eene zelfstandigheid voor de andere zelfstandigheid; de meesten hunner nemen eene *vernietiging* van het brood aan en zeggen hierom, *dat het brood het ligchaam* NIET WORDT, want iets wat *vernietigd* wordt kan niet *iets anders worden;* na de konsekratie, zóó spreken zij, *is* de zelfstandigheid van het ligchaam onder die toevalligheden, onder welke vóór de konsekratie de zelfstandigheid van brood *was*. Met dezen twist der scholastieken bemoeide men zich in lateren tijd niet meer: men beschouwde het als eene ijdele nieuwsgierigheid en te ver gedreven onderzoek naar Gods geheimenissen; maar de Kerk heeft zoowel het eene als het andere gevoelen vrij gelaten.

Neander's gezegde: „het gevoelen van dien schrijver „stemt overeen met de meening, welke aan Hildebrand's „handelwijze ten grondslag ligt", behelst bij gevolg — hoewel tegen zijne bedoeling in — eene lofrede op het Katholiek geloof van Hildebrand!

Het zou dus in ons voordeel zijn, indien onze Hildebrand *de uitlegging op Matthaeus*, waaraan dit fragment ontleend is, geschreven had. Maar de waarheid bovenal; wij gelooven er niets van. De opmerking van Neander is zeer gegrond; had Gregorius VII dat werk vervaardigd, het zou zoo onbekend niet gebleven zijn. En waarop steunt het andere gevoelen? „Dat dit werk door „Hildebrand geschreven is", zegt Allix, „toonen de „slotwoorden van het handschrift: *Hier eindigt de uit-* „*legging op Matthaeus van* HILDEBRAND, *dienaar van* „*Jesus Christus, gegeven in bovenstaande woorden en* „*volgens de diepzinnige verklaringen der eerwaardige*

„*meesters*" [1]); — om dit als bewijs te doen gelden, zou men eerst moeten aantoonen, dat behalve Gregorius VII niemand den naam van Hildebrand gedragen heeft. Hierbij komt nu nog het volgende. Allix deelt een weinig verder de woorden van Petrus Lombardus mede, voorkomende in diens „uitlegging op de brieven van Paulus", welke letterlijk dezelfde zijn als de woorden van ons fragment [2]) en besluit dan: „Ieder ziet dat Petrus Lombardus hier

---

1) Explicit expositio Hildebrandi, servi Jesu Christi super Mattheum, per verba et sensum horum expositorum et subtilitatem glossarum venerandorum Magistrorum.

2) Ter vergelijking laten wij hier beide teksten volgen:

Woorden van Hildebrand (Allix, pag. 7).	Woorden van Petrus Lombardus (Allix, pag. 21).
Cum autem panis et vinum dicantur a cunctis Sanctis et a Fidelibus creditur transire in substantiam Corporis et Sanguinis Christi, *quî fit* illa conversio, an formalis an substantialis quaeri solet? Quod autem formalis non sit, manifestum est; quod forma panis et vini remanent. Utrum vero sit substantialis, perspicuum non est. Quidam autem dicunt *hic* substantiam in substantiam transire et converti, ut haec fiat illa, nec tamen illa augeatur; nec concedunt quod hanc esse illam vere dici possit: Alii autem sic dicunt, hanc in illam transire et converti, quod sub illis accidentibus sub quibus prius erat substantia panis et vini, post consecrationem est substantia Corporis et Sangninis, quibus tamen non efficitur; Nos autem incerta relinquentes, quod ex authoritatibus certum est profitemur, scilicet substantiam panis et vini in substantiam Corporis et San-	Cum autem panis et vinum a Sanctis dicatur et a cunctis Fidelibus credatur transire in substantiam Corporis et Sangninis, quae sit illa conversio, an formalis an substantialis quaeri solet. Quod autem formalis non sit, manifestum est; quia forma panis et vini remanet. Utrum vero sit substantialis, non perspicuum est. Quidam enim dicunt sic substantiam in substantiam transire vel converti, ut haec fiat illa, nec illa augeatur; nec concedunt quod haec esse illa vere dici possit: Alii autem sic dicunt, hanc in illam transire vel converti, quia sub illis accidentibus sub quibus prius erat substantia panis et vini, post consecrationem est substantia Corporis et Sangninis, quibus tamen ipsum Corpus non efficitur; Nos autem incerta relinquentes, quod ex authoritatibus certum est profitemur, scilicet substantiam panis et vini in substantiam Corporis et Sanguinis Domi-

„Hildebrand bijna woordelijk heeft uitgeschreven". Misschien was het aan onze oogen te wijten, maar wij zagen, dat het ook zeer goed anders om kon zijn en de schrijver van ons fragment bijna woordelijk Petrus Lombardus *kon* hebben uitgeschreven. Ja, dit laatste scheen ons wel zoo waarschijnlijk toe. Immers onze schrijver gebruikte bij zijne *Uitlegging* „de diepzinnige verklaring der meesters"; terwijl Petrus Lombardus bij uitnemendheid *de meester* genoemd werd (Magister sententiarum), en zijne geschriften, gedurende geruimen tijd de handboeken der scholen, zelfs door den H Thomas en Duns Scotus gekommentariëerd werden [1].

Eene andere omstandigheid maakte dit voor ons bijna zeker en overtuigde ons tevens, hoe Katholiek de woorden van ons fragment en hoe goed ze door ons verstaan waren. Want aan het Katholiek geloof van Petrus Lombardus kan niet getwijfeld worden; men leze slechts wat hij in zijn vierde boek der *Sententiën* over de Eucharistie geschreven heeft, Dist. VIII—XIII. Maar nu zegt hij ook daar, in zijne elfde *Distinctio*, niet te weten, of er bij de konsekratie eene formele, of eene substantiële verandering plaats heeft, geeft daar dezelfde verschillende gevoelens aan en, hoewel eenigzins uitvoeriger, genoegzaam letterlijk met dezelfde woorden, *die hem derhalve*

---

guinis Christi converti, modum vero conversionis ignorare non erubescimus fateri.

nici converti, modum vero conversionis ignorare non erubescimus fateri.

De in den tekst van Hildebrand kursijf gedrukte woorden *quî fit* en *hic* moeten blijkbaar volgens den tekst van Petrus Lombardus veranderd worden in *quae sit* en *sic*.

1) Meermalen is Petrus Lombardus ten onregte van plagiaat beschuldigd: men zie onder anderen het artikel BANDINUS in Feller's Geschiedkundig woordenboek.

wel zeer eigen waren, en doet eindelijk, evenals wij deden, de voorstanders van het tweede gevoelen *eene vernietiging van het brood* aannemen. Het was dan ook juist in hunne uitlegging op deze elfde *Distinctio*, dat de H. Thomas [1]) het tweede gevoelen (de vernietiging van het brood) bestreed en Duns Scotus het, zonder het bepaald te omhelzen, met blijkbare voorliefde verdedigde [2]).

De gemaakte opwerpingen achten wij hiermede genoegzaam wederlegd.

DEKREET

OVER

HET OPRIGTEN EN OPNEMEN VAN BROEDERSCHAPPEN EN VEREENIGINGEN.

Het onderstaand Dekreet over het instellen of oprigten en opnemen van broederschappen of vereenigingen, door reguliere orden, aartsbroederschappen, enz., alsmede de daarvoor bepaalde Formulieren, zijn ons onlangs door eene HoogEerw. hand ter spoedige plaatsing aangeboden. We hebben gemeend, dat het onnoodig was, eene vertaling aan die stukken toe te voegen.

1) S. Thomas, *in libr. IV Sententiarum, Distinct. XI*, q. 1., art. 2.
2) Scotus, *in libr. IV Sententiarum, Dist. XI*, quaest. 4.

DECRETUM

SUPER INSTITUTIONIBUS, SEU ERECTIONIBUS ET AGGREGATIONIBUS CONFRATERNITATUM SEU CONGREGATIONUM AB ORDINIBUS REGULARIBUS, RELIGIONIBUS, INSTITUTIS, ARCHICONFRATERNITATIBUS ET CONGREGATIONIBUS FACIENDIS.

Ex Audientia SSmi die 8 *Januarii* 1861.

Ad Religionis et pietatis incrementum ad mutuam charitatem inflammandam Apostolica Sedes pluribus sive Ordinibus Regularibus Religionibus et Institutis sive etiam Christi fidelium Saecularium Archiconfraternitatibus et Congregationibus potestatem fecit alias Confraternitates et Congregationes erigendi et instituendi nec non etiam sibi aggregandi ac Indulgentias, Privilegia, aliasque spirituales gratias sibi concessas communicandi.

Cum autem nulla certa forma vel ratio praescripta fuisset quae in hujusmodi institutionibus et erectionibus vel aggregationibus et communicationibus faciendis servari deberet Clemens VIII. fel. rec. Constitutione quae incipit *Quaecumque a Sede Apostolica* data sub die 7 Decembris 1604 modum praecepit servandum in his peragendis formulam quoque praescribendo, atque inter alia statuit Indulgentias, Privilegia etc. tantummodo communicari posse quae nominatim et expresse Societati aggreganti concessa sunt non tamen ea quae per extensionem vel communicationem sibi quovis modo concessa sunt et quidem communicari non sub generali verborum forma vel ad instar sed expresse et in specie atque per dictam formulam ab ipso Pontifice approbatam, quae quidem omnia in eadem Constitutione reperiuntur praecepta sub nullitatis poena, ut clarius patet ex laudata Constitutione.

Compertum tamen est progressu temporis non ab omnibus adhibitam fuisse hanc formulam neque Privilegia neque Indulgentias adamussim communicatas quemadmodum Pontifex praeceperat.

Cum insuper statutum fuisset in eadem Constitutione ut institutiones et aggregationes gratis omnino fierent, et tantummodo per Decretum Congregationis Cardinalium sub Paulo V. Indulgentiarum moderationi praepositae latum die 6 Martii 1608 titulo expensarum permissum fuisset Instituentibus, vel Aggregantibus scutum unum aureum recipere et quidem sub poena, inter caetera, nullitatis prout clarius innotescit ex

eodem Decreto, attamen cognitum similiter est neque dispositionem hanc ab omnibus servatam fuisse.

Ad dubitationem itaque omnem tollendam super validitate harum institutionum seu aggregationum SANCTITAS SUA benigne sanavit institutiones et aggregationes hucusque factas in quibus aliquid ex praedictis desideretur quod perficiendum erat per Constitutionem enunciatam aut Decretum superius expressum, vel contra in iisdem praescripta peractum sit, simulque mandavit ut in posterum formula in hujusmodi erectionibus seu institutionibus seu aggregationibus adhibenda concordet saltem in substantialibus cum illa praescripta a Clemente VIII. cujus Constitutionis ad minus praecipua Capita in eadem formula inserantur cum variationibus ab eadem SANCTITATE SUA approbatis, cujus quidem formulae exemplar iis praesertim quorum interest communicandum in Actis S. Congregationis servari praecepit et ut Societati aggregatae ab Ordine, Instituto, seu Archiconfraternitate aggregante tradi possit separatim et distincte a formula ac etiam typis impressus Elenchus Indulgentiarum et Privilegiorum ab Ordinario tamen loci recognitus; cujus impressio in hunc tantum finem permittitur etiamsi Indulgentiarum concessiones sint depromptae ex pluribus Brevibus etc. non obstante Decreto S. C. Indicis, et altero Decreto S. Congregationis Indulgentiarum explicante et moderante praedictum Decretum Indicis diei 22 Januarii 1858.

Atque hoc Decretum absque ulla Brevis expeditione publicari jussit derogando cuicumque Apostolicae dispositioni in contrarium etiam specialis memoriae dignae.

Datum Romae ex Secretaria S. C. Indulgentiarum et SS. Reliquiarum.

F. CARD. ASQUINIUS PRAEFECTUS.

A. COLOMBO SECRETARIUS.

Formula servanda saltem in substantialibus [1]) *a Superioribus Regularibus Religionum etc. in erigendis seu instituendis Confraternitatibus ac communicandis Indulgentiis et gratiis spiritualibus quas a Sede Apostolica obtinuerunt.*

N. N. Ordinis N. Generalis [2]).

Religio nostra cum inter alia privilegia quibus a Sede Apostolica decorata est facultatem habeat saecularium Confraternitates sub invocatione N. erigendi, eisque spirituales gratias privilegia et Indulgentias communicandi, in hujusmodi Confraternitatibus instituendis, si ad Christifidelium salutem promovendam expedire animadvertit, liberalem se praebere consuevit. Nos igitur qui generalem totius Ordinis nostri curam gerimus sperantes fore ut ex hac spiritualium gratiarum participatione Christifideles ad devotionem et pietatem magis excitentur auctoritate Nobis a Summis Pontificibus concessa Confraternitatem N. in Ecclesia N. Loci N. Dioecesi N. de consensu loci Ordinarii qui ejusdem Confraternitatis institutum pietatem ac religionem Litteris patentibus nobis nuper exhibitis commendavit, dummodo talis alia similis in ipso vel alio ad tria milliaria propinquo loco hactenus erecta non fuerit, per praesentes nostras Litteras erigimus et instituimus illisque et pro tempore existentibus utriusque Sexus Confratribus elargimur et communicamus Indulgentias privilegia et speciales gratias singillatim descriptas in Elencho quem rite per Ordinarium loci recognitum una cum his Litteris tradimus diligenter asservandum [3]). Quibus

---

[1]) Dicitur *in substantialibus* quatenus non sit vetitum addere vel immutare aliqua in eadem quae substantiam non afficiant. Integrum etiam erit unicuique Ordini Religioni, Instituto sive originem sive naturam sive praestantiam proprii Ordinis indicare et alia quae solent in hujusmodi Litteris exponi.

[2]) Hic exprimitur persona vel qui auctoritate pollet juxta facultates et privilegia uniuscujusque Ordinis etc.

[3]) Potest etiam inseri si lubet Elenchus, in utroque tamen casu Elenchus jam ab Ordinario loci recognitus continere debet distincte et expresse non sub generalibus verbis Indulgentias gratias etc. quibus Societas aggregans fruitur directe non quibus per communicationem et extensionem gaudet.

Ad tollendam tamen omnem dubitationem dum per *Ordinarium loci* dicitur recognosci debere Elenchum intelligitur ut semel ab Ordinario loci ubi Auctoritas praecipua Ordinis Instituti Religionis etc. quae habet facultatem erigendi etc. moratur recognitus fuerit Elenchus non

omnibus Indulgentiis et spiritualibus gratiis descriptis Confraternitatem ipsam nunc erectam ejusque Confratres potiri et gaudere posse decernimus juxta ea quae fel. me. Clemens Papa VIII in Constitutione quae incipit: *Quaecumque* data sub die 7 Decembris 1604 praescripsit et variationes a SSmo D. N. Pio PP. IX approbatas ut ex Decreto S. Congregationis Indulgentiarum diei 8 Januarii 1861, et cujus Constitutionis praecipua Capita cum dictis variationibus subnectuntur [1]) scilicet 1°. quod unica tantum Confraternitas ejusdem Instituti et generis institui et aggregari possit in Ecclesiis tam Saecularium quam Regularium. 2°. quod id fiat de Consensu Ordinarii et cum Litteris Testimonialibus ejusdem. 3°. quod Confraternitati institutae vel aggregatae expresse et in specie communicentur Privilegia et Indulgentiae Ordini instituenti vel aggreganti nominatim concessa, non vero ea quibus per privilegium communicationis gaudet. 4°. quod Statuta Confraternitatum examinentur et approbentur ab Ordinario loci et ab eodem corrigi possint. 5°. quod gratiae et Indulgentiae Confraternitati communicatae praevia cognitione Ordinarii dumtaxat promulgentur. 6°. quod Confraternitas eleemosynas excipiat et eroget juxta formam per Ordinarium praescribendam. 7°. quod Litterae erectionis et aggregationis gratis omnino ac nulla prorsus mercede etiam a sponte dantibus sub praetextu quoque mere eleemosynae accepta expediri et concedi possint, et solummodo titulo expensarum pro pergamena, scriptura, vel impressionis stipendio, sigillorum expensis, cordulis cera, Secretarii Notariique labore vel mercede aliisque omnibus eam quantitatem quae non excedat summam scutorum sex monetae romanae in Italia, et extra non excedat summam libellarum vulgo *francs* triginta pro singula institutione vel aggregatione vel confirmatione recipere liceat. 8°. quod singula hic mandata et expressa in omnibus suis partibus fideliter observentur, secus institutiones vel aggregationes et communicationes Privilegiorum, et Indulgentiarum nullius sint roboris

---

indigeat nova recognitione et tradi possit Societati erigendae etc. etiam alibi cum necessarium sit ut semper idem sit Elenchus, salvis additionibus quae ex novis concessionibus pariter recognoscendis fieri contingat.

[1]) Si lubet inseri etiam potest integra Constitutio addendo in fine variationes a SS. D. N. approbatas. Caeterum vel integra Constitutio vel saltem indicata hic capita quae substantiam continent cum variationibus praedictis omnino inserenda est.

et momenti, et quilibet Superiorum atque Officialium privationis Officiorum quae obtinent atque inhabilitatis ad illa et alia in posterum obtinenda poenam eo ipso incurrant quae ab alio quam a Romano Pontifice remitti non possit.

In qnorum testimonium has Litteras fieri et per Nostrum Secretarium subscribi et publicari mandavimus sigilloque officii nostri muniri. Datum etc.

Formula servanda in substantialibus [1]) *ab Archiconfraternitatibus et Congregationibus pro aggregatione Confraternitatum et Congregationum.*

Dilectis Nobis in Christo Confratribus Societatis N. in Ecclesia N. Auctoritate N. canonice erectae Salutem in Domino sempiternam.

Nos qui juxta Officii Nostri debitum Fidelium salutem, pietatisque ac Rcligionis progressum procurare debemus libenter nostrae Archiconfraternitati alias ejusdem Instituti Confraternitates adjungimus et aggregamus, illisque sic aggregatis Indulgentias facultates et Indulta juxta facultatem nobis a Summis Pontificibus concessam impartimur. Qua de re cum D. N. ejusdem Confraternitatis Procurator aggregationem hujusmodi et Indulgentiarum communicationem enixe postulaverit, Nos Protector, Prior, et Custodes praedicti totam ipsam Archiconfraternitatem repraesentantes Constitutioni inhaerentes fel. rec. Clementis VIII incipien. *Quaecumque* die 7 Decembris 1604 super hujusmodi aggregationibus et Coelestis Ecclesiae Thesauri communicatione editae una cum variationibus approbatis a SS. D. N. Pio PP. IX per Decretum S. Congregationis Indulgentiarum die 8 Januarii 1861 his nostris Litteris solo Dei amore ac pietatis Religionisque Christianae augendae zelo ducti Confraternitatem praedictam canonice ut superius

---

[1]) Dicitur *in substantialibus* quatenus non sit vetitum addere vel immutare aliqua in eadem quae substantiam non afficiant. Addendo etiam si lubet quae respiciunt originem, praestantiam etc. Societatis aggregantis.

erectam attentis Episcopi seu Ordinarii loci consensu ac Litteris Testimonialibus quibus ejus institutum, pietas ac religio commendatnr nostrae Archiconfraternitati (dummodo per nos similis gratia prius alteri in dicto loco N. concessa et tempore huiusmodi concessionis alteri Archiconfraternitati aggregata non fuerit) juxta facultatem Apostolicam nobis concessam adjungimus et aggregamus atque illi ejusque Confratribus Indulgentias, et spirituales gratias nostrae Archiconfraternitati Litteris Pontificiis nominatim expresse et praecise concessas largimur et communicamus juxta tenorem descriptionis contentae in Elencho qnem rite recognitum per Ordinarium loci una cnm his litteris separatim tradimus [1]).

Quibus omnibus Indulgentiis et gratiis spiritualibus inibi singillatim descriptis praedicta Confraternitas uti, potiri, et gaudere possit juxta ea quae sa. me. Clemens VIII in supra citata Constitutione praescripsit et variationes a SS. D. N. Pio PP. IX approbatas cujus quidem Constitutionis quoad substantiam tenor una cum dictis variationibus ita se habet [2]) scilicet 1. quod unica tantum Confraternitas ejusdem instituti et generis institui et aggregari possit in Ecclesiis tam Saecularium quam Regularium. 2. quod id fiat de consensu Ordinarii et cum Litteris Testimonialibus ejusdem. 3. quod Confraternitati institutae vel aggregatae expresse et in specie communicentur Privilegia et Indulgentiae Archiconfraternitati instituenti vel aggreganti nominatim concessae non vero ea quibus per privilegium communicationis gaudet. 4. quod Statuta Confraternitatum examinentur et approbentur ab Ordinario loci et ab eodem corrigi possint. 5. quod gratiae et Indulgentiae Confraternitati communicatae praevia cognitione Ordinarii dumtaxat promulgentur. 6. qnod Confraternitas eleemosynas excipiat et eroget juxta formam per Ordinarium praescribendam. 7. quod Litterae erectionis, et aggregationis gratis omnino ac nulla prorsus mercede etiam a sponte dantibus sub praetextu quoque merae eleemosinae accepta

---

[1]) Potest etiam inseri si lubet Elenchus, in utroque tamen casu Elenchus debet ab Ordinario loci ubi Archiconfraternitas existit recognosci, et continere debet distincte et expresse non sub generalibus verbis Indulgentias, gratias etc. quibus Societas aggregans fruitur directe non quibus per communicationem et extensionem gaudet.

[2]) Si lubet inseri etiam potest integra Constitutio addendo in fine variationes a SS. D. N. approbatas. Caeterum vel integra Constitutio vel saltem indicata hic capita quae substantiam continent cum variationibus praedictis omnino inserenda est.

expediri et concedi possint et solummodo titulo expensarum pro pergamena, scriptura vel impressionis stipendio sigillorum expensis cordulis cera Secretarii Notariique labore vel mercede aliisque omnibus eam quantitatem quae non excedat summam scutorum sex monetae Romanae in Italia, et extra Italiam non excedat summam libellarum vulgo *francs* triginta pro singula aggregatione vel institutione sive confirmatione recipere liceat. 8. quod singula hic mandata et expressa in omnibus suis partibus fideliter observentur, secus institutiones vel aggregationes et communicationes Priveligiorum et Indulgentiarum nullius sint roboris et momenti et quilibet Superiorum atque Officialium privationis Officiorum quae obtinent atque inhabilitatis ad illa et alia in posterum obtinenda poenam eo ipso incurrant quae ab alio quam a Romano Pontifice remitti non possit.

In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium has Litteras nostras exinde fieri et per Nostrae Archiconfraternitatis Secretarium subscribi et publicari mandavimus et sigillornm ipsius Protectoris et Archiconfraternitatis jussimus et fecimus appensione muniri [1]).

Datum Romae ex loco solito nostrae Congregationis anno Indictione die mense Pontificatus praesentibus.

---

[1]) Hic indicantur nomina eorum qui proprias subscriptiones etiam per sigillum apponere debent quique varii sunt juxta peculiaria statuta.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE THEOLOGIE DER BEMIDDELING [1].

(INGEZONDEN.)

Één schaapstal, één herder! daaraan te denken schenkt vreugd aan elk godsdienstig hart, dat naar de glorie der Kerk Gods streeft en van ijver voor zijn huis verteerd wordt. De behoefte aan verzoening en vereeniging laat zich allerwege genoeg vernemen; mogen ook de wegen, welke men inslaat om het doel te bereiken, naar een geheel ander einde voeren: die behoefte en de streving, om er aan te voldoen, moeten er zooveel te dringender door worden. Wij kunnen daarom den Protestanten hunne zucht naar eenheid op godsdienstig gebied ten goede duiden; maar betreuren het, dat zij een verkeerd pad hebben ingeslagen en zich van het einddoel telkens meer verwijderen, terwijl zij, blind voor hunne dwalingen, zelfs meenen, beter dan iemand anders op weg te zijn, en reeds een grooten afstand te hebben afgelegd. Zij beroemen zich daar vaak op met grooten ophef, en houden hunne bewering vol, niettegenstaande zij geene andere autoriteit erkennen dan de rede, welke aan een ieder in het bijzonder aangeeft, wat hij te grijpen, vast te houden, te ontwikkelen en te volmaken heeft; zoodat de een van den ander niet meer weet wat hij gelooft of verwerpt, en de scheuring en altoos voortgaande verbrokkeling reeds tot zóó schrikbarende hoogte gestegen is, dat niemand hunner met zijn zoogenaamden geloofsgenoot meer overeenstemt,

---

[1]) „ *De Theologie der bemiddeling*, door K. R. Hagenbach, Hoogleeraar te Bazel. — Uit het Hoogduitsch door H. Uden Masman, S. M. Cand. Met een woord ter aanbeveling van W. Muurling, Hoogl. te Groningen. Groningen, P. Noordhoff, 1860. "

en zij tot geene enkele dogma-verklaring kunnen geraken, waarin allen overeenkomen en waaraan zij als gemeenschappelijk geloofspunt allen vasthouden.

Wij, Katholieken, zouden hen begrijpen, zoo zij er voor uitkwamen, dat de eenheid, waarnaar zij streven, eene eenheid van negatie is; zoodat, alle godsdienst verwijderd en ontkend, alle geloofspunten betwijfeld en verworpen zijnde, de menschen eindelijk tot het bewustzijn moesten komen, dat geen enkel punt van geloof onomstootelijk vaststaat, geen zedeleer hen meer bindt, en allen vrijelijk kunnen leven en genieten als kinderen eener weldadige natuur. Maar hoe zijn zij verontwaardigd als men hun dit voorwerpt: zij willen niet afbreken — voegen zij ons toe — en doen het ook niet, maar zij willen opbouwen; geene ongodsdienstigheid, maar godsdienst begeeren zij, en wel eene zuivere en onvervalschte godsdienst: het bijgeloof alleen, naar het heet, haten zij, en gewetensdwang is hun een gruwel; onbevooroordeeld willen zij, als vrije kinderen Gods, zich aan den eeuwigen Vader vasthechten, en alle menschen tot Hem voeren. Zij hebben schoon spreken; maar die termen zijn ons te algemeen, en gaarne zouden wij willen weten, hoe zij dat ten uitvoer zullen brengen. Wij zien nog niet, dat zij den weg bewandelen die henenvoert naar die algemeene verbroedering, welke zij beoogen, naar die eenheid van geloofsleer en geloofsleven, die allen zonder onderscheid zal te zamen brengen in de eenheid der Kerk Gods. En inderdaad, wij mogen er rond voor uitkomen: zij zijn het spoor zóó bijster, dat zij zelfs naar allerlei kleine hulpmiddelen, of liever kunstgrepen omzien, om tot eene algemeen verzoenende Theologie te geraken. Vandaar die menigte van theologische duizendkunstenaars, die wij in onze dagen elkander zien verdringen: terwijl het verbaasde publiek hen aangaapt en gedurig op nieuwe voorstellingen wacht.

Onlangs heeft de Bazelsche hoogleeraar Hagenbach de Duitschers weder op eene vertooning vergast; en wijl de Nederlandsche theologen veelal hun voedsel van Duitschland verwachten, bij voorkeur de Germanen naspreken, en hun redeneertrant wonderwel nabootsen, heeft de heer Uden Masman zich de moeite gegeven, het werkje in het Hollandsch te vertalen, en de hoogleeraar W. Muurling er een woord van aanbeveling aan toegevoegd.

Toen mij de aankondiging van Hagenbach's werkje met den titel van „Theologie der bemiddeling" onder de oogen kwam, meende ik reeds a priori te kunnen opmaken, wat soort van Theologie het wezen zou; ik dacht: het zal een Theologie van verzoening zijn; alle gezindten zullen er in te zamengebragt, niemand zal gekwetst en iedereen vertegenwoordigd worden: het zal een behendig schikken en plooijen wezen, en uitloopen op eene Theologie van algemeenheid, vol onbepaalde en zwevende uitdrukkingen, die niemand schaden maar ook niemand baten, in 't kort, een Theologie van halfheid, die den naam van Theologie niet verdient. Maar hoe heb ik mij vergist: vóórdat ik het werk zelf las, werd ik voorkomen door den hoogleeraar Muurling, met hetgeen hij in zijne voorrede zelf „een woord ter aanbeveling" noemt. Nadat hij ons heeft ingeprent, hoe onwrikbaar vast het bij hem staat, dat er eene Theologie van bemiddeling of verzoening moet wezen, en het evenzeer zijne overtuiging is, dat zij *zal* gevonden worden, en „men op den weg daartoe *aanvankelijk* „reeds *aanmerkelijk* gevorderd is", gaat hij voort: „Dat de ware „*Theologie der bemiddeling* niet eene schikkende, voegende, „plooijende, en alzoo eene karakterlooze is, die door elk eerlijk „hart moet verfoeid worden, en nooit iets degelijks, iets houdbaars, „iets waarachtigs voortbrengen kan, behoef ik naauwelijks op te „merken. Maar dit moet ik opmerken, dat zij door alle begrippen „en vormen, door alle *dogmata* en *confessies*, door alle verschil „van resultaten des onderzoeks heen, op *de waarheid* afgaat, en „*deze* overal wil erkennen, wáár zij haar vindt, hóe zeer dan ook „met onwaarheid en dwaling vaak vermengd. - - - Deze theologie „wil alzoo geene halfheid; zij weet ook niet van loven en „bieden."

Dus geen halfheid; hierin heb ik mij deerlijk vergist, en mijne teleurstelling was groot; maar daarbij is helaas, eene nog veel grootere gevoegd: Muurling kondigt ons aan, dat wij thans nog niet eens kwart-theologen zijn: om tot de waarheid te komen, moeten wij nog eerst door alle dogmata en confessies, enz. heen; mij dunkt daartoe zal eene langdurige inspanning vereischt worden, en wij zullen waarschijnlijk den dageraad der verzoening niet meer beleven; of ik goed raden kan, weet ik niet; maar

zoo wij eerst nog door dat alles heen moeten, kunnen er onderwijl wel eenige eeuwen verloopen. Daarover echter schijnt Muurling zich niet te bekommeren; al hebben wij, ongelukkigen, geen theologie, al kennen wij de waarheid niet, en is de theologie nog in hare aanvankelijke wording: indien slechts onze naneven echte theologen zijn, en eindelijk zich in het bezit der waarheid mogen verheugen. Wij zouden bijna denken, dat „de waarheid" voor den mensch geen schat te noemen is, als de hoogleeraar Muurling zoo kalm blijft bij de getuigenis, dat de Theologie der bemiddeling op de waarheid „afgaat", en die Theologie zelve, en bij gevolg ook de waarheid, nog niet gevonden is. Nogtans zegt Muurling een paar regels verder, dat de waarheid, waarop de Theologie der bemiddeling „afgaat", voor den mensch niet meer of minder is dan „het *een* en het *al*", dat zij hem niet minder dan „*vrij* „*en zalig maakt*"; en dit *een* en *al*, dat ons *vrij* en *zalig* maakt, missen wij: zoo getuigt Muurling met koelen bloede, zonder ons om onze bittere ellende te beklagen, zich tevreden stellende met het theologiesch Utopia van het verre nageslacht. Neen, hoogleeraar! wij zijn geen egoïsten; maar ook gansch niet van uwe professorale leegheid gediend. Zoo iemand, dan is het u, hoogleeraar, toevertrouwd, door „alle begrippen en vormen, door alle „dogmata en confessies, door alle verschil van resultaten des „onderzoeks" heen te gaan en des noods van alles iets mede te nemen: er is bij u nog al ruimte, of ten minste leegte.

Wat kan men na zoo erbarmelijke aanbeveling van het werk zelf verwachten? Professor Hagenbach gebruikt welmeenend den titel „Theologie der bemiddeling", en zijn onhandige aanbeveler ontkent tot heden toe, dat er eene zoodanige Theologie bestaat: als dit aanbevelen is, hoop ik er altijd van verschoond te blijven. Misschien echter heeft de aanbeveler den schrijver niet wel begrepen: we zullen daarom den auteur zelven nagaan.

Zijne *Theologie der bemiddeling* is in zeven hoofdstukken verdeeld, onder de volgende titels: I. Het onderwerp. II. Het gezag der kerkelijke geloofsbelijdenis en der H. Schrift. III. De goddelijke ingeving der H. Schrift. IV. Voorspellingen en wonderen. V. De Christologie en het Christelijk geloof. VI. De vraagpunten op zedelijk gebied. VII. Besluit.

Het ligt niet in ons plan, al die hoofdstukken te behandelen; slechts aan de beide eerste willen wij eene bijzondere aandacht wijden, en ze tot een proeve bespreken, waaruit genoegzaam zal blijken, wat geest ook in de andere hoofdstukken heerscht, en wat oordeel wij over het geheele werkje hebben uit te brengen. — Ééne aanmerking evenwel vooraf: wanneer wij de opgave der verschillende hoofdstukken nagaan, zien wij hieruit, dat de schrijver getracht heeft eene volledige Theologie te leveren; want ook de zedeleer is niet vergeten; het doet ons droevig aan, te zien, hoe hij de veelomvattende zedeleer in één hoofdstuk afhandelt: slechts zeven en een halve magere bladzijde zijn er aan toegewijd: de zedeleer, de leer, hoe wij ons leven moeten inrigten, om Gode welgevallig te wezen en de kroon der zaligen te verdienen, de leer, die elken deugdzame zoozeer ter harte gaat: zij schijnt den professor wel zeer onbeduidend toe, gelijk ze over het algemeen door de nieuwere theologanten jammerlijk verwaarloosd wordt. Komen we ter zake.

I.

HET ONDERWERP.

Hagenbach zal ons onder dezen titel eerst leeren, hoe wij het woord *bemiddeling* te verstaan hebben, opdat men het toch vooral niet verkeerd opvatte: hij acht dit des te meer noodig, wijl men de beteekenis van dat woord dikwijls baldadig verdraaid en er een schrikbarend misbruik van gemaakt heeft. Het gansche hoofdstuk is daarom nagenoeg uitsluitend een ontkennen en verfoeijen van allerlei misvattingen: slechts twee zinnen komen er in voor, waarin de hoogleeraar op bevestigende wijze zegt, wat de Theologie der bemiddeling wil: al het overige is negatief. Wat wij evenwel in dit eerste hoofdstuk zien, is minder of meer in elk ander hoofdstuk aan te treffen: eerst hooren wij allerlei onderstellingen die verworpen worden, en daar schemert dan soms de ware bedoeling van den schrijver tusschen door; hierin echter is de man zoo duister of misschien eigenaardig, dat men geen begin of slot aan zijne redenering vindt, en ten laatste moet vragen, of hij zelf wel genoeg weet wat hij bedoelt.

Vestigen wij dan eerst onze aandacht op het negatieve gedeelte, om te zien wat de Theologie der bemiddeling NIET wil. Zij wil, zegt Hagenbach, *niet* bemiddelen zooals de regter, die bij een geding over honderd gulden, zonder lang te onderzoeken, kort en goed besloot, dat aan beide zijden evenveel schuld en regt bestond, en derhalve zoowel aan den aanklager als aan den aangeklaagde vijftig gulden van de betwiste som toewees: dat is eene slechte bemiddeling, en derhalve niet die van Hagenbach's Theologie.

Zij wil *niet*, wat heden ten dage nog wel anderen toejuichen: „de Katholieken hebben iets te veel, de Protestanten iets te „weinig; wel aan! juist midden door gedeeld, en met de Unie „zijn wij gereed." Die zoo spreken, verklaart Hagenbach, hebben van de zaak volstrekt geen verstand.

Zij wil *niet*, evenals een goochelaar, de uitersten handig verbergen en verwisselen, zoodat wat daareven regts stond, nu links te staan komt.

Zij wil *niet*, dat men eene openbaring erkenne die eenzijdig, alléén positief, d. i. van buiten gegeven is; evenmin kent zij ook eene godsdienst der rede. Wij zouden zeggen: de schrijver heeft reeds genoeg afgewezen; er blijft niet veel meer over; doch wij vergissen ons, hooren wij nog even:

Zij wil *niet* de uitersten, en dit begrijpen wij alligt, maar zij wil ook niet het midden tusschen de uitersten, dat volstrekt niet, zij zoekt niet naar het *juste milieu*. Dit maakt de zaak niet gemakkelijker, en op den weg der verzoening worden reeds alle lichtpunten uitgedoofd; hoe zal professor Hagenbach toch bemiddelen als hij niet naar het midden tusschen de uitersten zoekt? Geduld slechts: het zal ons nog meer gaan schemeren, en toch zal Hagenbach, tot onze grootste verbazing, de ontknooping wel geven.

Zij wil het er *volstrekt niet* op toeleggen, om met geene der partijen te breken; Zij bekreunt zich niet om de gunst of ongunst der strijdende partijen; „maar wel verre van met niemand te willen „breken, laat zij het er op aankomen, al *moet* zij met beiden „breken." Nu zijn wij het spoor geheel en al bijster, en wij durven zeggen: zoo Hagenbach nu nog kan bemiddelen en verzoenen, dan is hij een theologant uit duizenden.

Welaan, we zullen hem met liefde hooren, en de twee volzinnen aanvoeren, waarin hij op *bevestigende* wijze spreekt, en aangeeft wat de Theologie der bemiddeling *wél* wil. „De bemiddeling, waarnaar „ik streef", zegt Hagenbach, is die, dat ik, naar *mijn* beste „weten, aan *de verschillende factoren van het godsdienstig leven* „recht laat wedervaren, hen in hunne bijzondere beteekenis *tracht* „op te vatten en te waarderen." Hoe dood-eenvoudig, hoe helder en duidelijk, maar vooral hoe consequent; hij legt er zich niet op toe, om met geen der partijen te breken, en toch streeft hij er naar, om aan de verschillende factoren van het godsdienstig leven regt te laten wedervaren: en dan nog naar *zijn* beste weten; alsof de zaak daarmede haar beslag zou hebben, en het beste weten van anderen zijne geheele verzoening niet zou kunnen onverwerpen.

Met deze zinsnede zijn wij niet veel wijzer geworden; misschien zal de tweede ons redden. „In de oorspronkelijke bronnen van al „wat godsdienstig is, zooals die eensdeels in de geschiedenis, „anderdeels in ons menschelijk bewustzijn (rede, gemoed, geweten) „gegeven zijn, in deze ziel- en geschiedkundige *verborgenheden* „(want verborgen is ieder levensbeginsel in de natuur zoowel als „in de geschiedenis) een bescheidenen en toch zoo mogelijk hel- „deren en zekeren blik te werpen, ziedaar de taak der zooge- „noemde Theologie der bemiddeling; en haar oogmerk, op het „innigst daarmede verbonden, is, uit de ontwikkeling van dit „beginsel, de geheele geschiedenis dóór, een resultaat te trekken, „dat de eigenlijke *kern* van onze godsdienstige overtuiging vormen „moet, ver verheven boven het gevaar van óf door rationalistische „óf door supranaturalistische aanvallen te zullen worden omverge- „worpen." Een taaije volzin en wel wat duister; maar geen wonder, er wordt ook een taaije arbeid, een reuzenwerk in aangekondigd! Het is vóór alles te doen, om „een blik te werpen", daarmede wordt de taak der bemiddeling volbragt: dit schijnt zeer gemakkelijk; doch die blik moet geworpen worden „in de oorspronkelijke bronnen van al wat godsdienstig is": ook dit zou nog gaan, indien wij die „oorspronkelijke bronnen" kenden; zij liggen wel in de geschiedenis en in het menschelijk bewustzijn, zegt Hagenbach; maar hij mogt ons wel eerst duidelijk aangeven, wat *oorspronkelijke bronnen* zijn, opdat wij ze niet met afgeleide bronnen verwarren,

en de ontzettende studie der gansche geschiedenis aanvangen, zonder te weten wat mij moeten opsporen. En wanneer de hoogleeraar ons dit eerst heeft duidelijk gemaakt, zijn wij daarmede niet geheel gered; want wie vermag dan nog de wereldgeschiedenis gansch en al na te gaan? Om van Adam tot Hagenbach te komen, heeft men meer noodig dan een langen zomerschen middag; en al zouden wij die taak in ons leven kunnen ten einde brengen, wie verzekert ons dan, dat wij die *oorspronkelijke bronnen* misschien niet zullen voorbijzien. Wij mogen onderstellen, dat de hoogleeraar zelf er, uit liefde voor de waarheid, reeds een geruimen tijd mede bezig is, en hij heeft nog geene enkele bron gevonden: dit is eene proef op de som, en mag ieder ander wel afschrikken, zich aan die grootsche onderneming te wagen. En dan, behalve den blik in de geschiedenis, komt nog de blik in het „menschelijk bewustzijn". Er is aan dat bewustzijn al zooveel gedaan: men is er in geweest tot in de binnenste binnenkameren: men heeft er reeds veel meer in gezien, dan er werkelijk in gelegen is, en de filosofen zijn nog altijd bezig met hunne ontdekkingsproeven. Waar liggen toch die „oorspronkelijke bronnen", welke Hagenbach niet weet aan te wijzen? De grootste moeijelijkheid evenwel komt nog aan: die blik moet tot verzoening leiden!

Wat moet de enkele blik van Hagenbach niet slechts „helder", „zeker" en „bescheiden", maar ook liefelijk en allerbekoorlijkst wezen, indien hij daarmede zoo maar alle partijen tot verbroedering meent te kunnen brengen. Er is nog meer: wanneer die taak af is, komt nog de verwezenlijking van het oogmerk; en om hiertoe te geraken, moet men eerst het beginsel (welk beginsel?) ontwikkelen, voorts een resultaat trekken, hetwelk zoodanig is, dat het de *kern* moet *vormen* van onze godsdienstige overtuiging, welke overtuiging wederom ver verheven moet wezen „boven het gevaar van te worden omvergeworpen". Och, arme Theologie, arme theologanten; wat zal men u nog pijnigen, wat zwoegens moet het nog kosten, eer men tot „de waarheid" komt. Neen, Muurling zegt niet wel, in zijn woord ter aanbeveling, dat wij „*op den weg daartoe* reeds *aanmerkelijk gevorderd zijn*": hoe sober ook gesproken: die lof is véél te groot.

Wij vragen hier aan den hoogleeraar Hagenbach, of hij zich

zelf wel begrijpt, als hij op ééne bladzijde dezelfde zaak ontkent en bevestigt, en bovendien een zóó verplettend programma aankondigt. Waarlijk, de bazelende hoogleeraar heeft in Bazel eene goede residentie.

II.

HET GEZAG DER KERKELIJKE GELOOFSBELIJDENIS EN DER H. SCHRIFT.

Deze titel klinkt ons tamelijk orthodox in de ooren: wij hadden zulk eene taal van onzen Hagenbach niet mogen verwachten. Hij moet nog eerst onbevooroordeeld door alle confessies heenwandelen, hoe kan hij nu reeds spreken van het gezag eener bestaande belijdenis? Wis is hij vergeten wat hij daareven beweerd heeft? Men houde het hem ten goede; want de man heeft een ver uitgestrekt veld van bemoeijingen; het zegt iets, al onze voorvaders, die het eenparig hebben mis gehad, teregt te helpen; het zegt iets, al de verschillende partijen, die reeds in de wereld zijn opgestaan en nog zullen verschijnen, onderling te verzoenen en in liefde zaam te brengen. Om bij zooveel zorg nog voet bij stuk te houden, dient men wel zóó gezond en krachtig van verstand te wezen, dat een gewoon mensch daar nooit op behoeft te rekenen, veel minder een Duitsch hoogleeraar, van wiens geest men reeds zoo verbazend veel vergt, die nooit zonder scherpte en diepte denken mag en in zijne begrippen altijd zooveel mogelijk nieuw moet wezen. 't Zou onbeschaafd en liefdeloos zijn, 't zou gebrek aan menschenkennis verraden, een zoodanig professor van daag verantwoording te vragen over hetgeen hij gisteren heeft gezegd; liever willen we voor dit oogenblik vergeten wat hij vroeger heeft gesproken, en dit tweede hoofdstuk als eene op zich zelf staande verhandeling beschouwen.

Prof. Hagenbach dan zegt, dat hij niet „terughuivert voor het „spooksel van *autoriteisgeloof*", en voegt er bij: „zonder gezag „geen eerbied voor goddelijke of menschelijke zaken, en zonder „dezen eerbied, geen godsdienst." — Wij verheugen ons dit van hem te hooren; maar helaas, hij gaat dadelijk afdingen: hij is bang, dat men hem wederom verkeerd zal begrijpen, en waarschuwt voor het ongelukkig lot waartoe de Jesuïeten (waar worden

die goede vaders al niet bijgetrokken!) door hun Probabilismus vervallen zijn: bij hen, zegt de schrijver al jammerende, heeft dat gevoelen de overhand, wat „de *meeste* en *gewichtigste* autoriteiten op zich vereenigt".

Wij zouden zeggen: daar valt niets op af te dingen; zoo we eenmaal autoriteit erkennen, en er naar omzien, zal dát gevoelen de overhand hebben, hetwelk zich op „de *meeste* en *gewichtigste* autoriteiten" kan beroepen: er is, dunkt me, niets redelijker dan dat; doch daar professor Hagenbach het afkeurt, komt hij vast langs geheel anderen weg tot een overwegend gevoelen; hij *vlugt* zeker „de meeste en gewichtigste autoriteiten"; en zeg eens, lezer, waar landt hij dan aan? Gij zult zeggen: bij de minste en minst gewigtige autoriteit! Ja wel, maar bij wien? Gij raadt het juist: bij Hagenbach zelf; want inderdaad, bij hem heeft alleen datgene gezag waaraan hij gezag belieft toe te kennen; hij zelf is ten laatste de eenige autoriteit. — Het Jesuïtiesch gezag is natuurlijk zóó onverstandig en goddeloos, dat een geleerd en vroom heer er een afgrijzen van heeft. Hooren wij daarom eens, wáár het ware gezag te vinden is: de hoogleeraar zal het ons wederom, „naar zijn beste vermogen", kort, klaar en krachtig aanwijzen. Ik zal zijne eigene woorden slechts letterlijk teruggeven, vooraf bekennende, dat ik ze niet al te wel kan begrijpen; de gedachten onder de woorden verscholen, gaan alweder zóó peilloos diep, dat ik het niet waag er in af te dalen. Ik haal die woorden tevens aan als een staaltje van onzin, er bijvoegende, dat het gansche werkje eene aaneenschakeling is van allerlei holle klanken: een schrikbarende omhaal, veel woorden weinig zaken, alles met een ondragelijk air de suffisance, met eene stuitelijke assurantie, en een pedanterie zonder weêrga. „Wat het godsdienstige aangaat," zoo luidt de orakeltaal, „daarin schrijven wij gezag toe aan die „*machten*, door wier bemiddeling de *openbaring Gods tot de mensch-*„*heid* gekomen is, die haar ons hebben overgeleverd, en waartoe „wij steeds moeten teruggaan als tot een kanon (richtsnoer), waar-„naar wij ons ons dan moeten regelen, wanneer invallen van het „oogenblik de subjectieve rede, dikwijls gansche geslachten door, „op het dwaalspoor dreigen te brengen."

Ik heb gezegd, dat de hoogleeraar mij vrij onverstaanbaar is;

mijns bedunkens echter wil hij o. a. zeggen: dat de geheele openbaring niets meer is dan een „kanon (richtsnoer)", waarmede wij in kalme dagen niets uitstaan hebben; en welke dan alleen ons leiden moet, wanneer de bovengenoemde „invallen van het oogenblik" het noodzakelijk maken. Wat monsterachtige invallen (en dan nog wel invallen van het oogenblik!) moeten het toch wezen, die zoo maar heel de wereld, vele geslachten door, op het dwaalspoor dreigen te brengen! Het ware van belang geweest, zoo de hoogleeraar ons de kenteekenen dier soort van invallen hadde aangegeven, zoodat wij ze van voorbijgaande invallen konden onderscheiden; want men moet een verreikenden, een scherpen en profetischen blik hebben, om zulke ontzettende consequentiën te voorzien, die alleen „uit invallen van het oogenblik" ontstaan.

De professor wordt echter een weinig verder veel duidelijker, en zegt zonder omwegen, dat de bepaling: „dat in geloofszaken alleen de Bijbel gezag heeft", „het grondartikel der geloofsbelijdenis zijner Kerk" is. Dus de bijbel alleen: en nadat hij dit heeft vooropgezet, gaat hij tot zijn eigenlijk onderwerp over, aangevende, in wat betrekking de Theologie der bemiddeling staat tot de geloofsbelijdenis (Bazelsche Confessie).

Wat gezag nu heeft die geloofsbelijdenis?

Hagenbach zegt er van, kort en bondig: „wij hangen van die „geloofsbelijdenis niet *dogmatisch* maar *historisch* af." Wij kunnen alweder niet begrijpen, hoe Hagenbach zulks beweren kan; want wat blijft er in 'shemels naam van het gezag zijner geloofsbelijdenis over? Aan het leerstellige dier confessie is hij niet gebonden; de geloofswaarheden, die er in worden voorgesteld als noodzakelijk aan te nemen punten, hebben volstrekt geen gezag, en worden door hem als in 't minst niet verbindend verklaard. Wat de hoogleeraar verwerpt is toch, dunkt ons, van iedere confessie de hoofdzaak: in onze eenvoudigheid hebben wij, tot heden toe, gemeend, dat, waar het dogmatische van eene confessie wegvalt, ook de gansche confessie als zoodanig ophoudt te bestaan. De hoogleeraar echter leert ons dat anders: de dogmatiek der confessie doet niets ter zake, maar de historie er van, daaraan zijn wij gebonden. Hoe treurig begint het er met de Protestantsche dogmatiek uit te zien: wat akelig draaijen en wringen, wat onophoudelijk verbrokkelen

en afbreken; alles wordt met zeker ongeduld uiteengerukt, niets mag er blijven staan: het eene is nog niet gesloopt, of het andere wordt reeds afgekeurd, en alles gaat meêdoogenloos naar den grond. Welk warhoofd kan nog spreken van *gezag* zijner confessie, als hij van geen dogmatische *afhankelijkheid* weten wil; en dan durft dat hoofd nog zeggen, dat het, nu één en dertig jaar geleden, juist dezelfde begrippen had, en thans slechts herhaalt wat het toen reeds betoogd heeft. Hij is, wat de hoofdzaak betreft, in die één en dertig jaren tijds geen letter wijzer geworden; daar zoekt hij zijne glorie in, ofschoon hij op onuitstaanbaren toon moet verklaren: „dat hij zich nu nog in zooverre aan 't werk zijner jeugd „houdt, als het hedendaagsche *standpunt* der wetenschap en zijne „tegenwoordige omstandigheden hem zulks veroorloofden": iets, wat elk gewoon mensch hem zonder grootspraak gerustelijk mag nazeggen. Lezen wij echter een weinig verder, dan wordt het ons duidelijk, dat de man het eigenlijk zoo kwaad niet meent: hij schijnt op schrikbarende wijze door de hedendaagsche wereldplaag der spraakverwarring te zijn aangegrepen; want als hij zegt *dogmatiek*, bedoelt hij niets anders dan *terminologie*. Hoe is het mogelijk! zegt ge, en ik heb het vóór u gezegd; maar vraagt niet naar het „hoe"; het is een *fait accompli*, en daartegen heeft men in dezen tijd niet veel in te brengen. Aan de termen: zooals *persoon*, *substantie*, *goddelijke Drieëenheid*, *goddelijke natuur*, behoeven wij niet vast te houden, het loopt dus uit op woordenzifterij! Maar wij vragen hem, waarom moeten die termen ook al verworpen worden, en wat heeft hij er tegen. De beteekenis die wij er aan hechten is immers genoegzaam gekend, erkend en bepaald; we zouden gaarne weten, welke woorden de hoogleeraar daarvoor in de plaats zou stellen, en of die beter de beteekenis zouden teruggeven. Wij mogen met alle regt vreezen, dat hij met de woorden ook de er meê verbonden begrippen zou wegnemen; want als *dogmatiek* bij hem synoniem is met „*terminologie*", is „*persoon*" bijv. misschien wel synoniem met „leeghoofd", en onze eerste opvatting zou waarheid worden, dat namelijk Hagenbach van geen dogmatiek, van wat confessie ook, weten wil. Zoo Hagenbach evenwel enkel tegen de *terminologie* te velde trok, wij zouden hem laten begaan; doch het bevreemdt ons, dat hij volstrekt niets zegt over de *ge-*

loofspunten der confessie: of hij ze aanneemt of niet, daarvan rept hij met geen enkel woord; dit bevestigt wederom onze eerste opvatting, en wij mogen volhouden, dat de hoogleeraar van geen „dogmatiek" wil hooren. Wel zegt hij ten laatste, dat hem in de confessie „een *leidend beginsel* gegeven is, waaraan hij zich moet „vasthouden, zal hij zijne Kerk niet ontrouw worden"; maar dit noemt hij „de *historische afhankelijkheid.*" Het eenige derhalve wat van het gezag der kerkelijke geloofsbelijdenis te regt komt, is, dat zij een *leidend beginsel* is: eene te algemeene uitdrukking om te weten, in hoever en waarheen het de leden dier Kerk leiden moet, en wat eigenlijk het beginsel zelf is. De hoogleeraar moest toch iets zeggen om van de Bazelsche confessie geen onding of kabinetsrariteit te maken; en hij moge boos worden op diegenen, welke hem beschuldigd hebben, dat hij, als aanhangeling van de Theologie der bemiddeling, van geen geloofsbelijdenis hooren wil, wij stemmen gaarne met hen in; want van de geloofsbelijdenis geen enkel dogma aan te nemen en er niets meer dan een onbepaald „leidend beginsel" in te erkennen, is, zich van die geloofsbelijdenis ten eenenmaal losscheuren. De hoogleeraar deelt in de kwaal der nieuwe en nieuwerwetsche theologanten, die zich achter algemeene uitdrukkingen en holle klanken verbergen, om zóó de eenvoudigen en geloovigen, welke misleid worden, niet te zeer te ontstellen.

Ditzelfde geldt ook bij de behandeling van het tweede gedeelte van dit hoofdstuk, waarin de schrijver de betrekking zijner theologie tot den bijbel aantoont; daar hooren we: „De echte theo„logie der bemiddeling stelt zich niet, zoo als men haar wel eens „voor de voeten wil werpen, *tusschen* de H. Schrift en de rede „in, zoodat zij slechts met den eenen voet op de H. Schrift staat „en met den anderen die wederom wegstoot"; [dwazer kan het ook niet: en het is prijzenswaard, dat de hoogleeraar zich niet blootstelt aan het gevaar van zijn evenwigt te verliezen: zijn professorale waardigheid mag zulks niet gedoogen;] „ook gaat zij „niet *om* de Schrift *heen*: maar zij plaatst zich *met beide voeten*" ['t is verkieselijk geen duodecimo-editie te nemen!] „*op den grond, den* „*bodem der Schrift*; zij wil van geen ander gezag hooren dan van *dat.*"

Wat en wáár is toch „de grond, de bodem der Schrift"? De

hoogleeraar deelt het niet mede: vermoedelijk, wijl hij het zelf niet weet. Het overige wat hij van den bijbel zegt, is al even zwevend als het voorgaande; en daar waar hij verstaanbaar en bepaald is, komt zijn scepticisme of, wat op hetzelfde uitkomt, zijn ongeloof in het helderste daglicht. Hij verklaart, dat het uiterst moeijelijk is, tot de echtheid van dit of dat bijbelboek, of van deze of gene bijbelplaats te besluiten: „de edelste krachten „der eeuwen zijn daarop te vergeefs aangewend, de voltooijing „er van ligt nog in de verre toekomst. Ook hier moeten wij „Luther nazeggen: „wij moeten ons in de zaak schikken, de zaak „„zal zich niet in ons schikken.““

Dit is dan al wat men overheeft: een bijbelboek, waarvan, met „bodem“ en al, nog geen sterveling, naar we hoorden beweren, zeggen kan: wat echt is, wat niet!.... in dat, zoo deerlijk gehavende bijbelboek, waarvan slechts enkele, en nog niet eens onbetwijfelde stukken resten — ligt voor den Protestant, die nog éénig geloof wil hebben, alle gezag, alle troost, alle wijsheid, alle godsdienst! 't Is om wanhopig te worden; doch daarover bekommeren zich de Hoogmogende heeren theologen niet. „Het „moge“, zoo spreekt Hagenbach, „voor den gelooviger leek“ [tegenover: ongeloovige leeraars?] „een bedroevend verschijnsel „zijn, dat de kritiek een boek der H. Schrift, om den wil van „een ander verdenkt, en eindelijk maar een klein aantal schriften „overhoudt, voor wier echtheid zij meent“ [let wel: *meent*] „te „kunnen instaan; maar ook hier moet de valsche wetenschap door „de ware worden overwonnen.“ Volgens Hagenbach derhalve, is de bijbel voor ons nog een gesloten boek; want zoolang wij niet weten, wat echt is, wat niet, zoolang ook blijft elk woord dat er in staat zonder eenige waarde. Op geen enkelen tekst kunnen wij ons verlaten, zoo wij niet eerst de zekerheid hebben, dat die tekst onvervalscht is. En hoeveel blijft er dan van den bijbel over? Zoo wij de werken der Protestantsche exegeten nagaan, zien wij dat zij geen enkel boek van den bijbel hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk ongeschonden hebben gelaten, en op dat stuk met elkander schijnen te wedijveren om de kroon der onbeschaamdheid. Zoover komt men, als men alle gezag verwerpt, en aan den hoogmoed des individuelen verstands de beslissing overlaat. Wat

de eerste reformatoren hebben aangevangen, door het verwerpen van het gezag, is door hunne waardige zonen tot in de laatste consequenties doorgevoerd. En willen we een begrip hebben van de verwoesting, op godsdienstig gebied aangerigt, we behoeven slechts de revolutiën op staatkundig terrein na te gaan, met al de ellende welke er uit geboren wordt; want ook die wanorden hebben haren grond in de verwerping van het gezag, en ten laatste in het van oorsprong en nature oproerig Protestantisme.

Hiermede meen ik genoegzaam den geest der beide eerste hoofdstukken te hebben aangegeven; en niemand kan zich meer vergissen in de beoordeeling der overige; want Hagenbach is, het gansche werkje door, ten minste in zooverre gevolgelijk, dat hij altoos blijft afbreken, en de gewaagdste sprongen doet naar alle kanten heen. Wat hij in zijn derde hoofdstuk verstaat onder het woord „inspiratie der H. Schrift", is zeer moeijelijk te ontdekken: hij spreekt daar over de noodzakelijke onderscheiding van „de Schrift" en „het Woord Gods", d. i. de *schaal* en de *kern* des Bijbels; — waarschuwt ons, dat wij niet aan de schaal behooren te blijven „knabbelen"; maar er ook de kern moeten uithalen. Ook durft hij zeggen, dat een ieder, wanneer hij den bijbel opslaat, daarom aanstonds het woord Gods niet zal vinden; maar dat hij, „toegerust met „eene grondige kennis van de physiologie en anatomie van het „organiesch zamengesteld ligchaam des bijbels, het juiste *zwaar-*„*tepunt* moet zoeken, dat het geheele ligchaam steunt en overeinde „houdt, terwijl eene bedoelde of niet bedoelde verplaatsing daarvan „alles doet inéén storten." En al dergelijke fraaijigheden meer.

Met zijn vierde hoofdstuk, waarin hij *de voorspellingen en wonderen* bespreekt, gaat het niet beter. Hij verrast ons, wel is waar, door vast te houden aan de *mogelijkheid* der wonderen; maar onze vreugde is van korten duur, en wordt geheel en al weggenomen, als hij het afkeurt: op letterlijk geloof aan elk wonderverhaal, in het O. en N. Testament vermeld, aan te dringen, *omdat* ze daarin geschreven staan. Dit is in zijne oogen welligt theologische oppervlakkigheid? Het is opmerkenswaard, dat wij bij de nieuwere Protestantsche theologen zooveel streving ontdekken, om iets te zeggen wat nog niemand te voren gezegd heeft: wij moeten

toegeven, dat het hun zeer moeijelijk valt, de vrome gemeente bezig te houden; zij mogen echter wel bedenken, dat zij, theologen en predikanten, door hun ongeloof, ook de „gemeente" aansteken. Of is het misschien geen ongeloof en zucht om eenig te wezen, waar wij in het vijfde hoofdstuk, handelende over de Christologie, den schrijver hooren uitvallen tegen het „gewone orthodoxisme", hetwelk in den Godmensch een wezen erkent, zamengesteld uit twee naturen, de goddelijke en de menschelijke, zoodat, altijd volgens den hoogleeraar, Christus door hen tot een sfinks gemaakt wordt, staande aan den ingang van het heiligdom, en tot een meteoor in de geschiedenis, zonder raakpunt? Zoo doet het gewone orthodoxisme niet, ongewone professor Hagenbach! en dit is u evenzeer bekend, als elk ander; daarom ook is er voor u geene verschooning, en wij schamen ons over uwe onbeschaamdheid, die het Christendom oneer aandoet.

We willen ten einde spoeden, en zouden te veel van het geduld des lezers vergen, zoo wij in verdere bijzonderheden van het vijfde hoofdstuk traden. Daarom nog slechts in het voorbijgaan een woord over het magere zesde hoofdstuk, waarin de zedeleer behandeld wordt. Het verwondert ons niet, dat de hoogleeraar zich van dit hoofdstuk met slechts weinige woorden afmaakt; immers hij beweert, dat de groote vraag, hoe wij zedelijk moeten leven, „nog steeds onopgelost is, en wij hare beantwoording ter „naauwernood begonnen zijn." Hij geeft ons hiermede tegelijk eenige verklaring van het zedebederf, waarvan wij getuigen zijn. Wanneer de godgeleerden het in hunne hoogdravende wijsheid reeds zoover gebragt hebben, dat zij op de vraagpunten van het zedelijk gebied volstrekt geen antwoord kunnen geven, het kwaad derhalve, als zoodanig tot heden toe erkend, niet meer kwaad mag genoemd worden, en het zedelijk goed zijne waarde verliest, wijl het goede nog niet gekend wordt: is dit wel eene uitlegging waarom thans de ongebreidelde hartstogten geene mate of grenzen meer kennen. Waar de leidslieden der gemeente in hunne leering zóó voorgaan, ongelukkig dan die gemeente zelve; want zij zal gemakkelijk volgen, en ten laatste het kwaad niet meer uit zwakheid bedrijven, maar uit overtuiging, bij beginsel! Moge de hemel ons bewaren voor de Theologie der bemiddeling,

gelijk Hagenbach die aankondigt; want zij werkt een volslagen ongeloof uit, en hare vruchten zijn noodlottig! Gelukkig, dat zij zoo uiterst moeijelijk kan gevonden worden, althans voor alsnog in de verre verte verborgen ligt. Gelukkig ook, dat de hedendaagsche mannen der wetenschap niet geleerd genoeg zijn, om haar te vinden: „de verslapte bodem van onzen tijd", zegt Hagenbach, „kan geen krachtvolle hoogstammige eiken meer „voortbrengen; maar meestal slechts laag kreupelhout." Gelukkig, zeggen wij, al is het dat Hagenbach er zoo luide over klaagt. Wij behoeven die „hoogstammige eiken", die regte bemiddelaars niet; wij hopen zelfs, dat „de bodem van onzen tijd" nog meer „verslappe"; want ook van „het lage kreupelhout" kan er nog veel gemist worden.

De laatste woorden eindelijk, waarmede Hagenbach afscheid neemt van zijnen lezer, zijn zoo karakteristiek, dat ik mij niet kan weêrhouden ze mede te deelen: „Tot dat de regte bemiddelaar „zal gekomen zijn", zoo luidt het laatst vaarwel, „tot zoolang „*moge* elk *naar zijn beste weten* zijn pligt doen, zoo als hij het „voor God en zijn geweten kan verantwoorden!" Die woorden getuigen van den hopeloozen toestand waarin de schrijver zich bevindt, na al de woorden die hij verspild en de geleerdheid die hij uitgekraamd heeft; zij getuigen voor de bewering, dat zijn Theologie, in plaats van iets te geven, ons daarentegen alles ontneemt; en daarom ten einde raad gekomen, roept hij ons toe: „ieder moet het zelf maar weten", en hoogleeraart ons ter deure uit. Zoo handelt een man die den weg aanwijst naar algemeene verzoening, en alle stervelingen wil voeren tot eene zelfde godsdienstige overtuiging!!.... Wij zeggen hem en zijne Theologie gaarne vaarwel, hem toewenschende, dat hij, als voorbeeld van verblinding en verstandsverbijstering, anderen schrik aanjage voor de verderfelijke theologische wijsheid onzer dagen; en bidden daarbij, dat zij allen die behoefte aan eenheid gevoelen, door het goddelijk licht der genade bestraald, tot die ééne, Heilige, Katholieke Kerk mogen gevoerd worden, waar alleen ware eenheid en verzoening te vinden zijn.

HET SANFEDISME.

Om hetgeen men het Sanfedisme noemt wel te beoordeelen, is het dienstig, dat we een enkel woord laten voorafgaan over de geheime genootschappen, en de wijze waarop de Katholieke Kerk die sinds lang bestreden heeft.

Roomsche Pausen waren het, die 't eerst het gevaar, dat er in die geheime eedverbonden lag, aanwezen en sedert niet ophielden den geloovigen voor oogen te houden. Reeds voor veel meer dan eene halve eeuw hebben Clemens XII [1]) en Benedictus XIV [2]) de vrijmetselarij en alle dergelijke genootschappen plegtig veroordeeld en aangetoond wat verderf er van uitgaat; want ook in Italië vonden de vrijmetselaars hunne volgelingen, en een Siciliaan, van Palermo geboortig, de gelukzoeker Cagliostro (wiens eigenlijke naam Josef Balsamo was), verkreeg er eene groote beruchtheid. Sluw en behendig, allerwege werkzaam, bevorderde hij in verschillende hoofdsteden van Europa zijn duister bedrijf, en wist alle onderzoek te ontkomen, totdat hij eindelijk door de Roomsche Inquisitie ontmaskerd werd. Hij stierf in 1795 in den kerker.

Op de wijze der vrijmetselarij was ook het geheim genootschap der Carbonari ingerigt, die aan het kolenbranden en kolenverkoopen hun naam ontleenden, en zich van Napels over den Kerkelijken Staat uitbreidden. De oorsprong van het Carbonarisme wordt zeer verschillend opgegeven. De meesten nemen aan, dat de Napolitaansche republikeinen zich in 1799 in de boschdistrikten van Calabrië, hunne schuilplaatsen, tot dit genootschap vereenigden. Crétineau-Joly [3]) echter laat hen voortkomen van de oorspronkelijk koningsgezinde vereeniging, welke door koningin Carolina in 1799 georganiseerd en door de Engelsche beschermers opgekweekt werd. Die Carbonari zouden dan ten loon voor bewezen diensten, en aangezet door de hun van de Engelschen gedane beloften, de constitutie tot hunne leuze hebben gemaakt. Bewijs-

---

[1]) *In eminenti*, van den 28 April 1738.

[2]) *Providas*, van den 18 Mei 1751.

[3]) *L'Église Romaine en face de la Révolution*, T. II, pag. 78.

stukken nogtans voert de anders met de oorkonden der geheime genootschappen zoo vertrouwde schrijver niet aan. Naar een berigt der vrijmetselaars zelven bij Eckert [1]), hebben zij, om zich te versterken en toch den gemeenen man geen toegang in hunne loges te verleenen, „een genootschap opgerigt, dat zij de Carbonari noemden". „Dit genootschap, zeggen zij verder, is de wettige dochter der vrijmetselarij en heeft ten doel, liefde onder „de deelgenooten, en vrijheid door middel van geloof, liefde en „hoop te verbreiden, en omvat in weinige graden al wat de vrijmetselarij in hare talrijke graden oplevert."

Onder Murat hebben zij in het zuidelijke koningrijk eene gewigtige rol gespeeld; met de Napelsche troepen kwamen zij in de Marken en Legatiën; ontevreden adelijken, advokaten, geneesheeren, kooplieden, studenten, soldaten, vooral de officieren, die in het leger van Napoleon gediend hadden en zich tot een zeer karig inkomen verminderd zagen, sloten zich bij hen in niet geringen getale aan en onderhielden met hen eene levendige gemeenschap. Reeds in 1809 was onder de Fransche heerschappij in de destijds tot het koningrijk Italië behoorende Legatiën het genootschap der Fedisten ontstaan, waarnaast nog andere geheime genootschappen werkten. De Carbonaria verzwolg ze niet geheel, maar toch grootendeels, en werd de stookhaard van voortdurende zamenzweringen. Met alle sluwheid wisten de verbondenen zich uit te breiden; tegen verraad in eigen boezem beschutten zij zich door vreeselijke eeden en den dolk; ondanks alle verschil kwamen de eedgenootschappen in de laatste doeleinden, vooral wat de beoogde vernietiging van het Katholicisme betreft, geheel overeen. Zij werden echter onderling verdeeld; want de een wilde het geschikte uur afwachten, de ander, met verachting van alle maatregelen van voorzigtigheid, doldriftig te werk gaan [2]). Door vele ondervereenigingen, voor het oog zeer onschuldig, werden welgemanierde jongelieden aangelokt; op andere plaatsen evenwel noemde men de zaak bij haren regten naam, doch gaf daarbij ter

---

[1]) *Historisch-politische Zeitschrift*, zweites Heft, S. 104.

[2]) Crétineau-Joly, t. a. p., bladz. 92.

geruststelling van angstvallige gewetens voor, dat het Carbonarisme, als geheel verschillend van de vrijmetselarij, niet begrepen was in de constitutiën, door de Pausen er tegen uitgevaardigd. Deze uitvlugt werd inmiddels door de bulle van Pius VII tegen de Carbonari [1]) benomen; toen zocht men er den indruk van uit te wisschen, door te zeggen, dat het tirannieke Oostenrijk dien maatregel van den Paus had afgeperst [2]).

De opperste loge [3]) zocht zich als het leidend en gezagvoerend hoofdcomité in een geheimzinnig duister te wikkelen, wat haar jaren lang gelukt schijnt. Zij gebruikt de loges als voorbereiding en noviciaat, legt aan andere eedgenootschappen ondergeschiktheid aan hare bevelen op, terwijl zij zelve uit niet meer dan veertig leden bestaat, die uit de rijkste, behendigste, radikaalste ordebroeders gekozen, doch enkel onder aangenomen sektenamen bekend, inzonderheid aan de voortplanting van het algemeen bederf te arbeiden hebben. Zij moesten de jeugd en de jongere geestelijkheid lokken, zich in het vertrouwen der hoogste kerkelijke waardigheidbekleeders indringen, de kardinalen en beambten, die hen het meeste tegenwerkten, door allerlei laster in minachting brengen, zooveel mogelijk den weg banen tot de keuze van een Paus, die aan de behoeften huns genootschaps beantwoordde, en op dergelijke wijze de verdelging van het Katholicisme voorbereiden. Hoezeer de eedverwanten nu hier dan daar afzonderlijke zamenzweringen poogden te verwekken, liet echter het hoofdbestuur, ofschoon niet algemeen erkend, zijne aandacht niet van Rome en het Pausschap aftrekken; wel overtuigd, dat het hier zijnen vreeselijksten vijand te bestrijden had. Langzaam wilde men het werk doorzetten, de misslagen vermijden der vaderen van 1793, die, te haastig, alles op eens aangrepen en hiermede het spel verloren; veeleer moest men door gedurige beroering en door het langzaam werkend vergift des lasters zijne tegenpartij meester worden en zich blijvende gevolgen van de allerwege aangewende pogingen verzekeren.

---

[1]) *Ecclesiam a Jesu Christo*, van den 13 September 1821.

[2]) Crétineau-Joly, t. a. p., bladz. 116.

[3]) *Vendetta suprema*, anderen *Vendita*, in 't Fransch *Vente*.

Ondanks alle geestkracht van den prelaat (later kardinaal) Thomas Bernetti, die eerst als goeverneur van Rome, vervolgens (sedert Junij 1828) als staatssekretaris de geheime genootschappen in hunne verborgenste schuilhoeken vervolgde en hen tot de uiterste omzigtigheid dwong; ondanks de krachtige encycliek van Pius VIII, van den 24 Mei, en het edikt van zijn staatssekretaris, van den 15 Maart 1829, welke zelfs de opperloge in verlegenheid en op het denkbeeld bragten, dat zij geheel en al ontdekt of verraden was [1]), — had men vele officieren, beambten en lediggaande geestelijken van lageren rang gewonnen; later zelfs beroemden de leden zich, dat zij prelaten en monniken van allerlei soort hadden aangeworven; doch, naar zij zelven betuigden, geen enkele kardinaal noch Jesuïet was door hen misleid [2]).

De zamengezworenen huichelden eene strenge godsdienstigheid, om de waakzaamheid der overheden te misleiden; zelfs te Rome hadden eenigen hunner aanzienlijke betrekkingen, en de hoofden der opperloge maakten geen bezwaar, vijf of zes loges, door welker onvoorzigtigheid men in gevaar vreesde te komen, in handen der policie te spelen, ten einde haar bij verdere nasporingen op een verkeerd pad te brengen en in den waan te bevestigen, dat zij alles ontdekt had. De hoofdventa wilde niet, als de gewone carbonari, met stoffelijk, maar met zedelijk vergift, niet met den dolk, maar met zedebederf werken, en de personen van hunne gezinnen, den arbeid en alle maatschappelijke banden losmaken.

---

[1]) Brief van „Felice" uit Ancona, 11 Junij 1829, bij Crétineau-Joly, II, bladz. 135 v., alwaar men o a. leest:

„Men moet zich voor 't oogenblik wat inhonden, en den argwaan van den ouden Castiglione tijd laten om te bedaren. Ik weet niet, of er eenige indiscretie begaan is, en of, in weerwil van al onze maatregelen van voorzigtigheid, niet eenige onzer brieven in handen van den kardinaal Albani zijn gevallen. Die Oostenrijksche vos, die geen haar beter is dan Bernetti, de leeuw van Fermo, zal ons niet met rust laten.... De encycliek raast en spreekt zoo bepaald, dat wij voor hinderlagen moeten beducht zijn, hetzij van Rome, of van valsche broeders.... De bliksem, die van het vatikaan gelicht heeft, kan het voorteeken van een storm wezen."

[2]) Beppo aan Nubius, uit Livorno, 2 November 1844; aldaar, bladz. 161 v.

Op dit punt echter werd zij het met de waagzieke, onstuimige eedgenooten, die aanhoudend opstanden wilden bewerken, oneens, en verloor meer en meer van haar gezag; de zamenzweerders en sluipmoordenaars maakten zich de verkregen voordeelen ten nutte; ja terwijl hunne hoofden zelven bij den grooten voortgang van het werk des bederfs voor eigen leven en vermogen beducht werden en de tweespalt in eigen boezem toenam, gelukte het aan den vroeger door haar afgewezen [1]) Josef Mazzini, die als hoofd van het Jong Italië meer eenheid onder de carbonari bragt, haar met zijne werkdadigheid geheel te overvleugelen [2]). Deze dubbele, aanvankelijk in hare volle uitgestrektheid niet gekende zamenzwering moest bij zulk eene krachtsinspanning hoogst verderfelijk op de Pauselijke Staten werken, en alleen het nog zoo magtige godsdienstige element kon verhoeden, dat niet de gansche bevolking zedelijkerwijs te gronde ging.

Na dezen vlugtigen blik op de geheime genootschappen, is wat men het Sanfedisme noemt beter te beoordeelen.

't Was zeer natuurlijk, dat de organen der regering hare trouwe onderdanen tegen die vreeselijke en fanatieke eedgenootschappen zochten te waarschuwen en onderling vaster aaneen te sluiten. Maar dat de regering zelve, gelijk men haar verwijt, reactionaire *geheime* genootschappen gevormd heeft, die zich bij eede tot de uitroeijing van alle liberalen zonder onderscheid van jaren of geslacht moesten verpligten, is eene bewering, die van alle bewijs ontbloot is en enkel haren grond heeft in de tegenbeschuldigingen van verklaarde schrijvers der omwentelingspartij. Wat Gualterio [3]) en Farini [4]) over de *Sanfedisten*, welke volgens hen de godsdienst tot dekmantel hunner politieke doeleinden gebruikten, en over de *Consistorialen*, hunne hoofden, naar het bij hen heet, te berde gebragt

[1]) Nubius aan Beppo, den 7 April 1836; aldaar, bladz. 145—147.

[2]) Gaetano (naar Weenen gezonden om Metternich gade te slaan) aan Nubius, den 23 Januarij 1844; aldaar, bl. 378—382. „Ik zou", schrijft de vriend van het hoofd der opperloge, „er niet voor willen instaan, dat Josef Mazzini nog niet eens op het kapitool gevoerd wordt."

[3]) *Ultimi rivoglimenti*, I, 32.

[4]) *Lo Stato Romano* (Torino, 1850), I, 11.

hebben, is eene partijdige en boosaardige verdraaijing der natuurlijke reactie, welke de betere kern der bevolking tegen het revolutionaire drijven der ultra-liberalen en de bedreigingen der dolkvoerders begon, en eene overdrijving dier tijdelijke en meest plaatselijke vereenigingen tot bescherming van de bedreigde orde, welke ter naauwer nood daar waar ernstige vrees was voor geweldadigheid van den kant der tegenpartij, verborgen bijeenkomsten hielden. De kerkelijke broederschappen waren nooit geheime genootschappen; hunne bepalingen en vergaderingen zijn, zoowel als hunne besturen, aan iedereen bekend. Wij weten zeer goed, wat men al aan de hoogst onschuldige en een tijd lang niet bijzonder bedrijvige Pius-vereenigingen in het radikale Zwitserland en elders heeft nagegeven; we weten, wat vertelsels de Italiaansche dagbladen in de eerste jaren van Pius IX ten beste gaven, en wat er in vlugschriften te Turijn en Florence aan toegevoegd werd; we weten, hoe menigwerf de Oostenrijksche policie-agenten in Italië misleid, en de tegenstrijdigste berigten gegeven werden; we kennen de phantasmagoriën van reactionaire zamenzweringen in het jaar 1847, waarvoor een diepere historische grond te zoeken is; — niettemin, wij verklaren openlijk en nadrukkelijk, dat de Pauselijke regering nooit reactionaire eedgenootschappen gevormd, maar gelijkelijk *alle* geheime zamenspanningen op straffe verboden heeft. Dat er naast de carbonari ook anderen hier en daar met andere bedoelingen bijeenkwamen; dat enkele beambten, inzonderheid de policie, spionnen hadden; dat er in Italië neiging is voor verborgen bedrijf; dat elke onaangename gebeurtenis gaarne aan eene vijandige partij wordt toegeschreven; dat er ook buiten de carbonari anti-Oostenrijksch-gezinden waren — dit alles is niet te ontkennen. Maar de grond der zaak komt eigenlijk hierop neêr: dat de Pauselijke regering nog veel aanhangers heeft, en de partij die zich alleen geregtigd acht in naam des volks te spreken, nog zeer talrijke en aanzienlijke tegenstanders telt; die, zoo zij werkelijk goed georganiseerd en derwijze gefanatiseerd waren als men het wil doen gelooven, aan de Carbonaria en het Jong Italië gansch andere lessen zouden gegeven hebben, dan tot dusverre het geval geweest is. Velen der beschaafde Italianen hadden vóór 1847 niet het minste vermoeden van het bestaan van reactionaire

vereenigingen, en de Sanfedisten, ook *Codini* [1]), reactionairen, duisterlingen, zwarten genoemd, waren voor de demagogen hetzelfde als anders de Jesuïeten [2]), of de „austro-jesuïtische sekte", gelijk men sedert Gioberti plag te zeggen. Toen bijv. de dappere en trouwe inwoners van Rieti de oproerlingen van Bologna terugsloegen, hadden dit de Sanfedisten gedaan; wanneer eenige maatregel onder Leo XII, of Gregorius XVI niet beviel, *hun* werd het geweten; *zij* ook werden zelfs voor persoonlijke vergrijpen van niet-liberalen aansprakelijk gesteld. Eigenlijk golden alle regtschapen Katholieken voor Sanfedisten. Want vragen we naar bepaalde personen, die tot het zoogenaamd Sanfedisme behoorden: men noemt ons kardinalen en bisschoppen, alsmede uitstekende leeken van streng Katholieke gezindheid. Vragen we naar het doel der gewaande sekte: het zijn „theokratische rigtingen", welke het der Kerk vijandige liberalisme aan alle Katholieken toedicht die door geen indifferentisme en ongeloof besmet zijn. Vragen we naar de uitgebreidheid dier vereeniging: we hooren, dat zij kosmopolitiesch en *allerwege* met de tijdelijke magt in strijd is, zich *alom* op wonderbare wijze uitbreidt, ja zich op alle plaatsen bevindt, waar de kerkelijke hiërarchie vaste wortelen geschoten heeft. Kortom, we hebben de Katholieke Kerk, die men juist niet meer met het bekende beeld der Apokalyps, maar toch op eene andere wijze brandmerken wil, we hebben het Katholicisme naar de benaming zijner verklaardste vijanden, of het „Ultramontanisme", „de in het duister omsluipende hiërarchische, Jesuïtische sekte" voor ons — en de kostbaarste overeenstemming tusschen de geloofsgenooten aan deze en gene zijde der bergen. Wat aan deze zijde der Alpen „Ultramontanisme" heet, is nu aan gindsche zijde het „Sanfedisme" geworden.

Naar Farini meende, of voorgaf te meenen, kon het Sanfedisme van eene middeleeuwsche politiesch-religieuse vereeniging, inzonderheid der *Pacifici* of der „*Heilige Unie*", die zich ter handha-

---

[1]) Staartdragers, van *codino*, haarstaart, gelijk de onderwetschen of behoudsgezinden droegen.

[2]) Ook zij heetten een geheim genootschap, en tot hen behoorde weleer de tegenwoordige Fransche keizer!! Men zie de *Allg. Ztg.* van 16 Junij 1859.

ving van den algemeenen vrede, zelfs met opoffering van hun leven, verbonden hadden, afgeleid en als eene uitbreiding en ontwikkeling van dat oorspronkelijk idee beschouwd worden. Dit was nu tot de plegtige gelofte opgevoerd, van de Katholieke godsdienst, de privilegiën der Roomsche curie en de tijdelijke magt der Pausen met alle mogelijke middelen te verdedigen. Doch al is het, dat men dergelijke vereenigingen in de middeleeuwen vindt, zooals bijv. de *Pataria* der elfde eeuw in Lombardije, de „vredelievenden" der twaalfde eeuw in het zuiden van Frankrijk; al bestonden er geestelijke ridderorden en broederschappen met gelijksoortige verpligtingen: dat waren vooreerst geene *geheime* genootschappen, geene sekten, voor welker oprigting de Pausen en hunne aanhangers destijds niet de minste aanleiding konden hebben. De streving om de regten der Kerk te handhaven, en den Paus te beschermen, was zoo algemeen, dat zelfs de Gibellijnen althans in beginsel het regt er toe niet konden ontkennen. Ten tweede, gingen al die vereenigingen, wanneer haar doel bereikt was, weder uiteen; en het meer dan zeshonderdjarig bestaan van zulk een genootschap, met later nog uitgebreide bedoelingen er bij, zonder dat ooit zijne statuten, bestuurders, teekens, en wat al niet meer, aan 't licht gekomen zijn, is inderdaad eene historische bespottelijkheid en ongerijmdheid, grooter nog en onhoudbaarder, dan de beweerde afstamming der vrijmetselaars van de tempeliers, of van oudere philanthropische geheime eedverbonden. Over 't geheel heeft de ridder Farini een opmerkelijken hartstogt om overal zamenzweringen en eedgenootschappen met achterwaartsche en klerikale rigtingen te ontdekken; dadelijk na 't aanvaarden van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken (op het einde van Maart 1860), joeg hem de „Carolina" groote ontsteltenis aan, — een gewaand eedgenootschap, dat de Katholieken des koningrijks naar het model der „Marianne" zouden opgerigt hebben! De edele ridder ontbood al zijne policie-agenten; liet alle verdachte brieven terughouden en openen; beval huiszoeking bij eene menigte van geestelijken en een aantal voorname vrouwen, zooals de hertogin Laval van Montmorency; deed vele priesters in den kerker werpen, onder welke een Don Colonna te Reggio, die een aan eene Signora Carolina Forte gerigten brief van den

post teruggenomen had. Men mogt verwachten, dat men, dank de krachtdadigheid der rusteloos werkzame policie! de „Carolina" welhaast ontmaskerd en geregtelijk veroordeeld zou zien; — doch meer en meer bleek het, dat de minister zich jammerlijk bedrogen en voor een triomf eene zotte beschaming te wachten had [1]).

De naam „Sanfedisme" ontstond naar allen schijn in Napels op het einde der vorige eeuw, toen de veel gelasterde kardinaal Ruffo met zijne Calabrezen, onder de wapenspreuk van het heilig geloof (*santa fede*), zijne banier voor de zaak des koningschaps tegen de Jacobijnsche republiek verhief. Niemand zeker zal de uitsporigheden willen vergoelijken, welke velen dezer zamengeraapte scharen met smadelijke ontheiliging der godsdienst gepleegd hebben. Bij waarlijk ijverige en regtschapen landlieden, die voor het heilig geloof opkwamen, voegden zich welhaast roovers en slechtaards van allerlei slag, en maakten in het eind de meerderheid uit. Aan wie echter zijn die bloedige wanorden het meest te wijten? Is het niet aan hen, die zelven, met vertreding van alle goddelijke en menschelijke wetten, die toestanden van volstrekte regeringloosheid veroorzaakt, den hoogsten toorn van een ijverig Katholiek volk gaande gemaakt, den geesel des burgerkrijgs opgeroepen hebben, terwijl de angst voor eene herhaling der Parijsche gruweltooneelen rondgreep, zoodat niemand zich meer veilig achtte, en in die vreeselijke opgewondenheid schier ieder die de wapenen kon dragen, naar de gewelddadigste middelen tegen werkelijke of vermeende Jacobijnen greep. Onder zulke omstandigheden vroeg de ten kamp gereede koningsgezinde niet meer naar het vorige leven van dengene die met hem besloten was te strijden; in het streven om het Jacobijnsche schrikbewind te voorkomen, vormde zich een niet minder verwerpelijk anti-Jacobijnsch terrorisme, zonder dat de betere elementen der beweging bij magte waren het te verhinderen. De republikeinen bewaarden sedert dien tijd den grimmigsten haat tegen den eerwaardigen, in den hevigen strijd tegen de hunnen schandelijk ontheiligden naam der „*santa fede*"; en zoo werd Sanfedist de benaming eensdeels voor ieder vervolger der liberalen,

[1]) *Civiltà cattolica*, 4 Aug. 1860. Correspondentie van Turijn, bl. 375 v.

of voor elken tegenstander hunner beginselen, en ten andere ook voor roovers, plunderaars en moordenaars. Op den Napelschen oorsprong van het woord wijst ook de bijzonderheid, dat in geen anderen streek van Italië het volksdialekt onder *far santa fede* het rooven en plunderen verstond, gelijk dit in het Napelsche het geval was [1]). Uit overblijfselen der Napolitaansche benden die voor Ferdinand van Bourbon streden, en dien men later naar hunne strijdleus den naam van Sanfedisten gaf, vormden zich naar alle waarschijnlijkheid de door Canosa in dat rijk beschermde en geleide Calderari (of ketellappers). Over 't geheel is het een feit, dat de revolutionaire beweging zich in Italië van het Zuiden naar het Noorden overplantte; dat Napels van 1812 tot 1830 haar middenpunt was, vanwaar men naderhand den hoofdzetel des eedgespans naar den Kerkelijken Staat en sedert 1849 naar Piemont overbragt. Wel heeft de Carbonaria in de Pauselijke Staten teekenen van leven in overvloed gegeven, maar van het Sanfedisme, als een daartegen overstaand reactionair geheim genootschap zag men nog geen enkel spoor. Veeleer heeft het daar den behoudsgezinden aan moed, vereeniging en organisatie hunner krachten bij alle hagchelijke tijdsgewrichten ontbroken. Er blijft alzoo niets anders over, dan onder het zoo gewraakte Sanfedisme de Katholieke hiërarchie en hare aanhangers, de bisschoppen, priesters en het Katholieke volk, met een woord, de gansche Katholieke Kerk te verstaan; welke opvatting dan ook, naar we zagen, overal doorschemert en zich als de juiste doet kennen. Maar dat de Kerk geheime genootschappen tegenover geheime genootschappen heeft gevormd, is een lasterlijk verzinsel harer vijanden, die er hunne eigene zamenzweringen meê pogen te dekken.

Wat nu van geschiedschrijvingen te houden, die op dergelijke vaststaande ideën over de Kerk en den Kerkelijken Staat gegrond zijn? Wie in de gansche geschiedenis der Pauselijke Staten van het tweede tiental jaren onzer eeuw niets anders dan den partijkamp ziet van revolutionaire en reactionaire eedgenootschappen van gelijke onzedelijkheid en gelijk fanatisme; wie blindelings aan

---

[1]) *Civiltà cattolica*, 1851. N. 23. *I codini e i Sanfedisti in Italia*, pag. 475.

voorstellingen van hoog-Italiaansche auteurs geloof slaat, wijl ze met eigen vooroordeelen strooken, en de betere en edelere bewegingen onopgemerkt laat, of ze, door er slechte beweegredenen aan toe te dichten, misduidt: hij moge voor een zekeren kring van lezers pikant en aantrekkelijk kunnen wezen, maar nooit zal hij der historische waarheid regt laten wedervaren [1]).

PROTEST VAN PAUS PIUS IX.

De Paus heeft aan al de gezanten der mogendheden bij den H. Stoel een protest, door kardinaal Antonelli geteekend, doen toekomen, welk stuk, vol edele waardigheid, van den 15 dezer, luidt als volgt:

„Een Katholiek koning, die alle godsdienstige beginselen vergeet, alle regt veracht, alle wet vertreedt, neemt, na langzamerhand het doorluchtig hoofd der Katholieke Kerk van het grootste en bloeijendste gedeelte zijner wettige bezittingen beroofd te hebben, thans den titel van „koning van Italië" aan. Daarmede wil hij het zegel drukken op de heiligschendende overweldigingen, door hem reeds volbragt, en nopens welke zijn goevernement reeds het besluit heeft te kennen gegeven, dat het die ten koste van het erfdeel des H. Stoels zal voltooijen.

„Hoewel de H. Vader plegtig heeft geprotesteerd tegen elke nieuwe onderneming, waarmede men zijne soevereiniteit mogt aanranden, moet hij heden niettemin op nieuw protesteren tegen de daad, waarbij men een titel aanneemt met het doel, om de ongeregtigheid van zoo vele vroegere daden te regtvaardigen.

„Het zou overbodig zijn, hier de heiligheid des bezits van het erfdeel der Kerk en het regt des Opperpriesters op dat erfdeel te herin-

---

[1]) Men zie: „*Der Kirchenstaat seit der französischen Revolution.* Historisch-Statistische Studien und Skizzen von Dr. J. Hergenröther. Freiburg im Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung. 1860;" — alsook Eckert's reeds genoemd tijdschrift.

neren: een onbetwistbaar regt, ten allen tijde en door alle regeringen erkend; hetwelk ten gevolge heeft, dat de H. Vader nooit den titel zal kunnen erkennen van koning van Italië, dien de koning van Sardinië zich aanmatigt, wijl die titel de geregtigheid en het geheiligd eigendom der Kerk schendt. Niet alleen kan hij dien niet erkennen, maar hij protesteert nog op de volstrektste en vormelijkste wijze tegen eene zoodanige overweldiging.

„De ondergeteekende Kardinaal-Staatssekretaris verzoekt Uwe Excellentie, deze in naam van Zijne Heiligheid gedane akte, wel ter kennisse van zijn goevernement te willen brengen, zich verzekerd houdende, dat het er de volkomene gepastheid van zal erkennen, en, zich met dat besluit vereenigend, door zijnen invloed medewerken, om aan den abnormalen toestand, die sedert zoolang het ongelukkig Schiereiland teistert, een einde te maken. In die gevoelens, enz.„

GELEGENHEIDS-SCHRIFTEN.

't Is ons een uitnemend genoegen, dat wij na den door ons medegedeelden lof, in een schrijven van onzen Hoogw. Bisschop, — die helaas! zoo spoedig daarna aan onze liefde ontviel! — en in de welsprekende taal van een voormalig medehoogleeraar aan onzen onvergetelijken Broere gebragt, thans eene nieuwe dubbele hulde mogen gedenken, door dankbare leerlingen aan hunnen geliefden meester gewijd. De Zeer Eerw. Rector J. A. van den Akker had op den 22sten Januarij jl. in de St. Catharina-kerk te Amsterdam, en Broere's „jongste ambtgenoot„, Professor P. W. van Oorte, op den 30sten dier maand, in de kapel van het Seminarie Hageveld, eene Lijkrede op hunnen grooten leermeester gehouden. Beiden werden door al de aanwezigen met den meesten bijval aangehoord, en van alle zijden aangezocht, hunne welsprekende taal in 't licht te geven, opdat zij en zooveel anderen met hen er eene blijvende dierbare herinnering in mogten bezitten. Door den droevigen dood van onzen beminden Bisschop werd de uitgave van laatstgenoemde Lijkrede vertraagd. We vertrouwen echter, en wel op grond van

hetgeen zij is en bevat, dat zij, nu eenmaal verschenen [1]), niet minder aftrek zal vinden dan de eerste, waarvan reeds de derde druk het licht ziet [2]). Men zal het licht begrijpelijk vinden, dat wij in hoegenaamd geene beoordeeling of vergelijking der beide kanselstukken treden, maar liever de lijkredenaars, in naam van alle vereerders van den onsterfelijken Broere, grondhartig dank zeggen voor den lof, waarmede zij, ieder op zijne en zeer uiteenloopende wijze, hem verheerlijkten: Broere toch was een echte zoon, een edel sieraad, een ijverig dienaar der R. K. Kerk in Nederland; — Broere was, wat slechts zeer enkelen zijn, zoo voor het ware, het schoone als het goede: een hoogst KATHOLIEK GENIE. Zoodanige geesten, de geboren hoogleeraars der menschheid, gelijk de Bonald hen betitelt, zijn hunne eeuw vooruit en worden zelden door het gelijktijdig geslacht naar waarde gehuldigd. Zooveel te meer verheugen we ons, dat we er getuigen van zijn, hoe onder ons op allerlei wijze, ook door het oprigten van een „Broere's Monument", Broere's buitengemeene verdiensten erkend en vereerd worden.

In onze voorlaatste aflevering gaven we eene levensschets van onzen, door zulk een onverwachten en te vroegtijdigen dood, ons ontrukten Hoogwaardigen Vader, onder den titel: *Mgr. Franciscus Jacobus van Vree, Bisschop van Haarlem.* Hiervan is intusschen ook eene afzonderlijke uitgave verschenen [3]). Gelijk onze lezers weten, heeft men daarin eene ofschoon beknopte, maar genoegzaam volledige voorstelling van zijn leven, zijne veelvuldige werkzaam-

---

[1]) „*Lijkrede op Mgr. C. Broere*, Eere-Kamerheer van Z. H. Paus Pius IX, Kanunnik der Kathedrale kerk van Haarlem, Hoogleeraar aan het Seminarie te Warmond en Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw," enz. — Amsterdam, B. Lenfring, 1861. — Onder het afdrukken dezes vernemen we, dat reeds eene tweede uitgave is noodig geworden.

[2]) „*Lijkrede op Mgr. C. Broere*," enz. — Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1861.

[3]) Te 's Gravenhage, bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen, 1861. — Ten voordeele der armen. — Op bladz. 17, regel 4, moet 17 Maart in 4 Maart verbeterd worden.

heden en geschriften, met een korter verhaal van zijn waarlijk bisschoppelijk sterven en zijne plegtige begrafenis. Uitvoerige, tot in de allerkleinste bijzonderheden gaande mededeelingen omtrent het laatste zijn te vinden in het boekje, dat ten titel heeft: *„Zalige dood en plegtige begrafenis van Z. D. H. Mgr. Franc. Jac. van Vree, Bisschop van Haarlem*, beschreven volgens geloofwaardige getuigen, door J. A. van den Akker, R. K. Priester [1]). Gaarne vereenigen we ons met den wensch des schrijvers: dat „dit eenvoudige verhaal, hetwelk door bijgevoegde beschouwing „meer verloren dan gewonnen zou hebben, aan velen tot ware „stichting moge dienen.„

Terwijl we van gelegenheids-schriften spreken, en de hulde gedenken, aan een onsterfelijk Genie, en aan een onsterfelijk Bisschop bij hunnen dood door dankbare harten geschonken: is 't niet al te ongepast, op de vereering te wijzen, aan eene onsterfelijke Koningin door een even ridderlijk als dichterlijk gemoed onlangs geboden. We bedoelen het gedicht: *„De Koningin van Napels.* — Een Hollandsche dichtkrans, neêrgelegd aan de voeten van Hare Majesteit MARIA SOPHIA AMALIA, door JOS.-Alb. Alberdingk Thijm, van de Ridderorde des H. Gregorius den Groote [2]).„ Deze verzen, vaak gloeijende van de edelste verontwaardiging, die soms klimt tot vlijmend sarkasme tegen de lage regtsverkrachters, zijn, in de verheerlijking der heldin van Gaeta met haren dapperen gemaal, zoowel eene openlijke huldiging van regt en deugd als eene publieke, niet onnoodige brandmerking van woestaardij, van roof en heiligschennis. Wie zegt het, na 't lezen des gedichts, „de Duitsche zusters„ in haar lied aan Maria, de fiere Koningin, niet diepgeroerd na:

O edel kind der dierbre duitsche streken!
't Kóst onzen mond, de heilgroete uit te spreken
Die stikt in tranen, als wij op uw rots
U ginds zien wandlen, en we U, Bey'rens trots!
Toeroepen, zinkend op gebogen knië:
Zijt, zijt gezegend, dochter van Marië.

---

[1]) Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1861. — Uitgegeven ten voordeele van arme kinderen.

[2]) Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, 1861.

Het doet het eerlijk Hollandsch hart goed, dat dit verdienstelijk gedicht, hetwelk nog méér eene verdienstelijke daad is, zooveel instemming vindt, dat er reeds eene tweede oplage van gevorderd werd.

SPROKKELINGEN.

WIJDING VAN DEN EERSTEN BULGAARSCHEN BISSCHOP. — Naar een berigt uit Rome aan den *Ami de la religion*, gedagteekend van den 13 dezer, moest onze H. Vader den volgenden dag den eersten Bulgaarschen bisschop wijden. De wijding zou in de kapel van het Vatikaan, en zeer plegtig, geschieden; een gedeelte van het H. Collegie zou er bij tegenwoordig zijn. Naar men zeide, zou dan de H. Vader door een Franschen, een Duitschen en een Italiaanschen bisschop worden bijgestaan. Eene treffende gedachte, dat, naar 't verlangen van den Vader aller geloovigen, verschillende Katholieke landen vertegenwoordigd zullen worden bij dit godsdienstig feest, hetwelk als het gelukkig voorteeken is van den op handen zijnden terugkeer aller Bulgaren in den schoot der Katholieke Kerk. 't Is het gansche Christen gezin, dat vol liefde en blijdschap zijne armen uitbreidt, om lang-gescheiden broeders in zijn midden te ontvangen [1]).

GENOOTSCHAP DER H. KINDSCHHEID. — Dit liefdewerk bestaat sedert 1843, en heeft in 1860, in *zeventien* jaren tijds, het H. Doopsel verschaft aan nagenoeg DRIE MILLIOEN kinderen, welke na deze geestelijke wedergeboorte gestorven zijn. Elk jaar doet het van *drie* tot *vier honderdduizend* kinderen doopen, waarvan het ten minste *tienduizend* opvoedt. Verder helpt dit genootschap 60 missiën, en stichtte of ondersteunt een aantal inrigtingen in China en Indië, en *vijf* tot *zes honderd* scholen of weesgestichten.

---

[1]) Bij 't afdrukken gewordt ons een uitvoeriger en juister berigt, dat we later mededeelen.

NEKROLOGIE.

MGR. E. S. VAN DER HAAGEN.

In de maand April overleed te Soeterwoude de Hoog-Eerwaarde Heer Mgr. E. S. VAN DER HAAGEN, Geheim Kamerheer van Zijne Heiligheid Paus Pius IX, Proost van het Kathedraal Kapittel van Haarlem, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Deken en Pastoor van Soeterwoude. Wat hij was en deed voor het Haarlemsche Bisdom noopt ons, in deze bladzijden eene dankbare hulde aan zijne nagedachtenis te brengen.

EVERARDUS STEPHANUS VAN DER HAAGEN werd den 26 December 1793 te Amsterdam uit eenvoudige, doch welgestelde ouders geboren. Na zich eerst te Kempen en later te Uden op de voorbereidende wetenschappen te hebben toegelegd, volbragt hij zijne theologische studiën in het seminarie van Warmond, waar zijn helder verstand en vooral zijne deugd en godsvrucht hem van het eerste oogenblik de achting en liefde zijner professoren

deden verwerven. Den 6 Maart 1819 ontving hij de H. Priesterwijding en tien dagen later zijne aanstelling tot kapellaan of adsistent te Amsterdam in de kerk genaamd *De Toren*, tegenwoordig hulpkerk van de St. Dominicus-parochie. Nog in hetzelfde jaar werd hij als kapellaan den 3 November naar Heemskerk, den 7 December naar Gouda, en eindelijk den 10 Mei 1820 naar Amsterdam in de kerk van het Begijnhof verplaatst, waar hij tevens belast was met de geestelijke zorg voor het R. K. Jongens-weeshuis, en waar hij bleef tot den 17 October 1824, den dag zijner aanstelling tot pastoor van Loosduinen.

Innig was, en bleef hij tot aan zijnen dood, aan de gemeente van Loosduinen gehecht. Vol ijver en onvermoeid arbeidde hij voor haar geestelijk welzijn; hij bezorgde haar in 1835 eene eigene begraafplaats, behartigde met naauwgezetheid ook hare stoffelijke belangen, en de behoeftigen ondervonden in ruime mate zijne overgroote liefdadigheid. Meermalen werden hem aanzienlijke pastoriën, ook in de hoofdstad, aangeboden, maar hij verzocht telkens dat men hem aan zijne stille, landelijke gemeente niet zoude ontrukken. Eene der grootste redenen dier gehechtheid was zijne kinderlijke liefde voor de H. Moedermaagd [1]); want zij was de bijzondere Beschermheilige der gemeente van Loosduinen, en het was altijd de wensch zijns levens geweest, eene gemeente te mogen bestieren, die aan hare hoede was toevertrouwd; vandaar dan ook, dat hij zijne „Levens der Heiligen, Kerkvaders

---

1) Lang vóór de dogma-verklaring vroeg en verkreeg hij de gunst, om in de praefatie der Mis de Ontvangenis der H. Maagd *Onbevlekt* te mogen noemen.

en Martelaren" opdroeg aan „*De H. Maria, Patronesse der R. K. gemeente te Loosduinen.*"

In het jaar 1837 ondernam hij het schrijven van dit werk op sterken aandrang zijner Geestelijke Overheid; want hij zelf achtte zich niet bekwaam tot zulk eene zware taak. Toen echter de eerste door hem aangebodene proeve was goedgekeurd, zette hij zich met moed en volharding aan dien arbeid. De „Levens der Heiligen", in den beginne *vrij gevolgd naar het Fransch*, werden hoe langer hoe meer zijn eigen werk, waarbij hij de beste bronnen gebruikte en tegen geene moeite opzag; het vierde kwartodeel werd dan ook in omvang eens zoo groot als het eerste. Met eenvoudig geloof riep hij telkens eerst de voorspraak van den Heilige in, wiens leven hij ging beschrijven: eene bijzonderheid, zijnen mond in een vertrouwelijk gesprek ontsnapt, die het zeer begrijpelijk maakt, waarom de „Levens der Heiligen" bij voortduring met groote stichting gelezen worden.

Nog bezig zijnde met dien arbeid, werd hij gedrongen Loosduinen te verlaten, wijl hij den 20 Julij 1840 tot pastoor van Soeterwoude benoemd was. Een ruim veld van werkzaamheden opende zich daar voor zijnen ijver, en veel goeds werd door hem in zijne nieuwe gemeente tot stand gebragt. Door zijne zorgen werd eene nieuwe Kerk gebouwd (zonder eenige subsidie niet alleen, maar zelfs zonder eenige *buitengewone* bijdrage zijner gemeentenaren) en den 17 Julij 1844 plegtig ingewijd. In het volgende jaar voltooide hij de „Levens der Heiligen". Reeds was hij begonnen een tweede werk van stichtelijken aard te schrijven, toen andere en grootere werkzaamheden hem verhinderden, dit plan ten uitvoer te brengen.

In het voorjaar van 1846 was hij aangesteld tot Provisor van het seminarie Hageveld en in den zomer van hetzelfde jaar kwam de Hoogw. Heer J. Ferrieri, Vice-Superior der Hollandsche Zending, persoonlijk te Soeterwoude, om hem tot Aartspriester van Holland, Zeeland en West-Vriesland te benoemen. Te vergeefs waren al de redenen, die hij tegen deze benoeming inbragt, te vergeefs zijne herhaalde smeekingen, te vergeefs de vloed van tranen, die op dat oogenblik zijn anders zoo mannelijk oog ontschoot; men kende zijne godsvrucht en bekwaamheid, en den 6 Augustus 1846 aanvaardde hij uit gehoorzaamheid deze nieuwe betrekking. Vier maanden later benoemde Z. M. Koning Willem II hem tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Het is moeijelijk te zeggen, wat hij al deed, om de zaken van het Aartspriesterschap met orde te besturen en zich met personen en omstandigheden van nabij bekend te maken. Hij werkte tot laat, dikwijls tot twee uren, in den nacht; en in den vroegen morgen kon men hem altijd weder aan zijne werktafel vinden. Zooveel mogelijk onderzocht hij alles persoonlijk; vandaar dat men hem rusteloos heen en weder zag reizen, zonder zich ooit door vermoeijenissen of het ongunstigste weder te laten afschrikken. Dit alles gevoegd bij de onderscheidene moeijelijkheden, die het Aartspriesterschap noodzakelijk met zich bragt, ondermijnde zijn anders sterk ligchaamsgestel, en in dien tijd openbaarden zich de eerste verschijnselen der kwaal, die hem ten grave slepen zou.

Met dubbele vreugde dan ook werd door hem in 1853 de tijding van het herstel der Bisschoppelijke Hiërarchie hier te lande vernomen; hij zag er eene weldaad in voor de Katholieken van Nederland en tevens

eene weldaad voor zijn eigen persoon, wijl hij hoopte, dat hem nu zijne levensrust zou worden wedergegeven. Maar in dit laatste zag hij zich zeer te leur gesteld. De bisschop van Haarlem, Mgr. van Vree, Z. G., vroeg natuurlijkerwijze aan hem bij den aanvang van zijn bestuur vele inlichtingen, zag zijne nederige godsvrucht — want niemand eerde den bisschop met opregter eenvoud en kinderlijker liefde, dan de voormalige Aartspriester van Holland en Zeeland —, zag zijne kennis van zaken en personen, de juistheid zijner inzigten en oordeelvellingen en koos hem daarom tot zijnen vertrouwdsten raadsman.

Bij de herstelling der Hiërarchie, den 9 Maart 1853, tot Geheim Kamerheer van Z. H. Paus Pius IX, en bij de nieuwe indeeling der Dekenaten, den 11 September 1853, tot eersten deken van Soeterwoude benoemd, ontving Mgr. van der Haagen den 21 October 1857 een groot en openlijk blijk van 's bisschops vertrouwen, toen deze, bij zijn vertrek naar Rome, hem tot zijnen *Vicarius generalis et officialis* benoemde en hem het bestuur des Bisdoms gedurende zijne afwezigheid opdroeg. Naauwelijks was de bisschop teruggekeerd, of de Vikaris spoedde zich naar Haarlem om zijne nieuwe waardigheid neder te leggen; maar zijn verzoek om ontslag werd door den bisschop niet aangenomen; integendeel deze benoemde hem bovendien den 4 November 1858 tot Proost van het Kathedraal Kapittel, een weinig later tot Provisor van het groot en klein Seminarie en stelde geene Commissie aan, zonder Mgr. van der Haagen aan het hoofd te plaatsen.

In de maand Augustus van 1859 werd zijne werkzaamheid belemmerd door eene smartelijke kwaal, welke hij met Christelijk geduld verdroeg. Werden soms zijne pijnen te hevig, een enkele blik op het kruisbeeld, dat hij altijd

naast zich had, was genoeg om hem in 's Heeren wil te doen berusten. Doch nu ook drong hij er herhaaldelijk op aan, dat men hem zoude ontslaan uit zijne veelvuldige betrekkingen. Het was echter vergeefs. Mgr. van Vree, zelf aangetast door eene helaas! doodelijke ziekte, liet hem integendeel meermalen schriftelijk uitnoodigen, om het bestuur des Bisdoms weder geheel op zich te nemen, en zond eindelijk drie dagen vóór zijn overlijden zijnen sekretaris in persoon, om dat verzoek nogmaals met aandrang te herhalen. Men ziet, welk vertrouwen de bisschop in hem stelde en welk verlies zijn dood voor Haarlems volgenden bisschop is. Schrijver dezer regelen was getuige van den moeijelijken strijd, die op dat oogenblik in de ziel van Mgr. van der Haagen gevoerd werd. Het kostte hem, een zoo sterk geuit verzoek zijns hoogvereerden bisschops te moeten afslaan! en toch, het in te willigen, was hem onmogelijk! Eindelijk koos hij een middenweg; hij verklaarde zich bereid, maar op eene wijze welke den bisschop zelven deed beseffen, dat het bestuur des bisdoms onmogelijk aan den Vikaris kon worden opgedragen.

Eenigen tijd later scheen er eene gunstige verandering in zijnen toestand gekomen; gedurende de Vaste kon hij 's Heeren lijden verkondigen, beklom op Paaschdag den predikstoel en mogt bij het sluiten van het Paaschfeest aan zijne gemeentenaren den vrede des Heeren toewenschen: het waren de laatste woorden, die zij uit zijnen mond vernemen zouden! Zes dagen daarna, den 13 April, werden hem de H. Sakramenten der stervenden toegediend, die hij met een vurig geloof ontving. Van dat oogenblik af kon hij, daar zijne tijdelijke zaken altijd geregeld waren, zich bijna uitsluitend tot den dood be-

reiden. Den 20 April overviel hem in den vroegen morgen, een half uur vóór zijn verscheiden eene laatste benaauwdheid. De gebeden der stervenden werden hem voorgezegd, en op zijn verzoek ook de Litaniën der H. Maagd, om eenen zaligen dood, en van het Lijden des Heeren; en als zijn diepbedroefde kapellaan, de Eerw. heer J. L. A. Nabbeveld, bij het bewijzen dier laatste dienst somwijlen te kort schoot, sprak hij zelf de hem zoo bekende gebeden uit. Eensklaps riep hij: „Ach Jesus! ach Jesus!....", met kracht drukte hij nogmaals het kruis, dat hij in handen hield, aan de lippen en met dien kus der liefde verliet zijne ziel de aarde.

De parochie van Soeterwoude verloor in hem eenen vader; de behoeftigen zullen hem, hunnen weldoener die altijd gaf, niet vergeten. Verre het meerendeel zijner gemeentenaren naderde op den dag zijner begrafenis, de 24 April, tot de tafel des Heeren; en de tranen, waarmede allen, mannen zoowel als vrouwen, zijn stoffelijk overschot naar het graf begeleidden, toonden duidelijk, dat Mgr. van der Haagen, een der grootste en voornaamste priesters van het Haarlemsche bisdom, voor zijne landelijke gemeente een eenvoudige en hartelijk beminde dorpspastoor was geweest.

DE HOOGEERW. HEER

N. J. A. STEINS BISSCHOP.

Op den 8 April, twaalf dagen alzoo vóór Mgr. van der Haagen, overleed een ander hoogst verdienstelijk priester, die, ondanks zijne groote liefde voor een verborgen en onopgemerkt leven, de opmerkzaamheid zijner geestelijke overheid niet ontging en in ons bisdom in gezegend aandenken zal blijven: de HoogEerwaarde heer NICOLAAS JOANNES ANTONIUS STEINS BISSCHOP, Kanunnik-Penitentier van het Kathedraal Kapittel, Deken van Haarlem en Plebaan der Kathedraal van het Bisdom. *De Katholiek* heeft in de bijzondere belangstelling, zoowel van dezen overledene, als van Mgr. van der Haagen, voortdurend genoten, eene reden te meer, om dankbaar ook zijne nagedachtenis te huldigen.

NICOLAAS JOANNES ANTONIUS STEINS BISSCHOP werd den 18 September 1802 uit een aanzienlijk en welbekend geslacht te Amsterdam geboren, en door zijne godvreezende ouders in de vrees des Heeren opgevoed.

Op zijn dertiende jaar bezocht hij het gymnasium te dier stede, waar hij met veel ijver en den besten uitslag zijne Latijnsche en Grieksche studiën volbragt. In den nazomer van 1819 verliet hij die school, na het houden eener Latijnsche *oratio*, ter gelegenheid der publieke promotie in de Nieuwe Kerk, waarbij uit bijzondere betrekking en belangstelling wijlen de baron van Wyker-

slooth, destijds professor in het seminarie te Warmond, tegenwoordig was.

De voorbeeldige zedigheid, de stille ingetogenheid des jongelings en zijne groote liefde tot het gebed deden reeds van zijne eerste jeugd af aan vermoeden, wat levensweg hij later kiezen zou; en ofschoon zijn achtingswaardige vader gaarne in hem, als oudsten zoon, den opvolger in zijne uitgebreide handelszaken had gezien, heeft de jongeling echter geen oogenblik geaarzeld en den geestelijken stand gekozen. In October van hetzelfde jaar 1819 vertrok hij naar het seminarie Hageveld; van waar hij, na zich twee jaren onder professor A. Bogaerts op de wijsbegeerte te hebben toegelegd, naar Warmond overging; doch om spoedig, na ruim een jaar, op verzoek van den ZeerEerw. President van Bommel, naar Hageveld terug te keeren, ten einde er in het eerste onderrigt behulpzaam te zijn en tevens zijne theologische studiën te vervolgen. Hij bleef hier tot de opheffing van Hageveld in 1825, toen hij, reeds diaken, met October van dat jaar weder naar Warmond kwam, alwaar hij nu de godgeleerdheid beoefende tot zijne priesterwijding, welke hij op den 25 November 1826 te Munster ontving.

Reeds spoedig werd hij, schoon voor korten tijd, als „adsistent" naar Vogelenzang gezonden, en van hier, op den 27 Februarij 1827, als kapellaan van de Begijnhofskerk naar Amsterdam; waarmede toen de geestelijke bediening van het R. K. Jongensweeshuis verbonden was. Zoowel door zijne eenvoudige godsvrucht als door zijn onvermoeiden ijver, was hij in beide betrekkingen, gedurende de zeven jaren die hij er doorbragt, met de meeste vrucht werkzaam.

Gelijk reeds vroeger, trok hij ook hier de aandacht van professor Wykerslooth, die het directeurschap van het door hem opgerigte instituut te Katwijk aan dien voorbeeldigen priester wenschte op te dragen, doch in zijn dringend en herhaald aanzoek niet slaagde.

In 1834, op den 21 Maart, werd de kapellaan van 't Begijnhof tot pastoor bevorderd van de gemeente Zwaag in Noord-Holland. In die dorpspastorij arbeidde hij tot den 2 Februarij 1840, toen hij, wijl pastoor van Kokkelink wegens zijnen gevorderden leeftijd zijn ontslag had gevraagd, als pastoor in de kerk van het Begijnhof terugkwam en hier zestien verdienstelijke jaren sleet. Want veel, zeer veel heeft pastoor Steins in dien tusschentijd voor het Begijnhof gedaan. Bij zijne komst vond hij de geldelijke aangelegenheden in een berooiden staat. Met gepaste en afdoende maatregelen had hij, door de Katholieken der hoofdstad ondersteund, welhaast het genoegen, den dreigenden schuldenlast gedelgd, en heel den toestand op geregelden en duurzamen voet gebragt te zien. Was hem deze gewenschte uitslag altoos eene aangename herinnering: gelukkig bovenal achtte die ijverige herder zich, dat hij, Amsterdammer van geboorte, gewezen kapellaan van het Begijnhof, daar nu als pastoor het vijfde Eeuwfeest „van het H. Sakrament van Mirakel" mogt vieren. Wie zijn levendig geloof, zijne vurige liefde tot het H. Sakrament heeft gekend, zal zich niet verwonderen, dat hij al het mogelijke deed, om aan dat Eeuwgetijde den meesten luister bij te zetten. Zelf heeft hij door een geschenk van groote waarde, een prachtig officie, een blijvend aandenken van dat feest en zijne godsvrucht in die kerk achtergelaten.

Diezelfde godsvrucht dreef hem in Junij van het volgende jaar naar Luik, om daar ter stede met andere Hollandsche

Pelgrims het zesde Eeuwfeest der Instelling van den Feestdag van het Allerheiligste Sakrament mede te vieren. Wat de leerling als pastoor van 't Begijnhof te Amsterdam had beproefd, zag hij zijnen voormaligen leermeester als bisschop van Luik, maar op vorstelijke wijze doen: glorie brengen aan het H. Sakrament! Het Jubellied op dat feest, hetwelk we aan de Luiksche kloostermaagd Juliana danken, was de weerklank van den Eeuwzang, in de St. Ursula-kerk in de H. Stede aangeheven.

Toen twee jaren daarna de Hoogwaardige bisschop van Luik eenige dagen in de gastvrije woning van zijnen Hageveldschen leerling en medearbeider kwam doorbrengen, waren die grootsche feestvieringen nog niet vergeten; de geestdrift hunner gesprekken kon getuigen, hoe beiden brandden van liefde voor het aanbiddelijk Altaargeheim.

In de H. Ursula-Kerk ook had pastoor Steins het geluk, in 1851 zijn vijf en twintigjarig priesterschap te vieren; bij welke gelegenheid de gemeentenaren en geloovigen der hoofdstad de ondubbelzinnigste blijken hunner hoogschatting en liefde gaven.

Men weet, hoe hij door zijn hoogen invloed niet weinig voor het herstel der Bisschoppelijke hiërarchie in ons vaderland heeft geijverd, en altoos met een bijzonder genoegen sprak over die gezegende gebeurtenis, en over de verdere regelingen, die er 't gevolg van waren. Bij de verdeeling der hoofdstad in parochiën, werd zijne statie tot algemeene hulpkerk van Amsterdam, en de Zeer-Eerw. heer Steins Bisschop de eerste parochie-pastoor der St. Catharina-kerk te dier stede, alwaar hij op den 1 Januarij 1857 met een plegtig Misoffer zijne intrede deed. Zijn verblijf aldaar zou echter niet van langen duur wezen; de bisschop van Haarlem, die den priester

naar Gods hart zoo bijzonder hoogschatte, begon weldra zijne verdere plannen, ook met hem, ten uitvoer te leggen. Op den 31 December 1858 zien wij den pastoor der St. Catharina-kerk naar Haarlem geroepen, waar hij tot deken dier stad, plebaan der Kathedraal en Kanunnik-penitentier van het Kathedraal Kapittel verheven werd. Helaas! hij zou in de bisschoppelijke stad zijnen geest van orde en ijver in die verschillende betrekkingen niet lang kunnen toonen. Ruim één jaar later reeds vertoonden zich de eerste verschijnselen dier hartekwaal, welke spoedig dermate toenam, dat zijn toestand voor hopeloos werd aangezien. De zijn leven telkens bedreigende aanvallen dier ziekte namen in aantal en hevigheid toe. Tijdig, en algeheel berustend in Gods H. Wil, ontving hij de laatste H. Sakramenten en wachtte kalm het beslissend oogenblik af. Dit bleef niet lang meer uit; op den laatsten dag eener Novene, die door en met hem werd gehouden, toen hij dien dag nog de brevier-getijden, welke hij met de meeste stiptheid op tijd en uur gewoon was te volbrengen, had afgebeden, en bezig was met godvruchtig zijn rozehoedje te bidden, trof hem een laatste aanval, die kort daarna een te spoedig einde aan zijn zoo verdienstelijk leven maakte [1]). Met de meeste deelneming werd zijne uitvaart gevierd en zijn ligchaam naar het Katholieke kerkhof van het naburige Schoten ten grave geleid.

We spraken nog niet van verschillende andere ge-

---

[1]) Zijn Hoogw. broeder, vroeger directeur van het Instituut te Katwijk, benoemd bisschop, en Apostoliesch vikaris van Bombay, was juist tot herstel zijner gezondheid op reis naar het vaderland, doch vond hem reeds overleden.

legenheden, betrekkingen en liefdewerken, waarin de overledene van zijn even godvruchtig als edelmoedig hart deed blijken. Zijne liefde tot het Allerheiligste blonk niet enkel bij de gemelde feestgelegenheden uit, maar dagelijks in zijne onverflaauwde voorbereiding en dankzegging bij de H. Mis, in zijn lang en veelvuldig verwijlen bij het H. Sakrament. Opgetogen, ja vervoerd van vreugde zag men hem bij de plegtigheid van het Aanbiddingsfeest in de Kathedraal, hetwelk aldaar, vooral door den ijver zijner voorgangers [1]), tot eene inderdaad buitengemeene hoogte is opgevoerd. Dit was hem eene welkome vergoeding voor het gemis: dat hij nu het hem zoo geliefde Mirakel-feest zijner geboortestad niet meer als te voren konde vieren.

Zijne teedere godsvrucht jegens de Onbevlekt-Ontvangen Moeder des Heeren verried zich in zoo menig woord en werk haar ter eer; en 't was hem zulk een kinderlijk genoegen, dat hij, die in de Begijnhofs-kerk te Amsterdam, als bestuurder van den Voortdurenden Rozekrans, zoovele feestelijkheden telde tot glorie van de H. Maagd, ook in de voormalige Begijnhofs-kerk te Haarlem niet minder godvruchtige oefeningen vond ter eere van haar Heilig en Onbevlekt Hart voor de bekeering der zondaren.

Zoo we zijne welbekende betrekkingen tot de beide seminariën van Warmond en Hageveld, en tot liefdegestichten, als dat van St. Nicolaas te Amsterdam, waar-

---

[1]) De ZeerEerw. pastoors H. van Luenen, en P. L. G. Boin, welke laatste het feest daar instelde. Bij de jongstleden feestviering in September, telde men dien éénen dag nagenoeg *duizend* communicanten.

van hij mederegent was, met een woord gedenken, is het vooral om zijne groote liefdadigheid jegens de armen niet onvermeld te laten. Hoezeer de zedige herder altoos in 't verborgen zocht wel te doen, kon het nogtans reeds bij zijn leven niet onbekend blijven, wat milde hand hij gedurig opende. Bij zijnen dood echter zou het blijken, dat hij schatten in den schoot der armen had uitgestort, en ook na zijn verscheiden nog menige inrigting en stichting in zijne mildheid moest deelen.

Wie met den overleden priester van nabij verkeerd hebben, weten daarbij te getuigen, hoe hij voor zich een zeer verstorven leven leidde, hoogst naauwgezet van geweten en dermate een man was des gebeds, dat dit, naar vertrouwde getuigenis, „zijne aanhoudende oefening en zoetste uitspanning" was. Met eene heilige vreeze paarde hij een groot vertrouwen op de barmhartigheid zijns Verlossers en de voorspraak van Maria. We zouden beminnelijke uitdrukkingen, die we meermalen, en gesticht, uit zijnen mond opvingen, kunnen mededeelen, doch mogen hier zijn bijzonder leven niet verder intreden; maar eindigen, met ons vertrouwen uit te spreken, dat zulk een priesterlijk leven, waarvan zich de innigheid onwillekeurig in heel zijne bediening deed gevoelen, wel spoedig het onvergankelijk loon zal vinden of hebben gevonden, door den Heer aan zijne goede en getrouwe dienaren toegezegd.

VERDEDIGING VAN PAUS GREGORIUS VII.

(*Vervolg.*)

In de vorige aflevering van dit maandschrift verdedigden wij het Katholiek geloof van den H. Gregorius VII tegen de beschuldiging der Protestantsche schrijvers. Doch met die bloote *wederlegging* wilden wij ons niet tevreden stellen; met aandacht lazen wij de brieven van den Paus, bijna vierhonderd in getal, en de *bewijzen* voor zijn Katholicismus, die wij daar zoowel als in zijne geschiedenis vonden, deelen wij thans afzonderlijk mede. Eene diepe bewondering vervulde ons voor den H. Gregorius bij het lezen zijner brieven; wij zagen daar niet alleen zijn karakter, dat ons zijne goedheid voor Berengarius van Tours verklaarde; maar het was ons tevens onmogelijk, de in vele opzigten zoo treffende overeenkomst voorbij te zien tusschen hem en onzen Pius IX; de vergelijking der omstandigheden van zijnen — met de omstandigheden van onzen tijd vertroostte en bemoedigde ons en deed ons levendig gevoelen, dat de vernedering van het kruis, gelijk zij het toen was, ook thans voor de Kerk het middel ter verheerlijking zal zijn. Uit dien hoofde beginnen wij ons artikel met eene

KORTE KARAKTER-BESCHOUWING VAN DEN H. GREGORIUS VII.

„Iets verheveners dan trots en heerschzucht bezielde „Gregorius: het idee van de onafhankelijkheid der „Kerk" [1]: deze onpartijdige uitspraak van Neander toont, hoe verkeerd en onregtvaardig Gregorius in vroeger tijd beoordeeld is. Het is inderdaad bijna onverklaarbaar, hoe men hem als een man vol heerschzucht heeft kunnen voorstellen. Reeds zijne eerste brieven aan Desiderius van Monte-Cassino, den prins van Salerno en den aartsbisschop van Ravenna [2] — geschreven toen hij op den dag der begrafenis van zijnen voorganger *plotseling*, door de *algemeene* keuze der geestelijkheid en *onder blijde toejuichingen van het gansche volk* van Rome tot Paus verheven was — toonen, met welke vrees en welken tegenzin hij in zijne verheffing bewilligd had. Vooral trof het ons, toen wij hem in laatstgenoemden brief aan Guibertus van Ravenna, den man die hem later van den zetel zou trachten te verdringen, hoorden zeggen: „Ik smeek u „bij den almagtigen God, thans, zoo niet om mijne ver- „diensten dan toch ter wille van de Apostelen aan mij „die liefde te betoonen, welke gij aan de Roomsche Kerk „en, zooals gij weet, aan mij in het bijzonder hebt toe- „gezegd; en uwe onderhoorige bisschoppen en geestelijken „te verzoeken en op te wekken, om God voor mij te „bidden: opdat Hij mij krachten schenke tot het dragen „van dien last, mij tegen mijn wil en ondanks mijne

---

1) Neander, B. V, S. 105.

2) *Registrum Gregorii Papae VII*, lib. I, *epist.* 1, 2, 3; bij Labbe, Tom. X. Onze verdere aanhalingen van dit Register zijn allen genomen uit het tiende deel der Conciliën van Labbe.

„sterke tegenkanting opgelegd: opdat Hij mij zijne hand „toereike en, daar Hij niet gewild heeft, dat ik rustig „in de haven verblijven zou, mij thans ten minste niet „verlate, nu ik in het midden zulker vreeselijke stormen „geworpen ben."

En dit was niet een oogenblikkelijk opwellend gevoel, neen bij voortduring bleef die gedachte hem levendig bij. „Gij weet", schrijft hij eenige dagen later aan de gezanten zijns voorgangers, „hoe plotseling en door welk „volksgeweld wij onwaardigen ondanks onze tegenkanting „op den Apostolischen Stoel verheven zijn..... Laat in „alle heilige plaatsen, waar gij komt, voor mij bidden, „opdat God, die weet dat ik nimmer naar die waardig„heid verlangd of getracht heb, mijne zwakheid in het „dragen van dien zwaren mij opgelegden last te hulp „kome, waaraan ik mij uit vreeze voor Hem niet durfde „onttrekken" [1]); — en aan hertog Godfried: „Onze „verheffing veroorzaakt ons eenen bitteren zielsangst en „de benaauwdheid eener overgroote bekommering. Want „wij zien, welke zorgen ons omringen, en gevoelen met „welk gewigt de opgenomene last ons bezwaart; wij „sidderen daarbij, bewust als we zijn van onze zwakheid, „en onze ziel wenscht liever de rust der ontbinding in „Christus, dan een leven in zulke gevaren" [2]). In de achtste maand zijner regering schrijft hij aan den aartsbisschop van Maagdenburg: „Gij weet, door welk ge„weld en welken aandrang ik gedwongen ben, den last „en het bestuur te aanvaarden der door zoo vele stormen „geteisterde en als in gevaar van schipbreuk verkeerende „Kerk. Mijn geweten is mij getuige, hoe onmagtig ik

1) Lib. I, *ep.* 8. 2) Lib. I, *ep.* 9.

„mij voor dien last geoordeeld, en met welke zorg ik „getracht heb die waardigheid te ontwijken. Doch wijl „'s menschen wegen niet in zijne hand zijn, maar af- „hangen van Gods beschikkingen, zoo was het mij „onmogelijk, mijne wenschen, tegen Gods wil in, door „te zetten" [1]). Twee jaren later spreekt hij in zijn eerste banvonnis tegen Hendrik IV aldus den apostel Petrus aan: „Gij zijt mij getuige, met de Moeder Gods mijne „meesteres, en uwen broeder den H. Paulus en alle „Heiligen, hoe uwe heilige Roomsche Kerk mij tegen „mijnen wil het bestuur heeft opgedrongen;.... liever had „ik mijn leven in ballingschap doorgebragt, dan uit „zucht naar wereldsehen roem uwen zetel te overwel- „digen" [2]). Evenzoo spreekt hij in zijn tweede banvonnis (in het achtste jaar zijner regering) tot de apostelen Petrus en Paulus: „Geheel tegen mijnen zin ben ik, zeer on- „waardige, tot mijne groote smart, zuchtende en wee- „nende op uwen troon geplaatst" [3]). En in hetzelfde jaar schreef hij aan Willem den Veroveraar: „Het „behaagde aan Hem, die de geringen verheft, dat onze „H. Moeder de Kerk mij tegen mijnen wil en ondanks „mijn verzet noodzaakte den Apostolischen Stoel te be- „klimmen" [4]).

Geene heerschzucht derhalve, maar innig pligtbesef alleen was de oorzaak der veelvuldige bemoeijingen van Gregorius. Zooveel te meer treft ons daarom zijne ont- zettend groote werkzaamheid. Er was geen land, bijna geen bisdom, waartoe zijne zorg zich niet uitstrekte. In zijn *Register* vindt men brieven aan de vorsten van

---

1) Lib. I, *ep.* 39. 2) Bij Labbe, Tom. X, pag. 356.
3) Ibid. pag. 383. 4) Lib. VII, *ep.* 23.

Duitschland, Frankrijk, Arragon, Castilië, Vlaanderen, Engeland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Rusland, Polen, Hongarije, Bohemen, aan den Griekschen Keizer, de Armeniërs, de Kerken van Afrika, ja aan een Koning der Mooren. Maar de droevige omstandigheden van dien tijd vorderden dan ook dringend voorziening. De misdaden van Hendrik IV zijn bekend: 't is onnoodig ze nogmaals op te tellen. De Koning van Frankrijk was waarlijk weinig beter, die, om slechts iets te noemen, de vreemde op een in Frankrijk gehouden marktdag zaamgekomene kooplieden liet uitplunderen [1]). Willem de Veroveraar gedroeg zich in vele opzigten „beter en eervoller dan „de overige vorsten" [2]); nogtans belette hij zijne geestelijkheid naar Rome te gaan; iets „wat nog nooit een „heidensch Koning had durven ondernemen" [3]). De Grieksche scheuring was begonnen; de Turken bedreigden Europa en Gregorius moest de geloovigen tegen hen oproepen [4]); maar rampzaliger dan dat alles was de toestand der geestelijkheid. De vorsten verkochten de bisdommen aan onwaardige gunstelingen en dezen gaven of verkochten op hunne beurt de mindere kerkelijke bedieningen aan hunne vrienden; daaruit *moest* zedebederf voortspruiten; een zedebederf, waaraan de Kerk geene schuld had, hetwelk de Kerk verfoeide en dat alleen aan den willekeur, en de ongeoorloofde inmenging van het wereldlijk gezag was toe te schrijven.

Zien wij, hoe de Paus zelf zich met bittere smart over dien toestand beklaagt. „Ach! wist gij ten volle", schrijft

---

1) Lib. II, *ep.* 5. 2) Lib. IX, *ep.* 5.
3) Lib. VII, *ep.* 1; lib. VI, *ep.* 30.
4) Lib. I, *ep.* 49; lib. II, *ep.* 31 et 37.

hij aan den H. Hugo, abt van Cluny, „welk hevig „verdriet mij kwelt, welke onrust en bekommering de „arbeid mij veroorzaakt, die zich dagelijks voor mij ver- „nieuwt en steeds blijft aangroeijen: broederlijk mede- „lijden met de droefheid van mijn hart zoude u jegens „mij bezielen, en in tranen zoudt gij uw hart voor den „Heer uitstorten en vragen, dat de arme Jesus, door „wien alles gemaakt is en die alles regeert, zijne hand „uitsteke en mij ellendige in zijne gewone goedertieren- „heid verlosse. Ik toch heb Hem meermalen gevraagd, „dat Hij óf mij uit dit leven wegnemen, óf mijnen arbeid „voor onze algemeene moeder nuttig maken zou; en „nogtans heeft Hij mij uit mijne groote kwelling niet „verlost, en ondanks mijn verlangen heeft ook mijn leven „aan die Moeder, aan wier ketenen Hij mij heeft vastge- „bonden, niet gebaat. Van alle zijden omringt mij eene „overmatige smart en eene algemeene droefheid. Want „de Oostersche Kerk valt op ingeving des duivels van „het Katholiek geloof af.... Wend ik mijne oogen naar „het westen, zuiden of noorden, bijna nergens zie ik „bisschoppen, die op wettige wijze benoemd zijn, behoorlijk „leven en het Christen-volk uit liefde tot Christus en „niet uit heerschzucht bestieren. Onder alle aardsche „vorsten ken ik er geene, die Gods eer boven de hunne, „die regtvaardigheid boven gewin stellen. Diegenen, in „wier midden ik woon, Romeinen, Lombardijers en „Noormannen, zijn, gelijk ik hun meermalen zeg en „verwijt, in zekeren zin erger dan Joden en Heidenen. „En let ik dan op mij zelven, door het gewigt mijner „handelingen gevoel ik mij zoo bezwaard, dat ik geen „hoop op behoud meer heb, tenzij alleen in de barm- „hartigheid van Christus. Ja, hoopte ik niet op een beter

„leven, en de H. Kerk nuttig te zullen zijn, ik bleef „niet te Rome, waar ik, God is mij getuige, gedwongen „reeds twintig jaar gewoond heb. Ik leef derhalve tus- „schen eene smart, die zich dagelijks voor mij hernieuwt „en eene hoop, die, helaas! al te lang onvervuld blijft: „geslingerd door duizend stormen en op allerlei wijzen „stervende. Ik verbeid Hem, die mij in zijne boeijen „gesloten, mijns ondanks naar Rome gevoerd en daar „aan duizend benaauwdheden overgegeven heeft. Dikwerf „zeg ik Hem: haast u, stel niet uit, spoed u, vertoef „niet en verlos mij uit liefde tot de H. Maria en den „H. Petrus" [1]).

Goddank! mogen wij zeggen, zóóver is het in onze dagen niet gekomen. Indien ook Pius IX heeft geklaagd, en dikwerf en veel geklaagd over de vervolging der Kerk: de eenparige deelneming, de trouw en godsvrucht zijner kinderen verschaffen hem bij het lijden der Kerk een onuitsprekelijken troost. En Gregorius VII schreef die woorden van smart reeds in het tweede jaar zijner regering! Maar als wij nu eenige jaren verder gaan, dan zien wij in Duitschland bijna alle bisschoppen, op vier of vijf na, tegen hem in verzet; zijne weinige trouwe aanhangers Altman van Passau, Herman van Metz, Gebehard van Salzburg, Adalbero van Wurtsburg, van hunne zetels verjaagd en door slechte bisschoppen vervangen; hetzelfde in Italië; overal simonie en ontucht; op vele plaatsen van Frankrijk en Duitschland de geestelijkheid zich verzettende tegen het coelibaat; Gregorius zelven door dertig bisschoppen op aandrang van negentien

---

1) Lib. II, *epist.* 49; vgl. Lib. I, *ep.* 62; Lib. IV, *ep.* 1; Lib. V, *ep.* 21; Lib. VI, *ep.* 17.

andere bisschoppen afgezet; in Rome door Hendrik IV belegerd; verlaten door dertien zijner kardinalen; den valschen Paus in zijne plaats gekroond; en Gregorius eindelijk genoodzaakt Rome te ontvlugten, te Salerno eene veilige schuilplaats te zoeken en daar in ballingschap sterven. Welk troostend verschil tusschen dien tijd en den onzen! Maar wat dwaze droomerij is het dan, thans den val van het Pausdom te verwachten! Men denke terug aan het tijdvak van Gregorius VII en vergete daarbij niet, dat de in ballingschap gestorvene Gregorius de bewonderde held van dat tijdvak is en gezegevierd heeft, dat juist datzelfde tijdvak eene glorie onzer Kerk is om den triomf dien zij behaalde; en men zal begrijpen, hoe toepasselijk op haar het woord des Apostels is: „*Cum infirmor*, TUNC POTENS SUM."

Pligtbesef deed Gregorius VII handelen; pligtbesef ook deed hem pal staan te midden der grootste moeijelijkheden, en daaraan — *niet aan een onbuigzaam karakter* — is zijne moedige volharding toe te schrijven. Nog geene maand na zijne verheffing zegt hij: „Het „staat ons niet vrij, ter wille van iemand Gods wet „achter te stellen, of uit gunstbejag van den weg der „geregtigheid af te wijken, daar de Apostel zegt: *indien „ik aan menschen wilde behagen, ik zou Gods dienaar „niet zijn*" [1]); en eenige weken later: „Indien, wat wij niet „hopen, de Koning [Hendrik IV] naar ons weigert te „luisteren, met Gods bijstand zullen noch kunnen wij „onze moeder de Roomsche Kerk verlaten, die ons op„gevoed en door het bloed harer kinderen dikwerf andere „kinderen voortgebragt heeft. En zeker is het veiliger

1) Lib. I, *ep.* 9.

„voor ons, hem tot zijn eigen welzijn bij het verdedigen „der waarheid ten bloede toe te weêrstaan, dan in de „ongeregtigheid toe te stemmen, om zijnen wil te vol- „brengen en daardoor met hem, wat God verhoede, ten „verderve te gaan" [1]). In het volgende jaar 1074 schrijft hij aan den bisschop van Halberstadt: „Indien wij zonder „tegenspraak de vorsten en rijke personen van uw land „naar willkekeur lieten heerschen en Gods geregtigheid „lieten vertreden, wij zouden buiten twijfel op hunne „vriendschap, *onderdanigheid*, loftuitingen en groote eer- „bewijzingen kunnen rekenen. Maar dit past in geenen „deele aan de plaats, die wij bekleeden, noch aan het „ambt, dat wij vervullen; en van Christus' liefde zal, „onder zijne bescherming, niets ons kunnen scheiden. „Veiliger is het voor ons te sterven, dan zijne wet te „verlaten en voor aardsche glorie meer de goddeloozen, „indien zij magtig zijn, naar de oogen te zien, dan de „armen, die de wet van hunnen Schepper onderzoeken, „zijne geboden beminnen en liever het leven dan de „regtvaardigheid verlaten" [2]). Evenzoo spreekt hij in 1076 in zijnen algemeenen zendbrief aan alle Christenen: „God is ons getuige, dat geen tijdelijk voordeel noch „aanzien van personen, maar pligtbesef en de magt van „den Apostolischen Stoel ons aanzetten, tegen slechte „vorsten en goddelooze priesters. Het is ons beter den „ligchamelijken dood, die ons toch eenmaal wacht, door „de hand van dwingelanden, indien het zijn moet, te „ondergaan, dan door ons stilzwijgen, uit vrees of eigen- „belang in de omverwerping der Christelijke wet te be- „willigen" [3]). „Door Gods genade", schrijft hij in 1079,

---

1) Lib. I, *ep.* 11. 2) Lib. II, *ep.* 12. 3) Lib. IV, *ep.* 2.

„heeft tot heden en zal ook in het vervolg geen sterve-
„ling, door liefde of vrees of welke begeerlijkheid ook,
„ons kunnen verleiden, om van het regte pad der gereg-
„tigheid af te wijken" [1]). En die Paus zou, volgens Neander, *tegen zijne overtuiging* en *om grootere plannen te kunnen volvoeren*, Berengarius en de waarheid hebben opgeofferd [2])!

Niemand zal ter goeder trouw den om zijne zachtheid en toegevendheid geprezenen Pius IX, wijl hij, als weleer Gregorius VII, uit pligtbesef de regten der Kerk verdedigt en de vorderingen harer vijanden moedig afwijst en weêrstaat, een onbuigzaam karakter toeschrijven; indien sommigen ook hem van stijfhoofdigheid beschuldigen, zij zelven weten zeer goed, dat dit met de waarheid in strijd is en hij alles heeft toegegeven, wat hij mogt toegeven. Maar evenmin mag men op dienzelfden grond Gregorius VII onbuigzaam noemen; want ook hij was, zoowel als Pius IX, van een goedigen, toegevenden en meêgaanden aard. Te veel is dit voorbijgezien.

Reeds in het eerste jaar zijner regering moest Gregorius zich tegen de klagt verdedigen, van Dionysius van Piacenza en andere bisschoppen van Lombardijë met te veel toegefelijkheid behandeld te hebben; „het is ons niet
„onbekend", schrijft hij aan Beatrix en Mathilde, „hoe
„verschillend de menschen over ons oordeelen, daar in
„dezelfde zaken en handelingen sommigen ons *ligtgeloovig*,
„anderen *al te zachtmoedig* noemen." Tevens beklaagt hij zich, dat zij Werner van Straatsburg op zijne terugreis hadden aangehouden, die blootvoets en vastende naar

---

1) Lib. VII, *ep.* 3.
2) Neander, B. IV, S. 353—355; B. V, S. 108.

Rome gegaan was en daar verzachting zijner straf gekregen had; „waartoe", vraagt hij, „zouden wij op hem „in dezen tijd de strengheid der kanons hebben toege- „past?" [1]). Een zijner tijdgenooten toont dan ook bepaaldelijk aan, dat hij de strengheid der kanons verzachtte [2]); en hij zelf schreef aan den bisschop van Pavia: „liever „willen wij over onze te groote inschikkelijkheid berispt „worden, dan de strengheid der kanons volgen en uwe „ongehoorzaamheid zwaar straffen" [3]). Getuigt het niet van zachtheid zijn woord aan den graaf van Imola: „wij „wenschen vurig, met allen zoo mogelijk in vrede te „leven" [4])? of dat andere aan den bisschop van Trier: „wij zijn niet boven anderen gesteld, om de aan onze „zorg toevertrouwden met geweld, maar om hen regt- „vaardig te behandelen" [5])? Gaf hij geen bewijs zijner zachtheid, toen hij aan de geestelijken van Chartres schreef: „het is ons gebleken, dat wij, zonder de regtvaardigheid „te kwetsen, in de zaak van uwen bisschop met toege- „felijkheid konden te werk gaan" [6])? of toen hij schreef aan den bisschop van Gran in Hongarije: „indien er „geene andere, ons onbekende, reden tegen is, ver- „gunnen wij uit inschikkelijkheid, dat de brenger van „dezen brief priester gewijd worde" [7])?

Gregorius was steeds bereid, zijne uitspraken of die zijner legaten aan een nieuw onderzoek te onderwerpen. „Zend ons vrome en wijze personen", zoo luidt zijn verzoek aan Hendrik IV; „indien hunne redenen ons over- „tuigen, dat het door twee kerkvergaderingen bekrach-

---

1) Lib. I, *ep.* 77.
2) Bij Labbe, l. c., pag. 321, 337, 339,
3) Lib. II, *ep.* 35.
4) Lib. I, *ep.* 10.
5) Lib. I, *ep.* 81.
6) Lib. IX, *ep.* 16.
7) Lib. IV, *ep.* 25.

„tigd besluit der H. Roomsche Kerk betrekkelijk de Kerk „van Milaan kan of moet veranderd worden, zullen wij „geene zwarigheid maken, om aan hunne billijke raad- „gevingen gehoor te geven en dat besluit te verbeteren" [1]). Zoo antwoordt hij ook aan den koning van Engeland: „De zaak, waarover gij ons schrijft, hielden wij voor „geheel en al afgedaan en dachten, dat zij niet meer ter „sprake zou komen.... Evenwel, om te voldoen aan uw „verzoek en omdat misschien iemand, wat wij echter niet „gelooven, ons kan misleid hebben, daarom dragen wij „aan onze legaten den last op, van een nieuw onder- „zoek ter plaatse in te stellen en die veranderingen of „verbeteringen te maken, welke de regtvaardigheid vor- „deren mogt" [2]). — Hoe ontevreden is hij over zijnen legaat Geraldus van Ostia, die hem de noodige inlichtingen niet gezonden had! „wij kunnen thans velen, die „klagen, onregtvaardig door u afgezet of in den ban ge- „daan te zijn, niet antwoorden, wijl hunne zaken ons „duister zijn en wij uw gezag niet willen krenken; en toch in „het geheel niet, of eerst na langen tijd te antwoorden, „is eene wreedheid ten opzigte van hen, tegen wie ker- „kelijke straffen zijn uitgesproken" [3]). — „Wij verne- „men", schrijft hij aan Hugo van Die, „dat de graaf „van Vlaanderen, ten gevolge der kunstgrepen zijner „vijanden, door onzen legaat Hubertus in den ban is „gedaan. Zoo iets mogen wij niet dulden. Spoed u dus, „zoo gij kunt, derwaarts en hef den ban in onzen naam „op, zoo het vonnis onregtvaardig is; bevindt gij echter, „*wat wij niet hopen*, dat het regtvaardig is en de graaf

---

1) Lib. II, *ep.* 30; Cf. Lib. III, *ep.* 10.
2) Lib. IV, *ep.* 17. 3) Lib. I, *ep.* 16.

„wil voldoening geven, neem hem ook dan weder in „'s Heeren schaapstal op, wijl de opperherder zelf het „verloren schaap op zijne eigene schouderen tot de kudde „heeft willen terugbrengen" [1]). — Het vonnis door Hugo van Die tegen zes Fransche bisschoppen geveld, wordt na een nieuw onderzoek door Gregorius opgeheven; „omdat „het de gewoonte der H. Roomsche Kerk is", schrijft hij bij die gelegenheid, „sommige zaken te dulden, an„dere door de vingers te zien, handelen wij liever met „eenig onderscheid en gematigdheid dan volgens de strenge „bepalingen der kanons" [2]). Dit is te opmerkelijker, daar dezelfde Hugo van Die hem kort te voren geschreven had: „Uwe Heiligheid gelieve toch te zorgen, dat „men ons niet langer tot onze schande verwijte, dat zij, „die door ons om simonie of andere misdaden in hunne „bediening geschorst, afgezet of veroordeeld zijn, zeer „gaarne naar Rome gaan, en daar, waar zij grootere „gestrengheid moesten gevoelen, integendeel naar hun „believen barmhartigheid ondervinden" [3]).

Meermalen vermaant de Paus dien legaat Hugo, om toegevend te zijn en de kanons niet in alle strengheid toe te passen [4]). Dezelfde vermaning geeft hij aan zijne legaten in Duitschland [5]). „Gij houdt niet op", schrijft hij aan den bisschop van Praag, „op allerlei wijzen den „vrede tusschen u en den hertog uwen broeder te ver„storen, vooral door het banvonnis tegen de zijnen te „vellen, zonder kanonieke schuld en wettige uitspraak... „wij vermanen u derhalve, geen overhaastig of ligtvaar-

---

1) Lib. VI, *ep.* 7 2) Lib. V, *ep.* 17.
3) Bij Labbe, pag. 367. 4) Lib. IX, *ep.* 5, 19, 32.
5) Lib. IX, *ep.* 3.

„dig gebruik van het geestelijk zwaard te maken, maar „eerst behoorlijk ieders schuld te onderzoeken en zoo „er tusschen u en de mannen uws broeders oneenig- „heid ontstaat, eerst hem daarover broederlijk en vriend- „schappelijk te onderhouden, opdat hij de zijnen tot „regtvaardigheid aanspore" [1]). Bijna ieder keer, als hij iemand vermanen moest, beriep hij zich op de langmoedigheid, waarmede hij tot dusverre diens verkeerde handelwijze verdragen had [2]). Hoe goedig is onder anderen zijn gedrag jegens Manasses van Reims! In 1073 schrijft hij hem: „Reeds zoo dikmaals heeft „onze voorganger en hebben wij u door brieven en „gezanten verzocht en vermaand, om aan het klooster „van den H. Remigius een goeden abt te geven... reeds „zoo dikwijls hebt gij ons dat door uwe gezanten be- „loofd en het nogtans tot heden niet gedaan; integen- „deel wordt uwe handelwijze jegens dat klooster van dag „tot dag erger en gij vervolgt zelfs *de personen* der broe- „ders... Evenwel, zeer geliefde broeder! nogmaals willen „wij beproeven, u door een minnelijk verzoek te bewe- „gen", enz. [3]). In 1078 heft hij de straf op, door zijnen legaat tegen Manasses uitgesproken [4]). In 1080 werd Manasses op nieuw door Hugo van Die afgezet; de Paus meldt hem, dit vonnis bekrachtigd te hebben, „maar", voegt hij er bij, „*tegen* de gewoonte der Roomsche Kerk „en gedreven door eene welligt *te groote goedheid*, staan „wij u nogmaals toe, u voor eenige bisschoppen te ver- „dedigen"; en na zijne voorwaarden gesteld te hebben,

---

1) Lib. II, *ep.* 6.

2) Lib. I, *ep.* 55; lib. II, *ep.* 50, 61; lib. VI, *ep.* 4; lib. VII, *ep.* 1, 16. 3) Lib. I, *ep.* 13. 4) Lib. V, *ep.* 17.

„besluit hij aldus: „weet wel, dat, zoo gij dit voor-
„schrift onzer goedheid veracht, wij uwe verkeerdheid
„niet langer kunnen dulden en het vonnis uwer afzetting
„onherroepelijk zijn zal" [1]). Maar het was te vergeefs;
in het volgende jaar moest de Paus aan den graaf van
Reims schrijven: „Manasses, dien wij *tegen uwen wil en*
„*tegen het verlangen der vrome personen, die hem kenden*,
„langen tijd verdragen hebben, is door ons onherroepe-
„lijk afgezet" [2]).

Welke Christelijke liefde openbaart hij in zijn schrijven
aan Herman van Bamberg? „Onze zeer geliefde broeder
„Herman van Metz heeft ons veel en hartelijk voor u
„gesmeekt, en ons een en ander over u verhaald, wat
„ons hoop gaf op uwe verbetering en ons innig ver-
„heugde. Wij meenden het beste te doen, met uwe zaak
„*in zijne handen* te stellen en hem als onzen plaatsbekleeder
„daartoe de noodige volmagt te verleenen. Haar dus
„verder aan hem toevertrouwende, geven wij u alleen
„in overweging, hoe gij dagelijks het einde uws levens
„nadert en hoe zeker die laatste dag komen zal, ofschoon
„gij niet weet hoe spoedig. Denk aan dat vreeselijk on-
„derzoek des gestrengen regters en zorg door eene opregte
„blootlegging van uw geweten en een goed levensgedrag,
„zonder vrees voor Hem te kunnen verschijnen" [3]). —
Niet minder schoon is zijn brief aan Guibertus van
Ravenna en de bisschoppen van Lombardije, zijne ver-
klaarde vijanden: „Gaarne zonden wij u onzen Apostoli-
„schen zegen, indien het ons geoorloofd was. God, de
„regel der H. Vaders en uw eigen geweten getuigen,

---

1) Lib. VII, *ep.* 20. 2) Lib. VIII, *ep.* 18, 19.
3) Lib. I, *ep.* 84.

„hoe zwaar gij u tegen den H. Petrus en de Roomsche „Kerk bezondigd hebt. Maar zondigen is menschelijk; „God vergeeft aan zondaren, die zich bekeeren; en de „Kerk, door zijn bloed gesticht, wacht als eene moeder „nog altijd uwen terugkeer tot haren schoot af: zij wil „uw verderf niet, maar u zelfs tot uw behoud te gemoet „komen. Wij vermanen u dus de aanstaande Synode bij „te wonen. Weet wel, dat u geen leed noch eenig nadeel „geschieden zal. Weest ook verzekerd, dat niemand ons „tot eenige onregtvaardigheid jegens u zal overhalen; maar „dat wij integendeel bereid zijn de strengheid van het regt „zooveel mogelijk te matigen en u alles toe te geven, „wat wij zonder schade voor uwe en onze eigene ziel „kunnen" [1]). Hoe schoon eindelijk zijn zijne woorden, aan den in ontucht levenden graaf van Angers! „God „weet, en ons geweten is ons getuige, welke vreugde „wij zouden smaken over u, dien wij opregt en hartelijk „bemind hebben, indien gij u van die oneer bevrijddet. „Uwe geschenken namen wij niet aan, wijl uw offer aan „God niet aangenaam zijn kan, zoolang gij u niet, gelijk „het een Katholiek vorst betaamt, met Hem verzoend „hebt; niettemin zullen wij niet ophouden, Gods barm- „hartigheid voor u af te smeeken" [2]).

Wij zagen reeds, hoe de Paus niet wilde, dat men spoedig of ligtvaardig het geestelijk zwaard gebruikte; zijn veelvuldig uitspreken van het banvonnis moet derhalve aan den rampzaligen toestand van dien tijd en niet aan hem geweten worden. Integendeel trachtte hij de gevolgen van den kerkban zooveel hij kon te verzachten; het was aan ieder verboden door de kerkelijke en burgerlijke wet-

[1]) Lib. V, *ep.* 13. [2]) Lib. IX, *ep.* 22.

ten van dien tijd, eenigen omgang met geëxcommuniceerden te hebben; Gregorius VII hief die bepaling op voor echtgenooten, kinderen, dienstboden, onderhoorigen en vreemdelingen [1]: en zijne vijanden beschuldigden hem, door die verzachting de kanons der Kerk geschonden te hebben [2]!

Maar Canossa en zijne harde handelwijze jegens Hendrik IV? — Ook voor dien vorst, antwoorden wij zonder aarzeling, was Gregorius goed en toegevend. Men zie slechts, welke welwillende gevoelens hem voor den koning in de eerste jaren zijner regering bezielden [3], hoe hij de Saksers tot onderwerping vermaande [4], welke hartelijke brieven hij aan Hendrik zond, zoodra deze tot inkeer scheen te komen [5], op hoe zachten toon hij hem zijne dubbelzinnigheid onder het oog bragt [6], hoe opregt hij zijne bekeering en zijn geluk wenschte [7], hoe lang hij draalde, alvorens hem ten tweeden male in den ban te doen, met welke hevigheid de Saksers zich over dat dralen en toegeven van den Paus beklaagden [8], en men zal begrijpen, dat hij ook bij al zijne handelingen jegens Hendrik IV geleid werd door denzelfden geest, dien hij in een zijner brieven te kennen geeft, waar hij verklaart: „Wij zijn gewijd en op den Apostolischen Stoel geplaatst, „om in dit leven te zoeken, niet wat het onze, maar wat „van Jesus Christus is en om, volgens het voorbeeld der

---

1) In het concilie van 1078; bij Labbe, pag. 371.
2) De kardinaal Benno; bij Flacius Illyricus; l. c., pag. 389, 395.
3) Lib. I, *ep.* 9, 19, 20, 24, 25, 26, 85.
4) Lib. I, *ep.* 39. 5) Lib. II, *ep.* 30, 31; lib. III, *ep.* 3.
6) Lib. III, *ep.* 10. 7) Lib. IV, *ep.* 1, 3.
8) Zie hunne brieven medegedeeld door Bruno, *Historia belli Saxonici*; bij Freher, *Rerum Germanicarum scriptores*, Tom. I, pag. 218—224 (Editio tertia).

„Vaderen, door velen arbeid en met Gods genade, naar „de toekomende en eeuwige rust te streven" [1]).

Wat is nu redelijker, vragen wij na al het bovenstaande: Gregorius VII, op grond zijner zachte handelwijze jegens Berengarius, TE VERDENKEN van onedele, met zijn karakter, dat geen onregt duldde, strijdige bedoelingen en oogmerken? te zeggen: hij zal Berengarius en de waarheid hebben opgeofferd, om in de uitvoering zijner grootere plannen niet gehinderd te worden? — of wel de zachtheid waarmede hij *volgens zijne gewoonte* ook aan Berengarius een nieuw onderzoek toestond, eenvoudig toe te schrijven aan zijn goedig, meêgaand en inschikkelijk karakter?

BEWIJZEN VOOR HET KATHOLIEK GELOOF VAN GREGORIUS VII.

Beginnen wij met eene uitdrukking, welke Gregorius herhaaldelijk gebezigd heeft. Hij schreef aan den bisschop van Poitiers: „zoo gij u vóór St. Andriesdag niet ver„antwoordt, zal elke priesterlijke handeling en *het deel„nemen der H. Communie* u ontzegd zijn; aan uwe „handlangers, zoo leeken als geestelijken verbieden wij „*het ligchaam en bloed des Heeren te ontvangen* (a corpore „et sanguine Domini repellimus), zoolang gij geene vol„doening gegeven hebt, en wij gelasten u, onder straf „van geheele afzetting, dit onverwijld ter hunner kennis „te brengen" [2]); en eenigen tijd later: „wij ontzeggen „u *de Communie van het ligchaam en bloed* onzes Heeren „Jesus Christus tot aan het concilie der Vaste, uitge„nomen, zoo gij in gevaar van sterven mogt komen" [3]);

[1]) Lib. IV, *ep.* 24. [2]) Lib. II, *ep.* 2. [3]) Lib. II, *ep.* 23.

beide malen gaf hij, nagenoeg met dezelfde woorden, kennis van zijn besluit aan den aartsbisschop van Bordeaux en den graaf van Poitiers [1]). Insgelijks schreef hij aan Manasses van Reims: „indien de bisschop van Chalons „weigert te gehoorzamen, houde men hem terug van „*'s Heeren ligchaam en bloed*" [2]). Aan de snffragaan-bisschoppen van Milaan: „indien iemand uwer tegen ons „verbod zich verstout, [den door Hendrik IV benoemden] „Tedaldus tot bisschop te wijden, hij wete wel, dat hem „*de Communie van het heilig ligchaam en bloed des Heeren* „ontzegd is" [3]). Aan Udo van Trier: „zoo de bisschop „van Toul onze vermaning versmaadt, zeg hem dan, „dat *de Communie van het ligchaam en bloed* onzes Heeren „Jesus Christus hem door het gezag van den H. Stoel „verboden is" [4]). Aan de bisschoppen van Toskane: „de „bisschop van Sena verzoekt ons ontslagen te worden „van den kerkban, maar wij kunnen dit niet toestaan, „zoo hij niet alvorens boete doe.... Legt hem derhalve „eene boete op en vermaant hem, zich ergens af te zon-„deren en volgens het voorschrift der kanons zich van „de *Christelijke Communie* te onthouden.... Mogt hij even-„wel, wat wij niet hopen, in gevaar van sterven komen „en zijne boete begonnen hebben, dan mag hij *het deel-„genootschap en de genade der allerheiligste Communie* „ontvangen" [5]). Aan zijn legaat Amatus: „zoo de abt „van het St. Severus-klooster niet gehoorzaamt, verbied „hem dan, als een' wederspannige, *de Communie van „'s Heeren ligchaam en bloed*" [6]). Aan zijne gezanten in Duitschland: „indien een der beide koningen [Hendrik

[1]) Lib. II, *ep.* 3, 4, 24. [2]) Lib. II, *ep.* 56.
[3]) Lib. III, *ep.* 9. [4]) Lib. III, *ep.* 12.
[5]) Lib. IV. *ep.* 8. [6]) Lib. VI. *ep.* 24.

„en Rudolf] zich hiertegen verzet en het gansche rijk „in verwarring tracht te brengen, wederstaat hem zoo „noodig tot in den dood en ontzegt hem en zijnen aan„hangers *het ontvangen van het ligchaam en bloed onzes „Heeren Jesus Christus* en den toegang tot de kerk" [1]). Aan den bisschop van Verdun: „zoo graaf Arnulf weigert „boete te doen en het geroofde terug te geven, verbied „hem dan den toegang tot de kerk en *het deelnemen aan „'s Heeren ligchaam en bloed*" [2]). — In zijn synodaal besluit van 1075 leest men: „Wij verbieden aan Siegfried, „aartsbisschop van Maintz, *de communie van 's Heeren „ligchaam en bloed*, tenzij hij in doodsgevaar mogt komen „en berouw toone" [3]); en in dat van 1078: „Aan den „abt van Farfa geven wij acht dagen uitstel; laat hij „dien tijd voorbijgaan, dan excommunieeren wij hem en „ontzeggen hem *het ligchaam en bloed des Heeren*" [4]). Velen zijner privilegiën aan kloosters of kerkelijke instellingen gegeven, eindigen met de plegtige verklaring, dat diegenen, die zich zullen vermeten er inbreuk op te maken, *het allerheiligst ligchaam en bloed van God, den Heer onzen Zaligmaker Jesus Christus* onwaardig zullen zijn [5]).

Dezelfde uitdrukking bezigt de Paus in eene zaak, bij welke wij even stilstaan, omdat zij ons tevens een nieuw blijk zijner langmoedigheid geeft. Een geestelijke van Orleans, Evrardus genaamd, was door Alexander II geëxcommuniceerd, maar volhardde in zijne verkeerdheid

---

1) Lib. IV, *ep.* 23; cf. *ep.* 24. 2) Lib. VII, *ep.* 13.
3) Bij Labbe, pag. 355. 4) Bij Labbe, pag. 370.
5) Wij teekenden slechts de volgende plaatsen aan: Lib. VII, *ep.* 24; d'Achery, *Spicil.*, Tom. II, pag. 584; Baluzius, *Miscell.*, Tom. III, pag. 6; Ughellus, *Italia sacra*, Tom. III, pag. 362, 365; Martene, *Thes. nov. anecd.*, Tom. I, pag. 205.

onder de bescherming van Rainerius, zijnen bisschop, zoodat Gregorius VII zich in 1075 na eene liefderijke doch vruchtelooze vermaning [1]) genoodzaakt vond, het vonnis zijns voorgangers te bekrachtigen. Doch nu werd ook de bisschop aangeklaagd, aan Evrardus een kerkelijk ambt verkocht en meermalen simonie gepleegd te hebben. De Paus roept in April 1076 Rainerius ter verantwoording op, gelast hem het gepleegde onregt te herstellen, schrijft hem: „weet, dat gij anders in uwe bis„schoppelijke bediening geschorst zijt en de *Communie* „*van het ligchaam en bloed* onzes Heeren Jesus Christus „u ontzegd is" [2]), zendt hem dat schrijven door den „aartsbisschop van Sens, aan wien hij in een bijgaanden brief gelast: „verbied hem, zoo hij niet gehoorzaamt, de *Communie* „*van het ligchaam en bloed* onzes Heeren Jesus Chris„tus" [3]). Rainerius gehoorzaamt niet. In November 1076 schrijft de Paus ten tweeden male aan den aartsbisschop en gebiedt dezen te onderzoeken, of Rainerius zijnen brief wel gelezen heeft: „is dit het geval niet, dan ver„dragen wij zijne handelwijze nog met langmoedigheid; „maar anders beslissen wij, dat hij in zijne bediening „geschorst is en niet tot de *Communie van 's Heeren lig*„*chaam en bloed* mag toegelaten worden, tenzij hij in „gevaar van sterven mogt komen" [4]). Nieuwe aanklagten doen den Paus in Oktober 1077 nogmaals schrijven aan de aartsbisschoppen van Sens en Bourges en hunne suffraganen; Rainerius zou bij zijne wijding den gevorderden leeftijd niet gehad, zich op onwettige wijze ingedrongen en kerkelijke ambten verkocht hebben en bovendien,

---

[1]) Lib. II, *ep.* 52. [2]) Lib. III, *ep.* 17.
[3]) Lib. III, *ep.* 16. [4]) Lib. IV, *ep.* 9.

schrijft Gregorius, „heeft hij zich niet ontzien, de bis-„schoppelijke bediening uit te oefenen, hoewel hem zelfs „de *Communie van 's Heeren ligchaam en bloed* door ons „ontzegd was"; bij gevolg moesten zij hem ter verantwoording roepen, hem, zoo hij binnen veertig dagen niet verscheen, afzetten en Sanzo of Saxo, dien zij aan den Paus hadden voorgedragen, in zijne plaats benoemen [1]). Ter zelfder tijd verwijt hij aan Rainerius zelven: „hoe-„wel geschorst in uwe bediening en in de *Communie van* „*'s Heeren ligchaam en bloed*, hebt gij u niet ontzien, „openlijk Missen te doen" [2]). Sanzo wordt benoemd; maar nu berigt de Paus in Januarij 1078 aan de geestelijkheid van Orleans, dat hij die benoeming nog niet bekrachtigt; brieven (waarschijnlijk door vrienden van Rainerius geschreven) deden hem de eindbeslissing uitstellen, totdat hij volkomen ingelicht zou zijn [3]). Drie maanden later herinnert hij Rainerius, „hoeveel geduld de Roomsche Kerk aan hem betoond heeft", verwijt hem het verkoopen van „kerkelijke ornamenten, kelken, wierooks-„vaten, miskleederen, niet ten voordeele der armen, maar „uit loutere willekeur" en gelast hem zich voor zijne legaten te verantwoorden, en het geroofde weder te geven, onder bedreiging van onherroepelijke afzetting [4]). Eindelijk schrijft hij in Maart 1079 nogmaals naar Orleans: „wijl Rainerius nog niet voor goed afgezet is en wij den „schijn zelfs willen vermijden, van iemand eenig onregt „aan te doen, daarom zenden wij onze legaten tot u, „die na alles goed onderzocht te hebben in onzen naam „uitspraak zullen doen" [5]). In de brieven van den Paus

1) Lib. V, *ep.* 8. 2) Lib. V, *ep.* 9.
3) Lib. V, *ep.* 14. 4) Lib. V, *ep.* 20.
5) Lib. VI, *ep.* 23.

wordt verder niets meer over deze zaak gemeld; maar menigeen zal geneigd zijn, Gregorius van eene te groote langmoedigheid te beschuldigen.

Doch om nu tot onze eigenlijke stof terug te keeren, de eenvoudige woorden „*de Communie van het ligchaam en bloed des Heeren*", welke Gregorius zoo dikmaals, en bovendien in eene eeuw gebruikte, toen het Katholiek geloof *algemeen*, of, zooals de Protestanten willen, *heerschende* was, toen men derhalve die woorden in den natuurlijken en Katholieken zin moest verstaan, toonen duidelijk het eenvoudig en Katholiek geloof van Gregorius. De Communie van 's Heeren *ligchaam en bloed* te verbieden aan goddeloozen, aan wederspannige zondaars, zooals de Paus herhaaldelijk deed, was eene dwaasheid in het oog van Berengarius, volgens wien een zondaar wel *het Sakrament*, maar nimmer *het ligchaam des Heeren* ontvangen *kon*.

Hetzelfde Katholiek geloof spreekt de Paus uit daar, waar hij aantoont, hoe onwaardig in onzuiverheid levende priesters zijn, om de H. Offerande op te dragen. „Den „geringsten leek", zegt hij in zijn brief aan Otto van Constans, „weren wij, wanneer wij met zekerheid weten, „dat hij in ontucht leeft, als een van 's Heeren ligchaam „afgesneden lid, van de Sakramenten des Altaars, totdat „hij boete doe; maar hoe zou dan iemand de *uitdeeler of bedienaar* der H. Sakramenten mogen zijn, die „zelfs er volstrekt geen deel aan mag nemen?" [1]). Meer andere brieven, waarin hij die gedachte uitdrukt [2]), gaan wij voorbij, om zijne volgende woorden aan den graaf van Vlaanderen des te meer te doen uitkomen: „De

[1]) Bij Paulus van Bernried, in het leven van Gregorius, l. c., pag. 119. [2]) Lib. II, *ep.* 45, 62; lib. IV, *ep.* 10.

„H. Stoel heeft vernomen, dat in onzuiverheid levende „priesters zich niet ontzien, op het grondgebied uwer „Hoogheid *de Mis te doen en het ligchaam van Christus „aan te raken* (cantando Missam tractare corpus et sangui- „nem Christi), zonder er acht op te geven, welke dwaas- „heid en welk schelmstuk het is, op een en denzelfden tijd „*het ligchaam eener ontuchtige en het ligchaam van Chris- „tus aan te raken*" [1]).

Niet minder schoon en duidelijk is zijn gezegde in den beroemden brief aan Herman van Metz, waarin hij, sprekende over de betrekking tusschen Kerk en Staat en het verschil tusschen de priesterlijke magt en de magt der vorsten, vraagt: „Welke koning of keizer kan krachtens „zijn ambt het H. Doopsel of Vormsel toedienen? en, „*wat in de Christelijke godsdienst het voornaamste is*, „*wie hunner kan met eigen mond het ligchaam en bloed „des Heeren op het altaar tegenwoordig stellen*? (et, quod „maximum est in Christiana religione, quis eorum valet „proprio ore corpus et sanguinem Domini conficere?) [2]).

Gregorius was gewoon „met groot gevoel van gods- „vrucht de H. Mis te doen" [3]); en wij zien hem daarbij de Katholieke gebruiken in acht nemen. Hij bidt in de Mis voor de levenden: „hoewel een zondaar, ben ik u „echter gedurende de Mis gedachtig", schrijft hij aan Hendrik IV [4]); hij spreekt van het opdragen der Offerande voor afgestorvenen [5]) en persoonlijk doet hij de

---

1) Lib. IV, *ep.* 11. 2) Lib. VIII, *ep.* 21.

3) *De Katholiek*, April 1860, bl. 234. Wij stippen hier aan, dat de H. Anselmus van Lucca, die „in alles het voorbeeld van Gregorius VII trachtte te volgen", insgelijks „*nooit zonder tranen de H. Mis gedaan heeft.*" *Vita S. Anselmi*, auctore domestico presbytero Poenitentiario, cap. V, n. 25; bij de Bollandisten op den 18 Maart. 4) Lib. II, *ep.* 30. 5) Lib. IV, *ep.* 6.

Mis voor een vermoorden kloosterling [1]); op het Kersfeest van 1075 wordt hij onder de Nachtmis, na de Communie en terwijl de geloovigen communiceerden, uit de kerk gesleurd; de Miskleederen, amikt en stool uitgenomen, worden hem uitgetrokken en hij in een toren opgesloten: maar weldra bevrijd keert hij naar de kerk terug, om de onderbrokene Mis te voleindigen en het volk den zegen te geven [2]); een Armenischen bisschop schrijft hij over het misbruik der Armeniërs, van „bij het opdragen der allerheiligste Offerande volstrekt geen water in den wijn te mengen" [3]); maar vooral verdient de gebeurtenis, welke Lambertus van Afschaffenburg ons op het jaar 1077 verhaalt, hier aangestipt te worden.

Lambertus is een zeer naauwkeurig schrijver; hij ontleende zijne berigten aan authentieke akten en het verhaal van ooggetuigen [4]); het bedoelde feit is een der laatste, welke hij mededeelt, want zijne Annalen eindigen met het jaar 1077 en het wordt door hem verhaald, dit ziet en gevoelt men bij de lezing, zonder bijvoeging of opsiering van zijnen kant, maar eenvoudig en juist zooals het gebeurde.

Hendrik IV had zich te Canossa vernederd en de voorwaarden hem door Gregorius gesteld aangenomen: onder anderen zou hij zich verantwoorden voor eene vergadering van Duitsche vorsten en afstand van de kroon doen, indien hij schuldig bevonden werd en onwaardig om te regeren: hij ontving nu de absolutie, het banvonnis werd opgeheven. Hierna, zegt Lambertus, deed de Paus de

---

1) *Chronicon Virdunense Hugonis Flaviniacensis*, l. c., pag. 194.
2) Paulus van Bernried, l. c., pag. 123, 124.
3) Lib. VIII, *ep.* 1. 4) Voigt, l. c., S. 477.

H. Mis, liet, toen hij aan de nuttiging gekomen was, den koning en de talrijke omstanders tot het altaar naderen en zeide nu, terwijl hij het ligchaam des Heeren in de hand hield: „Ik heb voorlang van u en uwe vrienden „een brief ontvangen, waarin gij mij beschuldigt, den „Apostolischen Stoel door simonie overweldigd en zoo „vóór als na mijne wijding door andere misdaden, die „mij volgens de Kanons allen toegang tot de H. Orden „hadden moeten beletten, mijn leven bevlekt te hebben. „En hoewel ik door vele en buiten twijfel bekwame ge„tuigen die beschuldiging kan weêrleggen, zoowel name„lijk door diegenen, die mijn geheel levensgedrag van „mijne jeugd af volkomen hebben gadegeslagen, als van „hen, die de bewerkers mijne verheffing geweest zijn; — „evenwel, om liever Gods getuigenis dan het getuigenis „van menschen in te roepen en allen twijfel weg te ne„men, *ziehier het ligchaam des Heeren dat ik nuttigen „zal*, het strekke mij heden tot bewijs mijner onschuld: „dat de almagtige God mij heden door zijn oordeel óf „vrijspreke van de mij aangewrevene misdaad, óf een „plotselingen dood doe sterven, zoo ik schuldig ben."

Na een gedeelte der H. Hostie genuttigd te hebben, wendde Gregorius zich tot den Koning en hernam: „Doe „thans indien gij verkiest, mijn zoon! wat gij mij hebt „zien doen. De vorsten van het Duitsche rijk vallen „ons dagelijks lastig met beschuldigingen, en bezwaren „u met de grootste misdaden, om welke, naar hunne „meening, niet alleen het rijksbestuur, maar ook de „kerkelijke gemeenschap, ja elk verkeer met de wereld, „u tot aan uwen dood toe moest ontzegd worden. Zij „dringen er sterk op aan, dat dag en plaats bepaald „worden, om hunne aanklagten tegen u regelmatig te

„doen onderzoeken; en gij weet zeer wel, hoe wankel-
„baar menschelijke oordeelvellingen zijn, hoe de onwaar-
„heid, — wanneer zij door vernuftige en welsprekende
„personen voorgedragen en met woordenpraal getooid
„een gunstig gehoor vindt; terwijl de waarheid, omdat
„zij geenen welsprekenden verdediger heeft, veracht
„wordt, — bij openbare beraadslagingen soms als waarheid
„wordt aangenomen. Daar ik u nu het beste toewensch,
„wijl gij in uwen rampspoed de hulp van den Aposto-
„lischen Stoel ootmoedig hebt ingeroepen, doe daarom,
„wat ik u zeg. Kent gij u zelven onschuldig en weet
„gij, dat uw naam door uwe mededingers gelasterd wordt,
„verlos dan in één oogenblik Gods Kerk van ergernis
„en u zelven van de onzekerheid eens langdurigen strijds
„en *nuttig dit andere gedeelte van het ligchaam des*
„*Heeren*; opdat, wanneer uwe onschuld door Gods ge-
„tuigenis gebleken is, de mond uwer lasteraars gesloten
„worde; opdat gij, in mij een beschermer en sterken ver-
„dediger uwer onschuld vindende, met de vorsten verzoend
„en in het rijk hersteld moogt worden en de burgeroorlog,
„die den staat reeds zoolang geteisterd heeft, voor altijd
„onderdrukt worde." — Hendrik deinsde voor die proef terug en vroeg, dat men zijne zaak liever in eene vergadering zou onderzoeken; de Paus stond het hem toe en noodigde hem, na de Mis geëindigd te hebben, ter maaltijd [1]).

---

[1]) Lambertus Schafnaburgensis, ad annum 1077. — Bij het lezen van zijn verhaal zou men denken, hoewel hij het niet uitdrukkelijk zegt, dat Hendrik niet gecommuniceerd heeft, ook niet zonder de voorwaarde, dat de Communie tot bewijs zijner schuld of onschuld zou strekken. De *Acta Pontificalia* (ex libro MS. censuali Centii Camerarii, bij de Bollandisten, op den 25 Mei, pag. 151) schijnen

Waarlijk wel een schoon bewijs voor het geloof van Gregorius! niet alleen zijne duidelijke woorden, maar het feit zelf toont reeds zijn Katholicisme.

Maar nog schooner bewijs bewaarden wij voor het slot. Onder de brieven van den Paus, die bijna allen de kerkelijke tucht betreffen en waarin hij derhalve slechts met een of ander kort woord zijn geloof kon uitspreken, is er echter een, in 1074 geschreven aan de gravin Mathilde van Toskanen [1]), die bepaaldelijk handelt over de Eucharistie. Dien brief laten wij hier in zijn geheel volgen:

„Gregorius bisschop, dienaar der dienaren Gods, aan „zijne beminde dochter in Christus, Mathilde, heil en „apostolischen zegen!

„Hoe bezorgd, hoe bekommerd ik ben voor u en uwe

---

het tegendeel aan te duiden en Domnizo (bij Baronius, ad annum 1077) zegt uitdrukkelijk in het leven der gravin Mathilde:

> Nam benedixit eum, pacem tribuit sibi, demum
> Missam cantavit, Corpus *dedit* et Deitatis.

1) Nadat Neander (B. V, S. 147, 148) gezegd en bewezen heeft, dat „DE BETREKKING VAN DEN PAUS TOT MATHILDE ZEKER VAN DEN ZUIVERSTEN AARD WAS", achten wij het onnoodig de lasteringen te wederleggen, welke in dit opzigt vroeger vrij algemeen door de Protestanten geloofd werden, en ook de argumenten aan te voeren, welke Neander verzuimd heeft, bijv. het stilzwijgen van Benno, den hartstogtelijksten lasteraar van Gregorius. Maar wat was de eerste aanleiding tot dien laster? Welligt juist deze zelfde brief van Gregorius aan Mathilde over de H. Eucharistie, dien wij hier mededeelen. Op dit vermoeden bragt ons het besluit, waarbij Gregorius voor de eerste maal door de partij van Hendrik afgezet werd; daar lazen wij onder de beschuldigingen tegen den Paus: „in de bijeenkomst van vrouwen behandelt hij de allerheiligste „geheimen der godsdienst: *in senatulo mulierc ularum de sacratissimis religionis mysteriis pertractat*"; bij Goldast, *Constitutiones Imperiales*, Tom. III, pag. 314, en bij Flacius Illyricus. *Catal. test. veritatis*, Tom. II, pag. 370: volgens den eerste zou het besluit te Pavia, volgens den laatste te Worms zijn vastgesteld.

„zaligheid, weet Hij alleen, die de geheimen der harten „doorziet, en Hij weet het veel beter dan ik zelf. Gij „bemerkt echter wel, geloof ik, zoo gij een weinig na- „denkt, dat ik aan al diegenen verpligt ben, zorg voor „u te dragen, uit liefde tot wie ik u verhinderd heb hen „te verlaten, om alleen aan de zaligheid uwer eigene „ziel te arbeiden: want *de liefde*, gelijk ik met den „Apostel dikwijls zeg en zeggen zal, *zoekt niet wat het „hare is.*

„Onder de wapenen, welke ik, met Gods hulp, u tot „bestrijding van den vorst der wereld gegeven heb, wees „ik u als het krachtigste aan, het dikwijls ontvangen van „'s Heeren ligchaam, en ik gebood u, een vast vertrouwen „in de Moeder des Heeren te stellen. Ziehier wat de „H. Ambrosius in het vierde boek *Over de Sakramenten* „onder anderen zegt van het nuttigen van het ligchaam „des Heeren: „Als wij den dood des Heeren verkon- „digen, verkondigen wij de vergeving der zonden. En „als het bloed des Heeren, zoo dikwerf het vergoten „wordt, wordt vergoten ter vergeving der zonden, dan „moet ik het altijd ontvangen, opdat mij altijd mijne „zonden vergeven worden. Ik, die altijd zondig, moet „ook voortdurend een geneesmiddel hebben." En in het „vijfde boek: „Indien het een *dagelijksch* brood is, waarom „zoudt gij het dan *na een jaar* nuttigen, gelijk de Grie- „ken in het Oosten gewoon zijn te doen? Ontvang da- „gelijks, wat u dagelijks nuttig zij; leef zóó, dat gij het „dagelijks verdient te ontvangen (want die het niet da- „gelijks verdient, verdient het ook niet na een jaar te „ontvangen), gelijk de heilige man Job dagelijks voor „zijne kinderen eene offerande opdroeg, omdat zij welligt „door gedachten of woorden gezondigd hadden. Gij hoort

„dus, dat zoo dikwijls de offerande opgedragen wordt, „de dood des Heeren en zijne verrijzenis en de vergeving „der zonden beteekend wordt; en gij nuttigt dit dage- „lijksch brood des levens niet? Die gewond is, zoekt een „geneesmiddel; wij zijn gewond, want wij zijn in zonde „en het geneesmiddel is het hemelsch en eerbiedwaardig „Sakrament."

„Zoo zegt ook Paus Gregorius in het vierde boek „zijner *Zamenspraken*: „Wij moeten deze wereld, die „wij zien voorbijgaan, met geheel onze ziel verachten, „dagelijks de offerande onzer tranen, dagelijks de offerande „van zijn vleesch en bloed aan God opdragen. Want „deze offerande bevrijdt bijzonderlijk de ziel van den „eeuwigen dood, die voor ons in het geheimenis den „dood vernieuwt van den eeniggeboren [Zoon Gods]. „Hoewel Hij verrijzende uit de dooden niet meer sterft „en de dood Hem niet meer beheerscht, nogtans wordt „Hij, in zich zelven onsterfelijk en onbederfelijk levende, „voor ons nogmaals in dit geheimenis der heilige opdragt „opgeofferd; want zijn ligchaam wordt daar genuttigd, „zijn vleesch daar tot zaligheid des volks verdeeld, zijn „bloed gestort, thans niet meer onder de handen der „ongeloovigen, maar in den mond der geloovigen. Over- „wegen wij dus wel, wat die offerande voor ons is, „die ter onzer schuldvergeving het lijden van den „eeniggeboren Zoon altijd wederbeeldt. Want wie der „geloovigen kan er aan twijfelen, dat in dat uur op „de stem des priesters de hemelen geopend worden, de „koren der Engelen bij dit geheimenis van Jesus Chris- „tus tegenwoordig zijn, het hoogste met het laagste, „het aardsche met het hemelsche, het zigtbare met het „onzigtbare vereenigd wordt."

„Insgelijks zegt de patriarch Joannes Chrysostomus „tot de neofieten: „Ziet, hoedanig Christus zijne bruid „met zich vereenigd heeft; ziet, met welke verzadigende „spijs Hij u voedt. Hij zelf is voor ons de zelfstandig- „heid van spijs en voedsel. Want gelijk eene vrouw, „door natuurlijke liefde gedreven, volgaarne haar kind „met de vruchtbaarheid harer melk voedt, zoo ook voedt „Christus altijd met zijn bloed degenen, aan wie Hij „het leven hergeeft." „Want", zooals dezelfde Joannes „aan den monnik Theodorus schrijft, „onze sterfelijke „natuur is van een onzekeren aard: zij valt spoedig, „maar herstelt zich ook spoedig; en zoo gemakkelijk zij „valt, zoo snel staat zij ook weder op."

„Wij moeten, o mijne dochter! tot dit buitengewoon „Sakrament onze toevlugt nemen, naar dit buitengewoon „Sakrament verlangen. Dit heb ik u, zeer geliefde doch- „ter van den H. Petrus! daarom willen schrijven, om „uw geloof en vertrouwen in het ontvangen van het „ligchaam des Heeren te doen aangroeijen. Want gij „vraagt van mij, om de liefde van uwen Vader, den „Vorst des hemels, geen goud noch edelgesteenten, „maar zulken schat en zulke geschenken; hoewel gij er „veel betere, overeenkomstig uwe verdiensten, kunt „ontvangen van andere priesters.

„Wat zal ik u zeggen over de Moeder des Heeren, „aan wie ik u vooral heb aanbevolen en aanbeveel en „nooit zal nalaten aan te bevelen, totdat wij haar aan- „schouwen, gelijk wij verlangen? over haar, wie hemel en „aarde niet ophouden te loven, hoewel altijd minder dan „zij verdient? Wees hiervan ten volste overtuigd: hoe „hooger, beter en heiliger zij is dan iedere andere moeder, „zooveel te grooter is ook hare goedertierenheid en zoetheid

„voor bekeerde zondaars en zondaressen. Leg dus den „wil om te zondigen af, werp u neder voor haar en stort „tranen met een vermorzeld en vernederd hart; en ik „beloof het u met zekerheid, gij zult van haar grooter „genegenheid en teederder liefde ondervinden, dan van „eene ligchamelijke moeder. — Gegeven te Rome, den „16 Februarij, het twaalfde jaar der indiktie" [1]).

Het kan niemand verwonderen, dat Binius, Labbe, Natalis Alexander en meer andere Katholieke schrijvers dezen schoonen brief hebben aangehaald, om te toonen, hoe dwaas het is, de regtzinnigheid van Gregorius te betwijfelen. Inderdaad toch, zoo eenvoudig tot eene vrouw te spreken over „het ontvangen van 's Heeren ligchaam", al die woorden der kerkvaders haar onder de oogen te brengen, en in eene eeuw, in welke, volgens de Protestantsche schrijvers zelven, het Katholiek geloof *heerschende* was, Gregorius had het niet kunnen doen, zoo zijne ziel van dat geloof niet doordrongen was geweest.

Wat is daarop van Protestantsche zijde geantwoord? Letten wij op een paar schrijvers. „Den brief aan Mathilde", zegt Stäudlin, „heeft Gregorius wellig bloot als Paus kunnen schrijven; en die brief is zoo onbepaald, dat in ieder geval Berengarius zelf dien had kunnen schrijven" [2]). En hiermede meende Stäudlin zijne lezers te kunnen voldoen!!

Voorzigtiger handelde Neander. Hij zocht alles bijeen, wat naar zijne meening het geloof van Gregorius in verdenking moest brengen; zelfs „*de uitlegging op Matthaeus*", die hij niet als een werk van den Paus beschouwde, werd door hem besproken, maar den brief aan Mathilde, die

---

[1]) Lib. 1, *ep.* 47. [2]) Staudlin S. 87.

zeker door Gregorius geschreven is, gaat hij stilzwijgend voorbij! Doch laat ons zoo naauwkeurig mogelijk zijn. Niet waar hij spreekt over Berengarius en waar hij het geloof van Gregorius aanrandt, maar op eene andere plaats zegt hij: „Gregorius had vooral aan Mathilde aan-„bevolen, het heilig AVONDMAAL dikwijls te ontvangen en „groot vertrouwen in de bescherming van Maria te stellen. „Hij spreekt hier de eigenaardige rigting zijner godsdien-„stigheid uit." En om dan die eigenaardige rigting te doen kennen, vertaalt Neander ALLEEN HET LAATSTE GEDEELTE VAN DEN BRIEF, waar de Paus Mathilde opwekt, om op de H. Maagd te vertrouwen [1])!!

VERBAND VAN KERK EN BIJBEL.

„Geen bijbel zonder de gemeente, maar ook geen „gemeente zonder den bijbel!" — zoo begint in het jongste Mei-nummer der *Vaderlandsche Letteroefeningen* de lofprijzende aankondiging der tweede uitgave van Vissering's vertaling van het Nieuwe Testament. Die woorden, met de bladzijden die er op volgen, zijn voor weinige jaren — leest men daar verder — „zóó onge-„veer geschreven door een christen-staatsman die, naar „de wereld hoog geplaatst, wat rang en betrekking hem „gelegenheid gaven op te merken geen roof achtte, maar „daarmede voor het koningrijk Gods zocht te woekeren."

1) Neander, B. V, S. 111.

We laten die verdere bladzijden, en den „christen-„staatsman" op zijne plaats, om ons eene wijle met zijne vooropgezette kernspreuk bezig te houden: „Geen bijbel „zonder de gemeente, maar ook geen gemeente zonder „den bijbel!"

Indien men het woord „*gemeente*" in zijne eigenlijke beteekenis, en wel hier in den bedoelden godsdienstigen, Christelijken zin wil nemen voor eene ordelijke godsdienstige maatschappij van personen, of kerkgemeente, welke natuurlijk zoo min zonder wetten als zonder een gezag, dat die wetten verklaart en handhaaft, kan bestaan of voortduren: is het eerste gedeelte dier stelling duidelijker en Katholiek tevens te maken, met te zeggen: „Geen bijbel zonder de Kerk!" — en het tweede gedeelte zou dan, niet als eene soort van gevorderde tegenstelling, maar als noodzakelijk gevolg van het vooropgezette moeten luiden: „maar nu ook, wijl er een bijbel en alzoo eene Kerk is, geen gemeente of Kerk zonder *den* bijbel" of *háár* opgeteekend woord! En daar is dan niet bloot een dood boek, hetzij in schrift of druk, maar meer dan dit: daar is de inhoud, de geest er van in heel het godsdienstige *leven* uitgedrukt en naar alle zijden beoefend weder te vinden: daar kan men diensvolgens uit de Kerk den bijbel en uit den bijbel de Kerk bewijzen.

„Geen bijbel zonder de gemeente of Kerk!" is eene stelling, welke evenzeer het onmaatschappelijk Protestantisme veroordeelt als zij de Katholieke gezagsleer en Kerk handhaaft.

De Protestanten toch gaan, ingevolge hun revolutionair beginsel van individueel vrij onderzoek, ten opzigte van hun bijbel met de uiterste stoutheid, ja roekeloosheid te werk: 't behoeft hier niet getoond, wat van algemeene

bekendheid is, hoe zij boek voor boek en stuk voor stuk aan hunne kritiek hebben onderworpen en verworpen. Een boek kan zelf niet antwoorden, en gelijkt, naar de schoone voorstelling van Plato, op een portret, dat op onze toespraak een statig zwijgen onderhoudt. En meer dan een zwijgend boek hebben zij niet; immers zij allen en ieder hunner, zij willen den bijbel beoordeelen *zonder* de Kerk, en zelfs *tegen* de Kerk over de meening beslissen welke zij bij haar spreken heeft. Wat toch is de bijbel anders dan het woord der Kerk, waarin zij niet dit of dat 'twelk haar niet aangaat, maar haar eigen oorsprong, wezen en lotgevallen beschrijft. Heeft de Kerk die schriften niet voortgebragt, zij ze niet bewaard, verzameld, van andere ondergeschovene stukken onderscheiden, door haar gezag overgeleverd en bevestigd als wel degelijk het hare zijnde? De Kerk en de bijbel veronderstellen elkander diensvolgens zóózeer, dat men, gelijk we reeds opmerkten, de Kerk uit den bijbel en uit de Kerk den bijbel bewijzen kan; gelijk in ieder ordelijk geheel het eene deel op het andere wijst, het een het ander dient en steunt.

Daar de Protestanten echter met hun abstracten verstandsgeest het *leven* niet kennen, willen zij dit naauw verband niet opmerken, en maken er den Katholieken juist een verwijt van: dat zij de Kerk door den bijbel en den bijbel door de Kerk bewijzen. Het onverdiende verwijt heeft tot eigenlijken grond de verwarring van den *circulus vitiosus* der *abstracte logica* en den *cirkel des levens*. De *circulus vitiosus* bestaat daarin, dat men juist datzelfde ten grond neemt van bewijs wat men bewijzen moet; de *cirkel des levens* integendeel is de wederkeerige werking van het een op het ander, zoodat de werkelijk-

heid van het eene die van het andere veronderstelt, en men naar believen van een der deelen, onbepaald welke, kan uitgaan om de andere te bewijzen. Een regter voet wijst op een linker en een linker op een regter; waar een hart klopt, daar zijn ook hersenen, en wederkeerig. Een schrijver schrijft een schrift, en een schrift is door een schrijver geschreven. Zoo dan bewijst de Katholiek aan degenen die het eene erkend en aangenomen hebben het ander: aan hen die den bijbel aannemen en de Kerk verwerpen, dat de bijbel de Kerk veronderstelt en aanwijst; integendeel aan hen die den bijbel niet aannemen, toont hij het bestaan der Kerk, en uit de Kerk den bijbel. Zal een Lacépède minder lof of vertrouwen verdienen, omdat hij uit het eene gebeente zoowel als uit het andere het dier weet te reconstrueren waarin beiden hunne plaats vinden. Wat tot de verwarring bij de Protestanten medewerkt, is dat innig verband zelf tusschen Kerk en bijbel hetwelk zij ontkennen. De Katholiek kan de Kerk bewijzen zonder, des gevorderd, een woord van den bijbel te spreken. Waarlijk om de Kerk als werk van God te betoogen, behoeven we juist de geschiedenis niet harer stichting en eerste uitbreiding. Wanneer men echter de Kerk volledig wil voorstellen, dient men wel het bijbelverhaal aan te voeren. Want juist dáár vermeldt zij ons hare geschiedenis. Doch zoo doende wordt, in 't verondersteld geval, de bijbel niet aangevoerd *als bijbel*, als theologiesch bewijs gevend, maar als gewoon *historiesch boek*, hetwelk een hemelsbreed verschil is. Ook als we tegen de Protestanten zeggen: gij hebt geen bijbel, dewijl gij de Kerk niet erkent, door welke alleen de bijbel *bijbel* is, beteekent dit geenszins, dat voor de Protestanten de bijbel niet als een *historiesch* boek zou bestaan, 'twelk *als zoo-*

danig de waarde heeft van elk ander oud veridiek geschrift. Niets echter is gevolgelijker dan dat men na 't verwerpen van de Kerk en haar gezag geen bijbel als *bijbel*, als háár geschreven woord, meer behouden kon; maar eene ongerijmdheid houdt niet op eene ongerijmdheid te zijn, omdat zij uit eene andere volgt; en het blijft louter onzin, zulke geschriften, gelijk bijvoorbeeld de Evangeliën en Brieven der Apostelen, als van *historische* waarde aan te nemen, en het *vroeger bestaan* eener daaraan beantwoordende maatschappij, of Kerk of Kerkgemeente te ontkennen.

Te regt en ten onzen voordeele alzoo zeggen wij Katholieken, wat de Protestanten niet dan tegen zich kunnen aanvoeren: „Geen bijbel zonder *de* gemeente of Kerk!" Is er de bijbel, dan is er de Kerk, en de Kerk is er niet zonder den bijbel, of *haar* woord.

Bij de Protestanten is heden ten dage Kerk meer noch bijbel: bij de Katholieken is nog altoos én Kerk én bijbel: wáár is de waarheid?.... we zouden hier kunnen zeggen: *Ex ore tuo te judico!*

VERSCHEIDENHEDEN.

DE KATHOLIEKE MISSIE IN HAMBURG.

Het getal der Katholieken die over het gansche gebied van Hamburg versprcid leven, bedraagt rijkelijk *zes duizend* zielen. Verre het grootste gedeelte hunner is afhankelijk vaa de talrijke en welvarende Protestantsche bevolking, en niet weinigen behooren tot den arbeidersstand. Het aantal van oude eigenerfde geslachten is naar evenredigheid niet groot. De meeste familiën zijn uit de verschillendste oorden der wereld te Hamburg bijeengekomen. Aan gevaren voor godsdienstzin en goede zeden zal het zeker in Hamburg, eene zoo groote handel- en havenstad, wel niet ontbreken. De Katholieken hebben slechts ééne kerk, die op verre na in hunne behoefte niet kan voorzien; ook hebben zij enkel lagere scholen, en geene inrigtingen voor hooger onderwijs, waartoe hun tot nog toe de noodige middelen ontbraken. Willen zij hunne kinderen iets meer laten leeren dan de volksschool geeft, en zijn ze niet bij magte, hen op buitenlandsche instituten te plaatsen, dan moeten zij hen aan 't onderwijs op Protestantsche inrigtingen laten deel nemen. Al de zielzorg dezer wijduitgestrekte, met vele en velerlei bezwaren worstelende gemeente rust op *drie* missionarissen; zij hebben echter in den bisschop van Osnabrug, die zich de Noordsche missiën als Apostoliesch provikaris bijzonder aantrekt, een vaderlijken beschermer.

Ofschoon de toestand der Katholieken, gelijk ligtelijk te begrijpen is, veel te wenschen overlaat, is er nogtans vooruitgang in hun kerkelijk leven. Wel niet voor het *Angelus*, maar toch voor de kerkelijke diensten op zon- en werkdagen wordt de klok geluid. In Katholieke gezindheid en wezenlijke godsvrucht behoeft, naar verzekerd wordt, de gemeente van Hamburg bij geene andere gemeente in Duitschland achter te staan. De kerk wordt er meer en

meer bezocht, het ontvangen der heilige sakramenten neemt toe; de werkdadige liefde tot den naaste toont zich, gelijk in 't bijzonder, ook in vereenigingen als van den H. Vincentius, de handwerksgezellen, de H. Elisabeth, die zich in veel deelneming mogen verheugen. Daarbij beijvert men zich, om voor het onderwijs, voor de weezen en de armen inrigtingen tot stand te brengen, waarvan men de beste verwachtingen heeft. Die vooruitgang is, onder Gods zegen, aan de onvermoeide pogingen der Hamburgsche zendelingen te danken. Jammer slechts, dat zij zoo weinig in getal zijn.

Wat de betrekking der Katholieke Kerk tot den staat betreft: de Katholieken hebben door artikel 110 der in het vorige jaar uitgevaardigde constitutie een regtsgrond verworven, waarmeê de voornaamste vroegere beperkingen hunner kerkelijke vrijheid: de senaatsreglementen van 19 September 1785 en van 20 October 1820, alsook het senaatsbesluit van 16 December 1819, niet langer te vereenigen zijn; zij verkregen namelijk in hunne kerkelijke betrekkingen een bij die constitutie gewaarborgd bestaan, hetwelk anders tot nog toe op eene *concessie* berustte, die naar willekeur gewijzigd, ja geheel ingetrokken konde worden.

Nu behoeft men zich wel niet het uiterste geval eener algeheele intrekking dier concessie te denken, om daarnaar af te meten, hoezeer die veranderde toestand rijk in gevolgen kan zijn; nogtans moet men van den anderen kant het verkregen resultaat ook niet te hoog aanslaan; alles toch hangt ook hier van de uitvoering der senaatsbepalingen af, waar bovendien, ongelukkig genoeg! rekkelijke uitdrukkingen in voorkomen, die door kwalijkgezinde regeringspersonen tegen de vrijheid der Kerk kunnen aangewend worden. Doch altoos is er eene schrede ten goede gedaan; en zoo de Katholieken met beleid en eensgezindheid te werk gaan, zullen zij, naar men verwachten mag, ook het hun nog ontbrekende verwerven.

Intusschen is in het Hamburger gebied eene Protestantsche propagande ijverig werkzaam; colporteurs gaan er allerwege met bijbels en traktaatjes rond; ook bestaat er te Hamburg een Protestantsch *Traktaatgenootschap*, waarvan de voortbrengselen door ijveraars op allerlei wijze verspreid, o. a. op drukbezochte wandelplaatsen, of in huizen van Katholieken als bij ongeluk verloren.

of achtergelaten worden. Naar bekend gebruik ook elders, dragen vele traktaatjes misleidende opschriften, om ze den argeloozen Katholieken te ligter in handen te spelen. Ofschoon er van hunne zijde hoegenaamd niets van dien aard geschiedt, wordt er niettemin door de Protestanten, naar eene gebruikelijke taktiek, bij elke gelegenheid groot misbaar gemaakt over de alom werkzame — „Roomsche propagande" t en van dergelijke valsche beweringen werd door redenaars tot zelfs voor den Senaat als een schrikbeeld gebruik gemaakt, om toch niet te vrijzinnig te wezen, „opdat de Kerk den staat niet boven 't hoofd zou groeijen". Om die reden ook heeft men aan 't voorgestelde artikel over „de Kerk en het Onderwijs", hetwelk bepaalt: „dat de godsdienstige genootschappen hunne aangelegenheden zelfstandig besturen" deze bedenkelijke woorden toegevoegd: „echter onder oppertoezigt van den Staat"!

Wij wenschen hartelijk, dat de herinneringen van den plakkatentijd ook voor de Hamburgsche Katholieken welhaast voor goed mogen verdwijnen.

WIJDING VAN DEN EERSTEN BISSCHOP DER VEREENIGDE BULGAREN [1]).

Over die treffende plegtigheid, welke eene gewigtige gebeurtenis voor de Kerk is, geeft de *Ami de la religion* dit berigt van een ooggetuige.

Heden morgen (14 April) had op het vatikaan, in de Sixtijnsche kapel, de wijding van den nieuwen bisschop der Vereenigde Bulgaren plaats. Ik heb u de omstandigheden niet te herinneren, die een aanmerkelijk deel van het Bulgaarsche volk tot de Katholieke eenheid hebben teruggevoerd: hoe er gedurende verscheidene eeuwen, zelfs na de voltrekking der Oostersche scheuring, een Katholiek Bulgaarsch patriarchaat bleef bestaan, totdat het door het Grieksch

[1]) Zie onze vorige aflevering, bladz. 268.

patriarchaat van Constantinopel werd vernietigd, de gansche natie tot de scheuring overging en verdrukt werd door de Grieksche Kerk, welke echter juist door de hevigheid waarmede zij de Bulgaarsche nationaliteit bestreed, hare liturgie, hare taal en overleveringen zocht te verdelgen, eene heilzame terugwerking aanvoerde en de Katholieke gevoelens deed ontwaken....

De H. Vader heeft de nieuwbekeerden met zijne gewone goedheid ontvangen; volgens de bestendige overlevering der Kerk heeft hij hen in hun nationaal bestaan, in 't behoud van hun *ritus*, hunne taal en bijzondere gebruiken bevestigd. Heden schonk hij aan de inrigting der Katholieke Bulgaarsche Kerk eene schitterende bekrachtiging, door de plegtige wijding van een bisschop uit haar midden, aan wien haar bestuur is opgedragen.

Ten bewijze wat groot gewigt de Paus aan die daad hecht, heeft hij de lange en vermoeijende plegtigheden der consecratie aan geen ander willen overlaten: Zijne Heiligheid verrigtte die zelf. De nieuw-verkozene werd bijgestaan door den bisschop van Chartres, en door den Griekschen bisschop, die te Rome met de vertegenwoordiging van de belangen der Vereenigde Grieksche Kerk belast is [1]). De naam van den bisschoppelijken wijdeling is Josef Sokolsky: 't is een grijsaard, niet groot van gestalte, maar sterk van voorkomen, ofschoon eenigzins door den ouderdom gekromd; strenge trekken en een lange witte baard geven eene hooge eerwaardigheid aan zijn gelaat. Hij behoort, gelijk alle Oostersche bisschoppen, tot de reguliere geestelijkheid, en was archimandriet (eene waardigheid welke nagenoeg met die van gemijterden abt gelijkstaat) van een beroemd klooster, digt bij Gabrowa, eene stad van Noordelijk Bulgarije, gelegen. Zijne deugden en behartiging van de Katholieke verlangens zijner godsdienstgenooten, hebben hem aan het hoofd der tot de Kerk teruggekeerde kudde geplaatst. Naast hem bevond zich een jeugdig diaken, die met zijne lange blonde lokken, zijne sterk sprekende eigenaardige trekken, den woesten oorsprong van zijnen volksstam herinnerde; niet verre van het altaar zag men pater Boré, overste der Lazaristen te Constantinopel, een onvermoeid en vroom zendeling, wien de voornaamste eer van de

---

[1]) Mgr. Missir, aartsbisschop van Irenopolis.

bekeering der Bulgaren en het werkdadigste deel toekomt in de moeijelijke en teedere onderhandelingen, welke haar deden slagen. Twee Bulgaarsche leeken nog, een letterkundige en een geneesheer, beiden te Parijs opgevoed, behoorden tot de afgevaardigden der nieuwe Kerk. Rondom die zonen van het Oosten en aan den voet van den Pauselijken troon was eene schitterende en zeer verscheidene schaar gerangschikt: de koning en de koningin van Napels, kardinalen in hun rood gewaad, het Pauselijk hof, de oversten van kloosterorden, de vertegenwoordigers der Oostersche kerkgebruiken, de kweekelingen der Propagande, van het Romeinsch collegie en dat der vreemdelingen, die allen, hetzij kerkelijke of wereldlijke vorsten, of onbekende geloovigen, van alle kanten der aarde gekomen, in eene zelfde gedachte van vreugde en dank vereenigd waren: levend beeld der Katholieke Kerk, één in haar geloof als in haren goddelijken Stichter, veelvuldig in hare vormen en tijdelijke gesteltenissen als in het getal en de afstamming harer kinderen.

De plegtigheid begon met eene toespraak aan den Paus, welke door den archimandriet Josef, met zijn gevolg aan den voet des troons geknield, werd gehouden; pater Boré vertaalde die in 't Latijn. De H. Vader antwoordde desgelijks in 't Latijn, en de H. Mis begon, die te zamen door den Paus en den archimandriet gelezen werd en onder welke de bisschoppelijke wijding geschiedde. Daarbij volgde men naauwkeurig het *Pontificale Romanum*, in 'twelk alle door den nieuw-verkorene gesproken woorden in het Bulgaarsch vertaald waren. Dat tooneel, reeds uit zich zelve zoo indrukwekkend, ontleende nog eene nieuwe plegtigheid aan de majesteit der plaats, aan het gewigt der omstandigheden, aan de klanken dier Slavische taal, welke voor 't eerst welligt in Sixtus' kapel gehoord werd, en de talrijke en zoo Christelijke volken die haar spreken, als tot eene spoedige hereeniging scheen uit te noodigen.

Nooit zal ik — zegt de berigtgever — den indruk vergeten, dien ik gevoelde op het oogenblik, dat de Bulgaarsche prelaat den vredekus van den Paus ontving en dien gaf aan den Franschen en den Griekschen bisschop die hem ter zijde stonden: zij, de vertegenwoordigers van de drie voornaamste gezinnen der Christen

wereld: het Latijnsche, het Grieksche en het Slavische, zich in de tegenwoordigheid van den gemeenschappelijken Vader der geloovigen in eene broederlijke omhelzing vereenigend; 't was meer dan eene profetie: 't was eene eerste schrede tot de eindelijke verzoening, en iedereen was er door getroffen.

Met eene diepe ontroering zag men ook aan 't einde der Mis den Paus van zijnen vouwstoel, waarop hij voor het altaar zat, opstaan, om dien door den nieuwen bisschop te doen innemen; waarna hij, met de oogen naar de omstanders gerigt, en ter regter des nieuwgewijden staande, met eene vaste en bewogen stem het *Te Deum* aanhief. Vervolgens terwijl de voortreffelijke koren der Pauselijke kapel om beurt met de geloovigen dien triumfzang voortzetten, stond de bisschop op, met de Oostersche mijter op het hoofd, met den dubbel gekrulden staf in de hand, en, van de stafdragers voorafgegaan, doorliep hij processiesgewijze de kapel, ter tegter en linker den zegen gevend. De schitterende menigte knielde eerbiedig neder bij het voorbijtreden diens armen kloosterlings van een dorp aan de boorden van den Donau, nu door de oplegging der handen een der eersten van de Katholieke hiërarchie geworden. Aan het altaar teruggekomen, gaf hij zijn eersten bisschoppelijken zegen met luider stemme en in de Bulgaarsche taal. Dadelijk daarop werd het laatste evangelie gelezen, hetwelk zeer treffend juist het evangelie van den Goeden Herder was. De H. Vader las het luid genoeg om gehoord te worden, en zijne klankrijke stem scheen een bijzonderen toon aan te nemen bij het uitspreken der woorden, die toen een begin van vervulling erlangden: „*Ut fiat unum ovile et unus pastor*, dat het één schaapstal „en één herder worde.„

Dezelfde brief uit Rome vermeldt nog, dat na den afloop van het officie de pasgewijde bisschop, heel het hof en enkele vreemdelingen in de bijzondere bibliotheek van Z. H. op eene collatie genoodigd werden; na een half uur van levendig en opgeruimd gesprek, stond de Paus op; toen hield de bisschop eene korte aanspraak, en vroeg hem het herstel van het onafhankelijk Bulgaarsch patriarchaat. De H. Vader antwoordde in het Italiaansch, dat hij hem gaarne die gunst wilde toestaan; maar dat een patriarch vijf of zes bisschoppen onderstelde, en vijf of zes bisschop-

pen vijf of zes duizend geloovigen; het hing dus van de nieuwe geestelijkheid af, om door haren ijver 's Pausen belofte uitvoerbaar te maken; hij voegde er nog eenige hoogst gepaste en minzame woorden aan toe, gaf zijnen zegen en keerde in zijne vertrekken terug.

De aanwezigen verwijderden zich diep bewogen door een schouwspel, zoo nieuw en zoo groot in zijne gevolgen. Twee dingen hadden hen vooral getroffen: vooreerst de opgeruimdheid van den H. Vader, ondanks de moeijelijkheden die hem van alle kanten omgeven, de rustigheid zijner sterke en godvruchtige ziel, de vreugde die zijn zacht en vaderlijk gelaat bestraalde, toen hij, de kwellingen van elken dag vergetend, en gansch vol van zijne opperpriesterlijke zending, zijn nieuwen broeder zegende en voor hem bad; ten andere de gunst der Voorzienigheid, die op het oogenblik dat de H. Vader door geweld en bedrog het grootste gedeelte van zijn tijdelijk gebied verloor, aan zijn geestelijk rijk een nieuw gewest toevoegde, en alzoo aan zijn apostoliesch hart de eenige hem waardige vertroosting schonk, die namelijk van te zien, hoe zich door zijne zorgen het rijk Gods op aarde uitbreidt.

TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME IN DUITSCHLAND.

De heer Jörg, hoofdredacteur der *Hist.-polit. Blätter*, heeft onlangs een werk over den toestand van het Protestantisme in Duitschland uitgegeven. Uit het eerste deel blijkt, dat daar thans een verwoede strijd tusschen de aanhangers van Calvijn en die van Luther gevoerd wordt, zoodat dien ten gevolge overal de kreet opgaat: „Naar Rome, naar Rome!"

In het tweede deel bewijst de schrijver, hoe de massa zich in beide kerkgenootschappen meer en meer van het godsdienstig leven vervreemdt; 'tgeen door bepaalde cijfers in het werk wordt gestaafd, namelijk: In Oost-Pruissen is het cijfer der communicanten

in 20 jaren met een derde verminderd. In 1750 was het getal communicanten te Breslau in de Protestantsche Magdalena-kerk 40,000; tegenwoordig is het 5000, ondanks de vermeerdering der bevolking. In 1854 waren in die stad op 77,000 Protestantsche inwoners, 22,000 communicanten.

In Neurenberg was de toestand bijna dezelfde van 1630—1790. In 1630 telde men op de 45,000 Protestanten 43,509, in 1850 op 46,000, slechts 31,000 communicanten.

Wat het Doopsel betreft, men verwaarloost dit niet minder. Te Bremen gaat dit verzuim zóó ver, dat somwijlen de policie moest tusschenbeide komen, om ambtshalve te doen doopen. Te Berlijn zijn er gewoonlijk van de 2353 begrafenissen slechts 50, waarbij een geestelijke tegenwoordig is.

Meer en meer verminderen de theologische studiën; zelfs de zonen van predikanten, die vroeger het grootste gedeelte der studenten in de godgeleerdheid uitmaakten, willen dat ambt niet meer, maar worden door hunne ouders meestal tot landsambtenaren opgeleid. Dit wordt in genoemd werk ook door cijfers gestaafd.

Daarentegen is het getal der Katholieke theologanten vermeerderd. In Westfalen telt men 127 Katholieke theologanten en 8 Protestantsche. In geheel Pruissen was in 1853 de verhouding van de Katholieke tot de Protestantsche theologanten als van 3 tot 2. — (Verg. *de Tijd* van 29 April jl.)

EEN „ACTE VAN DE ROOMSGESINDEN" IN PURMERLAND.

Professor W. Moll geeft in het *Kerkhistorisch Archief* (III D., 1e stuk) een tweetal stukken, welke „in originali in het Archief van Noord-Holland te Haarlem berusten". Het eerste zegt ons, welke bezwarende beloften de Katholieken van Purmerland, Ilpendam en omstreken in 1645 „aen den Well Edelen Heer Frans Banninck Cocq, Heere van Purmerlant ende Ilpendam, Raet ende President van Schepenen, ende Colonell over elleff vaendelen

burgeren schutters binnen Amsterdam, enz.", moesten doen, ten einde van hem, als ambachtsheer, "by provisie" vergunning te ver-"krijgen, om tot gerustheyt hunner conscientien een priester te mogen "hebben". Het tweede is een "Requeste" aan dien ambachtsheer ten zelfden einde met nagenoeg dezelfde beloften, toen reeds binnen een jaar de admissie van den toegestanen priester Lambertus Cornelii ingetrokken was, om "Jacop Heynsius, burger der stadt Eedam, uyt singuliere gunste in des selffs plaetse te admiteeren, ende dat bij provisie ende tot Z. Ed. wederseggen ende niet langer" De eerste akte laten we hier volgen:

Wy Pieter Pietersz. Coenis, Jan Jansz. Cuyper, Gerrit Dircxsz. Ryser, Jan Cornelisz. Ryser ende Symon Dircxsz. Ryser, beloven mits desen, so voor ons selven, als voor de andere Roomsgesinde in de Heerlyckhedeu van Purmerlant ende Ilpendam ende aen die Suytsyde van de Purmerender wech in die Purmer woonende, dat ten opsichte ons by sijn Ed. de Heere van Purmerlant ende Ilpendam by provisie is geconsenteert een priester te mogen hebben, tot gerustheyt onser conscientien: so beloven wy dien 't halven sijn Ed. dat wy ende alle de voorn. Roomsgesinde, gelijck als alle andere getrouwe ingesetenen, sullen onderhouden ende nacomen die placcaten ende bevelen van de Staten van Hollant ende sijn welgemelte Ed., dat wy tot dien eynde onse conventiculen ende byeencomsten so weynich ende van so weynich menschen sullen leggen, als ons eenichsints doenlyck sal wesen, ende dat wy niemant in de selfde vergaderinge en sullen toelaten, buyten die voorn. limiten woonende, dat wy oock niemant aldaer sullen toelaten, die met wagens ofte paerden comen ryden ende met schuyten comen varen, als alleen Pieter Pietersz Coenis die (ten insichte sijns hogen ouderdoms) by sijn Ed. is geconsenteert met sijn geselschap in een schuytgen na die vergaderinge te comen varen. Ende om te minder ergernisse aen die van de Gereformeerde religie te geven, so beloven wy die van onse gesintheyt daertoe te houden, dat deselfde tot onse vergaderinge sullen comen ende uyt deselfde sullen scheyden voor ofte nae dat de Gereformeerde in ofte wt die kercke sullen gecomen sijn. Ende opdat sijn Ed. mag versekert sijn, dat alles wat in dezen belooft wert, sal nagecomen werden, so beloven wy alle te samen ende elcx in 't besonder, dat so wanneer by den schout yemant sal bevonden werden (al waert schoon ses weken

na den dach) tegens den inhoud van desen gedaen te hebben, de boete ter somme van vijf ende twintich guldens voor yeder persoon, die in eenige deser breucken sal vervallen sijn, sonder eenige vordere rechtspleginge daeromme te doen, promptelyck sullen opleggen ende betalen: daervooren wy verbinden onse personen ende goederen. Alles sonder arch ofte list, hebben wy desen doen schryven ende met onse eygene handen ondertekent in Purmerlant den sevenden Septemh. a°. XVI^{c} vijf ende veertich.

(*get.*) Pieter Pietersoon Coenis.
Gerrit Dircksz. Ryser.
Jan Jansz. Kuyper.
Jan Cornelissen Ryser.
Symon Dircks Ryser.

SPROKKELINGEN.

STATISTIEK VAN HET KANTON GENEVE. — Naar de officiële volkstelling van 10 December 1860, bedroeg het cijfer der bevolking van het kanton Geneve 83,345 inwoners, waarvan 40,266 Protestanten, 42,355 Katholieken, 339 van andere belijdenissen en 385 Israëliëten. De stad Geneve telt 24,514 Protestanten, waarvan vele duizenden tot afgescheidene kerken behooren, 16,748 Katholieken, 195 van andere belijdenissen en 283 Israëlieten. De Katholieke parochie van Geneve is, behalve uit de stad zelve (met 16,784 Katholieken), zamengesteld uit de gemeenten der voorsteden Plainpalais met 2,545 Katholieken en Eaux-Vives met 1,617 Katholieken. De Katholieke bevolking is sedert 1822 vermeerderd als volgt:

In	1822	1828	1834	1837	1843	1850	1860
Geneve . . .	3612	4512	5688	6210	7673	8717	16,784
Plainpalais . .	279	337	545	626	887	992	2,545
Eaux-Vives. .	168	175	297	321	449	469	1,617
	4077	5024	6520	7157	9009	10,248	20,910

Hierbij echter moet opgemerkt, dat meer dan de helft der geheele bevolking uit vreemdelingen bestaat. Eigenlijke Geneefsche

inboorlingen zijn er thans naauwelijks 40,000, terwijl men in Geneve omstreeks 30,000 Franschen en Piemontezen heeft. — (Verg. de *Kerkelijke Courant* van 23 Maart jl.)

GETAL PRIESTERS, ENZ. IN GROOT-BRITTANJE. — Op den 1 Januarij dezes jaars, waren er in Engeland 1177 priesters, 798 kerken, kapellen en statiën, 47 mannen-congregatiën, 150 kloosters en 10 collegies. In Schotland waren 165 priesters; 195 kerken, kapellen en statiën, 5 kloosters en 2 collegies; *te zamen:* 1342 priesters, 993 kerken, enz., 47 mannen-congregatiën, 155 kloosters en 12 collegies.

Met de opgave van het vorig jaar vergeleken, geeft dit eene vermeerdering van 111 priesters, 48 kerken en kapellen, 10 vereenigingen van mannen, en omstreeks 30 kloosters.

DE PROTESTANTSCHE ZENDINGSPOST TE TURIJN. — In de *„ Tafereelen en Berigten* uit de geschiedenis der Protestantsche Kerk in onze dagen *„* komt een brief voor van den hoogleeraar Revel aan het Hoofdbestuur der Nederl. Gustaaf-Adolf-Vereeniging, waarin hij over den Protestantschen Zendingspost te Turijn deze bijzonderheden mededeelt:

Turijn — schrijft hij — *„* is onze voornaamste post en ons eerste zendingswerk. Gij weet, dat wij er eene kerk hebben gebouwd, waarvoor onze edelmoedige Hollandsche broeders ons bijna 40,000 francs hebben gezonden. Er is een predikant, die altijd in het Fransch preekt voor de oude Waldenzische en Zwitzersche kolonie; ik sta er verder niet bij stil. De Italiaansche zending heeft een evangeliedienaar, een evangelist als helper, een onderwijzer en twee onderwijzeressen. Des zondags worden er drie Italiaansche godsdienstoefeningen gehouden en elken dag des avonds in de week eene godsdienstige vereeniging. De zondagschool telt 70 kinderen en ongeveer 150 toehoorders, de godsdienstoefening van 2 uur wordt door ongeveer 400 personen bijgewoond, waaronder 150 leden der gemeente; de avondgodsdienstoefening door omstreeks 80 personen. De drie scholen, eene van meisjes, eene van jongens en de kinderschool tellen te zamen 119 kinderen. Aan de zending van Turijn is een drukkerij verbonden (de Waldenzische drukkerij), die niet toereikend is voor al de traktaten, die men er heen zendt.

Pas heeft zij ons een zeer fraaije uitgave van het Nieuwe Testament in het Italiaansch geschonken, de vertaling van Diodati. Naast de drukkerij is een boekwinkel of depôt van godsdienstige boeken, waaruit de depôts van denzelfden aard te Milaan, Genua, Livorno, Piza en Florence hun voorraad ontvangen. Naar alle deelen van Italië wordt een groot aantal kolporteurs gezonden. Er zijn er zelfs reeds op Sicilië en twee op het eiland Sardinië. Ik meen, dat het aantal dier kolporteurs van bijbels en godsdienstige boeken op zijn minst 50 bedraagt."

De heer Revel, die dit berigt, is een Waldens, hoogleeraar in de Protestantsche theologie, thans te Florence gevestigd, en president van de Waldensische commissie tot evangelisatie.

HET PROTESTANTISME TE PARIJS. — De Protestanten tellen, naar *de Vereeniging* meldt, tegenwoordig te Parijs 58 scholen: de eene helft voor jongens en de andere voor meisjes. Daarenboven hebben zij 3 bewaarscholen, 30 zondagscholen en 9 armenscholen. Hiervan zijn 6 openbare, die door de stad worden betaald: de 52 andere worden uit vrije giften of door de kerken bekostigd. Voor de scholen betaalt de kerk jaarlijks 172,188 francs, waarvan 34,680 francs uit buitengewone bijdragen; de stad geeft 10,000 francs.

Volgens de jongste statistiek heeft Parijs 30 Protestantsche kerken of kapellen, waarin elken zondag 68 en in de week 21 malen godsdienstoefening wordt gehouden. — Van de in de hoofdstad verspreide Protestanten wordt het getal niet opgegeven, maar vermeld, dat zij met zorg bezocht worden, en er meer dan men denken kan van die menschen onder zijn, die geene enkele kerk bezoeken, maar ten teeken, dat zij Protestanten zijn, een psalmboek en een ouden bijbel bezitten, waar zij nooit gebruik van maken. — In de hospitalen worden de Protestantsche zieken geregeld bezocht, en men waarborgt hunne vrijheid van geweten door strenge reglementen, waaraan de liefdezusters zich moeten onderwerpen. — Tien Protestantsche boekverkoopers doen hunne zaken, terwijl naauwelijks dertig jaren geleden een enkele moeite had om staande te blijven. Zelfs zou een Roomsch dagbladschrijver erkend hebben,

dat de Protestantsche boekhandelaars veel meer werken uitgeven dan de Roomsche.

HET RATIONALISME IN ENGELAND. — Niet alleen in Frankrijk en Nederland, zegt evengenoemd maandschrift, werkt het ongeloovig rationalisme aan de omverwerping van het Evangelie, ook in Engeland steekt dit het hoofd op. Te Oxford is onder den titel van *Essays and Reviews* een boekdeel verschenen, zeven korte geschriften behelzende, welke door de Christenen teregt *Zeven tegen Christus* worden genoemd. Op verzoek van vele geloovige Anglikaansche predikanten heeft er eene algemeene vergadering van de geestelijken der City en de aartsdiakonie van Londen plaats gehad. Twee of drie leden hebben tegen de benaming van *ongeloovigen* geprotesteerd, welke men aan leeraars der Anglikaansche Kerk gaf, en zijn heengegaan. De overigen der vergadering hebben eenparig een adres aan den bisschop van Londen onderteekend, waarbij zij zijne aandacht vestigen op deze zaak, en op de noodzakelijkheid: dat de hoofden der Kerk maatregelen nemen om den stroom des ongeloofs te keer te gaan, welke te gevaarlijker is, wijl die niet van verklaarde vijanden uitgaat, maar van mannen die gewigtige en invloedrijke betrekkingen in de Kerk bekleeden.

STATISTIEK VAN PETERSBURG. — De officiële statistiek van St. Petersburg van het jaar 1860 schat de bevolking dier hoofdstad op 500,000 inwoners. Onder dit getal zijn 60,000 Duitschers; 4000 Franschen; 3000 Engelschen; 4000 personen van verschillende natiën. — Tot de Grieksche kerk behooren 400,000 inwoners; 80,000 tot verschillende Christelijke kerkgenootschappen; 4000 zijn Mohammedanen of heidenen. Er zijn in Petersburg 201 kerken.

MOETEN DE WOORDEN,

DOOR DEN

ZALIGMAKER BIJ DE INSTELLING DER H. EUCHARISTIE

GESPROKEN,

LETTERLIJK OF FIGUURLIJK WORDEN VERSTAAN?

Het woord is de uitdrukking der gedachte, het is 't gewone middel, waardoor we onze begrippen aan anderen mededeelen. Dit doel echter zullen we onmogelijk bereiken, tenzij we aan onze woorden *dien* zin geven, welke door het gewone spraakgebruik gewettigd is; wijken we van die beteekenis af, dan is het noodig, dat *wij zelven* onze woorden verklaren, of ten minste dat de zin, dien *wij* aan onze woorden hechten, uit andere omstandigheden kan worden opgemaakt; anders toch missen wij het doel, dat we ons voorstellen, om namelijk door onze hoorders of lezers begrepen te worden. Vandaar is 't een bij allen aangenomen beginsel, dat de woorden van iederen schrijver in den *gewonen* of *gebruikelijken* zin te verstaan zijn, zoolang het tegenovergestelde niet bewezen is. Dit nu geldt wel bijzonderlijk voor de H. Schrift, die *de*

woorden des eeuwigen levens bevat. Dán alleen zijn we geregtigd, die woorden in een *oneigenlijken* of *overdragtelijken* zin te verstaan, wanneer dit uit den contekst of andere omstandigheden duidelijk bewezen is; of wel, wanneer de gebruikelijke zin niet kan worden vastgehouden, zonder dat daaruit eene *ongerijmdheid* of *onmogelijkheid* zou volgen.

Passen wij dit beginsel toe op de woorden, die de Zaligmaker bij de instelling der H. Eucharistie heeft gesproken. Die woorden worden ons medegedeeld door Matth. XXVI, 26—28; Marc. XIV, 22—24; Lucas XXII, 19 en 20; I Cor. XI, 23—25.

„Terwijl zij nu aten," zoo verhaalt ons de H. Matthaeus, „nam Jesus het brood, en zegende, en brak „het, en gaf het aan zijne leerlingen, en sprak: Neemt „en eet: DIT IS MIJN LIGCHAAM. Hij nam ook den „kelk, dankte, en gaf hun dien, zeggende: Drinkt hieruit „allen, want DIT IS MIJN BLOED des nieuwen verbonds, „hetwelk voor velen zal vergoten worden tot vergiffenis „der zonden."

Wanneer wij de woorden van den Zaligmaker: *dit is mijn ligchaam*, *dit is mijn bloed*, in de gewone en natuurlijke beteekenis nemen, dan kan het door niemand betwist worden, dat hierin de Katholieke leer is vervat, volgens welke Hij zijn *waarachtig* ligchaam en zijn *waarachtig* bloed, en niet slechts een *figuur* van zijn ligchaam en bloed, aan ons geschonken heeft.

Indien dus de Protestanten de Katholieke opvatting dier woorden willen betwisten, zullen zij uit andere omstandigheden duidelijk moeten bewijzen, dat die woorden door den Zaligmaker niet in hunnen eenvoudigen en natuurlijken zin, maar in eene overdragtelijke en figuur-

lijke beteekenis gesproken zijn. Op hen rust het *onus probandi*. Zij hebben inderdaad geen middel onbeproefd gelaten, om de Katholieke verklaring dier woorden te bestrijden. Wat al ongerijmdheden hebben zij niet uitgedacht! Eenigen zoeken een figuur in het woord *dit*; anderen in het woord *is*; een derde in het woord *mijn*; een vierde in het woord *ligchaam*; weder anderen in verschillende dier woorden [1]). Het is onmogelijk, het getal te bepalen van de verschillende uiteenloopende en tegenstrijdige verklaringen, welke van die weinige woorden gegeven zijn [2]).

Alleen reeds de strijd, welke onder de Protestanten over die woorden bestaat, is een krachtig bewijs voor de

---

1) Luther, ofschoon zoo gaarne in tegenspraak met de Moederkerk, kon nogtans geen reden vinden, om de leer der *wezenlijke tegenwoordigheid* van Christus in de H. Eucharistie te loochenen. Meermalen verdedigt hij dit leerstuk met kracht, en niet weinig drijft hij den spot met de verschillende uitleggingen der *sacramentarii*. In zijne *Apol. de coena Domini* schrijft hij: „Doctor „Carolostadius ex his sacrosanctis vocabulis, *hoc est corpus meum*, „misere detorquet pronomen *hoc*. Zwinglius autem verbum sub„stantivum *est* macerat. Oecolampadius nomen *corpus* torturae „subjicit. Alii totum textum EXCARNIFICANT." In lib. *quod verba Domini firmiter stent* geeft hij hun schertsend een ander middel aan de hand, om de woorden van Christus figuurlijk uit te leggen. Hij zegt hun, dat zij de figuur moeten zoeken in het *meum* en de woorden van den Zaligmaker aldus verklaren: „*Hic „panis est corpus a me factum vel creatum.*" Hetgeen Luther spottend had voorgesteld, werd met allen ernst verdedigd door Joannes Campanus, gelijk Luther getuigt in *Brevi confess.* Zie Bellarminus, de Sacr. Euchar., L. I, cap. 8.

2) Bellarminus, l. c., verhaalt, dat er in het jaar 1577 reeds een boekje is verschenen, waarin niet minder dan TWEE HONDERD verschillende Protestantsche uitleggingen worden opgeteld van die weinige woorden: *dit is mijn ligchaam*. De tien voornaamste dier uitleggingen worden door Bellarminus aangegeven, en in de volgende hoofdstukken grondig weêrlegd.

waarheid der Katholieke uitlegging. Want wij moeten toch aannemen, dat de Zaligmaker zóó gesproken heeft, dat Hij door zijne hoorders kon verstaan worden. Indien dus de woorden van Christus niet letterlijk zijn te nemen, moet men een bepaalden figuurlijken zin kunnen aangeven, die op goede gronden steunt. Doch reeds meer dan driehonderd jaren heeft men gezocht, en slechts in één punt zijn de Protestanten het van den beginne af ééns geweest, en zijn zij het nog ééns: dat namelijk die woorden niet in hunne *eenvoudige*, *natuurlijke* beteekenis mogen genomen worden; want anders zou daaruit volgen, dat de leerstukken der Katholieke Kerk van de *wezenlijke tegenwoordigheid* en van de *transsubstantiatie* de leer van Christus zijn [1]).

Doch vooral komt de waarheid der Katholieke verklaring aan den dag, wanneer men acht geeft op de nietigheid en ongerijmdheid der verschillende Protestantsche gevoelens omtrent deze plaats [2]). Het ligt niet

---

1) Herhaalde malen is het gezegd, dat de Protestanten bij de verklaring der H. Schrift geheel in strijd handelen met het hoofdbeginsel van het Protestantisme, hetwelk is *verwerping van alle gezag*, *zelfstandig onderzoek der H. Schrift*. In plaats dat de Protestant onpartijdig gaat onderzoeken, welke waarheden in de H. Schrift staan opgeteekend, begint hij voorop te zetten, dat de Katholieke leer noodzakelijk *valsch* moet zijn. Derhalve moeten die plaatsen der H. Schrift, waar de leerstukken der Katholieke Kerk duidelijk te lezen staan, met alle geweld tot een anderen zin verwrongen worden. Tholuck zegt uitdrukkelijk, over het VIe hoofdstuk van Joannes sprekende: „Indien die woorden niet „figuurlijk genomen worden, zouden zij te veel bewijzen; want — „*zij zouden de Katholieke leer bewijzen*„! Blijft er eindelijk volstrekt geen uitvlugt over, dan zegt men eenvoudig: *die plaats is onecht* of *vervalscht*. Zoo reeds, gelijk een ieder weet, handelde Luther met den brief van den H. Jacobus, welke hem voor zijne leer van het alleen-regtvaardigend geloof in den weg stond.

2) Perronne, *de Eucharistia*, P. I, c. I, prop. 1 § 2, vermeldt

in ons plan, hier al die verschillende verklaringen mede te deelen en te weêrleggen. Hiertoe verwijzen we naar Bellarminus [1]), Bulsano [2]), Perronne [3]), of andere godgeleerden. Wij willen echter in 't kort gewagen van twee voorname tegenwerpingen, waarmede men de Katholieke verklaring van deze plaats bestrijdt.

De eerste opwerping is deze: het woordje *is*, zeggen zij, heeft in de H. Schrift meermalen den zin van *beteekent*. Zoo bijv. Gen. XLI, 26; Daniël VII, 24; Matth. XIII, 38, 39; Gal. IV, 24, enz. enz. [4]). Derhalve achten zij zich geregtigd, om ook bij de woorden der instelling aan het woordje *is* denzelfden zin te hechten, zoodat de woorden *dit is mijn ligchaam* zooveel zeggen als: *dit beteekent mijn ligchaam.*

Veronderstellen we ook voor een oogenblik, dat het woordje *is* somwijlen in de H. Schrift gebruikt wordt in den zin van *beteekent*, wat nog door allen volstrekt niet wordt toegegeven [5]); daartegenover kunnen wij duizenden

---

verschillende Protestantsche interpretaties vooral van lateren tijd, en voegt er teregt bij: „Ita quidem strenui ac magni inter suos „nominis doctores omnia moliuntur, absurda quaeque devorant, „sese invicem lacerant et confutant, dummodo obvium et littera„lem Christi verborum sensum declinent. Praeclarus sane, si qui „unquam, catholicae veritatis triumphus!"

1) L. c. 2) De S. Eucharistia, § 575. Vol. V, pag. 494—502.

3) L. c.

4) Verg. Wiseman, *Conférences sur les doctrines et les pratiques les plus importantes de l'église catholique.* Bruxelles, 1843. Bladz. 459—463 brengt hij die aanhalingen tot vier klassen terug en bewijst, dat op de meeste dier plaatsen het woordje *is* zijnen gewonen en natuurlijken zin behoudt. Dit is ook het geval, zegt hij, met de bekende plaats, door Zwingli opgeworpen: *Est enim phase Domini.* Zie hierover *de Katholiek*, Deel XXIII, bl. 101—109.

5) Maldonatus bijv. in zijn *Comment.* op Matth. XXVI, 26 ontkent, dat het woordje *is* ooit in den zin van *beteekent* genomen

voorbeelden aanhalen, waar het woordje *is* den zin van *beteekent* niet heeft. De verklaring, die *wij* aan dit woord geven, is de natuurlijke en gebruikelijke, en alzoo vast te houden, totdat men het tegenovergestelde bewijst. Het is niet genoeg, eenige plaatsen der H. Schrift aan te halen, waar het woordje *is* misschien eene geheel ongewone beteekenis heeft, maar het moet bewezen worden, dat dit woord *op deze plaats* den zin heeft van *beteekent*. Indien derhalve de Protestanten door de aangehaalde voorbeelden *iets* willen bewijzen, moeten zij aantoonen, dat *die* plaatsen parallel zijn met *onze* plaats. Het parallelisme nu is niet aanwezig, wanneer op verschillende plaatsen *hetzelfde woord* gebruikt staat, maar wanneer er onder een of ander opzigt over *dezelfde zaak* gesproken wordt [1]). Op al die plaatsen echter, waar het woordje *is* den zin van *beteekent* schijnt te hebben, is het voor iedereen aanstonds duidelijk, en zeggen het daarenboven de gewijde

---

wordt. „Nego, zegt hij, verbum substantivum, aut latine, aut „graece, aut hebraice, aut alia prorsus in lingua, quam ego no„verim, aut in sacris litteris, aut apud alium ullum auctorem, „etiam apud istos ipsos haereticos, pro verbo *significat* accipi „solere, aut etiam posse, hominesque impertissimos, qui id dicant, „esse affirmo. Nam in omnibus illis figuratis locutionibus, quae „ab istis afferuntur aut ab ullo homine afferri, vel excogitari pos„sunt, si qua figura est, non haeret in verbo *est*, sed aut in sub„jecto, aut in praedicato.„

1) Zie Perronne l. c. in zijn antwoord op deze tegenwerping: „Jam vero, zegt hij, quid est parallelismus? En quid respondeant „ipsimet Protestantes: Ernesti, „Proximum erit, inquit, conside„„rare, an vera similitudo sit, satisque similia sint loca, hoc est, „„an sit in utroque *eadem res*, non modo *idem verbum*„, cui „Ammon vehementiorem hanc notam subjecit: „Tenendum itaque, „„similitudinem *rei* non *verbi* parere parallelismum.„ Hanc regulam „adoptavit etiam Horne. Hinc sequitur, non sufficere quod verbum „*est* in utrisque textibus occurrat, sed debet praeterea ad paralle„lismum constituendum agi de eadem re vel subjecto.„

schrijvers dikwerf zelven, dat daar de verklaring wordt gegeven van een droom, een visioen, eene allegorie of gelijkenis: *hier* daarentegen is er van niets minder spraak dan van de *instelling* van een sakrament: niets derhalve wettigt de Protestanten, om de woorden eener zoodanige instelling op dezelfde wijze te verklaren.

Eene andere opwerping tegen de Katholieke uitlegging, doch van lateren tijd, is ontleend aan de taal, waarin Christus tot zijne apostelen gesproken heeft. De Syro-Chaldeeuwsche taal, zeggen zij, heeft geen enkel woord om het begrip van *beteekent* uit te drukken; daarentegen is het in die taal zeer gebruikelijk, om dat denkbeeld aan te duiden door het woordje *is*. Zij besluiten diensvolgens, dat de Zaligmaker, indien Hij ons slechts een figuur wilde geven van zijn ligchaam en bloed, geene andere woorden *kon* gebruiken, dan die Hij werkelijk gesproken heeft, *dit is mijn ligchaam*, *dit is mijn bloed* [1]).

Wij antwoorden *ten eerste:* Uit die opwerping mag men alleen dit gevolg trekken, dat het woordje *is* in den zin van *beteekent kan* genomen worden; doch er volgt volstrekt niet uit, dat het *werkelijk* in dien zin genomen is. Want ook wij kunnen zeggen: Indien de Zaligmaker niet een figuur van zijn ligchaam en bloed, maar zijn *reëel* vleesch en bloed aan de apostelen wilde geven, kon Hij geene andere woorden gebruiken dan die Hij werkelijk gesproken heeft.

Ten tweede: Dat *onze* verklaring de ware is, blijkt uit de evangelisten Marcus en Lucas, die beiden oorspronkelijk in het Grieksch hebben geschreven en het woord ἐστι (*is*) gebruiken. Wie zal durven beweren, dat de

---

1) Verg. Wiseman, *Conférences*, pag. 469—471.

evangelisten den zin der woorden door den Zaligmaker gesproken, niet begrepen hebben? Hadden zij de woorden van Christus in Protestantschen zin verstaan, zij zouden zeker het woord ἐστι vermeden hebben, want de Grieksche taal heeft woorden genoeg om het begrip van *beteekent* uit te drukken. Ook Paulus, die, waar hij over de instelling der H. Eucharistie spreekt, de getuigenis aflegt, dat hij zijne leer van den Heer heeft vernomen, gebruikt het woord ἐστι [1]), hetgeen onverklaarbaar is, als hij daardoor alleen het begrip van *beteekent* wil aanduiden.

Ten derde: De opwerping zelve is geheel valsch. De kardinaal Wiseman heeft dit punt zeer naauwkeurig onderzocht, en deelt ons het resultaat zijner studiën mede in zijn beroemd werk: *Horae syriacae* [2]). Hij bewijst daarin, dat de Syrische taal niet *één* of *twee*, maar méér dan VEERTIG woorden heeft, om het begrip van *beteekent* weder te geven; hij toont zelfs door verschillende voorbeelden aan, dat in de Syrische taal het woordje *is*, veel minder dan in elke andere taal, zijne gewone en natuurlijke beteekenis verliest. Hiermede alzoo vervalt de opwerping der Protestanten geheel en al [3]).

---

1) I Cor. XI, 25.

2) Verg. ook zijne *Conférences*, pag. 471—475.

3) Doctor Clarke, vooral beroemd om zijne kennis van de Oostersche talen, had het eerst die opwerping gemaakt in zijn werk: *A discourse on the nature, institution and design of the holy Eucharist*, etc. Later heeft M. Hartwell Horne die in zijn *Introduction* herhaald. Hij is nogtans eerlijk genoeg geweest om in den kardinaal Wiseman zijnen meester te erkennen; want in de zevende uitgave van zijn *Introduction*, welke in 1834 verschenen is, heeft hij die opwerping geheel achterwege gelaten. Ook Doctor Lee, professor in de Oostersche talen te Cambridge, zegt in zijne Prolegomena op de Polyglot, dat *die* bewering van zijnen vriend Horne ongetwijfeld op eene dwaling berust. Zie Wiseman, l. c. pag. 475.

Zoo is het gegaan met alle bedenkingen, welke ooit van Protestantsche zijde tegen de Katholieke opvatting gemaakt zijn [1]). Noch uit de woorden zelven door Christus gesproken, noch uit den contekst hebben zij eenig redelijk bewijs kunnen halen, waardoor de Katholieke verklaring van hare kracht werd beroofd: daarentegen alles wat zij ooit hebben aangevoerd en nog voortdurend aanvoeren, diende slechts, om den zin, dien wij aan de woorden van Christus hechten, in een helderder daglicht te doen uitkomen.

Dat de Katholieke interpretatie van de instellingswoorden de ware is, blijkt niet slechts uit de eenvoudige en natuurlijke beteekenis dier woorden, maar kan nog uit vele andere omstandigheden worden opgemaakt. Wij stippen hier slechts kortelijk eenige bewijzen aan, welke den letterlijken zin dier woorden bevestigen.

Het *eerste* bewijs is genomen uit de naauwe betrekking, die er bestaat tusschen de woorden der instelling en hetgeen de Zaligmaker (Joan. VI) beloofd had, dat Hij zijn vleesch te eten, en zijn bloed te drinken zou geven [2]). Bij het laatste avondmaal hebben we dus de vervulling eener vroeger gedane belofte. *Qualis promissus, talis datus.*

Ten tweede: Christus heeft met de woorden: *dit is mijn ligchaam, dit is mijn bloed*, een verbond ingesteld, dat Hij een *nieuw* verbond noemt in tegenstelling van het verbond dat God door Moses met de Joden had gesloten. Toen

---

1) Zie meer voorbeelden hiervan bij Wiseman l. c. en bij andere godgeleerden.

2) Dat Joannes VI, 48—59 niet figuurlijk, maar letterlijk te verstaan is, heeft vooral kardinaal Wiseman onweêrlegbaar betoogd in zijne *Conférences*, pag. 422—455.

Moses de wet aan de Joden voorgelezen, en het volk beloofd had, die wet te zullen naleven, werd het offer opgedragen en het volk door Moses met het offerbloed besprengd, terwijl hij deze woorden sprak: „*Dit is het bloed van het verbond, dat de Heer met u gesloten heeft*" [1]). Allertreffendst is de overeenkomst van deze woorden met die der instelling. De Zaligmaker maakt de woorden van Moses tot de zijnen, maar Hij voegt er het woordje *meus* bij, om aan te duiden, dat hier geen spraak is van het bloed van offerdieren, maar van zijn eigen bloed. Daar nu het oude verbond niet door *figuurlijk*, maar door *werkelijk* bloed is bekrachtigd, mogen wij te regt besluiten, dat ook het nieuwe verbond door *werkelijk*, en niet door *figuurlijk* bloed is bezegeld geworden. Doch in 't oude verbond was het slechts het bloed van offerdieren, in het nieuwe daarentegen het bloed van Jesus Christus zelven; want het oude verbond stond in betrekking tot het nieuwe als het onvolmaakte tot het volmaakte, als de schaduw tot de werkelijkheid [2]).

Als *derde* bewijs mogen we het gewigt laten gelden der zaak, waarover gehandeld wordt. Er is hier spraak over een *leerstuk des geloofs*, over een *sakrament*, over eene *wet*, die uitgevaardigd wordt, over een *nieuw verbond*, door Christus ingesteld. Al die omstandigheden vorderen, dat hier vooral, bij zulk eene gelegenheid, met de meeste klaarheid wordt gesproken. Volgens de Protestantsche

---

1) Zie Ex. XXIV, 8, verg. met Hebr. IX, 19, 20.

2) De woorden, die de Zaligmaker bij het geven van den kelk sprak, erlangen in den Griekschen tekst door de herhaling van het artikel een bijzonderen nadruk, waardoor elke figuur wordt uitgesloten: „τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον." Marc. XIV, 24.

duiding nn zou de Zaligmaker in dat zoo plegtig oogenblik, toen Hij zijnen dood nabij was, en zijn laatsten wil bekend maakte, woorden hebben gesproken, waardoor zijne leerlingen en later de gansche Kerk noodzakelijk in dwaling moesten gebragt worden. Hij zelf zou aanleiding hebben gegeven, dat de geheele Kerk zich aan eene afschuwelijke afgoderij pligtig maakte! Is dit aannemelijk, vooral wanneer men bedenkt, dat Christus, wijl Hij God was, toen reeds wist, welke gevolgen zijne woorden voor de toekomst zouden hebben?

Ten vierde wordt de Katholieke uitlegging bevestigd door den H. Paulus I Cor. XI. Nadat de apostel het verhaal heeft gegeven van de instelling der H. Eucharistie, maakt hij van vers 26 tot 29 praktische gevolgtrekkingen. Op de dringendste wijze spoort hij de geloovigen aan, dat zij toch zich zelven zullen beproeven, alvorens aan de tafel des Heeren aan te zitten; want, zoo voegt hij er bij, „*die onwaardig eet en drinkt, eet en drinkt zich „het oordeel, omdat hij het ligchaam des Heeren niet „onderscheidt.*" Vooral opmerkelijk echter is de uitdrukking, die Paulus vers 27 gebruikt: „*Derhalve*", zegt hij, „*al wie op eene onwaardige wijze dit brood zal gegeten, „en den kelk des Heeren zal gedronken hebben*, ZAL „SCHULDIG ZIJN AAN HET LIGCHAAM EN BLOED VAN „CHRISTUS." Van hem derhalve, die op eene onwaardige wijze tot de tafel des Heeren nadert, wordt niet gezegd, gelijk in andere gevallen, dat hij pligtig is aan de overtreding van een of ander gebod: maar de zoodanige is schuldig aan datgene, waartegen de misdaad is begaan: hij is *schuldig aan het ligchaam en bloed van Christus* [1]).

---

1) Gelijk de kardinaal Wiseman (l. c. pag. 491) opmerkt, kan

Die verschrikkelijke bedreigingen des apostels zijn dán alleen op eene redelijke wijze te verklaren, indien, gelijk de Katholieken leeren, het waarachtig ligchaam en bloed van Jesus Christus in de H. Eucharistie tegenwoordig zijn [1]).

Weinig of niets weten de Protestanten tegen die bewijzen der Katholieken in te brengen. Doch wat is dan hunne laatste uitvlugt? Hoe zoeken ze, in strijd met alle gezonde beginselen, welke volgens eenstemmige getuigenis bij de verklaring van elk geschrift in acht te nemen zijn — nogtans hun ongeloof te regtvaardigen? Door dezelfde opwerping, die de Joden reeds maakten, toen de Zaligmaker voor de eerste maal de belofte deed, dat Hij zijn vleesch tot spijs zou geven aan de geloovigen: „HOE KAN DEZE ONS ZIJN VLEESCH TE ETEN GEVEN?" (Joan. VI, 53.) Die opwerping der Capharnaïten wordt voortdurend door de Protestanten herhaald. Het geloof aan de wezenlijke tegenwoordigheid, zeggen ze, bevat eene *ongerijmdheid*, eene *onmogelijkheid.* Aan te nemen, dat onder de gedaante van brood en wijn de Zaligmaker der wereld met ziel en ligchaam, met godheid en menschheid, wezenlijk en zelfstandig tegenwoordig is; — dat is geheel in strijd met de rede. Derhalve zijn we wel genoodzaakt, de woorden der instelling figuurlijk te verstaan; want God kan niets doen, wat *ongerijmd* en *onmogelijk* is.

---

men de uitdrukking, die Paulus hier gebruikt, eenigzins verklaren door eene dergelijke formule in de Romeinsche wet, waar hij, die zich aan verraad of andere beleedigingen tegen den vorst heeft pligtig gemaakt, eenvoudig wordt beteekend als *reus majestatis.* Hier, evenals bij Paulus, wordt eene *persoonlijke* beleediging verondersteld.

1) Verg. ook I Cor. X, 16.

Wij antwoorden: Het geloof aan de wezenlijke tegenwoordigheid van Christus in de H. Eucharistie is gedurende vijftien eeuwen het geloof geweest niet van eenige individuën, niet van een afzonderlijk land of volk, maar van eene maatschappij, die de geheele beschaafde wereld omvatte [1]); en datzelfde geloof wordt voortdurend beleden door de Katholieke Kerk, welke nog heden zoovele millioenen meer telt, dan al de zich tegensprekende sekten te zamen. Is het niet *ongerijmd* te beweren, dat de gansche Kerk ten allen tijde aan eene *ongerijmdheid* heeft geloofd? Wij voor ons schamen ons niet te erkennen, dat we gaarne aan *dezelfde ongerijmdheden* willen gelooven, waaraan een Augustinus, een Hieronymus, een Chrysostomus, een Thomas van Aquine, in 't kort, waaraan eene geheele wereld gedurende zoovele eeuwen heeft geloofd.

Neen, de leer der Katholieke Kerk over de H. Eucharistie is geene ongerijmdheid. Het is een mysterie, een groot mysterie, dat we met onze eindige rede nooit kunnen achterhalen; doch juist omdat het een mysterie is, kan men onmogelijk bewijzen, dat het *in strijd is met de rede.* Het is ongerijmd te beweren, dat ja en neen hetzelfde zijn; dat een cirkel vierkant is; dat eene en dezelfde

---

[1]) Dat de Kerk ten allen tijde aan het dogma der wezenlijke tegenwoordigheid heeft geloofd, is meermalen in dit tijdschrift bewezen. Zie vooral Deel XXXIV, bladz. 1—37, en deel XXXVII, bladz. 205—253. Dit ook wordt tegenwoordig door Protestanten zelven erkend. Vergelijk bijv. de verhandeling van Henricus Julius Holtzmann: *De corpore et sanguine Christi quae statuta fuerint in Ecclesia examinantur.* Heidelberg 1858; waarin beweerd wordt, dat reeds onder de leerlingen der apostelen de waarheid omtrent het H. Sakrament verduisterd is. Tegen deze verhandeling van den Heidelbergschen Licentiaat is het eerste der door ons aangehaalde artikels gerigt.

zaak te gelijkertijd bestaat en niet bestaat; ziedaar punten, waarover we kunnen oordeelen; doch, wanneer het de verborgenheden der goddelijke openbaring geldt, van ongerijmdheid te spreken, — verraadt slechts kleingeestigheid en onverstand. Wie kan doordringen tot de substantie der dingen? Wie zal verklaren de *sakramentele wijze*, waarop het ligchaam en bloed van Christus onder de gedaante van brood en wijn tegenwoordig zijn? Wie zal zeggen, wat mogelijk en wat onmogelijk is aan den *almagtigen* God? Dat alles is voor ons verborgen; doch juist daarom is het *onmogelijk*, eenige tegenspraak in het geheim der H. Eucharistie aan te toonen.

Welke zijn dan de ongerijmdheden, die de Protestanten telkens weder aan in dat mysterie meenen te vinden? Vooreerst houden ze 't voor onmogelijk, dat we met onze zinnen brood en wijn waarnemen, en dat er nogtans geen brood en wijn aanwezig zijn; vervolgens dat de eene zelfstandigheid in de andere overgaat; ten derde, dat het *geheele* ligchaam van Christus onder de H. Hostie tegenwoordig is; ten vierde, dat het ligchaam van Christus te gelijker tijd op verschillende plaatsen, in den hemel en op aarde, en dat wel onder iedere H. Hostie aanwezig is.

Niets gemakkelijker dan aan te toonen, dat de Protestanten in dat alles te vergeefs eene ongerijmdheid zoeken.

Hunne eerste opwerping is deze: met onze zinnen nemen we brood en wijn waar, derhalve is het ongerijmd te beweren, dat daar geen brood en wijn aanwezig zijn.

Wat is de Katholieke leer hieromtrent? Dat na de consecratie de *substantie* of zelfstandigheid van brood en wijn niet meer aanwezig is, maar dat alleen de *accidentia* of toevalligheden van brood en wijn blijven bestaan. Hierin

ligt niets ongerijmds. De grootste wijsgeeren nemen aan, dat de substantie onderscheiden is van de accidenten; dat de substantie iets is, wat niet onder het bereik der zinnen valt; terwijl datgene, wat we met onze zinnen waarnemen, slechts de accidenten zijn. Wij kunnen derhalve met den H. Thomas zeggen, dat in dit allerheiligste geheim onze zinnen ons eigenlijk niet bedriegen; want met onze zinnen nemen we alleen de *accidenten* waar van brood en wijn, en die accidenten zijn daar werkelijk aanwezig [1]). Door een wonder echter van Gods almagt bestaan hier de *accidenten* van brood en wijn zonder de *substantie* van brood en wijn. Dit is iets, geheel en al buiten de gewone orde der natuur; want in den gewonen regel kunnen we bij het waarnemen der accidenten met grond besluiten, dat daar *die* substantie en geene andere aanwezig is: hier echter leeren we door de goddelijke openbaring, dat na de consecratie onder de accidenten van brood en wijn niet meer de substantie van brood en wijn, maar het ligchaam en bloed van Christus aanwezig zijn. Dit is *boven* de rede, maar niet *tegen* de rede; want niemand kan aan God de magt betwisten, om twee *onderscheidene* zaken, gelijk substantie en accidenten zijn, *werkelijk* van elkander te scheiden.

De tweede ongerijmdheid, die de Protestanten in dit geheim willen aanwijzen, is, dat de eene zelfstandigheid in de andere overgaat.

Volgens de Katholieke leer wordt de zelfstandigheid van het brood in het ligchaam, en de zelfstandigheid van

---

1) „In hoc sacramento nulla est deceptio; sunt enim ibi secun„dum rei veritatem accidentia, quae sensibus dijudicantur, intel„lectus autem, cujus est proprium objectum substantia, per fidem „a deceptione praeservatur.“ *Summa Theol.*, P. 3, q. 75 a. 5 ad 2.

den wijn in het bloed van Christus veranderd; die verandering wordt door de Kerk *transsubstantiatie* genoemd [1]). De overgang van de eene zelfstandigheid in de andere is niets buitengewoons, want ook het voedsel, dat wij gebruiken, gaat in eene andere substantie over. Zeer schoon zegt de *Catechismus Romanus* (Part 2, cap. 4, n. 19): „Daar wij ontwaren, dat het brood en de wijn krachtens „de natuur dagelijks in menschelijk vleesch en bloed worden „veranderd; zoo kunnen wij door die gelijkenis gemak„kelijker er toe gebragt worden, om te gelooven, dat de „substantie van het brood en den wijn, door de hemelsche „zegening, in het waarachtig vleesch van Christus, en in „zijn waarachtig bloed overgaan."

En voorzeker, gelijk de H. Ambrosius [2]) en de H. Augustinus [3]) hebben opgemerkt: God, die door zijne almagt de verschillende wezens uit het niet heeft voortgebragt, is ook bij magte om de reeds bestaande natuur in eene andere natuur te doen overgaan. Werkelijk lezen we, dat Christus op de bruiloft te Cana water in wijn heeft veranderd.

De derde ongerijmdheid, die de Protestanten in de H. Eucharistie meenen te zien, is, dat het *geheele* ligchaam van Christus onder de H. Hostie tegenwoordig is. Zulks, zeggen zij, is onmogelijk en strijdig met de rede.

Laten we hier wederom de Katholieke leer vooropzetten,

---

1) *Conc. Trid.*, sess. XIII, cap. 4 en can. 2.

2) „Sermo ergo Christi, qui potuit ex nihilo facere, quod non „est, non potest ea, quae sunt, in id mutare quod non erant?" *Lib. de initiandis*, cap. XI.

3) „Sicut non fuit impossibile Deo, quas voluit naturas instituere, „ita ei non impossibile, in quidquid voluerit, quas instituit, mutare „naturas." *De civitate Dei*, cap. VIII.

en hetgeen *zeker* is, onderscheiden van hetgeen voor ons *verborgen* blijft. Gelijk we zoo aanstonds gezegd hebben, wordt door de consecratie de substantie van het brood — in het ligchaam van Christus, en de substantie van den wijn — in zijn H. bloed veranderd. Wijl echter het ligchaam van Christus niet afzonderlijk bestaat, evenmin als zijn H. bloed, zoo is onder de gedaante van brood niet slechts het ligchaam van Christus, maar ook zijn H. bloed aanwezig, en evenzoo is onder de gedaante van wijn niet slechts het H. bloed, maar ook het ligchaam van Christus tegenwoordig; en daar na de verrijzenis van den Zaligmaker zijn ligchaam niet meer gescheiden is van de ziel, omdat Christus eenmaal gestorven zijnde niet meer sterft; en daar al verder de menschelijke natuur van Christus alleen subsisteert in den goddelijken Persoon des Woords, en onafscheidbaar met de goddelijke natuur vereenigd blijft: zoo is onder iedere gedaante de gansche Christus met ziel en ligchaam, met godheid en menschheid tegenwoordig [1]). Wat echter de *sakramentele wijze* betreft, waarop Christus onder iedere gedaante tegenwoordig is: deze kunnen we niet verklaren. Alleen weten we, dat het ligchaam van Christus onder de gedaante van brood en wijn niet op de gewone wijze tegenwoordig is: want het is daar niet zigtbaar, niet tastbaar, niet meetbaar [2]), maar het is daar op eene voor ons geheel

---

1) *Conc. Trid.*, sess. XIII, cap. 3 en can. 3.

2) De H. Thomas zegt: het ligchaam van Christus is in dit sakrament *per modum substantiae. Summa*, P. 3, q. 76, art. 3, et passim. Hieruit volgt echter niet, dat *alleen de substantie* van het ligchaam van Christus daar aanwezig is. Want, gelijk de H. Thomas l. c. art. 4 uitdrukkelijk leert: „ex vi realis concomitantiae est in hoc Sacramento tota quantitas dimensiva corporis Christi et omnia accidentia ejus.„ Doch die *quantitas dimensiva* is

onbegrijpelijke wijze; doch juist daarom ook vervallen al de opwerpingen der Protestanten. Zij zijn gewoon, aan het ligchaam van Christus al die eigenschappen te geven, welke een gewoon menschelijk ligchaam gedurende zijn verblijf op deze wereld heeft, en die allen als *essentiëel* te beschouwen: en daaruit besluiten ze dan, dat het geheim der H. Eucharistie onmogelijk is. Wij echter beweren, dat het ligchaam van Christus daar *niet* op de *gewone* wijze tegenwoordig is. Men zal toch aan God de magt niet betwisten, om aan een ligchaam *buitengewone* eigenschappen te geven, die wij met ons eindig verstand niet kunnen begrijpen. Lezen we niet in de H. Schrift, dat de Zaligmaker over de zee wandelde, dat Hij met gesloten deuren tot zijne apostelen kwam, dat Hij eensklaps uit hunne oogen verdween? Het is dus volstrekt niet ongerijmd aan te nemen, dat God aan een ligchaam verschillende voor *ons* onbegrijpelijke eigenschappen kan geven, zonder dat het daarom ophoudt een ligchaam te zijn. Geen wijsgeer kan het uitmaken, welke eigenschappen aan een ligchaam *essentiëel*, en welke *niet essentiëel* zijn; want wij kennen de natuur der dingen slechts onvolmaakt, en beoordeelen die grootendeels naar hetgeen we met onze zinnen waarnemen.

Hiermede hebben we reeds het antwoord gegeven op het vierde bezwaar, door de Protestanten opgeworpen. Zij vinden het ongerijmd, dat het ligchaam van den Zaligmaker te gelijker tijd in den hemel en op aarde, en hier wel onder iedere H. Hostie tegenwoordig is.

Er is volstrekt niets ongerijmds in, dat iets te gelijker

---

in dit sakrament „non secundum proprium modum,... sed per modum substantiae." l. c. ad primum. Dit is iets, wat onze eindige rede te boven gaat.

tijd op verschillende plaatsen aanwezig is. Belijden wij niet, dat God alle plaatsen met zijne tegenwoordigheid vervult? Nemen we allen niet aan, dat de ziel van den mensch het gansche ligchaam doordringt, en dat die ziel, omdat zij niet in deelen kan gesplitst worden, overal *geheel* aanwezig is? Dit alles kunnen we niet volkomen verklaren; maar het is er verre af dat het ongerijmdheden zijn; want zelfs met onze rede kunnen we bewijzijn, dat God overal tegenwoordig is. De objectie, dat deze voorbeelden genomen zijn uit de *geestelijke* natuur doet hier niets ter zake. Want al wederom antwoorden we, dat we onmogelijk *de sakramentele wijze* kunnen verklaren, waarop het ligchaam van Christus in de H. Eucharistie onder de gedaante van brood tegenwoordig is; en dat we volstrekt niet weten, welke eigenschappen God door zijne almagt aan een ligchaam geven kan. Het is genoeg te hebben aangetoond, dat iets te gelijker tijd op verschillende plaatsen *kan* aanwezig zijn.

Zoo blijkt derhalve duidelijk, wat we van den beginne gezegd hebben: het leerstuk der H. Eucharistie is *boven* de rede; maar het is onmogelijk te bewijzen, dat het *tegen* de rede is.

Bij het onderzoek naar de waarheden van het H. Geloof is er niets meer ongepast, dan telkens weder uit te roepen: *dat is ongerijmd, dat is onmogelijk!* Voorzeker God kan niets doen wat onmogelijk is. Maar we herhalen het: *wie* zal zeggen, wat Hem mogelijk of onmogelijk is? Wie zijn *wij* dan, om aan den God van hemel en aarde de wet voor te schrijven, en de grenzen te bepalen, die de *Almagtige* niet zou kunnen overschrijden?

Wij erkennen het echter met blijdschap, dat niet *alle* Protestanten zoo handelen, maar er ook onder hen ge-

vonden worden, die met *ons* zeggen, dat we in dit punt, evenals in de andere mysteriën van het H. Geloof, niet moeten vragen: wat God heeft KUNNEN, — maar wat Hij heeft WILLEN doen. Reeds vroeger zijn in dit tijdschrift [1]) tot bevestiging daarvan getuigenissen aangehaald van Calvyn, van Cosin, en Forbesius. Deze laatste noemt de handelwijze van vele Protestanten „zeer gevaarlijk en „al te vermetel, wanneer zij aan God de magt ontzeggen, „om het brood op zelfstandige wijze in 's Heeren lig- „chaam te veranderen." Hij bewijst vervolgens de mogelijkheid der transsubstantiatie, vooral door verschillende getuigenissen zijner geloofsgenooten, onder anderen ook van Zwingli en Oecolampadius [2]). — Wij voegen hier nog het merkwaardige getuigenis bij van een der hevigste bestrijders der H. Eucharistie, dat van Faber [3]): „Bij „de behandeling van dit onderwerp, zegt hij, hebben „vele personen, ik zeg het met leedwezen, die ongepaste „uitdrukkingen, *ongerijmdheid* en *onmogelijkheid* gebruikt. „Vooreerst wat den vorm betreft, is er niets wat minder „betaamt. Wat de zaak zelve aangaat, zoo is daarin een „toon van verwaande hoogheid, die aan een schepsel, „welks vermogens zoo beperkt zijn, volstrekt niet past. „Het is waar, God zal niets doen wat ongerijmd is en „kan niets doen, wat onmogelijk is; maar het is niet „zeker, dat wij altijd de zaken beschouwen gelijk ze zijn. „Wij kunnen ons tegenstrijdigheden *verbeelden*, daar waar „ze werkelijk niet zijn. Alvorens wij in eene leer tegen-

---

1) Deel XXXVIII, bladz. 318—321.

2) Forbesius, *Considerationes controversiarum*, editio nova. Helmstadii, 1704; pag. 585.

3) Wij hebben zijne getuigenis gevonden bij Wiseman, *Confér.*, pag. 480 et 481.

„ strijdigheid zien, moeten we zeker zijn, dat wij de zaak, „ waarover gehandeld wordt, volkomen begrijpen; want „ anders kan het gebeuren, dat er geene tegenstrijdigheid „ is *in de zaak zelve*, maar *in onze wijze van opvatting*; „ wat mij betreft, ik beschouw mijn beperkt verstand niet „ als een algemeen criterium der harmoniën en mogelijk- „ heden in het punt van godsdienst, ik geloof, dat het „ verstandiger en meer betamelijk is, de leer der trans- „ substantiatie niet aan te vallen als ongerijmd, als tegen- „ strijdig of onmogelijk; want die wijze van bestrijding „ is volstrekt niet redelijk noch bevredigend voor het ver- „ stand." Vervolgens vermaant hij de Protestanten, dat ze in dit punt, evenals in dat van de Drievuldigheid, slechts met alle zorg moeten onderzoeken, of die leer waarlijk in de H. Schrift wordt verkondigd. „ Zoodra dit laatste „ genoegzaam bewezen is, zoo besluit hij, dan kunnen „ we zeker zijn, dat die leer noch ongerijmd, noch tegen- „ strijdig is."

De kardinaal Wiseman doet nog onder een ander opzigt duidelijk zien, hoe *onverstandig* de bewering der Protestanten is, dat de woorden door den Zaligmaker bij de instelling der H. Eucharistie gesproken, in een *overdragtelijken* zin moeten genomen worden, mdat de *letterlijke* zin eene *onmogelijkheid* bevat [1]). Zijne redenering komt hierop neêr:

De ware zin van de woorden der instelling is die, welken de *apostelen* daaraan gehecht hebben. Want de Zaligmaker sprak tot zijne *apostelen*; en het zou wel eene groote dwaasheid zijn te willen beweren, dat Christus, die volkomen wist, wat in het binnenste zijner hoorders

---

[1]) *Conférences*, pag. 481—485.

omging, hier woorden zou gesproken hebben, welke door hen volstrekt niet konden begrepen worden. Willen we dus weten, hoe we de woorden der instelling moeten verstaan, dan kunnen we niets beter doen, dan ons te verplaatsen in den toestand, waarin de apostelen verkeerden, en ons zelven af te vragen, welken zin zij redelijkerwijze aan de woorden van Christus moesten hechten.

Volgens de bewering der Protestanten zouden de apostelen bij gelegenheid van het laatste avondmaal aldus hebben geredeneerd: „De woorden, die de Zaligmaker „hier spreekt, (*dit is mijn ligchaam, dit is mijn bloed*) „mogen niet *letterlijk* worden verstaan, want dan zouden „zij eene *tegenstrijdigheid* of *onmogelijkheid* bevatten; dus „moeten wij die woorden *figuurlijk* verstaan."

Wij aarzelen niet te zeggen, dat die bewering der Protestanten de grootste absurditeit is.

De apostelen waren eenvoudige en ongeletterde lieden uit de geringere volksklasse: door hun driejarig verkeer met Christus waren zij van niets meer doordrongen, dan van deze gedachte, dat hun goddelijke Meester *almagtig* was. Zij toch waren getuigen geweest van al de wonderen die Hij voortdurend had verrigt [1]). In hunne onmiddellijke nabijheid had Hij ontelbare zieken genezen; dooden opgewekt uit het graf; aan de winden en de zee geboden; water in wijn veranderd; met vijf brooden

---

1) De moderne godgeleerden zoeken alle wonderen weg te redeneren. Doch 't is op het oogenblik alleen de vraag, of de feiten, ons in het H. Evangelie verhaald, *in de opvatting der apostelen* op die wijze gebeurd zijn, gelijk zij ons worden medegedeeld. Niemand die nog iets van de feiten der H. Schrift aanneemt, kan dit laatste ontkennen.

eene hongerige menigte van vijf duizend menschen gespijsd en verzadigd, terwijl er nog twaalf korven met de overblijfselen werden gevuld. Geen wonder dus, dat die apostelen geheel doordrongen waren van de *almagt* van Christus. Volgens de Protestanten nu zouden zij bij het laatste avondmaal aldus hebben geredeneerd:

„Onze goddelijke Meester kan, het is waar, uit-
„stekende wonderwerken verrigten: Hij kan, door zijn
„wil alleen, alle krankheden genezen; Hij kan de dooden
„opwekken uit het graf; Hij kan aan de winden en de
„zee gebieden; Hij kan water in wijn veranderen; dit
„alles kunnen we niet loochenen, want wij hebben het
„met eigen oogen gezien; maar het brood te veranderen
„in zijn ligchaam, dit gaat *boven* zijn magt; dus moeten
„we hier zijne woorden niet letterlijk, maar in een over-
„dragtelijken zin verstaan."

Wij vragen, of het niet ongerijmd is aan te nemen, dat de apostelen, die slechts eenvoudige en ongeletterde menschen waren, op die wijze hebben geredeneerd. Is 't niet veel natuurlijker; dat zij op het oogenblik, toen de Zaligmaker die woorden sprak: *dit is mijn ligchaam, dit is mijn bloed*, bij zich zelven gedacht hebben: „Het-
„geen onze goddelijke Meester hier verrigt, gaat *ons*
„verstand te boven: doch wat is er onmogelijk aan Hem,
„dien we zoovele en zulke uitstekende wonderen hebben
„zien verrigten? Hij, die door een enkel woord de
„zieken kan genezen en de dooden opwekken uit het
„graf; Hij, die aan de winden en de zee gebiedt;
„Hij die water in wijn kan veranderen, Hij is de *Al-*
„magtige en kan voorzeker ook het brood veranderen in
„zijn ligchaam."

Dat de apostelen aldus moesten redeneren, blijkt nog

zooveel te meer, wanneer we nagaan, dat de Zaligmaker hun voortdurend zocht in te prenten, dat zij in Hem moesten gelooven, en dat aan Hem *niets* onmogelijk was. Hij prijst het geloof van den hoofdman, en zegt uitdrukkelijk tot zijne volgelingen: „Voorwaar, Ik zeg u, „Ik heb in Israël zoo groot een geloof niet gevonden" [1]). En waarom? Omdat die hoofdman overtuigd was, dat Christus door zijn wil alleen het wonder der genezing kon verrigten, zonder dat het noodig was, dat Hij zich persoonlijk naar den kranke begaf. Telkens dringt Hij er op aan, dat het geloof in Hem eene eerste en noodzakelijke voorwaarde is om aan de genade deelachtig te worden. Uitdrukkelijk zegt Hij hun, dat *hetgeen onmogelijk is bij de menschen, mogelijk is bij God* [2]). En wat hier bijzonder in aanmerking komt, op geen enkele plaats der H. Schrift spreekt Hij uitvoeriger en met meer nadruk over het geloof, dan juist toen Hij voor de eerste maal de belofte deed, dat Hij zijn vleesch en bloed tot spijs en drank zou geven aan de geloovigen [3]). Het gold hier het verhevenste geheim onzer heilige godsdienst, waarbij vooral een groot geloof gevorderd werd; bij de verkondiging van dit geheim zien we ook de splitsing gebeuren tusschen de ware en de valsche leerlingen van Christus. De meesten waren geërgerd in zijne woorden en verwijderden zich, zoodat de Zaligmaker alleen bleef met zijne apostelen. Nu sprak Hij tot de twaalf: Wilt ook gij niet heengaan? En Simon Petrus nam in naam van de apostelen het woord op en zeide: „Heer, tot

---

1) Matth. VIII, 12.
2) Matth. XIX, 26; Marc. X, 27; Luc. XVIII, 27.
3) Jo. VI, 29—47.

„wien zullen we gaan? Gij hebt de woorden des eeuwigen „levens" [1]). Eenvoudige en verhevene woorden, waardoor Petrus te kennen gaf, dat, hoe onbegrijpelijk ook de leer van Christus mogt zijn, zij nogtans in Hem wilden gelooven, omdat Hij de eeuwige Waarheid was.

Voorwaar, in *die* omstandigheden geplaatst, hebben de apostelen bij de instelling der H. Eucharistie niet geredeneerd, gelijk de Protestanten veronderstellen; maar met een eenvoudig hart hebben zij vastelijk geloofd aan het woord, dat hun door de eeuwige Waarheid verkondigd werd.

Laten ook wij bij de overweging der verhevene geheimen van ons heilig geloof nooit zeggen: dit is *onmogelijk*; maar dat we, evenals de groote Thomas van Aquine, eerbiedig onze hoofden buigen, en met hem uitroepen: Ik geloof alwat de Zoon van God heeft gezegd; iets méér waar dan dit woord der waarheid is er niet:

CREDO QUIDQUID DIXIT DEI FILIUS,
NIL HOC VERBO VERITATIS VERIUS.

---

1) Jo. VI, 69.

DE KARDINAAL-AARTSBISSCHOP VAN WEENEN

OVER

DEN HEDENDAAGSCHEN TIJD.

In eene onlangs gehouden vergadering der *Katholieke Vereeniging* heeft Zijne Eminentie de kardinaal prins-aartsbisschop van Weenen het woord gevoerd, en daarbij den tegenwoordigen toestand in korte maar krachtige trekken gekenschetst. We achten ons gelukkig, die toespraak in haar geheel te kunnen mededeelen; bij het lezen er van zal men van zelf bedenken, dat zij, niet van den kansel, maar voor een aantal leden eener Katholieke vergadering, en alzoo op vertrouwelijken en gemeenzamen toon gehouden is. Door die omstandigheid had de doorluchtige spreker dit voor, dat hij de zaken meer naar het leven voorstellen en de ongeregtigheid naar verdiensten brandmerken kon. Bij al de eenvoudigheid, waarmede deze toespraak aanvangt en voortgaat, zullen intusschen de welverdiende slagen der aandacht niet ontgaan, welke aan de groote en kleine gelukzoekers dezer dagen worden toegebragt.

„Het aardsche leven is weinig of veel, gelijk men het neemt. Het trekt voorbij als een droom. Had ook iemand de jaren van Methusalem in het bezit van alle tijdelijke goederen bereikt, toch zou zijn verleden als een stip achter hem liggen, en al wat hij genoot, zou voor hem zonder waarde en nut wezen. Nogtans zijn, zoo wij willen, deze dagen der vergankelijkheid de munt, tegen

welke wij den schat der eeuwigheid kunnen inwisselen. Daardoor wordt de spanne tijds voor ons van hooger beteekenis. De aarde is als een verdwijnend punt in het wereldruim; maar zij is verheerlijkt boven al de zonnen, welke ontelbaar en onmetelijk de blaauwe verten vervullen; want op haar wandelde de Zoon Gods en stierf er voor de zonden der wereld. Evenzoo is ons leven een als verdwijnend punt in het nimmer eindigend bestaan, waartoe het evenbeeld Gods geroepen is; maar het is de eenige tijd, waarin wij de beloften van Christus kunnen deelachtig worden.

„Hiermede is ook de wet en de maatstaf gegeven voor de deelneming, welke wij aan de aardsche zaken te wijden hebben. In zooverre ze enkel het tijdelijke betreffen, en noch op onze pligten, noch op de hoogste aangelegenheden der menschheid van invloed zijn, verdienen ze waarlijk de zorgen niet, die zij ons veroorzaken. In zooverre zij echter het eeuwige raken, in zooverre zij de verheerlijking van God en den vooruitgang in zedelijke volmaaktheid bevorderen of belemmeren, zijn ze van groot gewigt en verdienen onze levendigste en innigste belangstelling.

„De politieke vragen hebben sedert zeventig jaren een eigenaardig karakter verkregen. Door oorlogen en inwendige verdeeldheden zijn ten allen tijde de ergste driften ontketend, en ellende en jammer in overvloed verbreid; dit is voor ieder, die God en de menschen bemint, volkomen genoeg, om ze niet met onverschilligheid te beschouwen. Doch sedert de revolutie eene plaats onder de magten der aarde inneemt, moeten wij het beleven, dat, tegelijk met de uitwendige magt en den inwendigen vrede der staten, ook de godsdienst, de zedelijkheid en het

regt op het spel gezet worden. Ofschoon het in den tusschentijd der rust ligt te voorzien was, dat de vulkaan nog niet uitgewoed had, en men zich op eene nieuwe uitbarsting moest voorbereiden, was het toch niet te berekenen, dat de strijdkrachten en geldmiddelen van een groot, naauw-vereenigd rijk en zijn gansche daarop gegronde invloed ter beschikking der revolutie-plannen zouden gesteld worden; want, eer en geregtigheid geheel daargelaten, was het onwaarschijnlijk, dat een zoo voorzigtig en koelbloedig berekenaar zich met zulk een gevaarlijk spel zou inlaten. Niettemin is het door Gods toelating geschied. De gevolgen hebben wij voor oogen. De revolutie heeft het gedurig en luide bekend, dat zij, om tot haar doel te komen, Oostenrijk en 's Pausen tijdelijke magt moet vernietigen. De tijdelijke magt van den Paus is voor het oogenblik zoo goed als te niet, en de hoon paart zich aan het ongeregtig geweld.

„De Fransche regering verwijt den Paus, dat hij hare weldaden niet weet te waarderen. Welke weldaden heeft zij hem bewezen? De Fransche troepen hebben in het jaar 1849 de benden van Garibaldi uit Rome verdreven. Waarom echter is dit geschied? Men moet een zeer kort geheugen hebben, om het niet te weten. Het Piemontesche leger was door den slag bij Novara vernietigd, en Oostenrijk had de magt en den wil, om Rome en de graven der Apostelen te bevrijden. Maar ook Spanje en Napels waren bereid, voor de zaak der Kerk in te staan. De Fransche regering moest alzoo of voor Mazzini en Garibaldi de wapens opvatten; of toezien, hoe andere magten een einde aan het goochelspel der Romeinsche republiek zouden maken; of zij moest er zelve tegen optrekken. Doch de Fransche regering was destijds volstrekt niet in staat,

om de zaak der revolutie te verdedigen; zij was destijds op verre na niet sterk genoeg, om tegen Frankrijks verklaarden wil te handelen. Frankrijk sidderde nog bij de gedachte aan den bloedkamp in de Parijsche straten, welke zeer goed met de zegepraal der roode republiek had kunnen eindigen. Ofschoon het eene republiek heette, verfoeide Frankrijk niettemin de partij der omverwerping, welke al die gevaren en verwoestingen had aangebragt; ook voelde het de noodzakelijkheid der Christelijke overtuiging en der perken welke zij aan het leven stelt, zoo diep en levendig als het sedert lang niet meer had gedaan; de losgebroken storm had de kracht van het geloof en zedelijk gevoel niet geschokt, maar gelouterd en versterkt. Bovendien zou Oostenrijk toen der tijd in den strijd niet alleen gestaan, maar magtige bondgenooten aan zijne zijde gehad hebben. Ware het werk der bevrijding door Oostenrijkers en Spanjaarden volbragt: zij ook zouden het geweest zijn, die, zoolang de omstandigheden het vorderden, den H. Vader beschermd hadden; en daardoor ware aan de Fransche regering alle voorwendsel ontnomen, om zich vasten voet in Italië te verschaffen. Zonder een aannemelijk voorwendsel kon zij dit in Europa's toenmaligen toestand onmogelijk wagen. Wilde zij zich derhalve in Italië laten gelden, dan bleef haar niets anders over dan voor den Paus op te treden, en dat deed zij dan ook.

Doch zelfs in het geval, dat Pius IX geen anderen helper dan Frankrijk had gevonden, zouden nog de eischen, die men hem krachtens den verleenden bijstand doet, er niets te beter om wezen. Wanneer men een' drenkeling uit het water redt, verwerft men daarmede nog niet het regt, om hem een paar dagen later te bevelen, dat hij zich zelven verdrinke. Onregt is onregt

het moge door Mazzini en Garibaldi, of door den Koningeereman gepleegd worden; en was de Paus bevoegd, om hulp te zoeken tegen de gewelddadigheden van de nieuwe Driemannen en hunne benden, dan heeft hij ook het regt, om aan de Katholieke mogendheden hulp te vragen tegen de gewelddadigheden des konings van Sardinië.

Maar is de Fransche regering verpligt, hem zoowel tegen den koning van Sardinië als tegen republikeinen te verdedigen?

Voor 't minst is zij verpligt, hem of zelve hulp te verleenen, of zeker toe te laten, dat de Paus van een regt gebruik make, hetwelk aan elk onafhankelijk vorst toekomt, en zich van de hulp zijner vrienden bediene. Daar zij echter geen van beiden doet, laat zij zich voor allen, die oogen hebben om te zien, als vijandin des H. Vaders kennen. Wanneer een welgewapende roover zich op een grijsaard werpt, en een derde de naderende hulp afweert, is hij een medepligtige van den roover, en, zoowel als hij, een vijand des grijsaards. Dit is zoo klaar als de dag. Doch hierin juist bestaat de revolutie, dat zij niet enkel moordt en plundert, wat de Mongolen en Tartaren ook gedaan, en rijkelijk gedaan hebben: maar dat zij, aan die oproerige geesten gelijk, welke de aartsengel Michaël in den afgrond nederstortte, aan God den Heer den oorlog verklaart, daar zij de eeuwige tafelen zijner wet poogt te verbreken en zijne stem in de harten der menschen te smoren. De verguizing der geregtigheid noemt zij een heilig regt; de losrukking dezer aarde van den hemel is voor haar vooruitgang en beschaving; en voor elk misdrijf, dat haar voordeelig is, heeft zij ideën gereed, welke in 't vervolg de geboden van God moeten vervangen. Krachtens die grondstellingen geeft men het elfhonderdjarig erfgoed van den H. Petrus aan den roof

prijs, en verlangt, dat de Paus er afstand van doen zal.

„Deze vervalsching der begrippen over zedelijkheid en regt is de eigenlijke kern der vragen van den dag. Voor een kleine schaar van dweepers zijn de groote woorden: rede, vrijheid, liberalisme, verlichting, vooruitgang, volkswil, nationaliteits-regt, nagenoeg hetzelfde wat voor den heiden zijne goden waren: ze verschaffen hun den bedriegelijken schijn, als streefden zij naar iets hoogers, en laten toch genoegzame speelruimte voor hunne lusten en hartstogten over. Slechter nog en gevaarlijker evenwel zijn diegenen, welke de zoogenaamde ideën enkel ten hefboom voor de groote en kleine politiek gebruiken. De groote politiek geeft zich af met gewesten en koningrijken; de kleine met eerebekers en feestmalen, met zetels van afgevaardigden en minister-portefeuilles, met geld en goed, met bevordering en invloed en al wat daartoe leidt. Doch de dweepers en fortuinzoekers zijn slechts de vonk, welke zonder tondel weinig schaadt. Voor tondel dient de groote menigte der halfslachtigen, die met den stroom meêgaan en van de strekking der gezegden, welke zij luide toejuichen, geen begrip hebben. Het zijn de geloofsbroeders der Parijzenaars, die in Februarij 1848 de zoogenaamde hervormingsbeweging roemden en prezen, maar bijster ontsteld waren, toen zij zich op eens in republikeinen herschapen zagen.

„Dikwerf hoort men klagen, dat onze tijd alle achting voor het gezag verloren heeft. Dit is niet geheel juist. Zij die zich tot woordvoerders van den tijdgeest opwerpen, willen zeer zeker van het gezag van Kerk of Staat, van zedewet of regt weinig of zelfs niets weten; maar zij vergen voor de eischen, die, naar zij verkondigen, door den geest des tijds gesteld worden, de

blindste gehoorzaamheid, en vinden die ook! Men kan het niet laten, altoos weder een blik naar Frankrijk te slaan; want wat men het liberalisme noemt, voedt zich met de kruimels die van de Fransche tafel vallen. In Frankrijk heeft men het werk van 's menschen nieuwerwetsche gelukkig-making althans ernstig aangegrepen. Toen de Jakobijnen-klub den schepter voerde, werd van de soevereine staatsburgers eene gehoorzaamheid gevergd, zooals een Lodewijk XIV zelf zich er in al zijne heerlijkheid geene had kunnen droomen. Alles, de kalender niet uitgenomen, werd nieuw; en elke twijfel over de doelmatigheid en geregtigdheid van dit bestuur was eene misdaad, welke den dood verdiende. Natuurlijkerwijze volgde er eene terugwerking; er is eene overmaat van boosheid, welke niet duren kan. Waar en wanneer echter de revolutie het hoofd opsteekt, gedraagt zij zich als de hoogste autoriteit, en verlangt, dat men de rede gevangen geve, om ze aan hare grondstellingen te onderwerpen. Wie zich daartegen aankanten, worden wel is waar, niet meer zoo geguillotineerd; maar in Italië worden zij mishandeld, geplunderd, met den dolk geveld of neêrgeschoten. Waar dit niet kan, worden zij gehoond en gelasterd. Hoon en laster zijn over 't geheel een werkzaam wapen; want hen juist, die zich het meest op hun verstand laten voorstaan, leidt men ligtelijk aan den leiband der ijdelheid en valsche schaamte. Inzonderheid echter is dat wapen werkzaam in omstandigheden als de onze voor'shands zijn. Men is bij ons door de ondervinding nog niet wijs geworden, hoezeer het aan de gelegenheid niet ontbroken heeft; en ontzaggelijk velen leven, in spijt van het jaar 1848, nog in het Idylliesch geloof, dat hetgeen gedrukt is ook waar moet wezen.

„Als men de openbare meening ten troon verheft en haar voor de hoogste en alleen geregtigde autoriteit verklaart, zou men, ware dit streng te nemen, onzin spreken. Heeft dan de meening, welke ooit of ergens den boventoon had, nooit gedwaald? Heeft zij niet zeer dikwijls en grootelijks gedwaald? Moet men den Verlosser kruisigen, omdat eene verdwaasde schaar: Kruis hem, kruis hem! huilt? 't Is echter niet zoo streng te nemen, en ook niets meer of niets minder dan een leugen. De meeningen, ja de diepgegronde overtuigingen van heel een volk wegen op de weegschaal der zoogenaamde verlichting ligter dan een zandkorrel. Op den 1 Januarij 1793 sprak een zekere Legros in den Jakobijnen-klub: „Een patriot weegt op de weegschaal der geregtigheid meer dan honderdduizend aristokraten. Een Jakobijn moet tegen tienduizend feuillants (aanhangers der constitutie van 1791, welke een schaduwbeeld van het koningschap liet bestaan), een republikein tegen honderdduizend vrienden der monarchie, een patriot van de bergpartij tegen honderdduizend Brissotijnen (aanhangers eener republiek zonder moord en gepeupelheerschappij) opwegen." Naar deze grondstellingen handelen allen, welke met de revolutie hun voordeel doen, dat is, allen die er aan denken, den Paus naar Jerusalem te sturen en Oostenrijk uiteen te doen vallen. Slechts wachten zij zich, het te bekennen.

„De verwoesting alzoo, welke door Europa heengaat, komt niet daar van daan, dat de omwentelingspartij van geen autoriteit meer weten wil; maar dat zij het gezag, 'twelk der waarheid toekomt, op den heerschenden waan wil overdragen. Dit is niet iets nieuws; want reeds bij den profeet Isaïas staat te lezen: „Wee u, die het goede kwaad en het kwade goed noemt, de duisternis tot licht en

het licht tot duisternis maakt!" Men gaf zich daarmeê dus reeds vóór derdehalf duizend jaren af; doch die geschiedenis had een beklagenswaardigen afloop: want Jerusalem en de tempel zonken in puin, en Juda's overblijfselen werden gevankelijk weggevoerd!

„Voor die cholera der zielen is er geen beter geneesen behoedmiddel dan de kracht der Christelijke overtuiging. Wie zich dagelijks herinnert, dat hij God boven zich en de eeuwigheid voor zich heeft, bezit voor de groote aangelegenheden der maatschappij een maatstaf, welke noch van de veranderlijke meeningen van den dag, noch van de woelingen van verborgen raddraaijers afhankelijk is. Die onafhankelijkheid is ons thans zeer noodig. Zijne majesteit de Keizer heeft eene rijksvertegenwoordiging ingesteld, welke hem in vraagstukken der wetgeving hare medewerking moet verleenen. Zijne majesteit gaf daardoor een nieuw bewijs van de rustelooze en grootmoedige zorg, welke hij aan het heil der hem toevertrouwde volken wijdt: moge God in zijne goedheid het werk van den 26 Februarij zegenen en doen slagen! Met eene constitutie, waarbij het volk door zijne afgevaardigden deel neemt in de staatsbelangen, gaat het, gelijk met alle menschelijke inrigtingen: de hoofdzaak is daarbij de geest, die haar draagt en bezielt. Wanneer de meerderheid van den Rijksraad zich boven de vooroordeelen en dwalingen, welke thans in Italië hunne raauwste uitdrukking vinden, weet te verheffen; wanneer zij de omstandigheden met vrijen blik overziet; wanneer zij de werkelijke behoeften en wenschen des volks voor zijne majesteit blootlegt, en, door geene verwarring van hartstogten op het dwaalspoor gebragt, alle voorkomende vragen met kennis van zaken en naauwgezetheid van geweten wikt en weegt: dan zal de Rijks-

raad den dank van allen, wien waarheid en regt ter harte gaan, verwerven; dan zal het de rots zijn, waarop het gewoel der ons omgevende golven breekt. Dit verleene de Heer om wille van de millioenen, die naar zijne beschikking binnen Oostenrijks grenzen vereenigd zijn; om wille van de Kerk, om wille van de menschheid; want de oplossing der crisis, waarin Europa verkeert, gaat de menschheid aan. Doch wij zullen, een ieder in onzen kring en op onze plaats, onverschrokken voor de waarheid en regtvaardigheid getuigenis geven, en onwrikbaar in moed en vertrouwen volharden."

EEN WOORD

VAN

DR. KARL HASE

OVER

ITALIË EN DEN PAUS.

Vroeger hebben we in dit maandschrift eene akademische redevoering: *Die Entwicklung des Protestantismus* getiteld, van bovengenoemden Protestantschen hoogleeraar besproken en hem als vrij gevorderd, zij het ook zich niet gansch bewust rationalist leeren kennen [1]). In 't begin dezes

[1]) Deel XXVIII, bladz. 1—15.

jaars is van zijne hand een klein geschrift uitgekomen, onder den titel: *Der Papst und Italien*, waarvan ééne maand daarna een tweede druk het licht zag. We treden op dit oogenblik in geene beoordeeling van dit werkje, maar deelen eenvoudig den inhoud mede van hetgeen de professor van Jena achter het vroegere „Vorwort" aan de tweede uitgave heeft toegevoegd. Daar komt een zeer regtschapen oordeel in uit over den Paus, hetwelk, bij 't verstompte regtsgevoel des tijds, hem tot te meer eer, ons tot te grooter genoegen strekt.

In zijn „Vorwort" schreef hij reeds: „Men mag het een' godgeleerde niet ten kwade duiden, als hij zich eens in wereldsche zaken mengt, in zooverre zij ook eene kerkelijke zijde hebben. Kan ik over de hiërarchie slechts als Protestant oordeelen, zoo behoeft dit toch hier niet uit te komen; ook heb ik het Pausdom altoos als een historiesch feit geëerbiedigd. En wat den tegenwoordigen Paus betreft, ik ben steeds van meening geweest, dat, wanneer hij met zijn minzaam gelaat toevallig ook over mij het kruis ten zegen maakte, mij dit niet schaden zou; van personen uit zijn naasten omgang is mij veel vriendelijks geschied, en mijn verblijf te Rome is mij misschien even dierbaar als het der verloren dochter van Gustaaf Adolf geweest is."

Op die welwillende woorden, welke van een dankbaar hart getuigen, en — in 't voorbijgaan gezegd — meer dan één Protestantschen Nederlander, die te Rome hoogst voorkomend bejegend werd en smaad voor dank wedergaf, van schaamte mogen doen blozen, — op die welwillende woorden laat Dr. Hase in de tweede uitgave eene langere voorrede volgen, welke ten deele ook eene verantwoording en teregtwijzing is.

Deze nieuwe druk, zegt hij, is onveranderd gebleven op eenige toevoegingen na, zooals verdere overweging en tot nog toe vriendelijke aanmerkingen die met zich voerden. Wat sedert het begin dezes jaars in Italië geschied is: de opstand in de Abruzzen door de eerst op Pauselijk-Fransch gebied geredde, en van daar weder uitgerukte Bourbonsche troepen, alsook de eindelijke aftogt der beschermende Fransche vloot van het nu met proviand en munitie welvoorziene Gaëta, heeft aan mijne zienswijze en verwachtingen niets veranderd.

Aan de Frankforter *Zeitung* maakt de schrijver de opmerking: dat hij wel altoos het goed oud regt der Kerk naar best vermogen heeft voorgestaan, maar niet de „bekende *Kirchenrechtsgelehrte*" van Jena is.

Eenige dagbladen hadden zich de welgemeende, zeer gemakkelijke moeite gegeven van eenvoudig het slotgedeelte zijns geschrifts over te drukken. Daarin had hij namelijk vijf voorwaarden opgegeven, onder welke zich, naar zijne meening, indien het *werkelijk* tot een eenig Italië, met Rome tot hoofdstad, kwam, de wereldlijke toekomst van het Pausdom liet denken. Doch zooals men het had overgenomen, had het al den schijn, zegt Hase, alsof ik dat voor eene op zich zelf wenschelijke zaak beschouwde. Maar mijn Protestantsch geweten, gaat hij voort, is niet zoo gestemd, dat ik den Paus, en vooral dezen door en door zoo vriendelijk gezinden, zwaar beproefden Paus ook slechts een dorp van den Kerkelijken Staat misgunnen, of het geweld, dat hem beroofd heeft en bedreigt, regt zou willen noemen. Ja, naar mijne persoonlijke geneigdheid, — schoon ik juist niet met Willem von Humboldt de Romeinsche Cam-

pagna [1]) liefderijk tot een volslagen woestijn verwenschen zou, om in eenzame schoonheid de oude wereldhoofdstad waardig te omgeven, — zou het welligt voor al de vrienden, welke aldaar gelukkige dagen hebben beleefd en nog hopen te beleven, zoowel als voor mij, een groot gemis zijn, wanneer Rome niet meer uitsluitend de stad des Pausdoms was met al wat er mede zamenhangt. Slechts daarvan heb ik gesproken, wat geschieden zal, geschieden moet, bijaldien zich een eenig koningrijk Italië vestigt. Of het zich vestigen zal, daarover natuurlijk zijn de zienswijzen in Duitschland verdeeld, en onze verschillende wenschen zelven zijn van invloed op dat verschil.

Hoezeer ook de wil des Imperators, die het eerst aan 't vurig verlangen van Opper-Italië zijne magtige hand reikte, het eindelijke slagen bevorderen of belemmeren kan, en hoe onberekenbaar ook zijne willekeur is, welke echter aan eene hem wel bewuste noodzakelijkheid onderworpen is: de beslissing, of het één zijn wil, ligt reeds, naar Dr. Hase verklaart, in de handen van het Italiaansche volk. Maar dien wil staan groote hinderpalen in den weg. Vooreerst de duizendjarige vervreemding der volksstammen, die wel is waar door *één* geloof en door *ééne* taal verbonden zijn: maar de taal van Opper-Italië is in Sicilië onverstaanbaar, en het kerkelijk geloof van een groot beschaafd deel der natie is tot het tegenovergestelde (tot ongeloof) omgeslagen. Verder, gelijk het Italiaansche koningrijk de leus van godsdienstvrijheid in

---

1) Eene schilderachtige beschrijving dezer *Campagna* geeft kardinaal Wiseman in zijn onlangs verschenen: *A Few Flowers from the Roman Campagna* offered to the Immaculate Conception Charity. By Cardinal Wiseman. — London: John Philp. 1861.

zijne banier geschreven heeft, en toch, ofschoon Katholiek, op velerlei wijze hiërarchische belangen geschonden heeft en wel schenden moest: zoo kan het der hiërarchie ligtelijk gelukken, vrome ruwe volksklassen tegen dit koningschap als niet door God ingesteld, op te zetten.

Is echter Piemont de vaste kern, om welke alleen Italië zich moet verzamelen, en de monarchie de voorwaarde dezer eenheid, dan is juist dat deel des volks, 'twelk het edelmoedigst en offervaardigst voor die eenheid dweept, eene jeugd, welke, in een harden tijd tot mannen gerijpt, vol is van republikeinsche denkbeelden. Garibaldi zelf verkeert daardoor voortdurend in den zwaarsten strijd met zich zelven, dat zijn hart der republiek en der partij verpand is, voor welke hij in 1849 te Rome even dapper als ongelukkig gestreden heeft; terwijl hij het zich toch niet kan verbergen, dat het opsteken van de republikeinsche banier Italië dadelijk in partijen en kleine republieken splitsen, en welhaast weder aan vreemde willekeur overleveren zou. Daarentegen wordt het reddend koningschap in verzoeking gebragt, om Italië als een veroverd land te beschouwen en het met de politieke eenheid tevens zijne ongewone, strenge regeringsvormen op te dringen. Het ligt toch voor de hand, dat het Piemontesche ministerie zich aan Piemontezen toevertrouwt die het kent; maar deze beambten, welke van Turijn uitgaan, hebben reeds kwade ijverzucht voortgebragt: Italië wil Italiaansch, niet Piemonteesch worden, en het heeft niet den minsten lust, om zich, naar de oude spreuk van het huis van Savoye, als een artisjok blad voor blad te laten opeten.

Den Italiaan ontbreekt het niet, vervolgt de schrijver, aan persoonlijken moed noch aan volhardende geestkracht; en dat deze toereikend zijn tot het vormen van een degelijk

leger, toont ook na Napoleon's tijd de Piemontesche en Napelsche armee. Niettemin zullen vele bevolkingen zich zeer bezwaarlijk in de conscriptie schikken; over 't geheel houdt de Italiaansche jeugd meer van soldaatjespelen dan van de strenge diensttucht en den moed des doods op het slagveld. Den vorigen herfst, toen de kamp in Napels nog onbeslist dobberde, werd elken avond te Milaan Garibaldi's landing in Sicilië als ballet opgevoerd. Niemand scheen er aan te denken, dat het dien krachtigen jongelieden, die zoo daverend toegejuicht werden, beter zou gestaan hebben, Garibaldi's daden in ernst mede te doen, dan ze op de planken te gestikuleren en na te dansen.

Daarbij houdt de Italiaan wel van menig iets wat hooger is, doch ook zeer veel van het geld. Piemont heeft zijne veldslagen, die het verloor zoowel als die het won, duur moeten betalen en is met eene aanmerkelijke schuld belast; want niets is in onzen tijd duurder voor een volk dan oorlog en omwenteling. Moet nu die schuldenlast broederlijk met de nieuwe burgers gedeeld worden, dan ontstaat er gevaar, dat eene trage volksmassa, die niet zelden de laatste beslissing in handen heeft, de verworpen regering en de nieuwe hoofdzakelijk vergelijkt naar de maat der gevorderde belastingen.

Zoo schijnt de eenheid van Italië, welke, naar Dr. Hase beweert, tevens zijne vrijheid is, van gevaren omgeven, gelijk zij niet zonder daden van geweld te verkrijgen was. Geen sterveling kan nog met zekerheid vooruitzien, of het Italiaansche volk genoeg vaderlandsliefde, beradenheid en dapperheid bezit, gelijk het die buiten veler verwachting tot nog toe getoond heeft, om gezegde bezwaren met volhardende standvastigheid te overwinnen.

Het heeft voor ons iets roerends, en hoe moet het niet

het hart van Katholieke volken treffen, wat Pius IX op Kersmorgen aan den oudsten Kardinaal, die hem begroette, geantwoord heeft: „Ik las zoo even in het heilig evangelie, dat een kindje, hetwelk in een stal te Bethlehem geboren werd, dadelijk, ofschoon het nog zoo zwak was, van alle kanten angst verwekte, zoodat koning Herodes op zijnen troon beefde. Er stond van Hem geschreven, dat niets Hem zou kunnen wederstaan. Zoo geschiedt het ook mij, zijnen dienstknecht, een arm, zwak, van alles ontbloot grijsaard, die daar zonder bijstand, zonder steun alleen staat; desniettemin boezem ik mijnen vijanden vrees in en breng hen in verlegenheid. Ondanks mijn lijden voel ik een hoog, onverstoorbaar vertrouwen, dat mij eene onvoorziene hulp ten deel zal worden en mij bevrijden. Ik weet niet, van waar en hoe zij komen zal: maar komen zal zij, daar ben ik zeker van."

Dr. Hase, die, schoon Protestant, deze treffende woorden zoo goed voelt, sluit ze, en zijne voorrede tevens, met deze opmerking, waarin slechts eene enkele Protestantsche toespeling iets hinderlijks heeft: „Zulk een vertrouwen, hetwelk in zulk een vroom gemoed tot gebed wordt, draagt in zich ook de onderwerping om het offer te zijn, zoo al niet in de plaatsbekleeding, toch in de navolging van Hem, die gebeden heeft: „Niet gelijk Ik wil!" — ingeval soms Hij, die de geschiedenis der volken leidt, het toch anders mogt besloten hebben."

VERSCHEIDENHEDEN.

VERDRUKKING DER CHRISTENEN IN TURKIJE DOOR DE TURKEN EN HUNNE EIGENE KERKELIJKE OVERHEDEN.

In de maand April des vorigen jaars verzocht Rusland aan Europa, dat er langs diplomatischen weg een onderzoek naar den toestand der Christenen in het Oosten en de meer of minder opregte tenuitvoerlegging des *hatt-humayoun's* van 1856 zou ingesteld worden. Dit was, zeide men, een verbloemd middel van Ruslands zijde, om in Turkije tusschenbeide te komen. Ter afwending van dien slag bood de Porte aan, om zelf een onderzoek naar den toestand der Christen bevolkingen in zijn rijk te laten doen, en de groot-vizier werd met die taak belast. Al wie eenigermate met de aangelegenheden van het Oosten vertrouwd is, en weet, hoe de zaken er toegaan, voorzag op dat oogenblik reeds, dat de groot-vizier wel met een allergunstigst verslag zou terugkeeren; maar ook, dat de Europesche mogendheden niet in gebreke zouden blijven, hare ambassadeurs te Constantinopel te gelasten, dat zij het onderzoek des viziers aan de door hen in te winnen rapporten hunner consuls in het Oosten zouden toetsen. Een en ander is juist zoo geschied. De groot-vizier bragt zijn verslag over den toestand der Christenen in Turkije uit op den 6 November 1860. Alles is in dat rijk zoo goed mogelijk; hier en daar zijn wel eenige misbruiken, doch gelijk er in alle, ook in de meest beschaafde staten zijn. Van haren kant hebben ook de Europesche mogendheden door hare consuls een bijzonder onderzoek laten doen. Wij missen — zegt de schrijver, uit wien we deze bijzonderheden tezamentrekken [1]) — de verslagen der consuls van Frankrijk, Rus-

[1]) Saint-Marc Girardin, in de *Revue des deux mondes*, 4e livr. 1861.

land, Oostenrijk en Pruissen, en hebben enkel die, welke door de Engelsche consuls aan sir Henry Bulwer, Engelands ambassadeur te Constantinopel, en in duplo aan lord John Russell, minister van Buitenlandsche zaken te Londen, zijn toegezonden. Die stukken zijn niet ter openbaarmaking bestemd, zelfs niet aan 't parlement. Op ons exemplaar zien we, dat zij *confidentieël*, en *gedrukt* zijn *ten behoeve van het departement van Buitenlandsche zaken* [1]). Uit dit verslag blijkt, dat sir H. Bulwer aan de Engelsche consuls eene reeks van vier en twintig vragen deed toekomen, welke heel den staat der Turksche maatschappij en regering omvatten. Het antwoord der consuls is in twee deelen gesplitst: het eerste zegt den toestand der provincie in 't algemeen; het tweede geeft op elke vraag een bepaald bescheid. We nemen enkel, en verkort, over wat in die authentieke stukken nopens de verdrukking der Christenen door de Turksche beambten en hunne eigene kerkelijke overheden vermeld, en nog ten overvloede door bijzondere berigten bevestigd wordt. We beginnen met den consul van Monastir, den heer Abbott.

Monastir of Bitolia is de tweede hoofdstad van Macedonië, en 't middenpunt waarin zij ligt tusschen Macedonië en Albanië, maakt er eene belangrijke stad van. Zij heeft 45,000 zielen, en in het tweede gedeelte van Abbott's berigt ziet men, dat het pachaliek van Monastir, uit drie provinciën: Monastie, Ochrida en Geortcha bestaande, 2,550,000 inwoners telt: 1,359,500 Christenen tegen 1,190,500 Muzelmannen. Met eene zoodanige bevolking van meer Christenen dan Muzelmannen vertegenwoordigt het pachaliek van Monastir hetgeen men de gemengde provinciën van Europeesch Turkije kan noemen, waar de beide bevolkingen van Christenen en Muzelmannen nagenoeg gelijkelijk verdeeld zijn; waar diensvolgens de Turksche regering, een steun vindende nagenoeg even krachtig als de tegenstand, hare beginselen van beheer vrijer kan toepassen en zijnen geest doen blijken.

Wat denkt nu de heer Abbott van de Turksche regering in dit pachaliek? Hij is gewoonlijk den Grieken weinig gunstig en voor

---

[1]) Papers relating to the condition of christians in Turkey, *printed for the use of the Foreign Office*, 25 Oct. 1860; *confidential*.

de Turken ingenomen; doch hij heeft eerbied voor de waarheid. Bij het uitbrengen van zijn algemeen oordeel helt hij naar de Turken over; komt hij echter tot de bijzonderheden, dan is hij hun voorstander niet meer, maar wordt hun beschuldiger, hoezeer met leedwezen toch met openhartigheid. Zoo, in het begin zijner *Dépêche* aan sir Henry Bulwer, vreest hij niet, zegt hij, „te verzekeren, dat, wat voorregten en voordeelen men den Christenen ook toesta, zij, ofschoon aanvankelijk schijnbaar voldaan, niet zullen ophouden over het Turksche juk te klagen en hunne klagten ter kennisse van de Europesche mogendheden te brengen; daarbij, volgens hunne gewoonte, de onregtvaardigheden overdrijvende, welke zij van de Muzelmannen mogten ondervinden" [1]). Neemt men die kurieuse woorden als voorrede of kort begrip van Abbott's verslag: men zou kunnen denken, dat we er het bewijs zullen vinden, hoe de Christenen zich ten onregte beklagen, en de Turken niet zoo slecht zijn als de Christenen wel zeggen. Zien we echter de feiten en bijzonderheden. „De pacha van Monastir is een eerlijk man; maar zijn *kehaya* of intendant is voor geld veil, en de inwoners hebben veel van de schraapzucht diens menschen te lijden, die volslagen over zijnen meester heerscht. De Turksche bey's, welke in de *medjlis* of plaatselijke raden gezeten zijn, denken slechts aan hunne bijzondere belangen, bekrachtigen alle onwettigheden waar zij hun voordeel bij vinden, en hechten zonder aarzelen hun zegel aan uitspraken, die geen zweem zelfs van regtvaardigheid hebben [2]). Wat de Christenen betreft, die met de bey's in de raden zitting hebben, dit is eene bloote formaliteit. Zij mogen van geen ander gevoelen zijn dan de Muzelmannen, en ik heb hooren zeggen, dat voor eenige jaren het Christen lid van den *medjlis* van Monastir vergeven is, wijl hij zich tegen de meening zijner Turksche medeleden had aangekant" [3]).

---

[1]) Dépêche no. 2, — 9 Julij 1860.

[2]) „Which have not the slightest particle of justice."

[3]) In de *Opinion nationale* van den 19 Januarij, in eene correspondentie uit Belgrado gedagteekend, en door de onderteekening van Alexandre Bonneau, een dergenen welke den toestand van het Oosten het beste kennen, bekrachtigd, leest men dit feit, waardoor Abbott's dépêche bevestigd wordt: „Nicolaas Ilitch, een Christen, die de

Sir Bulwer's tiende vraag luidde: „Zou de Christen bevolking niet liever in de krijgsdienst treden dan zich tegen zekere schatting er van vrijkoopen?" Abbott's antwoord is: „De Christenen zouden liever in het leger dienen dan die schatting betalen, ingeval zij afzonderlijke regimenten mogten uitmaken en hetzelfde vooruitzigt op bevordering hadden als de Muzelmannen." De Christenen weten zeer wel, dat, zoolang zij met de Turken in één regiment zijn, de Turken ook hunne officieren en bevelhebbers zullen wezen. In den tegenwoordigen toestand worden de jonge Christenen tot den afval gedwongen, en de rekrutering is eene regte kweeking van renegaten. Daarom vragen zij om afzonderlijke regimenten uit te maken. Zij weten, dat de hoogmoed der Muzelmannen zich nooit aan de vernedering zal onderwerpen van onder het bevel eens *giaour's* te staan. Op dit punt vindt men in het werk van kapitein Nicolaïdy een kurieus gesprek tusschen een zoogenaamd beschaafden Muzelman en een Europeesch reiziger. Het onderhoud heeft te Monastir zelf plaats. De Turk wil zich als een verlicht en beschaafd man voordoen, als een man, die eenigen tijd te Parijs heeft gewoond; hij is voor de hervormingen, hij is van meening, dat ze moeijelijk uit te voeren zijn, maar denkt toch, dat de Muzelmannen met der tijd zullen begrijpen, dat zij met de raya's niet meer naar willekeur kunnen te werk gaan; zij zullen hun bestaan eerbiedigen... — Mijnheer! merkt de Europesche reiziger aan, men vraagt u niet slechts, dat gij het bestaan van twintig millioen Christenen eerbiedigt, men vordert, dat gij met hen op tamelijk gelijken voet zult wezen. Dezelfde wetten, dezelfde burgerlijke en militaire regten, gelijke verdeeling der openbare ambten en betrekkingen — zóó wil Europa de tanzi-

---

algemeene achting genoot, was lid van den *medjlis* van Nich. Bij de veroordeeling der vijftien Christenen, over wie ik u sprak, waagde hij het, zeer schroomvallig te doen opmerken, dat zij niets hadden gedaan waarvoor zij de doodstraf verdienden. Van dat oogenblik af was hij aan allerlei vervolgingen blootgesteld; zijn leven zelfs werd ernstig bedreigd en welhaast vlugtte hij naar 't gebergte, met achterlating van zijne familie en vrij aanzienlijke goederen. En nu kome men ons nog spreken van de welgemeendheid der hervormingen!"

matten en charters toegepast hebben. De pacha van Bitolia (Monastir) heet heden Mehemet; morgen moet het Paulus of Kirchor (een Armenische naam), of Sapetaï (een Joodsche naam) kunnen wezen; dat uw zoon Mustapha, als hij in de loting valt, zijne leerschool houde onder een korporaal die den naam van Joannes draagt; zoo hij tot de administratie behoort, moet zijn bureauchef Pericles of Michael kunnen heeten; de raya's, die gij daar ginds uit de school ziet komen, zullen officier kunnen worden, en de oversten zijn der zonen van den seraskier-pacha; zij zullen hen berispen, teregtwijzen, bestraffen met alle bij die gelegenheid gebruikelijke termen; en, gaat gij voort met uwe soldaten te slaan, kapitein Basilius zal zijne onderhoorigen braaf afrossen, de Ali's en de Selim's, al waren ze ook de zonen van den grootvizier. Met een vreeselijken vloek riep de Turk uit: „Wee den *giaour*, die ooit zijn hand aan een Muzelman durft slaan!" Dus ook komt het werk van genoemden kapitein [1]) net antwoord der Engelsche consuls staven.

„Bijaldien er akten van verdrukking tegen de Christenen zijn", is de twaalfde vraag van sir H. Bulwer, „moet men die aan de Turksche regering of aan het fanatisme der bevolking toeschrijven?" Men moet, antwoordt de consul zonder aarzelen, „die akten aan de regering toeschrijven en aan de administratie, welke afschuwelijk is." Ziedaar dan de bekentenis van iemand, die anders Turkije voorstaat, en evenwel niet vreest, rondweg de ellende en den druk der raya's aan het slechte Turksche beheer te wijten.

„Zijn er ook", is sir Bulwer's veertiende vraag, „onder de knevelarijen, waarover de Christen bevolking reden heeft zich te beklagen, zijn er ook die men aan de Christen autoriteiten zelven moet toeschrijven?"

Die vraag is van gewigt; we zullen aanstonds zien, waarom. De consul van Monastir antwoordt er niet volledig op: „Men moet, zegt hij, dikwijls de knevelarijen, welke de Christenen verduren, aan het gedrag der Christen autoriteiten toeschrijven. Daar de Christen leden der *medjlis* niet de minste werkelijke magt heb-

---

[1]) *Les Turcs et la Turquie contemporaine*, Tom. II, pag. 163—164.

ben en van geen ander gevoelen mogen zijn dan hunne Turksche medeleden, zijn zij niet in staat, hunne godsdienstgenooten tegen de onregtvaardigheid te beschermen." Naar dit antwoord zouden de Christen overheden in Europeesch Turkije enkel uit zwakheid misdoen. Niet dát echter wilde sir Bulwer van zijne consuls weten; maar of de Christen autoriteiten, en bepaaldelijk de kerkelijke gezagvoerders niet dikwerf evenzeer de Christenen onderdrukten en knevelden als de Turksche autoriteiten zelven. Die vraag is zeer gede onlangs plaats gehad hebbende scheiding der Bulgaren van de Grieksche Kerk toont, dat de Oostersche Christenen tegen de hoofden der Grieksche Kerk even zware grieven kunnen hebben als tegen het Tursksch bestuur.

De Engelsche consul van Salonica, de heer Calver, die sir Bulwer's vraag beter begreep dan zijn ambtgenoot van Monastir, antwoordt: dat de Christen autoriteiten (en hij verstaat onder dit woord de hoofden en primaten der (afgescheiden) Grieksche Kerk) schraapzuchtiger en tirannieker zijn in hunne kleine sfeer, dan de Turksche beambten in uitgebreider kring. De bisschoppen en metropolitanen maken zich jegens hunne onderhoorigen aan zoodanige daden van verdrukking en schraapzucht pligtig, dat, werden ze door de Turken bedreven, ongetwijfeld alle voorstanders der Christenen kreten van verontwaardiging zouden doen opgaan. 't Is slechts eenige dagen geleden, dat de bisschop van Vodena, die geld noodig had, in een gehucht van veertig huisgezinnen eene heffing deed ten uitvoer brengen van 1000 piasters (200 franken). Voeg hierbij, dat de gewone lasten door middel van de strengste maatregelen ingevorderd worden, ten einde de geloovigen meer te doen betalen dan zij schuldig zijn, en de inners eigenen zich toe wat er over is" [1]).

De Engelsche consul van Smyrna geeft geen beter getuigenis over het gedrag der kerkelijke overheden in zijn gebied. "In 't algemeen gesproken, zegt hij, hebben de Christen bevolkingen veel meer reden om zich over de knevelarijen hunner eigene geestelijkheid en primaten dan over die der Turken te beklagen. In

---

[1]) Dépêche des consuls van Salonica, van 20 Julij 1860.

Klein-Asië zijn de Christenen zoo talrijk niet als in Rumelië. Daar dan ook is het kwaad algemeener en drukt er zwaarder op de Christenen" [2]).

Van dezelfde gedachte is de consul van Albanië: "Eene groote reden van misnoegen onder de Christenen, zegt hij, zijn de afpersingen en de dwingelandij hunner bisschoppen en priesters, die over hen een onbegrensd, en door de Porte erkend gezag uitoefenen. Hier, gelijk overal elders in Turkije, wordt door de Christenen allerlei onregtvaardigheid, ontrouw en geldafpersing aan hunne geestelijkheid verweten. De priesters van lageren rang, die uiterst arm zijn, moeten voor hun onderhoud handenarbeid verrigten, spitten en den grond bewerken, gelijk ieder ander landbouwer. Zij zijn verregaand onwetend. De geestelijken van hoogeren rang daarentegen zijn in 't genot van onmetelijke rijkdommen en bedienen zich van allerhande listen ter vergrooting hunner fortuin of magt. Het door den groot-vizier in te stellen onderzoek zal ongetwijfeld talrijke grieven tegen de Grieksche bisschoppen en priesters bevatten, die thans al het mogelijke doen, om hunne verbitterde kudden te bevredigen en de gevaren te ontgaan, welke de verwacht wordende klagten hun kunnen veroorzaken" [1]).

De groot-vizier, wiens onderzoek de Engelsche consul sedert de maand Julij verwachtte, heeft het volbragt, en liet niet na, de klagten der Christenen tegen hunne bisschoppen aan te nemen; hij spreekt er van in zijn verslag, dat hij den 6 November 1860 aan den Sultan rigtte. "Ik acht het mijn pligt, schrijft hij, onder de door mij bevonden misbruiken er een aan te wijzen, hetwelk eene spoedige en krachtdadige beteugeling vordert: ik bedoel het weinig stichtend gedrag van eenige leden der hoogere geestelijkheid in Rumelië. Hoezeer ook regt latende wedervaren aan de eerbiedwaardigheid van het meerendeel der leden welke dat ligchaam uitmaken, kan ik mij niet weêrhouden te verklaren, dat er zijn, die den aard hunner godsdienstige zending miskennend, zich aan

---

[2]) Dépêche van den heer Blount, consul van Engeland te Smyrna, van 28 Julij 1860.

[1]) Dépêche van den heer Cathcart, consul van Prevesa, van 20 Julij 1860.

onwaardige misbruiken overgeven en wel op alle punten van het karakter waarmede zij bekleed zijn" [1]).

Het getuigenis des groot-viziers bevestigt, gelijk men ziet, de meening der Engelsche consuls; al is het ook, dat hij niet ongaarne aan Europa zeide, dat de knevelarijen der (schismatieke) Grieksche bisschoppen eene der voornaamste oorzaken van de verdrukking der Christenen in Europeesch Turkije waren. 't Is zelfs het eenige feit van verdrukking dat hij bepaald aangeeft; al het andere wordt in algemeene bewoordingen gewikkeld en vergoelijkt. Hoezeer echter de groot-vizier van nature overhelle om de Christenen te beschuldigen: de misbruiken, aan de leden der hooge Grieksche geestelijkheid verweten, zijn klaarblijkelijk, en alle getuigenissen komen tegen hen overeen.

Bijzondere inlichtingen, mij, zegt de Fransche schrijver, uit Constantinopel toegekomen door een man van veel geest, een zeer goed opmerker, en die door zijne betrekking in staat is alles te weten, bevestigen mij in de treurige meening, die ik mij van het onregt der hooge Byzantijnsche geestelijkheid moet maken. Die inlichtingen doen mij tegelijker tijd begrijpen, hoe die kerkoversten, Christen bij naam, Turksch in hun hart, de verklaardste verdedigers zijn der Turksche zaak, wijl zij er de medepligtigen van zijn. 't Zal ons uit hunne gezindheid en gedragingen blijken.

Tusschen de hoogere en lagere Grieksche geestelijkheid is een groot verschil. De hoogere heeft het celibaat, komt uit de kloosters; de lagere huwt, leeft te midden van hare kudde, even ellendig en onwetend als zij; maar wijl zij met hare kudde leeft, onderdrukt of berooft zij die niet; zij deelt hare ellende, maar veroorzaakt ze niet. In de Grieksche Kerk worden de papa's of lagere priesters geen bisschop noch patriarch; beide orden raken elkander niet; er is daar, om het zoo te noemen, eene klerikale aristocratie en eene klerikale democratie; de laatste komt uit het volk, leeft met het volk, deelt zijne ongelukken, zijne gezindheden en verwachtingen; de eerste leeft boven het volk, onderdrukt het, zuigt het uit en neemt geen deel in zijne gevoelens

[1]) Verslag des groot-viziers, van 6 November 1860. Zie de *Archives diplomatiques*, nº. 1, pag. 158.

en wenschen. Zij is nationaal wat de taal, maar anti-nationaal wat hare gezindheid en belangen betreft. « Bedrieg u niet, » schrijft men uit Turkije aan Saint-Marc Girardin, « de hooge Grieksche geestelijkheid is anti-Grieksch. Dikwerf hebt gij de Grieksche Kerk geprezen en haar verheerlijkt als de bewaarster der Grieksche nationaliteit: dat alles kan zoo geweest zijn, maar is het thans niet meer. De hooge Grieksche geestelijkheid is aan Turkije verpand, of liever aan het Turksch bestuur, wijl dit bestuur hare afpersingen begunstigt; zij kan zich door eenige Christelijke beweging laten medeslepen, maar nooit, zoolang zij vrij is, zal zij er het hoofd of de steun van zijn. De Grieksche bisschoppen kennen hun belang maar al te wel, en zijn te ongevoelig voor al wat niet in hun belang is, om een nieuwen staat van zaken te wenschen. — Sedert de Grieksche regering hare geestelijkheid bezoldigt, sedert de bevolkingen van het vrije Griekenland haar die belastingen niet meer betalen welke de raya's nog verpletten, hebben de bisschoppen van het Ottomannische rijk hunne zaak van die van het Hellenisme gescheiden en zich aan de zijde eens bestuurs geschaard, dat hun met eene magt van beheer zonder toezigt, ook het middel in handen geeft om er een onbeperkt misbruik van te maken. «.....

Hoeverre de geldafpersingen door die schismatieke prelaten gaan, mogen deze meer bepaalde voorbeelden leeren.

De voornaamste waardigheden worden in de Grieksche Kerk gekocht evenals de burgerlijke posten in het Turksch bestuur. In beginsel, moet de bisschop voor 't wijden eens priesters niets ontvangen; met der daad, eischt hij van hem een regt, dat van 2,000 tot 5,000 piasters (van 400 tot 1,000 fr.) loopt. De priester, tegen dien prijs met het priesterschap bekleed, betaalt dan jaarlijks nog aan den bisschop eene schatting van 500 tot 1200 piasters. De papa's buiten de steden voldoen behalve die taks nog eene andere, φιλότιμον geheeten, waarvan het cijfer van de meer of minder vaardige edelmoedigheid der cijnspligtigen afhangt. Behalve die belastingen, welke bepaaldelijk de papa's treffen, en bij slot van rekening op hunne parochianen neêrkomen, geeft ieder huisgezin aan den bisschop, onder den naam van ondersteuning, eene jaarlijksche som, welke vrij in beginsel, gelijk elke aalmoes, feitelijk geëischt

wordt en in zekere diocesen tot een twintigtal piasters opklimt. Hoe aanmerkelijk die vaste inkomsten ook zijn, ze worden verre nog door de toevallige baten overtroffen; daar viert zich de bisschoppelijke schraapzucht den vrijen teugel. Wijdt de bisschop eene nieuwe kerk, hij vordert een regt voor het plaatsen van de heilige tafel. Die heffing is, wegens haar enorm cijfer, welligt grooter beletsel voor het bouwen van nieuwe kerken dan het Turksche fanatisme. „Slechts één voorbeeld uit de eparchie van Andrinopel: de bisschop van Ortakeni vordert van het dorp Eubrula 5,000 piasters (1,000 fr.) voor het plaatsen der heilige tafel; het dorp biedt hem 1000 piasters; men is het niet eens kunnen worden, en de kerk wacht nog op hare wijding." De huwelijken zijn voor de Grieksche prelaten eene onuitputtelijke bron van schandelijke voordeelen. Als bewaarster der akten van den burgerlijken stand, veronderstelt de geestelijkheid eenige aanverwantschap tusschen de partijen, vindt gevallen van beletselen, die dan tegen geld worden opgeheven. „Het regt dat de Kerk gewoonlijk van een huwelijk ontvangt, is 12 piasters; die taks klimt tot 5,000, naar gelang van het vermogen of het ongeduld der aanstaande echtelingen. Ik zou u een' pachter van Ortakeni kunnen noemen, aan wien de bisschop 8,000 piasters gevraagd heeft voor het inzegenen van zijn huwelijk." Is de verbindtenis voltrokken, dan vindt de bisschop een middel om die te verbreken; met moet weêr betalen om haar te laten bekrachtigen. Wil men scheiden, de echtscheiding is onmogelijk; men moet betalen om die te verkrijgen. De dood levert niet minder op dan het huwelijk; „onder den naam van ψυχομερίδιον, dat is, het zielsgedeelte, ontvangt de bisschop van den overleden raya een regt van 100 tot 2,000 piasters." Het lijk gaat het huis niet uit, vóór en aleer die som betaald is, en kan vrij op de lijkmat tot bederf overgaan, tot zoolang het ongelukkige gezin zijne kleederen en werkgereedschappen te gelde maakt, om het regt tot de ter aarde bestelling te koopen.

Eenmaal in de aarde, heeft, denkt gij, de raya niets meer aan zijn bisschop te betalen: gij vergist u. De voor den overledene betaalde gebeden verzekeren de rust zijner ziel slechts voor drie jaren. „Voordat het derde jaar verschenen is, moet de familie eene hatelijke ceremonie laten verrigten, de ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων;

men opent het graf, dat tot nog toe met geen steen bedekt werd; men verzamelt de beenderen, wascht ze met wijn, tooit den schedel met een vrouwen-halsdoek, leest nieuwe gebeden en beurt eene laatste en zware schatting van 500 tot 3,000 piasters." Dan eerst is het lijk geen cijnspligtige meer, en heeft enkel met de aarde te doen welke het verder verteert. "Zoo is er in de omstreken van Andrinopel eene boerendochter, die verpligt was te gaan dienen, om met een of twee jaren van hare huur de laatste eer te betalen, aan 't overschot haars vaders aangedaan of liever opgedrongen."

Het geheel der door de Grieksche geestelijkheid geheven schattingen gaat het cijfer te boven van de gewone belastingen welke het Turksch bestuur invordert. Bij deze kerkelijke afpersingen, moet men nog die voegen, welke de bisschoppen, evenals de Turksche ambtenaren en bey's, enkel en alleen krachtens het regt van den sterkste doen. Na zulke feiten begrijpt men ligtelijk de verwijten, in een onlangs te Constantinopel verschenen vlugschrift aan de schismatieke prelaten gerigt. Onze heilige godsdienst, leest men daar, wordt door den patriarch en al zijne aanhangers, de bisschoppen, met voeten getreden. "Niet alleen vindt onze bevolking bij hen niet de minste herderlijke zorg voor hare geestelijke behoeften, maar zij heeft alle mogelijke verdrukkingen te verduren. Zij hebben de bisschoppelijke zending in een *spahilich* en leengoed veranderd. Daar de patriarch en de synode de bisdommen als leengoederen beschouwen, zorgen zij dezulken tot bisschop te kiezen, welke hun het meeste geld geven. En wijl de bisschoppen hunne waardigheid duur hebben moeten betalen, stellen zij zich schadeloos door hunne priesters, en de priesters door hunne parochianen. Voor geld geven zij de priesterwijding aan onwaardigen; voor geld verklaren zij de wettige huwelijken voor nietig, en bekrachtigen de onwettige; voor geld veroordeelen en straffen zij de onschuldige priesters en spreken de schuldigen vrij. Koopers en verkoopers als ze zijn der heilige zaken, hebben zij geen zorg voor hunne geestelijke schapen en scheren ze tot de huid. -- Zij zijn onwetend en ruw en geven zich aan de ergerlijkste ongeregeldheden over. Een Grieksch bisschop wordt nooit door het patriarchaat gestraft, al zijn de klagten ook nog zoo gegrond, welke zijne kudde tegen

hem inbrengt; op zijn hoogst vervangt men hem door iemand aan hem gelijk, en men zendt hem in een ander diocees, dat menigmaal nog grooter en voordeeliger is. Beklagen twee diocesen zich tegelijk over hunne bisschoppen, en merkt de patriarch, dat hij hen niet langer kan handhaven, dan stelt hij zich tevreden met den een door den ander te vervangen, zonder hun de minste straf op te leggen."

Eenstemmig alzoo worden de verregaande ongeregeldheden der hooge geestelijken van de schismatieke Grieksche Kerk bevestigd, zoowel door bijzondere personen, die geloofwaardig en van nabij met den toestand bekend zijn, als door de diplomatieke bescheiden van den groot-vizier en de Engelsche consuls. Zuchten de Christenen onder het juk der Turksche gezagvoerders: zij lijden en worden niet minder uitgemergeld door hunne eigene geestelijke overheidspersonen.

Bovengenoemde schrijver, Saint-Marc Girandin, is daarom van meening, dat bij zulk een staat van zaken die Turksch-gezinde geestelijkheid wel eens door eene andere, bepaaldelijk door de Vereenigde Grieksche of Katholieke geestelijkheid zou kunnen vervangen worden. De afscheiding der Bulgaren komt het bevestigen; en men hoort reeds van andere volksstammen, die er aan denken dat voorbeeld te volgen. En minder moeijelijk zal dit zijn, wijl de Bulgaren, door de verdorvenheid en afpersingen hunner Byzantijnsche geesteljkheid tot het uiterste gebragt, zich met de moederkerk hebben hereenigd, zonder dat zij hun *ritus* of bijzondere kerkgebruiken behoefden af te zweren. Reeds bij zijne verheffing op den Pauselijken troon, had Pius IX in zijne Encycliek aan de Kerken van het Oosten haar, bij eene gewenschte hereeniging, het behoud harer liturgie toegezegd, en openlijk nu is dat woord in het voorbeeld der Bulgaren voor al de Oosterlingen bekrachtigd. De vereenigde Grieksche Kerk heeft het vooruitzigt, dat zij zich in het Oosten zal uitbreiden en meer en meer vestigen. Die lijdende bevolkingen voelen behoefte aan eene godsdienst die liefderijk is en troost; zij verlangen naar regtgeaarde en onbesproken geestelijken, welke zij kunnen beminnen en eerbiedigen, die zegen brengen en geen vloek, die niet hun eigen tijdelijk belang, maar het geestelijk heil der hunnen zoeken en behartigen.

Mogen die ongelukkigen besluiten, tot hunne liefderijke Moeder te gaan, en de Kerk zich welhaast in veler terugkeer verheugen!

DE NATIONALE VEREENIGING IN DUITSCHLAND.

(INGEZONDEN.)

Het zou wonder zijn, wanneer het hoogmoedige Pruissen, dat te pas of te onpas bij alle gelegenheden, van zijne verheven roeping spreekt, als militaire staat aan het krijgswezen groote schatten durft besteden, en, wijl het wat veel soldaten heeft, in zijne grootspraak wel eens het woord „Duitschland" bezigt, waar wij liever „Pruissen" zouden lezen, — het zou wonder zijn, wanneer een zoodanig land, in dezen tijd, hetzij onder de eigen inwoners of in de nabuurschap, geen mannen had voortgebragt, op wie de schoonklinkende woorden „natuurlijke grenzen, nationaliteit, centralisatie," en dergelijke, niet van dien weldadigen invloed waren geweest, welken het Duitsche lied des oproers beoogt met de luid opgezongen verklaring: „*das ganze Deutschland soll es sein!*"

Daar leeft een woelzieke politieke partij onder den titel van „liberalen", welke zich krachtig voordoet en laat gelden, overal vrienden telt, en in het bewustzijn daarvan voor niets terugdeinst, maar met onbeschaamde eischen de grenzen des regts voorbijziet, om het regt van den sterkste tot algemeene wet te verheffen.

Zoo wij het woord in zijne goede en eigenlijke beteekenis konden opvatten, wij zouden niet slechts vrede hebben met de zich noemende liberalen, maar ons gaarne aan hunne zijde scharen als trouwe onderdanen en verdraagzame geloovigen; maar wie onzer heeft niet vaak opgemerkt, dat „liberaal" in den zin van „goddeloos" werd genomen; en men moet wel zeer onnoozel zijn om met alles vrede te nemen, zoo het slechts onder den titel van „liberalisme" geschiedt. Ook in Pruissen, gelijk overal elders, trekken de oproerigen onder bovengenoemden titel tegen Staat en Kerk te

velde; daarvan ontvingen wij onlangs weder een bewijs in het program der Nationale Vereeniging in Duitschland, welke gelijk men weet, uit den schoot der liberalen is voortgesproten. Het onverholen doel dier Vereeniging is: Koning Wilhelm van Pruissen aan te zetten tot het vormen van een grooten centraal-staat, waarin alle kleinere Duitsche staten moeten opgaan en verdwijnen. Koning Wilhelm moet dat plan volvoeren op verbeurte van zijne verheven roeping; en waar hij het niet op voorzigtige en verstandige wijze vermag, moet hij des noods den roofkoning Victor Emmanuel volgen, wil hij zich de geduchte wraak der nationale partij niet op den hals halen, die hem onverpoosd zal vervolgen als eenen lafaard, te naauwgezet van geweten, om met vastberadenheid zijn verheven koningschap te dragen. Hoe duidelijk zien wij hier weder de onverbiddelijke logica der in Italiê geschiede feiten, welke overal een droevigen terugslag te weeg brengen. Of koning Wilhelm zich wagen zal, evenals Victor Emmanuel, wiens rol nog niet is afgespeeld, betwijfelen wij; wel is Pruissens invloed uitgestrekt en van veel gewigt; immers de hoofdofficieren der kleinere Duitsche staten zijn Pruissen, en de *Elberf. Zeitung* noemde onlangs zes dier kleinere staten, alwaar Pruissen aan het hoofd van het ministerie is; en moge daarenboven het bezoek van den Franschen keizer ons niet geheel uit het geheugen zijn gewischt: wij stellen toch van den anderen kant een groot vertrouwen in den koninklijken adel van het Pruissische vorstenhuis.

Zeker vinden wij het afschuwelijk, dat de kleinere Duitsche staten zooveel trouwelooze onderdanen tellen, welke, als leden der Nationale Vereeniging, aan de verwezenlijking der verfoeijelijke roofpolitiek medewerken. Hoe immers kunnen die staten er belang bij hebben, hunne autonomie af te staan, om als aanhangsel van een grooten centraalstaat alle eigenbelang op te offeren. Zij hebben slechts een blik ter zijde te slaan; en zij zullen gewaar worden, wat er van Frankrijks welvaart overblijft na aftrek van den walgelijken overvloed in het eenige Parijs, dat als middenpunt van den grooten staat in naam van alle overige deelen des rijks spreekt, en de wetten geeft eensluidend zoowel voor het noorden als voor het zuiden. Zij kunnen een voorbeeld nemen aan Savoye en Nizza: staten, die nog onlangs geannexeerd, daardoor

zoozeer hunne zelfstandigheid, geschiedenis en eigen glorie verloren hebben, dat men landaard, zeden en gewoonten voorbijziende, er aanstonds alles op Parijsche leest geschoeid heeft, het model, waarnaar alles moet gewrongen worden. Door de onedele politiek der centralisatie wordt één middenpunt als overladen, ten koste vaak van alle andere onderdanen, die, stiefmoederlijk behandeld, nog verpligt worden mede te juichen als het troetelkind bruiloft viert.

Wanneer wij onder dit opzigt Frankrijk met Oostenrijk vergelijken, moeten wij aan het laatste onze hulde brengen, wijl het de gewonnen volken, aan de keizerlijke kroon onderworpen, niet van eigen leven beroofd en van de landkaart uitgewischt heeft. Nu moge men opwerpen, dat van daar juist die velerlei bezwaren komen, welke de keizer van Oostenrijk in zijn bestuur ontmoet; wij kunnen dit toegeven, en merken hierbij op, dat wij in een tijd leven waarin de geesel der revolutie elke regering teistert, en vooral de meest vaderlijke; wijl de revolutie nooit tevreden is, maar altijd van toegefelijkheid blijft misbruik maken, en slechts door verschrikking en geweld te overwinnen is. Ware er te Parijs geen ijzeren arm, er zou ook geen keizer zijn. En na dit alles vraag ik, wat zal er van de Duitschers worden, wanneer men Berlijn tot een Parijs maakt van alle Germanen, in een grooten centraalstaat vereenigd? Al kon het doel der Duitsche Nationale Vereeniging bereikt worden langs wettigen weg, wij zouden nog de onderdanen der tegenwoordige kleinere staten geen geluk kunnen wenschen, wijl wij niet inzien, dat de inwoners van een groot rijk juist daarom grooter welvaart genieten. Veeleer zijn we geneigd, het tegenovergestelde te beweren. Maar bovendien de middelen, die er worden aangewezen, zijn onwettig, zijn eene schending van het volkenregt, evenals in Italië; want koning Wilhelm moet er niet tegen opzien, zich des noods tot statenroof te verlagen, en alsdan zullen ter zijner eer al de lofliederen opgaan, die de lucht deden weêrgalmen bij het bezingen der glorie van den Sardiniër. Dat zij deze belofte zullen vervullen, betwijfelen wij geen oogenblik; daarmede echter zou de roof niet gewettigd, noch de volkeren gelukkiger worden.

Wij zouden van de Nationale Vereeniging in Duitschland ge-

zwegen hebben, zoo zij niet onder het masker van liberalisme, tevens een vijandigen toon tegen de Kerk aansloeg. De organen der Vereeniging leveren talrijke bewijzen van dien boozen toeleg. Onlangs nog waren in eene vergadering te Osthofen hare leden vereenigd, toen de reizende advokaat Metz als hoofdspreker in hun midden optredende, als een waanzinnige uitviel tegen de overeenkomst, tusschen den bisschop van Mainz en de groothertogelijke staatsregering gesloten. Kwam die overeenkomst in volle werking, dan zou, volgens hem, het land in het grootste gevaar geraken van door vreemde geestelijken, Franschen, Italianen, Spanjaards, enz. te worden overstroomd. Het volk mag niet dulden, dat zijne stoffelijke middelen aan kloosters in plaats van aan de opvoeding van het opkomend geslacht besteed worden, en dat het voortaan in 't land zal gaan wemelen van Jesuïeten. „Gij zult het zien," zoo roept de reiziger-advokaat-profeet zijnen Duitschen broeders toe, „het zwarte heir zal in het land inbreken, om er haat en tweedragt te zaaijen." Met dergelijke redevoeringen worden de uren der vergaderingen volgemaakt, wier leden zóó pathetiek zijn, dat zij, aanstonds door een nationale zenuwkoorts aangegrepen, in daverende toejuichingen uitbarsten, en zich ook buiten de vergadering niet kunnen weêrhouden, van de schitterende redevoeringen te gewagen, waarvan afdrukken kwistig naar alle kanten heen verspreid worden. Z. D. Hoogw. Wilhelm Emmanuel, bisschop van Mainz, heeft het nuttig geoordeeld, zijne onderhoorige geloovigen tegen die verderfelijke partij te waarschuwen, en zegt in eene brochure [1]) van de Nationale Vereeniging o. a. het volgende:

„Ik zou geenszins eene rigting kunnen afkeuren, welke van de „Duitsche vorsten opzigtens hunne soevereiniteitsregten zekere „offers eischt, voor zoover die namelijk noodig mogten zijn, om „aan Duitschland eene ware krachtige eenheid te schenken. Drie „noodzakelijke vereischten evenwel zouden wij in die rigting vor„deren: vooreerst, dat zij niet een monotonen Duitschen eenheids-

---

[1]) *Soll die Kirche allein rechtlos sein?* Ein Mahn- und Hirtenwort an die Gläubigen der Diöcese Mainz, zugleich eine Abwehr ungerechter Anschuldigungen, von Wilhelm Emmanuel, Freiherr von Ketteler, Bischof van Mainz. — Mainz, bei Franz Kirchheim. 1861. 2 Sgr.

„ staat beooge naar Fransch model; ten tweede: dat zij zich slechts
„ van geoorloofde middelen bediene, niet van leugen, haat en
„ verguizing; ten derde, dat zij niet onder het verheven voor-
„ wendsel van vereeniging des Duitschen vaderlands bij- en partij-
„ inzigten verberge. Al deze punten echter mag men met allen
„ grond aan de Nationale Vereeniging in hare tegenwoordige rigting
„ ten laste leggen. Zij wil ons gelukkig maken met eene Fransche
„ centralisatie; zij wendt in hare organen de schandelijkste mid-
„ delen aan, ter bereiking van haar doel; en zij verbindt met de
„ nationale vraag de oogmerken eener eenzijdige Confessionele partij.
„ Het schijnt inderdaad haren leiders meer te doen te zijn ....,
„ om hunne godsdienstige denkwijze, dan om Duitschland groot
„ te maken. De artikelen uit het weekblad der Nationale Vereeniging,
„ welke tot heden toe in drie afleveringen verschenen zijn, be-
„ vatten over de Katholieke Kerk in het Groothertogdom Hessen
„ al wat opgewekte hartstogt en eenzijdige vooringenomenheid
„ slechts kunnen uitdenken. Moge de Nationale Vereeniging in het
„ vervolg eerlijk en regtvaardig handelen: eerlijk, door niet meer
„ onder den dekmantel van nationale strevingen geheime gods-
„ dienstige oogmerken te verbergen; regtvaardig, door met geoor-
„ loofde middelen en met eerbied voor de regten van anderen te
„ strijden. Moge zij ter verdediging harer zaak mannen kiezen, die
„ van alle zijden vertrouwen verdienen, en geen aanvoerders, die
„ verdacht zijn, en wien het slechts te doen is, om Duitschland
„ en zijn oud Christelijk volk aan een oppervlakkig en door en
„ door onchristelijk rationalisme over te leveren. Het is inderdaad
„ zelfvernietiging, wanneer eene vereeniging, die de aaneensluiting
„ van Duitschland ten doel heeft, begint met het grootste gedeelte
„ van het Duitsche volk in zijne godsdienst te krenken en te be-
„ leedigen. Voor'shands schijnt daarom de Nationale Vereeniging
„ eene zoodanige te zijn, welke veeleer godsdienstige antipathiën
„ bevredigen, dan nationale belangen bevorderen wil. „

De Hoogw. bisschop schildert in deze woorden de valsche broeders dier partij genoegzaam af als verstoorders van den Staat en vijanden der Kerk; en de Nationale Vereeniging levert wederom een bewijs, hoe achter schoone woorden dikwijls de verfoeijelijkste bedoelingen schuilen.

" LA JEUNE FRANCE. "

Sedert ruim drie maanden verschijnt te Parijs onder den titel " *La jeune France* " een literair weekblad, hetwelk, door jongelingen opgerigt en geschreven, zich in zulk een bijval mag verheugen, dat het in korten tijd van het eene departement tot het andere is verspreid geworden, en van week tot week in populariteit toeneemt. Het is een oppositieblad der zedelijke jeugdige reaktie tegen het verval, het bederf en de beginselloosheid onzer dagen. 't Is den artikelen aanstonds aan te zien, dat den redakteurs het jeugdige bloed snel door de aderen gaat, en er een vonk in hunne harten tintelt, die uitschiet waar er slechts aanleiding toe is. De zeven en twintig verschillende anonyme onverkocht en ongelezen geblevene smaadschriften tegen de brochure van den hertog van Aumale ontgaan hunne tuchtroede niet. De anonyme schrijvers, die van hun regt van straffeloosheid misbruik maken, hetwelk de hertog van Aumale niet bezit, worden erbarmelijk gehekeld en met allerlei Fransche min of meer fatsoenlijke scheldwoorden als overladen, en ontvangen daarbij de stellige verzekering, dat de jonge Parijzenaars daarmede niets anders beoogen dan eene persoonlijke beleediging, en niets vuriger wenschen dan aldus door de lafhartige anonyme aanvallers te worden verstaan. — Hoe de redaktie alle gelegenheid gretig aangrijpt om de keizerlijke politiek in het helderst licht te doen uitkomen, hiervan leverde zij een bewijs, toen zij een artikel wijdde aan de voorlezing, welke de heer Philoxène Boyer onlangs over Shakspeare's " Antonius en Cleopatra " gehouden heeft. *La jeune France* zegt over die voorlezing het volgende: " Philoxène Boyer heeft " gedurende zijne gansche voorlezing, tot het laatste oogenblik toe, " de edelste gevoelens bij de talrijke vergadering levendig ge- " houden. Hij schildert het afschuwelijk bederf van het Caesarisme, " hetwelk, naar de heerschappij strevende, het genie vogelvrij en " de deugd verdacht verklaart. Hij toont ons, hoe Antonius het " groote Rome door zedeloosheid verbastert, en hoe Octavius zijne " politiek naar de belangen van het oogenblik wijzigt en verwisselt. " Den eergierigen Caesar vloekende, welke door middel van soldaten " tot de hooge heerschappij gekomen was, toont hij ons de buig-

„ zaamheid van zijn geweten en den huichelenden hoogmoed op „ zijn gelaat; hoe hij niets groots verrigt tenzij UIT VREES VOOR „ ZIJNE VOORMALIGE KAMERADEN; hoe hij als een handelaar zijn „ rijk bestuurt, en het vervolgens, diep bedorven, ontzenuwd en „ uitgezogen, als erfdeel laat overgaan in de handen van den „ dommen Claudius, een prins, DIE EEN REIS ONDERNOMEN HEEFT, „ EN VAN WIEN WIJ EENE REDEVOERING BEZITTEN. „

IETS ZELDZAAMS.

Ds. A. A. Deenik MLz., predikant te Ternaard, een der bij name vermelde medewerkers aan de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, brengt in het Junij-nummer van dat maandschrift zijn oordeel uit over een boekje, door den Groningschen predikant Alb. van Toorenenbergen uit het Hoogduitsch vertaald. Dat boekje heet: „ *Geschiedenis van de vervolgingen der Protestanten in Boheme* „, en is van dien aard, dat alligt een Katholiek schrijver er zich door aangezet kon voelen, om een tegenhanger over de vervolgingen van Katholieken door Protestanten te leveren. Helaas! daartoe is stoffe in overvloed. Eene bezadigde afkeuring echter als Ds. Deenik openlijk over den arbeid zijns ambtgenoots uitspreekt, en 'twelk we iets zeldzaams noemden, zou er van terughouden. Niet dat we volstrekt geene aanmerking op zijne irenische teregtwijzing hebben, maar wijl zoo zeldzame edelaardigheid edelmoedig moet gehuldigd worden, volge hier dat oordeel zonder eenige toevoeging van onzen kant.

„ De Groningsche predikant biedt zijne landgenooten in deze vertaling eene bladzijde aan uit de lijdensgeschiedenis der Protestantsche kerk; deze dient tevens om den lezer aan te sporen, dat hij lid worde van de Gustaaf-Adolf-vereeniging. In het verhaal dezer geschiedenis der vervolgingen in Boheme is weinig bijzonders op te merken; het strekt zich over een vrij groot tijdsverloop uit, en moest in zulk een kort bestek wel wat dor uitvallen; het bevat eene serie van gruwelen aan de Protestanten gepleegd, en al doet het ons ook staren op vele voorbeelden van

waarachtigen geloofsmoed, onmogelijk kan ik het Ds. v. T. toestemmen, dat het liefelijk is die geschiedenis telkens en telkens te openen.

„De ijver van den vertaler tegen het Katholicisme is bekend; strijden tegen Rome, het is zijne bekende specialiteit. Ook dien ijver, die zucht tot bestrijden vind ik verre van liefelijk en liefderijk. In een land als het onze stichten ze niet dan kwaad. Tegen de Gustaaf-Adolf-vereeniging heb ik niets; dat men zooveel mogelijk de huisgenooten des geloofs, die in verdrukking verkeeren, te hulpe komen wil — het is prijzenswaardig, het is een werk dat den geest van Christus ademt. Maar moet dat doel bereikt worden door een verkeerden prikkel; moet men om de christelijke liefde aan sommigen te betoonen, haar in een ander opzigt verloochenen, dan is het met den waarachtigen geloofsijver sober gesteld. Schelden op het Katholicisme verraadt liefdeloosheid tegenover den Roomschen broeder. Buddha zelfs — zie mr. v. L. Brouwers artikel in „*de Gids*" — zou het afkeuren, en met regt.

„Daarom, wanneer de Protestanten in Boheme de hulp behoeven hunner Nederlandsche medechristenen, dat dan hier te lande de liefde van Christus velen tot weldadigheid aanspore, dan zullen de gaven der liefde waarachtige waarde bezitten, en heiligend werken ook in de harten der gevers, doch doet afstand van die partijzucht, van die onchristelijke concurrentie tegen Rome, welke het Protestantisme onteeren, door welke haat en tweedragt worden gezaaid en geene liefde wordt gekweekt. Daarom ijvert voor uw geloof, maar doet het zonder onverdraagzaamheid, welke meer in den geest van Rome dan in dien van Christus is. En zijt gij burger van een land als 't onze, dat reeds meer dan eens de schade van Protestantsche overgevoeligheid heeft ondervonden, van een land welks bewoners meer van overdreven haat tegen Rome, dan van een laauw Protestantisme te beschuldigen zijn — handelt dan wijselijk, en blaast niet telkens het vuur aan dat onder de assche smeult; doet wat in uw vermogen is om de kerkelijke onverdraagzaamheid te doen verdwijnen, en gij zult meer nut stichten dan met aanhoudend op Rome's gruweldaden te wijzen."

NIEUWE UITGAVE VAN PASTOOR HESSEVELD'S „OVERWEGINGEN EN GEBEDEN" [1].

Reeds voor drie jaren waren twee aanzienlijke oplagen van dit godvruchtig werk geheel uitverkocht, en was om de blijvende aanvraag een derde druk noodzakelijk geworden. Daarom verzocht, niet lang voor zijnen helaas! te vroegtijdigen dood, de schrijver zijnen vriend Prof. P. van der Ploeg, na het verschijnen van diens vertaling der teedere *Overwegingen en Gebeden* van Thomas van Kempen [2], of hij, wegens zijne ziekelijkheid, aan hem de nieuwe uitgave zijner *Overwegingen en Gebeden* mogt opdragen. Van harte gaarne heeft de dankbare leerling zich voor zijnen geliefden leermeester van Hageveld met die taak belast, doch haar eerst onlangs ten einde kunnen brengen. Met alle zorg nu is dit gunstig bekende werk, dat, en niet onverdiend, om den inhoud als om den vorm voortdurend gezocht blijft [3], door den Warmondschen hoogleeraar herzien en zoo in de *Overwegingen en Gebeden*, als door een aantal *Lofzangen*, en eene naauwkeurige opgave van den *inhoud*, aanmerkelijk vermeerderd.

Al het hier genoemde komt thans nog bij de lofprijzing, welke vroeger door ons aan dit inderdaad voortreffelijke boek gegeven, en door den bijval des publieks bekrachtigd is. Wij hebben nu niet anders te doen dan ons van harte te vereenigen met den wensch van den bezorger dezer keurig-nette uitgave, die zijnen arbeid „als een Meimaand-offer aan onze Lieve Moeder en hare trouwe kinderen" aanbood: dat namelijk „op hare voorspraak de zegen van haren goddelijken Zoon er op rusten, en Hij zelf door zijne genade de harten der vrome lezeren meer en meer in zijne liefde ontsteken moge."

---

[1] *Overwegingen over de liefde van Jesus in onze Verlossing*, verzameld en met de gewone *Gebeden* vereenigd voor P. J. Hesseveld, R. K. Pr. — Derde druk. Herzien en vermeerderd door P. van der Ploeg, Pr. — Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. 1861. — VIII en 448 bladz. kl. 8°. Met eene staalgravure naar Overbeck.

[2] Te 's Gravenhage, bij Gebr. J. en H. van Langenhuysen. 1858.

[3] Zie verder het „Berigt" voor den derden druk.

LETTERLOOVER.

AVE MARIS STELLA. *)

Gegroet gij, Sterre van het meer!
Verheven Moeder van den Heer,
En altoos Maagd; gij, hemelpoort,
Die ons 't verbeide heil beschoort.

Wat Gabriël u heeft verkond,
Neem 't *Ave* van zijn Eng'lenmond,
Keer *Eva's* naam ten zegengroet,
Dat ge ons in vrede vest en hoedt,

Wil zondaars van hun boei ontslaan,
Breng voor de blinden 't heillicht aan,
Verdrijf ons kwaad met alle straf,
Smeek al het goede voor ons af.

*) Deze vertaling van het hoogst eenvoudige en zinrijke *Ave maris stella*, kan op een aantal bekende kerkwijzen gezongen worden.

O toon ons, dat gij Moeder zijt,
Dat Hij, die zich uw' Zoon belijdt,
Door u eens tot ons heil gebaard,
Door u ook ons gebed aanvaard'.

Der maagden zonderlinge bloem,
Zachtmoedige! der zachten roem,
Ik bid, dat ge onze schuldbloei slaakt,
Zachtmoedig ons en zuiver maakt.

Verleen een reine levensbaan,
Beveilig 't pad waarop wij gaan,
Opdat wij, Jesus ziend', verheugd
Te zaâm steeds juichen in zijn vreugd.

Zij God den Vader lof en eer,
Met Christus, d' allerhoogsten Heer,
Zij de eigen roem den Geest bereid,
Den Drie één eer in eeuwigheid.

EINDE VAN HET NEGEN EN DERTIGSTE DEEL.